

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tamara Narat

Kakovost življenja revnih otrok v Sloveniji

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tamara Narat

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Rener

Kakovost življenja revnih otrok v Sloveniji

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2015

Zahvala

Za pisanje doktorske disertacije je potrebne precej vztrajnosti, motivacije in odrekanja. V veliko uteho je, če se lahko na poti do končnega cilja opreš na pomembne posameznike.

V ta namen bi se najprej rada iskreno zahvalila mentorici red. prof. dr. Tanji Rener za vso podporo, usmeritve in konstruktivne napotke.

Prav tako se zahvaljujem članicama komisije za zagovor disertacije, red. prof. dr. Mirjani Ule in red. prof. dr. Vesni Leskošek, za kritične pripombe, ki so pripomogle k izboljšanju kakovosti disertacije.

Posebna zahvala gre tudi udeležencem raziskave, brez katerih uvid v pridobljene informacije s terena ne bi bil mogoč.

Obenem se zahvaljujem še vsem drugim, ki so kakor koli pripomogli k nastajanju tega dela, od tega še prav posebej Urbanu za vse uporabne nasvete, ki so ključno pripomogli h končni podobi disertacije.

Za podporo in razumevanje hvala tudi moji družini in Mateju, mojemu možu, ki mu posvečam to nalogo.

POVZETEK

Kakovost življenja revnih otrok v Sloveniji

Za sociološko raziskovanje pojava revščine otrok je potreben svojevrsten pristop, drugačen od pristopa za odrasle. Specifike analiziranja družbene realnosti otrok so opazne v tem, da ti niso vključeni v sfero dela (tako kot to velja za odrasle člane družbe) in si zato ne morejo z lastnim pridobitvenim delom izboljšati položaja. Zaradi tega nobena od obstoječih teorij družbene pravičnosti otrokom ne pripiše »krivde« in odgovornosti za življenje v revščini. Temu sledi tudi diskurz na širši družbenopolitični ravni. Vidik krivde, obtoževanja žrtev in pripisovanja odgovornosti akterjem je v tem kontekstu, kot se je pokazalo v disertaciji, izjemno pomembno upoštevati, saj subjekti s ponotranjanjem prevladujočega diskurza usmerjajo lastno vedenje.

V povezavi s prvo omenjeno specifikom ima skupina otrok drugo posebno značilnost, in sicer ranljiv položaj, ki se kaže v odvisnosti od pomembnih drugih – njihovih staršev in skrbnikov. Za del teorij družbene pravičnosti je to utemeljena podlaga za prevalitev krivde za revščino otrok na starše, ob čemer pozabijo, da so starši, ki živijo v pomanjkanju, v svojih zmožnostih izboljšanja položaja otrok prav tako omejeni. Nema lokrat takšne ideje o krivdi staršev zasledimo v diskurzivnih praksah, kar se je pokazalo tudi v okviru disertacije.

Prevladujoči konstrukt otroštva poimenujemo otrokocentrični konstrukt. Za vse starše (ne glede na družbeni sloj), ki ga želijo uresničevati, je to ogromno breme; pomanjkanje finančnih sredstev (kar močno otežuje izpeljavo »popolnega projekta starševstva«) pa staršem, ki živijo v revščini, nalaga še prav posebej veliko obremenitev, ki je v tem pogledu dvojna: poleg dohodka je namreč na tem mestu, kar potrjujejo naše ugotovitve, še zlasti pomemben kulturni kapital staršev.

Upoštevaje obe omenjeni specifikom, smo se v disertaciji osredotočili na ugotavljanje neenakosti na ravni kakovosti življenja med na videz homogeno skupino otrok in s tem na analizo intraskupinskih razlik znotraj populacije otrok, ki živijo v revščini. Tako smo postavili pod vprašaj pomen dohodka kot najpomembnejše determinante kakovosti življenja revnih otrok; to je tudi sicer prevladujoč pristop pri avtorjih, ki se ukvarjajo z raziskovanjem bodisi revščine otrok bodisi revščine odraslih. V ta namen smo pripravili analitični okvir, v katerem prepletamo ideje teorije sociologije otroštva s konceptom zmožnosti. Vsi ključni elementi sociologije otroštva so se za poznavanje problematike revščine otrok pokazali kot izredno relevantni: a) družbena vloga otrok in otroštva ter napetosti, ki se ob tem porajajo z vidika razumevanja otrok kot biti oziroma postati (pomembno upoštevati pri utemeljitvi družbene nepravilnosti revščine otrok); b) aktivna vloga otrok (čeprav so otroci odvisni od drugih in zato v kontekstu revščine še posebej ranljivi, to še ne pomeni, da so pasivni akterji – nasprotno, imajo moč vplivanja na svoj položaj, kar je po našem mnenju ključno za poznavanje razlik med revnimi otroki. Ta vidik tudi pomembno določa možnosti izhoda iz revščine, vendar za čas odraslosti, in ne v obdobju otroštva); c) heterogenost, kar se neposredno navezuje na zastavljeno tezo disertacije. Ti elementi se obenem stekajo v koncept zmožnosti, ki je osredinjen okrog konceptov, kot so participacija, zmožnost vplivanja na svoj položaj, samostojnost, vrednote, razvoj, družbene omejitve,

ki preprečujejo razvoj. Gre za teorijo o družbeni pravičnosti, vendar ne popolno, kot to poudarjata glavna avtorja koncepta zmožnosti (Nussbaum 2000; Sen 2001). Koncept zmožnosti smo uporabili za opredelitev kakovosti življenja otrok ter za odkrivanje in razumevanje intraskupinskih razlik.

Ugotavljamo, da se neenakosti med revnimi otroki pojavljajo prav na vseh ravneh koncepta zmožnosti: tako na ravni sredstev za doseg cilja, pretvorbenih dejavnikov (osebnih, okoljskih, družbenih) kot tudi na ravni zmožnosti in delovanj. Ključni determinanti, ki glede na naš uvid določajo razlike v opazovani ciljni skupini, sta: starost otrok (v povezavi z aktivno vlogo in avtonomijo otrok) in otrokocentrično vedenje staršev (kar pomeni moč otrok, ki je obenem tudi družbeno spodbujena).

Ker smo za opredelitev revščine otrok privzeli konvencionalno mero revščine, ki otroke opredeljuje glede na dohodek staršev, smo v disertaciji opozarjali na nepravičnost nezmožnosti delovanja revnih otrok, in ne otrok na splošno. Za tak pristop smo se odločili, da smo lahko razlikovali med revščino in kakovostjo življenja otrok in tako odgovorili na raziskovalni problem disertacije, medtem ko sta znotraj koncepta zmožnosti oba pojma – s tem ko Sen (2001) revščino razume kot prikrajšanost zmožnosti – prepletena in ju je težko ločiti. Senov pristop je širši od našega dožemanja revščine in naslavlja ter se zavzema za odpravo neenakosti v delovanjih vseh subjektov. Po Schweigerju in Grafu (2015) je nepravičnost revščine otrok utemeljena v spoznanju, da so ti v primerjavi s svojimi sovrstniki prikrajšani na ravni zmožnosti in delovanj zgolj zaradi ene značilnosti – pomanjkanja dohodka (na kar sami zaradi odvisnosti od drugih ne morejo vplivati); v disertaciji tako sledimo njenemu pogledu na nepravičnost revščine otrok.

Ključne besede: otroci, otroštvo, otrokocentričen konstrukt otroštva, sociologija otroštva, koncept zmožnosti, družbena pravičnost, neenakost, družina, izključenost.

SUMMARY

Quality of life of poor children in Slovenia

Sociological research of child poverty demands a unique approach, different from the approach for adults. The specifics of analysing the social reality of children are visible in the fact that they are not included in the labour market (in the manner that this applies for adult members of society) and thereby cannot improve their position by acquiring work on their own and to the extent that it would enable them an “exit” from the deprived position. Due to the aforementioned fact none of the existing theories on social justice attribute “guilt” and responsibility for life in poverty. The discourse on a broader socio-political level also abides by this. The aspect of guilt, accusing victims and assigning responsibility to the agents is in this context – as it has shown in the dissertation – exceptionally important to consider as the subjects direct their own behaviour by internalising the predominant discourse.

There is another special characteristic with children connected with the first mentioned specific, that is, the vulnerable position shown in the dependence on important other persons – their parents and guardians. For a certain spectre of theories on social justice the exposed presents a valid foundation to lay the blame for the existence of child poverty onto parents, whereby they forget that the parents who live in strained circumstances are also limited in their capabilities to improve the position of their children. These ideas about the parents’ guilt are often seen in discourse practices – as it also showed in the framework of this dissertation.

The predominant construct of childhood, that is, the child-centeredness construct, puts an enormous burden on all parents (regardless of their social class) in its realisation; the lack of financial means (which significantly aggravates “the perfect parenting project”) therefore presents an especially heavy burden for parents who live in poverty. This burden doubles in this aspect; here, the cultural capital of the parents is particularly significant in addition to the income as confirmed by our findings.

Taking both mentioned specifics into consideration, we focused on the identification of inequality at the level of quality of life between the seemingly homogenous group of children and thereby on the analysis of intragroup differences that exist within the population of children who live in poverty. This way, we questioned the significance of income as the most important determinant of the quality of life with poor children. This is actually the dominant approach we found with authors researching poverty of children or poverty of adults. For this purpose we prepared an analytic frame where we intertwine the ideas of the theory on child sociology with the concept of capability. All the key elements of child sociology have proven to be exceptionally relevant for understanding the problem of child poverty: a) the social role of children and childhood, and the tensions arising from the point of view of understanding children in the sense of being or becoming (important to consider when establishing the social injustice of poverty in children); b) the active role of children (irrespective of the fact that children are dependent on others and thereby in the context of poverty especially vulnerable - this does not mean that they are passive actors – on the contrary, they have the power to influence their position which is, in our opinion, crucial for

understanding the differences between poor children. This aspect further importantly establishes the options of a way out of poverty, but in adulthood, and not in the time of childhood); c) heterogeneousness which is directly linked to the thesis set in this dissertation. These elements also connect with the concept of capability, which is centred on the concepts such as participation, the capability of affecting one's own position, autonomy, values, development, and social limitations that prevent development. This is a theory on social justice, but not completely - as it is stressed by the main authors of the concept of capability (Nussbaum 2000; Sen 2001). We used the concept of capability to define quality of life with children and to discover and understand intragroup differences.

We assess that inequalities between poor children occur on all levels of the concept of capability: from the level of means to achieve one's goal, transformation factors (personal, environmental, and social) to the levels of abilities and operations. According to our insight the key determinants that set the differences in the observed target group are: age of children (in connection with the active role and autonomy of children) and child-centred behaviour of parents (this presents the power of children, which is also socially encouraged).

As we adopted the conventional measure of poverty for the definition of child poverty, which defines children through the optics of their parents' income, we drew attention in the dissertation to the injustice of the inability to take action - but only of the poor children and not children in general. We decided on this approach to be able to distinguish between poverty and quality of life of children and thereby answer the researched problem of the dissertation, while both notions are within the concept of capability, whereby - when Sen (2001) understands poverty as a deprivation of capabilities - they are intertwined and are difficult to separate. Sen's approach is broader from our perception of poverty; it addresses and stands for the abolition of inequality in the operation of all subjects. According to Schweiger and Graf (2015) the injustice of child poverty is founded in the recognition that they - compared to their peers - are deprived on the level of capability and operation because of only one characteristic - the lack of income (which they cannot affect due to their dependency). In the dissertation we thereby follow their view on injustice in poverty of children.

Key words: children, childhood, child-centred construct of childhood, sociology of childhood, concept of capability, social justice, inequality, family, exclusion.

KAZALO

1	UVOD	10
2	SOCIOLOŠKA KONCEPTUALIZACIJA OTROK IN OTROŠTVA.....	15
3	SOCIOLOŠKI POGLED NA RAZISKOVANJE REVŠČINE OTROK	25
3.1	Vloga dohodka in različni načini opredelitve revščine otrok	26
3.2	Dejavniki revščine otrok	32
3.3	Vpliv revščine na otroke	36
4	MOŽNE UPORABE ZNANIH TEORETIČNIH IZHODIŠČ O REVŠČINI ZA RAZISKOVANJE REVŠČINE OTROK.....	47
4.1	Individualistična teorija revščine in revščina otrok	50
4.2	Koncept zmožnosti	53
4.2.1	Uporabnost koncepta zmožnosti za razumevanje položaja (revnih) otrok ..	59
5	RAZLIKOVANJE KONCEPTOV REVŠČINE, KAKOVOSTI ŽIVLJENJA IN BLAGINJE.....	66
6	METODOLOŠKI OKVIR RAZISKOVANJA	74
6.1	Otrokocentričen pristop k raziskovanju realnosti otrok	74
6.2	Raziskovalne metode	76
6.2.1	Makro raven	77
6.2.2	Mikro raven	81
6.3	Metodološke in etične dileme, povezane z raziskovanjem otrok.....	90
6.4	Omejitve raziskave.....	93
7	PRILOŽNOSTI IN OMEJITVE UPORABE DEFINICIJE DRUŽINSKE REVŠČINE ZA RAZUMEVANJE KAKOVOSTI ŽIVLJENJA REVNIH OTROK	95
7.1	Razsežnost in dinamika relativne revščine otrok v Sloveniji	95
7.2	Dejavniki tveganja revščine otrok	97
7.2.1	Učinkovitost socialnih pomoči in revščina otrok	98
7.2.2	Značilnosti trga dela in revščina otrok	100
7.3	Ranljive skupine otrok in njihove omejene zmožnosti za delovanje	105

8	KONCEPT ZMOŽNOSTI IN REVŠČINA OTROK	112
8.1	Sredstva za doseg cilja.....	113
8.2	Pretvorbeni dejavniki	121
8.2.1	Osební dejavniki	122
8.2.2	Okoljski dejavniki	130
8.2.3	Družbeni dejavniki	133
8.3	Zmožnosti in delovanja revnih otrok	155
9	ŠTUDIJI PRIMEROV	161
10	ZAKLJUČEK	167
	LITERATURA	175
	STVARNO KAZALO	201
	IMENSKO KAZALO	204
	PRILOGA: Kodirna knjiga	206

Kazalo preglednic

<i>Preglednica 6.1: Število opravljenih pogovorov s strokovnjaki glede na organizacijo</i>	<i>82</i>
<i>Preglednica 6.2: Demografske značilnosti intervjuvanih staršev</i>	<i>85</i>
<i>Preglednica 6.3: Demografske značilnosti intervjuvanih otrok</i>	<i>88</i>
<i>Preglednica 7.1: Stopnja tveganja revščine otrok in drugih prebivalstvenih skupin glede na leto opazovanja (v odstotkih)</i>	<i>96</i>
<i>Preglednica 7.2: Trend gibanja učinkovitosti socialnih pomoči pri blaženju revščine otrok (v odstotkih).....</i>	<i>99</i>
<i>Preglednica 7.3: Primerjava položaja otrok s položajem starejših nad 65 let (v odstotkih)</i>	<i>100</i>
<i>Preglednica 7.4: Zaposlitvena situacija gospodinjestev z vzdrževanimi otroki (v odstotkih)</i>	<i>101</i>
<i>Preglednica 7.5: Položaj revnih otrok v primerjavi z njihovimi vrstniki z vidika delovanj oziroma zmožnosti za delovanje</i>	<i>107</i>

Preglednica 7.6: Materialna deprivacija otrok in relativna revščina otrok (v odstotkih) 109

Kazalo slik

<i>Slika 6.1: Modificiran koncept zmožnosti.....</i>	<i>75</i>
<i>Slika 7.1: Povezanost učinkovitosti socialnih pomoči s stopnjo tveganja revščine otrok .</i>	<i>98</i>
<i>Slika 7.2: Stopnja zaposlenosti staršev (starih 25–54 let) glede na spol (z nedokončano OŠ oziroma OŠ oziroma nižjo poklicno izobrazbo)</i>	<i>103</i>

Kazalo shem

<i>Shema 4.1: Koncept zmožnosti</i>	<i>55</i>
<i>Shema 8.1: Otrokocentričnost na treh področjih življenja otrok</i>	<i>140</i>
<i>Shema 8.2: Modificirana shema koncepta zmožnosti, dopolnjena z elementi, relevantnimi za preučevanje revščine otrok.....</i>	<i>158</i>

1 UVOD

Fenomen revščine otrok določajo različni socio-ekonomski dejavniki, kot so gospodarske razmere v družbi, ukrepi socialne in družinske politike, značilnosti družinskega okolja ipd., in se kot tak umešča v sfero interdisciplinarnega preučevanja. Ekonomske vede pogosto skušajo z makro vidika razložiti predvsem vzroke revščine otrok in negativne učinke, ki jih ta problematika prinaša za družbo (angl. »cost-benefit« analize), s posledicami na mikro ravni subjekta pa se ukvarja razvojna psihologija. V disertaciji bomo skušali omenjeni pojav obravnavati sociološko, saj takšnih raziskav v slovenskem prostoru primanjkuje. Najdemo lahko zlasti analize, ki so namenjene odločevalcem politik (precej uporabna so na tem mestu na primer poročila Inštituta RS za socialno varstvo, Inštituta za ekonomska raziskovanja), vendar globljega, sociološko povednega znanja ne odkrivajo.

Za razlago družbene realnosti otrok, ki živijo v družinah z nizkimi dohodki, bomo za konceptualni okvir analize uporabili interpretativno podlago sociologije otroštva. Ta otroštvo opredeljuje kot družbeni konstrukt in poudarja pomen *otrokocentričnega* načina raziskovanja (pri katerem so otroci in otroštvo enota analize oziroma enota opazovanja). Težišče socioloških študij otroštva je na *sedanjosti* otrok in s tem na prepoznavanju elementov, ki so za otroke relevantni zlasti v obdobju otroštva. Drugi temeljni poudarki sociologije otroštva se kažejo v prepoznavanju *aktivne vloge otrok* pri oblikovanju lastne realnosti ter upoštevanju *heterogenosti otroštva* (Qvortrup in drugi 1994; Jenks 1996; James in Prout 1997; James in drugi 1998; Qvortrup in drugi 2011). Slednja značilnost, torej heterogenost otroštva, je osrednje izhodišče disertacije, v kateri bomo pokazali, da otroci, ki živijo v revščini, z vidika doseganja ravni kakovosti življenja še zdaleč niso v enakopravnem položaju. Dohodek družine, ki je skupni imenovalec opazovane skupine in jo umešča v na videz unificirano družbeno kategorijo, resda pomembno določa posledice življenja v revščini, vendar obstajajo še drugi dejavniki, ki jih je poleg dohodka družine treba upoštevati, ko preučujemo posledice revščine otrok.

Prevpraševanje o pomenu dohodka se zdi relevantno za raziskovanje revščine otrok, saj ti (za razliko od drugih starostnih skupin) z njim ne razpolagajo. V povezavi s tem

dodaten argument predstavlja trend študij revščine otrok (glej na primer Bastos in drugi 2004; Bradshaw in Machado 2009), ki se z namenom, da bi sledile poudarkom sociologije otroštva, odmikajo od konvencionalnih mer revščine otrok k multidimenzionalnemu pogledu na omenjeno problematiko. Te za opredelitev revščine otrok upoštevajo *druge kazalnike*, ki so posebej smiselni za razumevanje življenjskih pogojev otrok (in izhajajo iz koncepta deprivacije), s čimer problemsko izhodišče analize osvetlijo z otrokocentričnega vidika, saj otroke tako postavijo za enoto opazovanja, kar je eden ključnih elementov teorij sociologije otroštva.

V doktorski disertaciji smo postavili naslednjo nosilno tezo:

»Vsi otroci, ki živijo v revščini, ne dosegajo enake ravni kakovosti življenja in blaginje. Dohodek je pri tem ključen, vendar ni edini dejavnik vplivanja na kakovost življenja otrok. Pomembni so pogoji, v katerih osebe (tako otroci kot starši) razvijejo zmožnost vplivanja na lastno življenje.«

Iz teze smo nato izpeljali naslednji raziskovalni vprašanji:

- »Kateri dejavniki, poleg dohodka, z vidika zmožnosti za delovanje določajo kakovost življenja revnih otrok?«
- »Kako se na ravni kakovosti življenja otrok kaže neenakost znotraj skupine depriviranih otrok?«

Za potrditev teze in odgovor na raziskovalni vprašanji smo poudarke teorij sociologije otroštva povezali z idejami koncepta zmožnosti (angl. »capability approach«) in se s tem integralno lotili analize problema. Koncept zmožnosti, ki ga je v raziskovanje revščine in kakovosti življenja vpeljal Sen (2001), podrobneje pa se z njim ukvarja tudi Nussbaum (2000), s filozofske perspektive o družbeni pravičnosti vidi smisel življenja v zmožnostih svobodnega razvoja posameznika. Pri tem ovira na poti k svobodnemu razvoju ni nujno pomanjkanje dohodka; pomembne so zmožnosti subjektov za doseganje končnega cilja ali, kot pravi Sen (2001), ključne so njihove zmožnosti, da so in delujejo tako, kot želijo, in se razvijajo v smeri tega, kar cenijo.

V kontekstu obravnavane teme disertacije nas bodo na mikro ravni analize zanimale predvsem razmere za zmožnost vplivanja na potek lastnega življenja pri dvojih subjektih: a) pri starših in b) pri otrocih. Slednji vidik je za razumevanje revščine otrok še posebej relevanten, ker tako celovito zajamemo situacijo otrok in tej ciljni skupini priznamo aktivno vlogo pri vodenju lastnega življenja, kar je, kot že rečeno, eden temeljnih stebrov teorij sociologije otroštva.

Osrednji namen disertacije je torej dvojen:

- a) s prikazom pogojev zmožnosti za delovanje staršev in otrok opisati kakovost življenja otrok, ki živijo v revščini.
- b) na podlagi ugotavljanja intraskupinskih razlik in prepoznavanja drugih dejavnikov (te kasneje opišemo kot »razlikovalne dejavnike«), ki ustvarjajo neenakost in razlike med otroki iz revnih družin, podati razmislek o pomenu in vlogi dohodka pri določanju negativnih posledic revščine na otroke.

Naše zanimanje je osredinjeno okrog otrok in njihovih življenjskih razmer, vendar pri tem ni povsem jasno, kdo so (z vidika primerne starostne razmejitev glede na druge starostne skupine) pravzaprav subjekti preučevanja. Izhodišče teorij sociologije otroštva je razumevanje obdobja otroštva kot družbene kategorije, in ne kot biološko pogojene entitete, kar pomeni, da ga ne moremo zamejiti z določeno starostno mejo, kot je na primer značilno za Konvencijo o pravicah otrok (OZN), ki opredeljuje otroke kot osebe, stare do 18 let. Biološko določena starostna meja, ki označuje »konec« otroštva in prehod v odraslost, ne kaže dejanskega stanja, saj se ključne determinante otroštva, kot so ranljivost, odvisnost od drugih in omejena avtonomija delovanja (Schweiger in Graf 2015) zaradi podaljševanja mladosti vrivajo v odraslo dobo. Sociološke študije mladine na primer odkrivajo, da so prehodi med posameznimi življenjskimi obdobji v resnici precej bolj kompleksni. Mejniki, ki zaznamujejo prehod v odraslost, se spreminjajo in postajajo zamegljeni: mladost se podaljšuje (mladi se kasneje odločajo za oblikovanje družine, sklenitev zakonske zveze, vedno več je partnerstev brez porok), obenem se posamezne življenjske faze vraščajo v druge (vse več mladih na primer dela, odrasli pa se vračajo v izobraževanje) (Ule in drugi 2000; Ule 2002; Ule in Kuhar 2002; Ule 2008).

Z vidika sociologije otroštva se dilema opredeljevanja otrok in otroštva ne pojavlja zgolj na ravni otroci-odrasli, temveč obstaja tudi na osi otroci-mladi. Pri sociologiji otroštva in sociologiji mladine gre za različni konceptualni opredelitvi, ki se znotraj sociologije otroštva ne mešata. Raziskovalci, ki pripadajo prvi disciplini, se izrazu »mladina« v analizi izogibajo, nadomeščajo pa ga s poimenovanjem »starejši otroci« ali »adolescenti«, čemur v besedilu praviloma sledimo tudi sami¹.

Doktorska disertacija je razdeljena na deset poglavij. Uvodnemu poglavju sledijo štiri teoretična poglavja, kjer najprej z namenom, da bi pridobili orodja za sociološko razumevanje realnosti otrok, predstavimo paradigmo sociologije otroštva (drugo poglavje). V tretjem poglavju nato za usvojitev celostnega uvida v opravljene analize s tega področja in njihove ključne poudarke podamo pregled opravljenih raziskav na temo revščine otrok. S povezovanjem ugotovitev drugega in tretjega poglavja kasneje v navezavi na sociološke pristope k revščini, ki se pogosto uporabljajo pri preučevanju odraslih, postavimo teoretični okvir za sociološko preučevanje revščine otrok (četrto poglavje). V zadnjem teoretičnem poglavju (petem) razmejimo koncepte revščine, blaginje in kakovosti, ker menimo, da sta koherentna raba omenjenih pojmov in poznavanje ločnic nujna za primerno naslavljanje obravnavane tematike, ki se obenem dotika vseh: tako vprašanja revščine kot kakovosti življenja in blaginje otrok. Sledi metodološki okvir (šesto poglavje), v katerem opišemo raziskovalne metode, strategije in načine pridobivanja podatkov, ki smo jih uporabili za analizo. V tem poglavju obenem podrobneje orišemo specifične raziskovanja otrok in otroštva, povezane z metodološkimi in etičnimi dilemami, ki jih apliciramo na našo izkušnjo raziskovanja. Naslednja tri poglavja sestavljajo empirični del disertacije. V sedmem poglavju skušamo tako z analizo sekundarnih dostopnih podatkov ugotoviti omejitve in

¹ Naj ponazorimo povedano s primerom poskusa oblikovanja seznama temeljnih zmožnosti otrok za delovanje, ki so se ga lotili različni raziskovalci. Biggeri in Mehrotra (2011, 53–54) pri podajanju takšnega seznama, ki temelji na konceptu zmožnosti, opozorita na težavo, ki se poraja v povezavi s tem, katere zmožnosti otrok umestiti na seznam, saj se njihova relevantnost spreminja glede na starost otrok. Za ugotavljanje zmožnosti delovanj, ki bi bile skladne s starostjo otrok, obdobje otroštva razdelita na štiri faze: a) zgodnje otroštvo (0–5 let), b) srednje otroštvo (6–10 let), c) zgodnja adolescenca (11–14 let), d) pozna adolescenca (15–17 let). Schweiger in Graf (2015) pa na primer adolescente zamenjata s starejšimi otroki, ko pravita: »Naslednji korak pri nadaljnjem razvoju koncepta pravičnosti za otroke je popis seznama delovanj otrok – oziroma zmožnosti za starejše otroke – ki so relevantni za oceno pravičnosti« (Schweiger in Graf 2015, 37).

priložnosti konvencionalne mere revščine otrok in s tem delno odgovoriti na zastavljeno raziskovalno vprašanje. V tem delu ugotavljamo razsežnost in dinamiko pojava revščine otrok v Sloveniji, razložimo dejavnike tveganja za revščino otrok ter pokažemo na ranljive skupine otrok pri nas. V osmem poglavju, ki je temeljni del disertacije, se na podlagi kvalitativne analize, temelječe na podatkih iz opravljenih intervjujev, konkretno navežemo na raziskovanje teze in raziskovalnih vprašanj. Z modificiranim modelom koncepta zmožnosti, uporabnim za preučevanje revščine otrok, pokažemo in razložimo intraskupinske razlike med otroki, ki živijo v družinah z nizkimi dohodki. Pri tem opišemo zmožnosti in delovanja otrok na splošni, agregatni ravni, v devetem poglavju pa namenimo pozornost zgodbam dveh otrok in ju predstavimo kot študiji primera, v katerih konkretno preverimo ključne elemente koncepta zmožnosti. V sklepnem poglavju nato v odnosu do postavljene teze in raziskovalnih vprašanj povzamemo pridobljene ugotovitve empiričnega dela.

2 SOCIOLOŠKA KONCEPTUALIZACIJA OTROK IN OTROŠTVA

Veliki smejo veliko.

Majhnim se malo šika,

pa se ob to spotiko

nihče ne spotika.

Majhni morajo biti

majhni in luštni,

pa počesani, umiti

in velikim poslušni.

Majhni morajo jesti

špinače in župe,

v avtu sedež zasesti

stran od volana in hupe.

Majhni morajo spati

med najboljšo TV oddajo,

kot ribe molčati,

ko veliki čenčajo.

Oni veliko sméjo,

oni veliko vejo,

oni velikovedni

niso nikoli poredni.

A tudi, če so kdaj sitni,

tečni, starokopitni,

se jih ne sme jeziti

in ne tepsti po riti.

(Tone Pavček. 2007. Krivica do majhnih. Ljubljana: Založba Rokus).

Sociološka imaginacija otroštva nam s svojimi ključnimi poudarki, ki so utemeljeni in izhajajo iz osrednjega spoznanja teorij sociologije otroštva (ta se nanaša na razumevanje otroštva kot družbenega konstrukta in zatorej v socioloških analizah nastopa kot specifična strukturna in kulturna komponenta različnih družb), osvetli razumevanje predmeta preučevanja. Pomaga nam odgovoriti na ontološko vprašanje »Kaj je otrok?« oziroma »Kdo je otrok?«. Če sprejmemo prej omenjeno ugotovitev, potemtako vemo, da je odgovor na ti vprašanji odvisen od prostora in časa preučevanja. Pogojen je z razumevanjem širšega družbenega konteksta ter z vlogo in pomenom, ki ga določena družba pripisuje otrokom. Pri tem je bistveno poznavanje medgeneracijskih in medvrstniških razmerij, heterogenosti otroštva (otroci namreč niso homogena entiteta, temveč se med seboj razlikujejo glede na številne kategorije preučevanja, kot so spol, starost, družbeni razred ipd.) ter zmožnosti vplivanja otrok na njihov položaj z vidika (re)konstrukcije lastnega življenja, življenja ljudi, ki jih obdajajo, in družbe, v kateri živijo; navedeni elementi so, po James in Prout (1997), stebri konceptualnih izhodišč sociologije otroštva in jih v nadaljevanju podrobneje predstavimo ob različnih konceptih otroštva.

Sociologija otroštva velja za relativno mlado vedo raziskovanja: prve pomembnejše sociološke študije otroštva datirajo v sedemdeseta, osemdeseta, predvsem pa v devetdeseta leta prejšnjega stoletja (Qvortrup in drugi 1994; Hill in Tisdal 1997, 12; James in Prout 1997, 243; Prout 2005, 59; Qvortrup in drugi 2011, 3). Pred tem sta na področju preučevanja otrok dolgo prevladovali dve teoriji: teorija razvojne psihologije in teorija socializacije. Čeprav obe koreninita v različnih znanstvenih vedah, saj prvo umeščamo med psihološke vede raziskovanja, drugo pa med sociološke, se stikata v pomembni točki: obe pojmujeta otroka in otroštvo kot **naraven fenomen**. Pri obeh pogledih je otroštvo definirano kot nekaj, kar je drugačno od odraslosti – drugačno v negativnem smislu: še ne popolnoma razvito, še ne racionalno, še ne izkušeno, še ne zrelo, še ne odraslo. Otroštvo torej vedno nastopa v odnosu do odraslosti z njenim značilnim atributom – racionalnostjo. Kot tako otroštvo razumemo kot pripravljalo, razvojno obdobje, pri čemer so izkušnje, percepcije otroka tukaj in zdaj, torej otroka kot »biti«, nepomembne, v ospredju preučevanja je otrok kot predstavnik prihodnje generacije, torej otrok kot »postati«. Otrok v tem primeru ni aktiven akter, ampak je pasiven objekt, ki ga na poti k odraslosti oblikujejo biološke determinante in norme ter vrednote odraslih (Jenks 1996; James in Prout 1997; James in drugi 1998; Prout 2005; Qvortrup in drugi 2011).

Šele sociologija otroštva je prva konceptualizirala otroštvo tako, da se v analizah pojavi kot **družbena kategorija**. To ji je uspelo z epistemološkim premikom, opredeljenim na podlagi dekonstrukcije naturalizacije otroštva kot nujnim pogojem za emancipacijo otroštva. Ključna novost, ki jo je prinesla sociologija otroštva v primerjavi z drugimi, predhodnimi teorijami, ki so se ukvarjale s preučevanjem otroštva, je ta, da je otroštvo razumljeno kot pomembna socialna in analitična kategorija, katere značilnosti so relativne glede na čas in prostor preučevanja.

Dokaze za to najdemo v raznovrstnih konstruktih otroštva, ki obstajajo oziroma so obstajali v različnih časovnih obdobjih in družbah. Znan je na primer Hendrickov (1997) socialno zgodovinski opis različnih podob otroštva. Avtor je za območje Anglije od leta 1800 do danes opredelil devet različnih diskurzov otroštva, ki so vpeljali različne konstrukte otroštva: romantičen otrok; evangeličanski otrok; otrok tovarn;

otrok delinkvent; izobražen otrok; psiho-medicijski konstrukt otroka; otrok in blaginja; psihološki konstrukt otroštva; družinski otrok.

Nekateri od teh konstruktov se prepletajo z Zhaovo (2011) tipologizacijo podob otroštva skozi čas (opredeli namreč pet različnih konstruktov otroštva in govori o otroštvu kot obdobju nedolžnosti in čistosti; otroštvu kot obdobju pomanjkanja (op. a. »pomanjkanja racionalnosti«), vendar z naravnim potencialom za »prebuditel« njegovih zmožnosti; otroštvu kot primitivni ravni človekovega razvoja; otroštvu kot obdobju, ko je otroke treba odrešiti pred izvornim grehom, ki je v njihovi naravi; otroštvu kot obdobju aktivne rasti).

S preučevanjem konstruktov otroštva so se ukvarjali še številni drugi avtorji, med katerimi ne smemo pozabiti na Jenksa, saj spada med tiste raziskovalce, ki so s svojimi deli postavili temelje za paradigmo sociologije otroštva (glej na primer *The Sociology of Childhood: Essential readings* (Jenks 1982) ali pa *Childhood* (Jenks 1996)). Jenks (1996) v osnovi razlikuje dva konstrukta otroštva, ki so ju prepoznali že tudi drugi prej omenjeni avtorji – poimenuje ju dionizični otrok ter apolinični otrok². Po njegovem mnenju sta prispevala k mitologizaciji otroštva in do določene mere vztrajata še danes. Dionizični otrok uteleša krščansko podobo otroka z izvornim grehom, pri apoliničnem pa gre za idealizirano podobo otroka, ki je v nasprotju z dionizičnim vir vsega, kar je v človeku dobrega, nepokvarjenega, nedolžnega, naravnega – je angelski otrok³. Jenks, podobno kot Zhao, za začetnika romantizirane predstave o otroštvu priznava Rousseauja.

Idejni oče o družbenem, sociološkem pogledu na otroštvo pa je Ariès (1991). S preučevanjem ikonografije srednjega veka je prišel do spoznanja, da srednji vek otroštva ni poznal⁴. Precej radikalna teza, ki v bistvu pomeni, da v preteklosti otroštva

² Treba je opozoriti, da v tem primeru ne gre za konstrukt otroštva, ki bi bil primeren kot analitična kategorija, temveč je predvsem žurnalističen izmislek (podobno velja na primer za izraz generacija Y, ki ga uporabljajo za označevanje določene starostne skupine).

³ Podoba apoliničnega otroka je močno prisotna tudi danes in se ohranja predvsem v različnih medijih. Zelo znane so na primer fotografije Anne Geddes, ki otroke upodablja skupaj z naravnimi motivi, kot so cvetje, živali ipd., ali pa v naročju mišičastega moškega lika, s čimer še posebej poudari attribute otroškosti, ki so krhkost in nežnost, ter s tem prispeva k utrjevanju idealizirane predstave o otrocih.

⁴ Vsi avtorji te Arièsove teze niso sprejeli. Flandrin (v Ariès 1991) je na primer mnenja, da to, da je srednjeveška umetnost otroke upodabljala kot pomanjšane odrasle, ne govori o odsotnosti občutja

niso prepoznali kot posebnega obdobja v življenju posameznika, ki bi mu bilo vredno nameniti posebno pozornost. Srednjeveška miselnost ni razvila posebnega občutja do otroštva, zato tudi otroških oblek, igrač ipd. ni bilo, niti žalovanja za umrlim otrokom⁵, niti umetniških upodobitev otrok (z izjemo verskih motivov, na katerih so se otroci pojavljali v podobi Jezusa v zgodnjem obdobju življenja, vendar tudi v tem primeru ni šlo za avtentičen prikaz otrok, saj so jih slikarji, kot ugotavlja Ariès, prikazali brez otroških potez, kot pomanjšane odrasle). Otroci so hitro prenehali biti otroci, kar je pomenilo, da so zgodaj (pri približno sedmih letih) vstopili v svet odraslih, in po Puhar (2004, 318) so od njih že pri šestih, sedmih letih pričakovali, da bodo znali poskrbeti zase, za potrebe družine, mlajših bratov in sester, zemlje, živine, obrti in industrije.

Arièsova socialnozgodovinska študija odnosa družbe do otrok je pokazala, da biti otrok danes ni isto kot biti otrok včeraj. Utrdila je relativistično podobo o otroku. Prikazala je, kako so se skozi zgodovino redefinirale vloge staršev in otrok: od poprej poudarjene instrumentalne vloge otrok, ki so staršem pomenili naložbo v preživetje in preskrbljenost na stara leta (pomen dela otrok), do njenega nasprotja – čustvene vrednosti otrok, o čemer v svoji znanstveni monografiji *Popolnoma normalni kaos ljubezni* (Beck in Beck-Gernsheim 2006) govorita tudi zakonca Beck. Ta preobrat v dojemanju otrok pa se, po Arièsovem (1991) opisu, ni zgodil kar naenkrat in tudi ne povsod⁶. Nosilec spremembe je bil meščanski razred, ker si je lahko privoščil vložek, ki

otročstva, temveč o drugačnem načinu oziroma naravi občutja otroštva. Davis (v Ariès 1991) pa Arièsu očita, da prezre pomen mladine, ki je v tedanjem času imela pomembno vlogo tako pri organizaciji praznikov in iger kot pri nadzorovanju porok in spolnih razmerij, in zato po njenem mnenju prepričanje, da srednji vek otroštva ni poznal, ne vzdrži (Ariès 1991).

⁵ Fatalističen odnos do smrti otrok nekateri avtorji (na primer Ariès 1991; Sieder 1998) pripisujejo dejstvu, da je bila smrtnost otrok nekoč visoka in si zato starši niso mogli privoščiti »čustvenega vlaganja« v svoje otroke, saj bi bila to zanje prevelika psihična obremenitev. Šele v 17. in pogosteje v 18. stoletju, ko sta se rodnost in umrljivost otrok znižali, je bil mogoč premik k modernemu občutju otroštva.

⁶ Arièsova (1991) opažanja se nanašajo na angleško in francosko družbo, ki sta bili veliko bolj razviti od na primer slovenske. Meščanski razred kot osrednji akter pri spreminjanju družinskega življenja je bil tam bolj številčen kot pri nas. Na Slovenskem o opaznejših spremembah glede občutja otroštva lahko govorimo šele konec 19. stoletja, čeprav morda zgolj v teoretičnih razglabljanjih strokovnjakov s področja vzgoje in medicine, ki so imela z realno situacijo malo skupnega. Industrijski razvoj je v avstrijskem cesarstvu in slovenskih deželah še vse do sredine 19. stoletja ostal skromen, večina slovenskega prebivalstva se je na začetku 20. stoletja še vedno preživljala predvsem s kmetijstvom. Meščani so sestavljali le majhen del prebivalstva – po oceni Puhar petino (Puhar 2004).

ga je zahteval višji socialni status otrok. Obrnjenost družine navznoter, zaprtost v intimno družinsko sfero, ki je prišla z razmahom meščanstva, je bila prvi pogoj za razvoj čustvene naklonjenosti staršev do otrok. Vzporedno s tem se je redefinirala tudi vloga meščanske matere, katere obseg delovanja je bil zdaj skrčen predvsem na zasebno sfero, stran od javnega življenja, ki je bilo rezervirano za moške. Poglavitno poslanstvo matere je postalo nega in skrb za razvoj otrok, za njihovo izobraževanje in vzgojo. Z več kot stoletno zamudo so se materam pridružili še očetje. Počasi se spreminja tudi njihova vloga v družini, pri čemer se je omenjeni proces začel ravno pri spremenjenem odnosu očetov do otrok, tako da so bolj vključeni v skrb zanje (več o novem očetovstvu glej na primer v Švab 2001; Rener in drugi 2008).

Ellen Key (1909) je pravilno napovedala, da bo 20. stoletje stoletje otroka, ko bodo otroci deležni tolikšne zaščite in pozornosti, kot še nikoli poprej v zgodovini. Njeno predvidevanje pa drži tudi za današnji čas, ko se je osredinjenost družine okrog otrok v 21. stoletju samo še intenziviralo. Govorimo o zadnjem konstruktivnem otroštvu – o **otrokocentrični družbi**.

V svoji opredelitvi otrokocentričnosti Rener pravi, »da se »dejavnosti, aspiracije, načrti in investicije vrtijo okoli otrok. Otroci strukturirajo življenje družine in so element ekonomskega, časovnega in moralnega discipliniranja staršev« (Rener 2002). Starši so pod pritiski odgovornega starševstva, katerega smernice zapovedujejo znanost (medicina, psihologija, pedagogika ipd.), pa tudi politika in mediji (Švab 2001; Rener 2002; Ule in Kuhar 2003; Beck in Beck-Gernsheim 2006). Izpolnjevanje ideala odgovornega starševstva pa je, kot ugotavlja Rener (2002, 98), za starše zelo obremenilno, tako v finančnem kot energijskem smislu; še posebej težko je ta ideal dosegljiv staršem iz nižjih slojev.

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je med različnimi avtorji pojavila teza o »izginjanju otroštva« (Elkind 1981; Suransky 1982; Meyrowitz 1985), med katerimi je najbolj znana Postmanova (1982) apokaliptična vizija otroštva, kot ga poznamo.

Razlike v razvoju modernega občutja otroštva niso bile vidne zgolj med samimi državami in družbenimi sloji, ampak so bile izrazite tudi med otroki samimi. Sprva so bili posebne pozornosti deležni zgolj dečki, deklice pa šele veliko kasneje (Ariès 1991).

»Smrt otroštva« naj bi povzročil razmah elektronskih medijev, še posebej televizije, ki je otrokom omogočila dostop do vsebin, podob in informacij, poprej namenjenih le odraslim. Posledično naj bi ločnice med otroštvom in odraslostjo izginjale (Postman 1982).

Kritiki odgovarjajo, da je Postmanova teza (in podobne teze drugih avtorjev) nastala v času pred pojavom svetovnega spleta, ko računalnik in druge informacijsko-komunikacijske tehnologije še niso bile pomembno sredstvo komunikacije. Otroci so se v današnjem času hitro prilagodili rabi računalnikov in drugih elektronskih naprav, saj jih nemalokrat obvladujejo bolje od svojih staršev, o tem celo poučujejo starejše. Drži torej, da se je razmerje v znanju med odraslimi in otroki obrnilo na stran slednjih (Livingstone 2002; Seiter 2005). Ločnice med otroki in odraslimi zaradi elektronskih medijev niso izginile, le redefinirale so se – raba in potrošnja informacijsko-komunikacijske tehnologije je znamenje mladosti, saj jih mladi pogosto uporabljajo ravno za razlikovanje od odraslih (Cook 2011).

Vsi na kratko orisani konstrukti otroštva, med njimi tudi predmoderno občutje otroštva (saj neobstoj konstrukta otroštva v bistvu prav tako pomeni konstrukt otroštva, ki kaže razmere tedanjega časa ter odnosa družbe do otrok), so nastali v specifičnih okoliščinah časa in prostora, ki jih tudi zrcalijo: »otroci – ogledalo družbe« v dobesednem pomenu.

Romantična podoba otroštva je na primer ustrezala razsvetljenskemu duhu, ki je poudarjal pomen razuma in vrednost človekovega življenja. V tem pogledu je postalo pomembno tudi življenje otrok in prvič so otroci postali deležni posebne skrbi in zaščite; razvilo se je tudi zavedanje o tem, da imajo specifične potrebe, ki jih je treba upoštevati pri vzgoji in izobraževanju. Podobno je z otrokom divjakom, ki sta ga izumila antropologija in evolucionistično pojmovanje razvoja človeštva, vedi, ki sta se razmahnila v 19. stoletju. Razvoj omenjenih znanosti je prineslo dojetje otrok kot bitij na dnu razvoja človeške evolucije; v očeh dela družbe so bili otroci necivilizirani primitivci, naloga vzgoje in socializacije pa je bila pravilno oblikovati otroke in jih pripraviti za vstop v družbo odraslih. V tem času se je tako uveljavila stroga puritanska vzgoja, ki je krotila »trmoglava bitja« in skrbela za to, da se niso razvadila (Jenks 1996).

Tudi otrokocentričnost je nastala v specifičnih družbenih razmerah, začenši z dvema revolucijama: moderno občutje otroštva po Arièsu (1991) sovпада s psihološko in šolsko revolucijo.

Psihološka revolucija se nanaša na razvoj družinske intimnosti. Družina se je ločila od kolektivnega življenja, z ulice in trga in se je umaknila v notranjost hiše (Ariès 1991). Ta privatizacija družinskega življenja je povezana s pojavom individualizacije v klasični moderni, ko so kolektivne identitete začele izgubljati pomen. Izolirana skupnost staršev in otrok se je začela organizirati okrog otroka, pomembni so postali njegovo izobraževanje, vzgoja in blaginja nasploh.

Šolska revolucija pa je povezana z industrializacijo družbe, ki je za obratovanje nekaterih vej industrije potrebovala izobraženo delovno silo (Švab 2001, 100). Vajeništvo, ki je v srednjem veku (in ponekod še dolgo zatem) imelo socializacijsko funkcijo, saj predmoderne družine koncepta vzgoje niso poznale, nadomesti šola. Šola je z oblikovanjem razredov, ki so bili starostno strukturirani, spodbudila zavedanje o tem, da obdobje otroštva sestavlja več obdobij – na primer zgodnje otroštvo, adolescenca ipd. Ker se je prej otroštvo končalo že pri petih, šestih letih, tega zavedanja ni bilo, zdaj pa je šolska doba podaljšala otroštvo. Hkrati se je izoblikovala predstava o šibkosti otroka. Otrok ni bil več le nasprotje odraslega, ampak tisti, ki se pripravlja na odraslost (Ariès 1991).

Ni naključje, da so vse opisane spremembe potekale v času nastajanja industrijske družbe, ko so vzniknili novi družbeni sistemi (nacionalizem, izobraževalni sistem), v katerih so otroci postali pomembni za prihodnost države oziroma naroda, zaradi česar je bilo treba začeti vlagati čas, denar in čustva v njihovo znanje, zdravje in optimalen razvoj (Švab 2001; Žnidaršič-Žagar 2009).

Ne glede na vse bolj intenzivno osredinjenost družbe in družine na otroke se otrokocentričnost ni vrnila v vse pore družbe oziroma ni zajela vseh družbenih slojev hkrati. Družinam z družbenega dna se temu idealu ni uspelo približati vse do 20. stoletja oziroma, natančneje, do sredine 20. stoletja; po besedah Renner (2002, 98) se je moderna privatizirana družina s povojnim in potrošniškim zagonom uveljavila v 60-ih letih prejšnjega stoletja. Takrat se je delovni čas skrajšal (kar pomeni, da so starši lahko

več časa preživeli z otroki), blaginja prebivalstva se je izboljšala (in posledično so starši lahko začeli finančno vlagati v svoje otroke), razvila se je socialna država z ukrepi za otroke in z razvojem otrok so se intenzivneje začeli ukvarjati tudi znanost, politika in mediji, kar je vzgojo otrok pod doktrino odgovornega starševstva spremenilo v nemogoč projekt (Rener 2002, 99).

Zdi se, da je razlitje otrokocentričnosti na vse družbene razrede povezano z osrednjo značilnostjo postmoderne, to je refleksivno individualizacijo, ki vpliva na vsa področja posameznikovega življenja in (zato) tudi na starševstvo. Po Giddensu (1991) refleksivna individualizacija sili ljudi v premišljene odločitve, saj morajo posamezniki v primeru napačne izbire posledice in odgovornost nositi sami, kar je v nasprotju s tradicionalno družbo, ko so vzroke za neuspeh pripisovali kolektivnim, verskim ali naravnim dejavnikom. Zaradi strahu pred neuspehom v sodobnem življenju posameznika vse postane projekt – tudi starševstvo, zaradi česar se starši trudijo, da bi ga izpeljali karseda popolno; zato tudi vlagajo toliko časa, denarja in energije v otroke, saj neuspeh otrok samodejno pomeni tudi neuspeh staršev. V tem pogledu so otroci nekakšen podaljšek staršev. Otroci so danes tudi kazalnik družbenega statusa in identitete svojih staršev, podobno kot je to veljalo za meščansko družbo 17., 18. in 19. stoletja, s tem, da se v današnjem času z razmahom potrošništva ta vidik le še bolj utrjuje in pridobiva pomen.

Vsi ti konstrukti otroštva pa nam bolj malo povedo o tem, kakšni otroci v resnici so, saj so otroci po Synnottu (v Zhao 2011, 241) »kot družbeni konstrukti pogosteje refleksija konstruktorja kot pa samih otrok« in kažejo predvsem namero konstruktorja.

Kakšen je namen posameznih konstruktov otroštva, v svojem članku z naslovom *The Modern Construction of Childhood: What Does It Do to the Paradox of Modernity?* izčrpnije predstavi Zhao (2011), ko pravi, da konstrukti otroštva služijo za normalizacijo in nadzor nad otroki, s čimer »omejujejo njihove izkušnje in vedenje« (Zhao 2011, 245). To je najbolj očitno pri tretjem konstrukturo otroštva (otroštvo kot primitivna raven človekovega razvoja), še bolj eksplicitno pa se pokaže pri četrtem konstrukturo (otroštvo kot obdobje, ko je otroke treba odrešiti pred izvirnim grehom, ki je v njihovi naravi), pri katerem avtor razbere, da gre za prevlado nad otroki, saj si s

takšnim razumevanjem otroštva odrasli lahko podredijo otroke in »zlomijo njihovo voljo«. Daje jim legitimno podlago za izključitev otrok z različnih področij družbenega in zasebnega življenja – z argumentom »vse v dobro otrok«. Tudi pri prvem konstrukt otroštva, romantizirani predstavi otrok, ki velja za pozitivnega do otrok, lahko prepoznamo elemente normalizacije in nadzora. Če otroka opredelimo kot nekaj čistega, naivnega, nedolžnega, potem postane vse, kar je v nasprotju z idealizirano predstavo, nenormalno, nenaravno in deviantno (iz tega izhaja na primer to, da je spolnost med otroki tabu). To daje odraslim moč za vmešavanje v življenje otrok in kot tak je omenjeni konstrukt oblika zatiranja otrok. Odrasli se namesto otrok odločajo, kaj so potrebe otrok in kaj je v njihovem najboljšem interesu, s čimer glas otrok popolnoma utišajo. Podobno velja tudi za zadnji otrokocentrični konstrukt otroštva, ki sicer resda poudarja pomen aktivne participacije otrok, vendar se Zhao (2011) po foucaultjevsko vpraša: »*Ali ni morda tudi ta konstrukt samo drugačen način in strategija za dominacijo nad otroki?*« Liberalne ideje, kot so svoboda, avtonomija in samouresničitev, lahko razumemo tudi kot vrednote, ki služijo novemu političnemu redu. Gre za novo obliko nadzora (skritega družbenega nadzora) – nadzora od znotraj, ki se utrjuje s sistemom izobraževanja (Zhao 2011).

Od vseh predstavljenih konstruktov v doktorski disertaciji je za globlje razumevanje realnosti revnih otrok, ki sestavljajo preučevano ciljno skupino, relevanten predvsem trenutni konstrukt otroštva, ki se navezuje na otrokocentrično dožemanje otrok. Z vidika ugotavljanja vloge in pomena dohodka pri določanju kakovosti življenja otrok, ki živijo v družinah, prikrajšanih na ravni dohodka, je lahko omenjeni konstrukt pomemben mehanizem, ki določa razmerja med generacijami v družini (na ravni otroci-starši) in s tem povezane pogajalske moči posameznih družinskih članov pri porazdelitvi družinskih prihodkov. Starši v skladu z normo odgovornega starševstva usmerijo svoje vire v izboljšanje možnosti otrok, kar so za otroke potencialni viri moči za izboljšanje njihovih življenjskih razmer. Glede na to razumemo otrokocentrični konstrukt kot možni varovalni mehanizem, ki za prikrajšane otroke lahko omili negativne posledice življenja v revščini.

V nadaljevanju skozi optiko konceptualnih nastavkov sociologije otroštva, predstavljenih v tem delu doktorske disertacije, prikažemo raziskovanje položaja

revnih otrok. Na podlagi pregleda obstoječih analiz in raziskav s tega področja umestimo tematiko revščine otrok v sociološki kontekst preučevanja, s čimer kasneje lahko opredelimo ciljno skupino.

3 SOCIOLOŠKI POGLED NA RAZISKOVANJE REVŠČINE OTROK

Sociološko raziskovanje revščine otrok je še precej v povojih (Skevik Grødem 2008). Pogostejša kot sociološke interpretacije preučevanega pojava so poročila različnih organizacij (kot so na primer Unicef, ChildONEurope, Eurochild), ki so nedvomno podatkovno bogata in pripomorejo k uvidu v položaj revnih otrok, obenem pa pozivajo odločevalce politik k sprejemanju ukrepov ali zavez za zmanjšanje revščine otrok, vendar za kompleksnejšo in celostno predstavo o revščini otrok to ne zadostuje.

Problematika revščine otrok je predvsem izrazito politizirana tema, kar niti ni presenetljivo, saj so otroci z vidika države in njenih interesov razumljeni kot predmet prihodnosti, kot »postati« – gre za to, kako otrokocentrični konstrukt sprejema družba. Glede na takšen pogled na otroštvo je pomembno vlagati v otroke predvsem zato, ker je v nasprotnem primeru lahko ogrožen družbeni red (z vidika možnih negativnih posledic, ki jih življenje v pomanjkanju prinaša, kot so na primer kriminalno vedenje, osipništvo, vedenjske težave, uživanje opojnih substanc itd.) ali se izgublja človeški kapital, to pa odvrta pozornost od elementov, ki so relevantni za otroke same v danem trenutku opazovanja.

V tem pogledu prepoznavamo Durkheimovo razumevanju revščine otrok, po katerem je revščina problem družbe, ker pomeni nevarnost za obstoječi družbeni red. Nekatere raziskave revščine otrok poudarjajo problem odraščanja v deprivilegiranem okolju v povezavi z večjo možnostjo sodelovanja pri nasilnih in kriminalnih dejanjih, težav s policijo in izključenosti iz šole (Strelitz 2008; Horgan in Monteith 2009). Še pogostejše pa je opozarjanje, da revščina otrok pomeni strošek za družbo (Flaquer 2007; Horgan in Monteith 2009, Drake in drugi 2010; Buia 2012). Obstajajo različni ekonomski izračuni, koliko naj bi družbo »stala« revščina otrok; ocene segajo tudi do 25 (Hirsch 2008) in celo 40 milijard funtov na leto (Grigs in Walker 2008). Zaradi možnih dolgotrajnih posledic za družbo naj bi bilo v skladu s temi izračuni potrebno vlaganje v otroke – čim prej, tem bolje: *»Treba je vlagati v njihov razvoj, saj revščina ne vpliva na otroke le trenutno, ampak tudi na njihovo prihodnost, kar zadeva razvoj kapitala znanja, kulturnega, socialnega in zdravstvenega kapitala«* (Atkinson in drugi 2005, 23). Opisani način dojemanja otrok je v skladu z razvojnim vidikom razumevanja otroštva (ki izhaja

iz videnja otrok kot »postati«, o čemer smo govorili že v drugem poglavju), v katerem je otrok subjekt prihodnosti, pri čemer se zdi, da je bolj kot to, kakšne posledice ima življenje v revščini na kakovost življenja otrok, pomembno breme, ki ga mora na svoja ramena prevzeti družba kasneje, ko otrok odraste.

Glede na povedano so spoznanja socioloških analiz s tega področja še prav posebej dragocena. Pri analizi obstoječe literature s področja sociološkega preučevanja revščine otrok bomo pozorni predvsem na naslednje tri ravni: a) kako avtorji opredeljujejo revščino otrok, b) kateri dejavniki po njihovih dognanjih določajo revščino otrok in c) kakšne posledice ima življenje v pomanjkanju na otroke. Tako bomo pridobili celosten vpogled v obravnavano tematiko.

3.1 Vloga dohodka in različni načini opredelitve revščine otrok

Študije, ki obravnavajo revščino otrok, najpogosteje privzemajo konvencionalno opredelitev revščine otrok, ki je utemeljena v dohodkovnem položaju družin oziroma gospodinjstev. V skladu s tem kot revne razumejo tiste otroke, ki živijo v družinah s prenizkimi dohodki. Kriterijev, ki pokažejo, kdaj je dohodek v določeni družbi prenizek, je več: a) v EU (in torej tudi v Sloveniji) je prag tveganja revščine določen v višini 60 % mediane razpoložljivega dohodka gospodinjstva in po tej definiciji so revni tisti otroci, ki živijo v gospodinjstvih, ki imajo dohodke nižje od tako postavljene ravni (Intihar 2012). Gre za uradno sprejeto, relativno mero revščine otrok; b) dohodkovno prikrajšanost je mogoče opredeliti tudi na podlagi upravičenosti do različnih socialnih prejemkov in pomoči⁷ (na primer do denarne socialne pomoči staršem, brezplačne šolske malice ali kosila, republiške štipendije ipd.), pri čemer cenzusi za dodelitev posamezne pomoči ločijo revno populacijo od »nerevne«.

Prednost takšnih opredelitev revščine otrok je v jasni in operativni zasnovi preučevanega pojava in jih zato široko uporabljajo tako v kvantitativnih raziskavah revščine otrok (na primer Sgritta 1994; Piachaud in Sutherland 2000; Jenkins in drugi

⁷ V besedilu bomo uporabljali izraz socialni prejemki ali socialna pomoč, in ne termin socialni transferji, ker slednji kaže na to, da so socialne pravice transferji, namenjeni neuspešnim in neodgovornim, za katere je denar odtegnjen varčnim in uspešnim (Leskošek in Dragoš 2014, 48).

2000; Hill in Jenkins 2001; Bradshaw 2011) kot tudi v kvalitativnih (na primer Ridge 2002; Attree 2006).

Glede na to, da je poglavitni odločevalec, kdo spada v preučevano množico revnih in kdo ne, dohodek, s katerim otroci praviloma ne razpolagajo (vsaj ne v smislu, da zaslužijo svoj denar tako kot drugi člani družbe), pa je relevantnost obstoječih konceptualnih mer revščine, ki temeljijo na dohodku, vprašljiva. Orisana opredelitev revščine otrok predpostavlja, da je položaj otrok enak položaju njihovih staršev, torej da je dohodek družine med družinskimi člani enakomerno porazdeljen. Takšen pogled na družino zasledimo pri Beckerjevem (1981) modelu družine, ki temelji na predpostavki, da je družina družbena kategorija, ki jo povezujejo in ohranjajo skupaj altruistični motivi. To pomeni, da glava družine oziroma gospodinjstva nastopa v vlogi altruista, za katerega domnevamo, da vire in priložnosti enakomerno porazdeljuje med člane družine. Nussbaum (2000, 64–65) pravi, da Beckerjev model družine ne odslikava realnega stanja družin, v katerih so v resnici različne težnje po razpolaganju z viri in priložnostmi. Po njenem mnenju je zato primerneje govoriti o družini s stališča »konfliktnega« ali »pogajalskega« modela, ki družinske člane opazuje ločeno.

Če za enoto opazovanja namesto družine vzamemo otroka, spoznamo, da so mogoče tri različne situacije:

- a) strukturalistične ideje o revščini otrok, ki se konceptualno povezujejo z diskriminacijo otrok in njihovo nemočjo pri odločanju o zanje pomembnih stvareh, odkrivajo realnost, kjer imajo otroci najmanjši vpliv na razporeditev dohodka znotraj družine in so zato v primerjavi z drugimi družinskimi člani v *najslabšem* položaju, so najbolj prikrajšani in torej močnejše občutijo posledice revščine kot drugi družinski člani (Qvortrup 1994; Sgritta 1994);
- b) življenje v revščini vpliva na vse družinske člane *enako*;
- c) v skladu s postmodernim konstruktom otroštva, so otroci lahko *na boljšem* kot drugi člani družine, četudi živijo v družinah, katerih dohodek je pod mejo tveganja revščine, ker si starši na račun svojih nezadovoljenih potreb in želja

prizadevajo, da bi njihovi otroci kar najmanj občutili negativne posledice razmer, v katerih živijo.

Main in Bradshaw (2012, 505) opozarjata na možnost dveh napak, ki nastaneta v procesu raziskovanja, če za otroke privzamemo konvencionalno mero revščine: a) med revne otroke lahko zmotno prištevamo tiste, ki niso revni, živijo pa v revnih družinah, ali pa b) prav tako zmotno sklepamo, da v družinah, ki se na podlagi razpoložljivega dohodka ne umeščajo med revne, ni revnih otrok.

Poleg zanemarjanja aktivne vloge otrok in neupoštevanja simetrije razmerij ter pogajalskih moči posameznih družinskih članov omenjeni pristop obenem spregleda tudi različne pomembne specifičnosti, ki so po Singh in Sarkar (2015) na primer vidne v razlikah med spoloma, ki so družbeno pogojene. Navsezadnje konceptualizacija revščine otrok z dohodkovno dimenzijo ne upošteva nekaterih ranljivih skupin otrok, kot so tisti, ki odraščajo v sirotišnicah, otroci brez spremstva ali otroci, ki živijo na cesti (Waddington 2004).

Opredelitev revščine otrok na podlagi dohodkov njihovih staršev torej ne zadošča za pridobitev celostne slike o preučevanem pojavu, zato se nekatere novejša raziskave odmikajo od uveljavljenega modela opredelitve revščine otrok ter se približujejo ideji, ki poudarja, da je ta poseben pojav, katerega je treba preučevati **ločeno od »družinske revščine«**. Bastos (2001) na tem mestu poudarja, da je treba o konceptu revščine otrok razmišljati s pomočjo **analize življenjskih pogojev otrok** in s stališča dohodkovne ravni družin. S tem potemtakem ne spregledamo dejanskih potreb otrok, kar je še zlasti pomembno pri oblikovanju strategij in ukrepov za zmanjšanje revščine otrok na politični ravni (Minujin in drugi 2006).

Namesto koncepta »družinske revščine« raziskovalci vpeljejo **koncept deprivacije**, s čimer razširijo pojmovanje revščine otrok in jo opredelijo multidimenzionalno. V širšem smislu pomeni deprivacija pomanjkanje materialnih stvari in storitev, potrebnih za optimalen otrokov razvoj (Feeny in Boyden 2003), izhaja pa iz Townsendove opredelitve relativne deprivacije v tej avtor definira revščino kot situacijo, v kateri posamezniki zaradi nizkih dohodkov ne morejo živeti na način, ki je tipičen za določeno družbeno okolje, kar se kaže tako na ravni prehranjevalnih vzorcev,

sodelovanja pri dejavnostih in ohranjanja življenjskih razmer, običajnih oziroma pričakovanih v družbi, ki ji posamezniki pripadajo (Townsend 1979).

Pregled znanstvenih del avtorjev, ki so se v svojih analizah lotili prepoznavanja revnih otrok z uporabo koncepta deprivacije, pokaže, da jo ti operacionalizirajo na različne načine. Nekateri se osredotočijo zgolj na materialni vidik (na primer Jonsson v Skevik Grødem 2008)⁸, drugi upoštevajo tri dimenzije deprivacije (kot to velja na primer za raziskavo Skevik Grødem 2008, v kateri se avtorica osredotoči na stanovanjski vidik, potrošnjo ter subjektivne izkušnje revščine) oziroma štiri (zdravje, izobraževanje, stanovanje, subjektivno doživljanje revščine (Singh in Sarkar 2015)) ali več (materialni vidik, stanovanje in okolje, izobraževanje, zdravje, tvegana vedenja, kakovost šolskega življenja, čustveno blaginjo (Williams in drugi 2014)). Velikokrat je opredelitev področij deprivacije otrok utemeljena v pravicah otrok, po zgledu Konvencije OZN o otrokovih pravicah⁹.

Main in Bradshaw (2012) ugotavljata, da kljub uveljavljeni tradiciji socioloških teorij otroštva, ki izrazito poudarjajo pomen upoštevanja otrokocentričnosti v analizah, še vedno prevladujejo indeksi deprivacije, ki navedenemu pogoju ne ustrezajo. Raziskovalci pogosto uporabljajo t. i. sporazumen pristop (angl. »consensual approach«), kar pomeni, da starši v imenu svojih otrok opredelijo področja in elemente deprivacije, za katere menijo, da so pomembni za otroke (Mack in Lansley 1985). Ob povedanem se Bradshawjev indeks prikrajšanosti otrok izkaže kot še posebej pomemben prispevek k preučevanju tega področja, saj je oblikovan s kombinacijo obojih – tako perspektive odraslih kot zaznavanju otrok (Main in Bradshaw 2012).

⁸ Med kazalniki materialne deprivacije uporabljenimi v švedski raziskavi, so: a) nerazpolaganje s prihranki v višini 100 švedskih kron, b) neprejemanje tedenske/mesečne žepnine, c) neopravljanje počitniškega dela, d) nerazpolaganje z materialnimi viri (TV, videorekorder, računalnik, CD-predvajalnik, hišni ljubljencek, mobilni telefon, TV-igre) (Jonsson v Skevik Grødem 2008).

⁹ Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105> (8. avgust 2013).

Konvencija je pomemben dokument, ki na enem mestu povzema celoten razpon otrokovih pravic (civilne, kulturne, ekonomske, politične, socialne) (Unicef 2012). Je kot kanal oziroma most med otroki in javno sfero – nastopa v vlogi predstavnika »glasu« otrok. Glede na našo preučevano temo je poglobljena prednost Konvencije v tem, da za odpravo revščine otrok ne predpostavlja samo povišanja dohodka, ampak naslavlja celoten spekter potreb otrok. Če bi bile uresničene vse potrebe otrok, revščine otrok sploh ne bi bilo. Poleg tega je zavezujoč dokument, ki so ga države podpisnice dolžne spoštovati, in je v tem pogledu močno normativno orodje za preprečevanje revščine otrok na deklarativni ravni.

Ključni prispevek študij, ki se v analizah revščine otrok opirajo na koncept deprivacije, je v potrditvi ideje, da dohodek med posameznimi družinskimi člani ni enakomerno porazdeljen, in sicer najpogosteje tako, da imajo od tega koristi otroci (glej na primer Middleton in drugi 1997; Gordon in drugi 2003; Crossley in Curtis 2006; Main in Bradshaw 2012), kar je še posebej relevantno za našo razpravo o revščini otrok. Middleton in drugi (1997) so na primer ugotovili, da na podlagi definicije revščine, ki privzema koncept deprivacije, za starše obstaja veliko večja verjetnost, da bodo revni, kot pa njihovi otroci. Rezultati analize so pokazali, da ima polovica revnih staršev otroke, ki jih po tem konceptu ne moremo opredeliti kot revne, medtem ko skorajda noben reven otrok nima nerevnega starša, pri čemer so bile ugotovitve povezane s trajanjem revščine. V primeru dolgotrajne revščine se položaj otrok ni bistveno razlikoval od položaja njihovih staršev. Do podobnih ugotovitev sta prišla tudi Main in Bradshaw (2012), ki sta spoznala, da v spodnjih dohodkovnih kvintilih obstaja precejšen delež neprikrajšanih otrok, obenem pa prikrajšani otroci živijo tudi v višjih dohodkovnih kvintilnih razredih.

Avtorji pripisujejo razlage za svoje ugotovitve različnim dejavnikom, predvsem preferencam in vedenju staršev, ki se kažejo v zaščitniškem odnosu staršev do otrok, njihovi doseženi izobrazbi in elementom, povezanim s specifikami življenja v določeni skupnosti (Middleton in drugi 1997; Ridge 2002; Main in Bradshaw 2012; Whelan in Maitre 2012; Main 2014), vendar se globlje s tem ne ukvarjajo; ne razložijo na primer, čemu se starši tako vedejo in kaj to pomeni za otroke, kar pa bo naš osrednji prispevek k razumevanju pojava revščine otrok, ki ga bomo, opirajoč se na že omenjeni otrokocentrični konstrukt otroštva, preverili v empiričnem delu disertacije.

Obstaja pa še tretji način opredelitve revščine otrok, ki pomeni nekakšno vmesno pot med prvima dvema predstavljenima pristopoma; zanjo je značilna **kombinacija dohodka in deprivacije**, kar je po mnenju Bradshawa in Mayhewa (2010) bolj zanesljivo mero revščine kot upoštevanje zgolj enega od obeh vidikov. Ob tem je treba poudariti, da gre za dva ločena koncepta, ki vplivata drug na drugega in ju je mogoče raziskovati ločeno, kot posebna pojava (Townsend 1985; Room 1995; Gordon in drugi 2003; Main in Bradshaw 2012). Bastos in drugi (2004) pravijo, da je prikrajšanost širši koncept od revščine in se konceptualno povezuje s socialno izključenostjo. Njihovi

izračuni so pokazali, da sta revščina in deprivacija sicer tesno povezani (značilna je visoka korelacija med obema konceptoma, kar pomeni, da je revščina poglavitna determinanta deprivacije, saj je večina prikrajšanih otrok tudi dohodkovno revnih), da pa ju ne gre enačiti, saj vsi revni otroci niso prikrajšani in vsi prikrajšani otroci niso revni. Revščina kot pomanjkanje dohodka tako velja za eno od oblik prikrajšanosti. Na stopnjo prikrajšanosti veliko bolj vplivajo rasna in etnična pripadnost, izobrazba staršev ter brezposelnost staršev, ne glede na njihovo dohodkovno raven (Bastos in Machado 2009, 249)¹⁰.

Podobno meri revščino otrok tudi Unicef, ki je privzel naslednjo opredelitev revščine otrok: *»Revni otroci so prikrajšani na področju materialnih, duhovnih in čustvenih virov, potrebnih za njihovo preživetje in razvoj, zaradi česar niso zmožni v celoti uživati svojih pravic, doseči svojega potenciala ali sodelovati v družbi kot njeni polnopravni in enakovredni člani«* (Unicef 2005, 18).

Unicef (2012) za pristop k preučevanju revščine otrok prav tako predlaga kombinacijo dohodkovnih mer (izraženih s kazalnikom »relativna stopnja tveganja revščine otrok«) z nedohodkovno mero, ki ponazarja materialno deprivacijo – to je indeks deprivacije otrok. Omenjeni indeks pove, kolikšen delež otrok ne razpolaga z eno oziroma dvema stvarima s seznama, sestavljenega iz 14 indikatorjev, ki obsega dobrine in storitve, katere naj bi otroci potrebovali za normalno funkcioniranje v razviti družbi¹¹.

¹⁰ Kombinirana mera revščine obstaja na primer na Irskem, kjer se je zanjo uveljavilo poimenovanje »dosledna mera« (angl. »consistent poverty rate«) (Main in Bradshaw 2012). Uporabljajo jo tudi v Združenem kraljestvu, kar Bradshaw in Finch (2003) opredelita kot »prekrivajoča se analiza« (angl. »overlaps analysis«).

¹¹ Seznam obsega naslednje kazalnike: a) trije obroki na dan; b) vsaj en mesni obrok (oziroma ekvivalentni vegetarijanski obrok) na dan; c) vsakodnevno uživanje svežega sadja in zelenjave; d) knjige, primerne za določeno otrokovo starost in raven njegovega znanja (pri čemer ne gre za šolske knjige); e) oprema za zunanje aktivnosti (kolo, kotalke ipd.); f) sodelovanje pri zunajšolskih dejavnostih (plavanje, igranje instrumenta, članstvo v mladinskih organizacijah ipd.); g) igre za notranjo uporabo (vsaj ena na otroka, kot so kocke, računalniške igre, lutke ipd.); h) denar, namenjen šolskim izletom in prireditvam; i) miren prostor primerne velikosti in z dovolj svetlobe za opravljanje šolskih nalog; j) internetna povezava; k) nekaj novih oblek (v smislu, da niso vse otrokove obleke rabljene); l) dva para čevljev primerne velikosti (vsaj en par čevljev, ki jih otrok lahko nosi v vseh vremenskih razmerah); m) možnost, da otrok lahko povabi prijatelje k sebi domov; n) možnost, da lahko otrok praznuje osebne in druge praznike, na primer rojstni dan, verske dogodke ipd.

Otroka je glede na postavljene kazalnike mogoče kaj hitro opredeliti kot revnega, saj na primer večina otrok ne zajtrkuje (glej na primer Jeriček Klanšček in drugi 2013), ampak le kosi in večerja, s čimer obstaja velika možnost za nedoseganje prvega kazalnika, pri čemer pa vzrok ni v pomanjkanju denarja,

3.2 Dejavniki revščine otrok

Ugotavljamo, da med avtorji prevladuje prepričanje o strukturnih dejavniki tveganja revščine otrok. Na makro ravni gre predvsem za nepravično distribucijo socialnih prejemkov med generacijami, kar označujemo s terminom *medgeneracijski konflikt*.

Številni sociologi otroštva (Engelbert 1994; Makrinioti 1994; Sgritta 1994; Qvortrup 1994; Qvortrup in drugi 2011) pripisujejo vzroke za revščino otrok neenakemu položaju, ki ga imajo otroci v družbi v primerjavi z drugimi prebivalstvenimi skupinami.

Qvortrup (1994; 2011) meni, da je revščina otrok posledica diskriminacije na podlagi starosti. Starost pri njem, podobno kot spol, rasa ali družbeni razred itd. pri drugih avtorjih, ki preučujejo neenakosti v družbi, nastopa kot tista spremenljivka, ki je občutljiva za zgodovinske in družbene vplive in spremembe. Starost tako razume v kontekstu generacij in s tem poudari relacijski vidik med otroki in generacijami drugih starosti¹².

ampak v prehranjevalnih navadah otrok. Podobno je tudi s tretjim kazalnikom, ki meri vsakodnevno uživanje sadja in zelenjave. Tudi dostop do internetne povezave ni nujno povezan zgolj z dohodkom, v nekaterih primerih je vzrok lahko pomanjkanje primerne infrastrukture, značilne za odmaknjena, podeželska naselja. V nekaterih točkah pa bi bilo seznam priporočljivo dopolniti, saj bi glede na razvoj in razširjenost uporabe sodobne tehnologije moral obsegati tudi posedovanje mobilnega telefona, ki danes velja že kar za osnovno dobrino.

¹² Avtorici Närvänen in Näsman (2004) v članku *Childhood as Generation or Life Stage?* opozarjata na neustrezno rabo pojma generacija za označevanje otroštva. Po njunem mnenju socialni strukturalisti sociologije otroštva (ključna avtorja sta Qvortrup in Alanen) ne razdelajo dovolj natančno pojma generacija in ga uporabljajo v različnih kontekstih: kot starostno skupino, kot družinsko generacijo in kot življenjsko fazo. Po mnenju avtoric je problematično tudi to, da v kontekstu sorodstvenih razmerij konceptualno razdelijo populacijo na tri generacije: otroštvo, odraslost, starost. Zaradi dolge življenjske dobe pa danes ni nenavadno, če v posamezni družini živijo tudi štiri generacije (ali več), in ne zgolj tri. Poleg tega avtorici ob upoštevanju Mannheimove definicije generacije, ki je povezana z razlago družbenih gibanj, poudarjata, da je generacijska lokacija (posamezniki, rojeni v istem letu oziroma istem časovnem intervalu) pogoj za oblikovanje generacije, ni pa zadosten pogoj. Skupina posameznikov mora namreč pripadati tudi določeni kulturni in zgodovinski regiji, saj šele to omogoča posameznikom, da delujejo kot kolektiv na podlagi skupnih izkušenj. Vsi otroci zato ne morejo pripadati isti generaciji, saj so kulturne razlike med regijami in državami prevelike. Menita, da se generacija lahko začne oblikovati šele v adolescenci, ker je posameznik šele takrat zmožen začeti kritično in zavestno reflektirati dogajanje (samo deljenje skupnih izkušenj ni dovolj za nastanek generacije). Po njunem mnenju je sporno tudi to, da vsi otroci (od rojstva do polnoletnosti) tvorijo eno generacijo, kar pa je zelo dolgo obdobje. To je v nasprotju z Mannheimovo opredelitvijo generacije, za katero morajo biti izpolnjeni določeni pogoji, kot je na primer lokacija generacij, skupne izkušnje in integrirano delovanje skupine (Närvänen in Näsman 2004).

Nasproti otrok so dominantna kategorija odrasli in v tem pogledu otroci zavzemajo mesto zatirane skupine (manjšine), ki je zaradi asimetrične porazdelitve moči v podrejenem položaju. Otroci v družbi v primerjavi z odraslimi namreč nimajo politične in ekonomske moči. Wintersberger (1994) pravi, da so otroci kot družbena skupina diskriminirani na makro ravni, kot individualni akterji pa tudi na mikro ravni. Ker nimajo lastnih dohodkov, so popolnoma odvisni od svojih staršev in so od vseh družinskih članov v najslabšem položaju, saj ne morejo vplivati na razdelitev dohodka znotraj družine. Poleg tega pa so otroci, ker veljajo za ranljive člane družbe, ki potrebujejo posebno skrb in zaščito, izključeni iz skoraj vseh mehanizmov odločanja še na širši družbeni ravni in zato ne morejo tekmovati za omejene vire.

Družbene skupine se borijo za omejene vire, v tekmi za vire pa zmaga tisti, ki ima najboljšo pozicijo moči in s tem najboljšo možnost vplivanja na distribucijo virov. In v tem boju so otroci vedno poraženci. Qvortrup (1999) najde dokaze za obstoj medgeneracijskega konflikta v družbi v visokih stopnjah tveganja revščine otrok; otroci so ena najranljivejših skupin v družbi, pri kateri je revščina celo višja kot pri drugih prebivalstvenih skupinah, tudi starejših oziroma upokojevcih. Jensen (v Qvortrup in drugi 1994) omenjeni pojav označi kar za »pavperizacijo otroštva«.

Qvortrup (1994; 2011) meni, da je slabši položaj otrok v primerjavi z drugimi povezan z radodarnejšim vlaganjem države v starejše oziroma v upokojevence: od države naj bi bila starejša populacija deležna večje pozornosti kot otroci, v otroke naj bi se vlagalo manj finančnih sredstev kot v druge. Po avtorjevem prepričanju imajo oboji, tako otroci kot upokojevcem, sicer skupno točko: oboji pomenijo strošek za družbo, ker so vsi neaktivni člani družbe. Vendar imajo upokojevcem za razliko od otrok v tekmi za vire pomembno prednost. Starejših je številčno več kot otrok, saj rodnost upada, medtem ko delež starejšega prebivalstva narašča. Imajo pravico voliti in s tem možnost biti slišani in so danes v resnici pomembna skupino pritiska. Qvortrup (1994) dodaja, da na strani starejših obstaja še moralni argument: vse življenje so trdo delali in prispevali v sistem, zato so tudi upravičeni do prejemkov. S Qvortrupom se strinja tudi Sgritta (1994) in na primeru ZDA dokazuje, da se je revščina starejših znižala na račun povečanja revščine med otroki. Ta preobrat naj bi se zgodil v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je država začela namenjati večjo pozornost tej prebivalstveni skupini, saj naj bi bila pred

tem revščina predvsem problem starejših. Ob tem pa dodaja, da če so otroci že deležni pozornosti države, ta do njih vedno pride prek drugih kategorij, najpogosteje prek družine. Govorimo o familiarizaciji otroštva (Makrinioti 1994), kar pomeni, da si razmere, v katerih živijo otroci, zamišljamo skozi optiko družine, pri čemer se opredelitev otroštva v celoti nanaša na družino: otroci po naravi pripadajo svojim staršem; njihovo naravno in fizično okolje je družina; otroke doživljamo glede na družbeni status in vrednote njihovih staršev. Familiarizacija tako napeljuje na implicitno dojetje otroštva, to pa onemogoča, da bi bili otroci razumljeni kot samostojni akterji in da bi postali »vidni« člani družbe. Sgritta (1994) zato poudarja, da družinska politika ni enako kot otroška politika, saj prva ni usmerjena v prepoznavanje specifičnih potreb otrok.

Rešitve, ki jih za odpravo revščine otrok ponuja predstavljeni vidik, so usmerjene v makro dejavnike, v spremembe blaginjskega sistema in s tem socialne ter družinske politike. Avtorji pozivajo k medgeneracijskemu paktu solidarnosti, pri čemer priznavajo, da rešitve niso enostavne, saj se dotikajo širokih področij, kot so rodnostne spremembe (predvsem z vidika zvišanja rodnosti), sistema upokojevanja in sprememb družbenih vrednot. Sgritta (1994) poudarja, da je pri oblikovanju rešitev treba usmeriti pozornost tudi v to, kako je razdeljena odgovornost za skrb za otroke med starše in državo (pri tem apelira tako na razdelitev materialne skrbi za otroke med družino in državo kot tudi na druge vidike skrbi, ki so za zagotavljanje kakovosti življenja družin z otroki še posebej pomembne – na primer varstvo otrok). Poleg tega je po Qvortrupu (1994; 2011) za odpravo revščine otrok ključno tudi to, da se vprašanje položaja otrok postavi na politično agendo in da se prek zagovornikov otrok, lobijev in skupin pritiska omogoči, da se sliši »glas« otrok.

Esping-Andersenova (2002) analiza blaginjskih sistemov ne potrjuje teze strukturalistov sociologije otroštva. Ugotavlja, da družine z otroki ne postajajo revnejše, zato ker bi države blaginje namenjale (pre)več pozornosti starejši populaciji. Kot pravi, imajo nekatere države resda radodarne pokojnine, toda za večino držav to ne drži. In nekatere države, ki z mehanizmom visokih pokojnin zagotavljajo finančno varnost starejšim, prav tako namenjajo veliko finančnih sredstev družinam z otroki (skandinavske države). Druge države, kot so ZDA in Združeno kraljestvo, pa opažajo

visoke stopnje revščine pri obeh starostnih skupinah: tako pri otrocih kot pri starejših. Visoko breme za pokojnine gre po njegovem mnenju pogosto na račun prezgodnjega upokojevanja (Italija). Distribucija sredstev v korist starejšim naj bi odslikavala predvsem napačne odločitve politike, povezane s trgom dela (Esping-Andersen 2002, 11).

Pri ugotavljanju vzrokov revščine otrok na mikro ravni (ne glede na to, ali je revščina otrok pojmovana kot »družinska revščina« ali kot deprivacija otrok) pa raziskovalci revščino najpogosteje pripisujejo dejavnikom, ki posredno ali neposredno vplivajo na dohodek staršev. Med pomembnejše determinante tveganja za revščino otrok tako prištevajo brezposelnost staršev, izobrazbo staršev (nižja ko je, večja je verjetnost tveganja za revščino otrok), migrantski status, število otrok v družini (več ko je otrok v družini, večja je verjetnost, da bo otrok živel v revščini) in tip družine (pri čemer za najbolj ranljive veljajo enostarševske družine, še posebej materinske, kar je povezano s položajem na trgu dela glede na spol) (Sgritta 1994; Bradbury in drugi 2001a, b; Skevik Grødem 2008; Lindquist in Sjörgen Lindquis 2012; Williams in drugi 2014; Singh in Sarkar 2015). V manjši meri pri tem pozornost usmerjajo v preučevanje vloge socialnih omrežij staršev in upoštevanja virov ter zmožnosti otrok glede na to, koliko lahko slednji vplivajo na svoj položaj. Za našo razpravo bo v empiričnem delu zanimiv predvsem slednji element, za katerega predvidevamo, da je poleg otrokocentričnega vedenja staršev drugi pomembni varovalni mehanizem, pri čemer pa ga ne obravnavamo kot varovalni mehanizem pred zdrsom v revščino (torej z vidika dejavnikov tveganja za revščino), temveč kot potencialni blažilec negativnih posledic življenja v pomanjkanju.

Omenjene mikro determinante niso dejavniki tveganja za revščino otrok v absolutnem smislu, temveč so tesno povezane s kontekstom preučevanja, to je političnih odločitev oziroma države blaginje. Dolgotrajna¹³ ali kronična revščina otrok je na Švedskem na

¹³ Ashworth in drugi (1994 v Bradbury in drugi 2001) delijo revščino na tri tipe in razlikujejo med tranzitno, trajno in občasno revščino. Pri kratkotrajni oziroma občasni revščini se družine lahko oprejo na nekatere rezerve, na primer na prihranke, pomoč prijateljev in sorodnikov, odplačevanje obrokov z zamikom, tako da v tem času družina ter otroci v njej ne utrpijo resnejših posledic življenja v revščini. V daljših obdobjih revščine pa imajo družine manj možnosti za izhod iz deprivilegiranega položaja (Bradbury in drugi 2001). Pri analizi dinamike revščine otrok je tako nadvse pomembno, kadar želimo

primer značilna predvsem za otroke migrante, otroke, ki živijo v velikih družinah, ter tiste, katerih starši so izredno nizko izobraženi, medtem ko je takšna oblika revščine precej manj značilna za otroke, ki živijo v enostarševskih družinah, kar Lindquist in Sjörgen Lindquis (2012) pripisujeta temu, da so vladni ukrepi in programi pomoči za slednjo skupino otrok veliko uspešnejši in učinkovitejši, kot to velja za druge. Prav tako po njunih ugotovitvah bolezen staršev ali smrt staršev ne pomenita tveganja revščine, saj naj bi država primerno poskrbela za otroke v teh primerih (Lindquist in Sjörgen Lindquis 2012). Da socialdemokratski model države blaginje (med katere umeščamo tudi Švedsko) razmeroma uspešno blaži tveganje za revščino otrok, potrjujejo tudi ugotovitve Whelana in drugih (2013), saj je medgeneracijski prenos prikrajšanosti za omenjeni tip blaginje manj značilen, kar je v nasprotju z liberalnim modelom ter blaginjskim sistemom južnoevropskih držav (Whelan in drugi 2013).

3.3 Vpliv revščine na otroke

Ugotovitve o tem, kakšne posledice prinaša življenje v revščini za otroke, se razlikujejo glede na to, katero paradigmo privzamemo za izhodišče raziskovanja – razvojno perspektivo ali teorije sociologije otroštva.

Avtorji, ki svoje ugotovitve utemeljujejo v razvojnih perspektivah, najpogosteje poudarjajo pomen negativnih posledic življenja v pomanjkanju na kognitivni razvoj otrok (glej na primer Duncan in Brooks-Gunn 1997; Heckman 2006), socialno-čustveni razvoj (glej na primer Bradley in Corwyn 2002; Grant in drugi 2003) in telesno zdravje otrok (na primer Chen in drugi 2002). Okrnjen kognitivni razvoj je po njihovem mnenju povezan z različnimi dejavniki, kot je odraščanje v kognitivno nespodbudnem okolju, za katerega je značilna pogostejša izpostavljenost televiziji, medtem ko otrokom primanjkuje igrac, ki so primerne za njihovo starost, tiskanih medijev in predmetov, ki spodbujajo učenje (Bradley in Corwyn 2002; Duncan in Brooks-Gunn 1997). Obenem starši iz prikrajšanih okolij v primerjavi z drugimi otrokom tudi manj pogosto prebirajo knjige, kar slabo vpliva na razvoj otrokovega besednjaka (Hoff in

ugotoviti vzroke revščine, vprašanje, zakaj je nekdo »vstopil« v revščino in zakaj je nekdo »izstopil« iz revščine? Poleg tega lahko tako ugotovimo, katere skupine so najbolj ranljive – ali gre za manjšo ranljivo skupino ali pa je revščina razširjen pojav, ki v določenem obdobju prizadene širšo populacijo ljudi? (Bradbury in drugi 2001; Nolan in drugi 2006).

drugi v Evans in Kim 2013). Socialno-čustveni razvoj, ki je odvisen od vzgojnih praks staršev in nasploh z njihovo vključitvijo v življenje otrok, je po ugotovitvah raziskovalcev tega področja prav tako obremenjen, in sicer zaradi večje verjetnosti konfliktov v družini, telesnega kaznovanja ter dajanja neprimerno manj podpore in pozornosti otrokom (Bradley in Corwyn 2002; Grant in drugi 2003; Evans in Kim 2013). Na šibko telesno zdravje pa, sodeč po ugotovitvah raziskav, vplivajo slabe bivanjske razmere ter kroničen stres, ki ga otroci doživljajo zaradi telesnih in psiholoških stresov in obremenitev (Evans in Kim 2013).

Ker gre za razvojni vidik obravnave problema, je v delih avtorjev pogosto mogoče zaslediti poudarke o vplivu odraščanja v prikrajšanih okoljih na kasnejša obdobja posameznikov in na prenos prikrajšanosti med generacijami, torej na začarani krog revščine. Tisto, kar je pri tem zanimivo za naš vidik preučevanja revščine otrok, je spoznanje, da življenjski cikel posameznika in začarani krog revščine nista vnaprej določena zaradi ekonomskih razmer, temveč je ključna izpostavljenost kumulaciji varovalnih dejavnikov ali dejavnikov ranljivosti. Dohodek sicer ostaja ključni napovedovalec življenjskih pogojev otrok in njihovih nadaljnjih življenjskih obdobj, vendar ni osamljen dejavnik, ampak se njegov status oplaja v kombinaciji z drugimi elementi.

Garmezy (v Bynner 2001, 293) je na primer opredelil naslednje tri tipe zaščitnih mehanizmov, ki lahko delujejo kot varovalo pred negativnimi posledicami odraščanja v revščini:

- z vidika otrok: osebnost, samostojnost, samozavest in pozitivna družbena orientacija,
- z vidika družine: kohezija, toplina in odsotnost nereda,
- z vidika skupnosti: dostop do zunanjih podpornih sistemov, ki spodbujajo in vzpostavljajo otrokove strategije spopadanja z negativnimi situacijami.

Našteto potrjujeta primera dveh raziskav, ki ju navaja Bynner (2001). Pillingova (v Bynner 2001, 293–294) longitudinalna študija je na primer pokazala, da so posamezniki

z izkušnjo družinske kohezije, visokih pričakovanj staršev in njihovega zanimanja za uspehe ter učiteljev, ki so jih spodbujali na učnem področju, uspeli v življenju, medtem ko drugim, ki naštetega niso bili deležni, ni uspelo preseči depriviranega okolja iz otroštva. Pozitivni vpliv omenjenih dejavnikov pa je slabel sočasno s trajanjem revščine – dalj časa ko so posamezniki živeli v revščini in bolj zgodaj ko so bili izpostavljeni slabim ekonomskim pogojem, manj verjetno je bilo, da so zaščitni dejavniki blažili posledice revščine (Pilling v Bynner 2001, 293–294). Podobno je Wernerju (v Bynner 2001, 294) v okviru študije, ki jo je izvedel na Havajih, uspelo opredeliti zaščitne dejavnike, ki so: stopnja aktivnosti, družabnost in inteligentnost; čustvene vezi, ki v družinskem okolju dajejo oporo v stresnih situacijah; zunanji podporni sistemi, kot je na primer šolski sistem ali druge organizacije (na primer verske), ki so nagradile sposobnosti posameznikov in jim osmislile življenje ter tako pripomogle k vzpostavitvi notranjega nadzora¹⁴. Prav tako so bili pomembni tudi dobri odnosi s vrstniki ter bralne sposobnosti (Werner v Bynner 2001, 294). Orisane ugotovitve odstirajo realnost preučevane populacije, ki tako postane veliko bolj heterogena, kot bi morda sprva domnevali.

Če se zdaj od spoznanj, ki so utemeljena na razvojni perspektivi, preselimo k teorijam ki so izhodišče našega raziskovanja – torej k sociološkim teorijam otroštva, ugotovimo, da so raziskave, ki bi se ukvarjale s prenosom prikrajšanosti in začaranega kroga revščine, redke.

V socioloških analizah prenosa revščine med generacijami so v ospredju zanimanja specifične vrednote in norme ekonomsko prikrajšanih posameznikov, torej njihova kultura, ki jo kot otroci v primarnem okolju pridobijo s socializacijo in ki pomembno določa njihovo nadaljnjo življenjsko usodo (Lewis 1966; 1968); tako se vzpostavi »začarani krog revščine«, v katerem otroci že v zelo zgodnji starosti ponotranjijo »slabe« vrednote¹⁵, zaradi česar niso psihološko opremljeni za to, da bi v življenju izkoristili ponujene priložnosti za izhod iz revščine (Jordan 2004).

¹⁴ Raziskava je bila opravljena v kontekstu ameriške družbe.

¹⁵ Disfunkcionalno vedenje in vrednote revnih se kažejo na področju družinskega življenja, duševnih bolezni, izobrazbe, kriminala: revni se počutijo marginalizirane, nemočne, živijo za trenutek, ne spoštujejo oziroma ne cenijo izobrazbe, so impulzivni in nezmožni dobro opravljati starševske dolžnosti,

Z vidika socioloških teorij otroštva je ključno vprašanje, kakšno mesto v začaranem krogu zavzema otrok. Mogoče ga je opazovati z dveh pozicij: kot subjekt na koncu verige, pri čemer interpretiramo življenje v revščini iz zgodovinske perspektive družine, ali pa kot vmesen člen, kjer ima pretekli položaj družine napoveduje njegovo prihodnost in morda tudi prihodnost njegovih potomcev. Glede na to, da teorije sociologije otroštva opazujejo otroka kot subjekt sedanjosti, pri čemer je raziskovanje omejeno zgolj na obdobje otroštva in jih zato ne zanima, kaj se z otrokom dogaja pozneje, ko odraste (otroka od trenutka, ko izstopi iz dometa preučevanja, prevzamejo druge teorije, tiste, ki veljajo za odrasle), je za razumevanje revščine otrok manj pomembno, da se otrok nauči in vrednoti nekaj, kar bo zanj imelo posledice v odraslosti, v čemer vidimo razlog, zakaj se le malokateri avtor s področja sociologije otroštva ukvarja s to tematiko.

Utemeljitelj **teorije o (sub)kulturi revščine**, antropolog Oscar Lewis (1966; 1968), je na podlagi terenskega dela v Portoriku in Mehiki oblikoval idejo, da je za revne značilna kultura, ki se razlikuje od kulture večinskega prebivalstva. Po njegovem prepričanju revni kot odgovor na neugodne okoliščine, v katerih so se znašli, razvijejo svoj sistem vrednot in norm in drugačne načine vedenja s kot premožnejši¹⁶. Ob tem pa v obstoječi literaturi s področja sociološke interpretacije revščine otrok lahko opazimo nekatere aplikacije omenjene teorije na otroke; sicer ne v smislu preverjanja teze o obstoju začaranega kroga revščine in dejavnikov, ki ta proces poganjajo, temveč bolj z vidika predvidevanj o možnem dolgoročnem vplivu nekaterih elementov, ki so se v ugotovitvah avtorjev pokazali kot pomembni za poznavanje položaja revnih otrok.

nimajo moralnih vrednot in ne sodelujejo v skupnosti v tem smislu, da niso včlanjeni v različne interesne dejavnosti, ki delujejo v njihovem lokalnem okolju. To naj bi potrjevali podatki o visoki stopnji razvez med revnejšim prebivalstvom, visok delež mater samohranilk, najstniških nosečnosti, visoki stopnji kriminala, brezposelnosti, nasilja v družini, alkoholizma in odvisnosti od drugih opojnih substanc (Jordan 2004).

¹⁶ Obstaja še druga, bolj radikalna interpretacija (sub)kulture revnih. Če je po Lewisu kultura revnih mišljena kot odgovor na situacijo, v kateri živijo, in pomeni prilagoditev na dane okoliščine, pa je pri Murray (1984) in Mead (1986) odgovornost za revščino na strani posameznikov precej bolj izrazita. Avtorja dojemata revne kot racionalne posameznike, ki ne želijo delati in ki se s socializacijo naučijo, kako ogoljufati sistem, da bi prišli do denarne socialne pomoči. Po mnenju Murraya (1984) država blaginje nagraduje ljudi, ki manipulirajo z njo, s čimer vzdržuje revščino, saj s tem, ko dodeljuje denarno socialno pomoč, ustvarja krog odvisnikov od državne podpore; tako ustvarja družbeni razred, imenovan podrazred (angl. »underclass«) (Murray 1984; Mead 1986).

Ridge (2002) je na primer v okviru svoje raziskave poskušala pokazati, kaj življenje v revščini pomeni za otroke, kako namreč deprivilegirano okolje vpliva na njihovo vsakodnevno življenje in kakšne pomene otroci pripisujejo temu. Ugotovila je, da je za otroke iz revnejših družin značilno samoizključevanje iz plačljivih dejavnosti, kot so različni šolski izleti in udejstvovanje v prostočasnih dejavnostih v organizacijah in klubih, kar lahko razumemo kot enega izmed mehanizmov soočanja s situacijo. Skrb za starše otroci izražajo tako, da zanikajo svoje potrebe in ne prosijo staršev, naj jim kupijo nekaj, za kar že vnaprej vedo, da si ne morejo privoščiti. In prav ta strategija je, po mnenju Ridge (2002) še posebej problematična, saj meni, da se otroci s tem, ko znižujejo svoja pričakovanja in ko sami omejujejo svoje zahteve ter potrebe, *naučijo biti revni*. Zaradi strategije samoizključevanja otroci iz depriviranih okolij ne zapolnijo primanjkljaja kulturnega kapitala, to pa jim onemogoča, da bi se iztrgali iz negativnega položaja.

Podobno je tudi Sutton (2009) ugotovila, da revni otroci kot odgovor na svojo situacijo (ki jo zaznamuje pomanjkanje virov, namreč denarja, možnosti izbire, primernih vzgojnih stilov in izobrazbe) razvijejo lastno identiteto in kulturo, ki se precej razlikuje od premožnejše skupine otrok. Njena dognanja so pokazala, da revni otroci živijo za trenutek in se izogibajo razmišljanju o prihodnosti, visoko pa cenijo prosti čas, zabavo in druženje s prijatelji. Šola je zanje oblika prisilnega nadzora, saj učne ure ocenjujejo kot dolgočasne in obenem pogosto občutijo odnos učiteljev kot nespoštljiv¹⁷.

Kritiki (sub)kulture revščine poudarjajo deterministično naravnost opisane teorije, obtoževanje žrtve in neupoštevanje strukturnih vzrokov. Poleg tega tudi ni dokazov, ki bi potrjevali obstoj posebne kulture revnih, saj imajo ti pogosto stalno zaposlitev, stabilna družinska razmerja in vrednote, ki se ne razlikujejo od preostalega prebivalstva (Townsend 1979). V predstavljenih primerih je tako vzroke za kulturo revnih otrok bolj smiselno iskati v značilnostih šolskega sistema, na kar nas precej neposredno napeljujejo predvsem ugotovitve Sutton (2009). Po Bourdieujevem (1986)

¹⁷ Pri razumevanju avtoričnih ugotovitev je potrebno veliko pazljivosti, saj je na rezultate precej vplival kontekst preučevanja. Sutton (2009) je namreč med seboj primerjala stališča in vedenja otrok iz dveh povsem nasprotujočih si okolij: premožnih otrok, ki obiskujejo zasebne šole, ter otroke, ki odraščajo v revnejših predelih. Njene ugotovitve je težko prenesti v naš kontekst preučevanja, ker v Sloveniji zasebno šolanje otrok ni tako razširjena praksa kot morda v tujini.

mnenju je nizek kulturni kapital¹⁸ posameznika tisto, kar mu preprečuje, da bi se iztrgal iz revščine. Kulturni kapital ima v tem pogledu pomembno funkcijo, in sicer simbolno, ker legitimizira obstoj družbenih asimetrij in neenakosti, pomemben mehanizem, ki to poganja, pa je, kot pravi avtor, izobraževalni sistem, ki nagrajuje otroke z višjim kulturnim kapitalom. Celoten ustroj in delovanje šolstva naj bi bila ustvarjena po meri otrok z višjim pedigrejem. Ker se kulturni kapital oplaja s socializacijo (v tem procesu se ustvarja in reproducira), imajo ti že na začetku boljši položaj kot otroci z nižjim kulturnim kapitalom in se v šolskem okolju počutijo kot ribe v vodi. Tako Bourdieu razloži razlike v učnih dosežkih otrok, ki se razlikujejo glede na družbeni razred, ki mu posameznik pripada. Šolstvo je po njegovem mnenju tako zgolj iluzoren izenačevalec možnosti (Bourdieu 1986)¹⁹.

Medgeneracijski prenos prikrajšanosti je, kot smo že omenili, za sociološko raziskovanje revščine otrok manj zanimivo vprašanje. Pozornost raziskovalcev je usmerjena predvsem v preučevanje subjektivnega doživljanja življenja v pomanjkanju, ugotavljanje pomenov, ki jih prikrajšani otroci pripisujejo neugodnim življenjskim razmeram, ter odkrivanju njihove aktivne vloge pri poskusu vplivanja na svoj položaj. Najpogosteje gre za kvalitativne študije, ki upoštevajo mikro raven preučevanja.

Glavni element takšnih analiz je utemeljen v **konceptu socialne izključenosti**, ki pa ga zaradi njegove politične narave težko enoznačno opredelimo. Omenjeni koncept se

¹⁸ Razlikujemo tri oblike kulturnega kapitala po Bourdieuju (1986): prvič predstavlja utelešeno obliko znanja in zmogljivosti posameznika (kapital, ki je utelešen v »glavi« in ga prepoznamo v privzgojenih vrednotah za razumevanje in ustvarjanje kulturnih dobrin, na primer bralne navade), drugič se objektivno kaže v posedovanju konkretnih dobrin oziroma kulturnih produktov (na primer knjig), tretjič pa je v institucionalizirani obliki prepoznan v obliki akademskih nazivov. Kulturni kapital je zgolj ena od treh oblik kapitala: a) ekonomski kapital (dohodki in premoženje), b) kulturni kapital, c) socialni kapital (socialna omrežja, ki posamezniku omogočajo dosegljivost in izrabo drugih oblik kapitala. Pogosto ga merijo s članstvom v različnih organizacijah). Kasneje razvije še simbolni kapital, ki mu pripisuje velik pomen. Slednji je tesno povezan s kulturnim kapitalom, saj se kaže navzven v obliki veljave ter ugleda, pa tudi s socialnim, ker prinaša mrežo zaveznikov in s tem sprejetost v družbo (Bourdieu 2002).

¹⁹ Ne glede na to, da se je ideja kulturnega kapitala »prijela« v znanstvenih krogih, je vseeno mogoče zaslediti kritike tega koncepta. Bourdieuju nekateri očitajo konceptualno nejasnost, Goldthorpe (2007) pravi celo, da je napačen, ker je preveč determinističen. Po njegovem prepričanju številne raziskave dokazujejo, da je tudi pri bolj deprivilegiranih razredih izobrazba visoko cenjena in dakljub omejenemu dostopu tudi pri njih lahko obstajajo relevantni kulturni viri. Pri tem pa šol in drugih izobraževalnih ustanov ne vidi v vlogi institucij, ki bi pomanjkanje kulturnega kapitala otrok poudarjale in ga le še bolj poglobljale, ampak nasprotno, kot tiste akterje, ki lahko pomanjkanje kulturnega kapitala dopolnijo in imajo torej kompenzacijsko vlogo pri prenosu kulturnega kapitala.

je prvič pojavil v dokumentih EU leta 1989 (Hvinden in Halvorsen 2012), vendar ti natančne definicije socialne izključenosti ne navajajo, temveč koncept opisujejo bolj v splošnem smislu, kot onemogočen dostop do virov, potrebnih za dostojno življenje, pogojen z družbeno (dez)integracijo in položajem na trgu dela (Abrahamson 1995, 123–124).

Poglavitna razloga za vpeljavo novega termina sta preseganje ozke dohodkovne dimenzije, ki je značilna za revščino, ter vpeljava relacijskega in dinamičnega vidika.

Bistvo pri definiciji revščine je nizek dohodek, ki je vzrok nelegitimne oblike neenakosti, medtem ko socialna izključenost pomeni omejene možnosti pri družbeni participaciji. Tako opredeljena naj bi omogočala večdimenzionalen pogled, ker pokriva tako ekonomski kot politični in družbeni vidik (Sen 2000; Böhnke 2001; Bossert in drugi 2004; Atkinson in drugi 2005).

Po Abrahamsonovem mnenju pa je »širina« socialne izključenosti stvar percepcije in meni, da obstajata dva nasprotujoča si pola raziskovalcev. Prvi se nagibajo k mnenju, da je socialna izključenost z vidika vzrokov, ki vodijo do nje, nadpomenka revščine. V tem smislu je socialna izključenost širša od revščine, saj je lahko materialni položaj posameznikov zgolj eden od številnih drugih dejavnikov, ki soustvarjajo socialno izključenost: posameznik je lahko socialno izključen, četudi ni reven v dohodkovnem smislu, saj poleg materialne dimenzije izključenost določajo tudi dejavniki, kot so na primer diskriminacija, pomanjkanje moči, oviran dostop do družbenih sistemov ipd. Nasprotno pa drugi menijo, da je revščina nadpomenka socialne izključenosti in je kot taka posledica ekstremne revščine²⁰.

Naslednja prednost koncepta socialne izključenosti v primerjavi z revščino naj bi bila vidna v upoštevanju relacijskega vidika (Bossert in drugi 2004) v smislu poudarjanja izključenosti iz kroga možnosti na horizontalni ravni (na ravni periferija–center), kot primerjava med tistimi »znotraj« in tistimi »zunaj« (Bowring 2000; Sen 2000) in

²⁰ Temu vidiku je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja sledila tudi danska socialna politika (Abrahamson 1995).

postavljanje meja med »nami« in »drugimi«, kar je v bistvu zelo blizu Townsendovi opredelitvi relativne revščine.

Ena od pomembnih razlik med revščino in socialno izključenostjo se nanaša tudi na dinamični vidik socialne izključenosti, ki obsega dimenzijo kumulativne prikrajšanosti in je torej razumljena kot proces izključevanja, medtem ko je revščina bolj statični vidik (Abrahamson 1995; Room 1995; Böhnke 2001; Bossert in drugi 2004). Ob tem Trbanc (1996, 292) poudarja, da se koncepta socialne izključenosti ne da omejiti le na dinamični vidik, saj je socialna izključenost tudi statična, strukturna. To velja takrat, kadar se ponavlja in potrjuje v socialnih odnosih in praksah. Koncept socialne izključenosti zato »hkrati zajema situacijo bolj ali manj trajno izključenih, pa tudi dinamiko, procese in vzorce spreminjanja tega stanja« (Trbanc 1996, 292).

Poglavitni problem socialne izključenosti je v tem, da obstaja več različnih definicij tega koncepta (Trbanc 1996); nekatere se dotikajo tudi področij, ki s samo revščino niso povezana (koncept izključenosti se na primer pogosto uporablja za otroke s posebnimi potrebami v kontekstu njihove vključenosti oziroma izključenosti iz rednega šolskega sistema). V tem pogledu se kažeta širina in kompleksnost koncepta kot problematični, saj gre v bistvu za nejasen koncept (Atkinson 2000; Rawal 2008), ki ga vsakdo lahko interpretira po svoje. Kot pravi Sen (2000), je koncept socialne izključenosti treba uporabljati premišljeno, da se izognemo plastični rabi pojma, ko gre zgolj za zamenjavo s pojmom revščine, in hkrati poudarja, da ga je mogoče uporabljati le takrat, ko dejansko govorimo o »izključenosti iz nečesa«.

Druga pomembna pomanjkljivost koncepta pa je po mnenju nekaterih avtorjev (glej na primer Bowring 2000; Rawal 2008) razvidna iz ignoriranja strukturnih dejavnikov, ki omogočajo oziroma omejujejo izključenost. V skladu z njihovim mnenjem koncept socialne izključenosti izhaja iz Durkheimove socialno funkcionalistične teorije; v tem kontekstu je revščina razumljena kot patološka deviacija, ki pomeni nevarnost za socialno integracijo ter družbeni red in torej ni vzrok kapitalizma kot takega. Revščina torej ni problem, ker ljudem prinaša stiske, ampak ker lahko povzroči delinkventnost in kriminal.

Po drugi strani pa socialno izključenost lahko interpretiramo z vidika strukturnih ovir, kjer je odgovornost za reševanje materialnih stisk posameznikov preusmerjena stran od države, k rešitvam, ki jih ponuja anonimni trg dela, kjer je poudarek na samozadostnosti, na tem, da vsakdo poskrbi zase (Atkinson 2000; Bowring 2000). Glede na povedano lahko socialno izključenost razumemo celo kot neoliberalistični koncept. Abrahamson (1995) je na tem mestu sicer nekoliko bolj zadržan in predlaga pazljivost pri sprejemanju teze o neoliberalističnosti koncepta socialne izključenosti, saj je po njegovem mnenju »političnost« tega koncepta težko dokazati.

Pri preučevanju revščine otrok se relevantnost koncepta socialne izključenosti v literaturi s tega področja kaže predvsem v dveh točkah: a) z vidika opazovanja vedenja drugih otrok in njihovega odnosa do revnih otrok, v smislu izključevanja le-teh, ker nimajo pomembnih statusnih simbolov (kot so na primer oblačila in obutev primernih blagovnih znamk) (Weinger 2000; Daly in Leonard 2002; Boyden in drugi 2003; Sutton in drugi 2007)²¹, b) kot strategija spopadanja revnih otrok s situacijo v smislu samoizključevanja iz družbe. Obstaja več oblik samoizključevanja, na primer uživanje drog, neopravičeno izostajanje od pouka (Micklewright 2002), najpogostejša oblika pa je neudeleževanje v plačljivih dogodkih ali storitvah (Daly in Leonard 2002; Ridge 2002; Davies in drugi 2008), s čimer želijo otroci pred stigmo in stresom obvarovati sebe in starše²².

Izključevanje je za otroke ena najhujših posledic življenja v pomanjkanju, in da bi se mu izognili oziroma ga omilili, razvijejo različne strategije. Lister (2004) opredeli naslednje štiri tipe delovanja, ki jih uporabljajo revni otroci:

- *Shajanje z revščino* (angl. »getting by«): gre za samoumevne vsakodnevne prakse, za manjše strategije, po katerih segajo posamezniki, da se nekako »prebijejo skozi« (na primer prioritiziranje izdatkov in črpanje iz različnih virov,

²¹ Ni nujno, da gre za neposredno izključevanje, mogoče je, da gre za posledico odsotnosti dejavnikov, ki omogočajo vključenost v vrstniške skupine (na primer dostop do primernega prevoza, brezplačen vstop v različne institucije, kjer otroci in mladi preživljajo prosti čas), ali pa za izključevanje med skupinami, ki ne poteka na osebni ravni (Redmond 2009, 545).

²² Tudi osipništvo lahko razumemo kot eno izmed oblik samoizključevanja, do katere pride kot odgovor na doživljanje anksioznosti in težave z zbranostjo, kot tudi na nezmožnost posedovanja osnovnih šolskih potrebščin in oblačil (Harju in Thorød 2011).

kar je pri otrocih najbolj očitno pri opiranju na prihranke, ki jih ustvarijo s pomočjo žepnine ali denarja, ki ga dobijo ob posebnih priložnostih (na primer za rojstni dan). Med takšnimi strategijami je pogosto tudi izkoriščanje občasnih priložnosti, ki omogočajo zaslužek, pomoč staršem v gospodinjstvu in pri varstvu otrok ter neobremenjevanje staršev z lastnimi težavami, ki izhajajo iz pomanjkanja dohodka (Ridge 2002). Ena takih strategij je na primer tudi kupovanje dobrin, za katere navadno poskrbijo starši (na primer oblačila, šolske potrebščine) – v to skupino bi tako lahko umestili še sprejemanje vloge odraslih (Harju in Thorød 2011).

- »Maščevanje« (angl. »getting back at«): gre za nekakšen politični odziv na revščino, ki poteka na vsakodnevni ravni. Z vidika otrok so to manjša kazniva dejanja, vandalizem, ustvarjanje grafitov ipd., navadno v okoljih, ki so do neke mere strpna do takšnih odklonilnih praks. Maščevanje je oblika prilagoditve na okoliščine, v katerih so revni sicer razumljeni kot pasivni akterji; obenem je tudi izraz nemoči (Lister 2004).
- *Izhod iz položaja* (angl. »getting out«): strateška in osebna oblika delovanja, ki je uradno lahko tudi sankcionirana (recimo v primeru zaposlitve pri prenizki starosti). Želja po izhodu iz revščine je pri otrocih razvidna iz prizadevanj po zaslužku, s katerim si kupijo zelene materialne reči, in iz poklicnih aspiracij, ki jih pripisujejo bodisi sebi bodisi svojim staršem. V ta namen se otroci v večji meri angažirajo v skrbi zase in s tem tako ne obremenjujejo staršev, v skrbi za sorojence ter z omogočanjem »čustvenega prostora« staršem (Ridge 2007).
- *Samoorganiziranje* (angl. »getting organised«): gre za strateški, politični odziv na revščino (na primer aktivna vključenost v organizacije, ki delujejo na skupnostni ravni).

Listerjeva (2004) tipologija strategij revnih otrok dokazuje, da so ti aktivni in kreativni v načinih spopadanja z lastno realnostjo, vendar so njihova dejanja odvisna od širšega konteksta, od zunanjih struktur, ki lahko bodisi ovirajo bodisi spodbujajo njihovo delovanje. Kot akterji namreč interpretirajo in reflektirajo lastno situacijo (Giddens 1984), pri čemer njihove odločitve o različnih možnostih delovanja temeljijo na lastnih

interpretacijah situacije, pa tudi na njihovih priložnostih in omejitvah (Giddens 1984; Närvanen in Näsmans 2007). Harju in Thorød (2011) na tem mestu podajata drugo tipologijo strategij in aktivnega delovanja otrok, in sicer razlikujeta med prilagoditvenimi strategijami ter proaktivnimi strategijami, ki so po njunem mnenju precej odvisne od starosti in socialnega omrežja otrok (z naraščanjem starosti in akterjev, ki sestavljajo njihovo socialno mrežo, se povečuje zmožnost uporabe proaktivnih strategij) (Harju in Thorød (2011, 292)).

Literatura, ki osvetljuje predstavljeni vidik revščine otrok, je, kot smo prikazali, precej povedna, vendar je kljub temu mogoče najti še neodkrita področja. Redmond (2009) meni, da na primer premalo vemo o tem, kako pridobljeno znanje koristno uporabiti za preseganje in odpravo negativnih strategij (kot je na primer samoizključevanje). Avtor med drugim opozarja, da ni povsem jasno, kako se izključenost spreminja v povezavi s spremembo konteksta; predvsem slednji element bo z vidika strategij otrok in staršev pri poskusu vplivanja na lastni položaj osrednja točka našega zanimanja v empiričnem delu disertacije. Za razumevanje širšega konteksta preučevanja, ki pogojuje delovanje akterjev na mikro ravni, bomo v naslednjem poglavju pregledali obstoječe koncepte in teoretična izhodišča, ki jih običajno uporabljajo pri raziskovanju revščine odraslih, in ob tem skušali tako pridobljena spoznanja prenesti na otroke.

4 MOŽNE UPORABE ZNANIH TEORETIČNIH IZHODIŠČ O REVŠČINI ZA RAZISKOVANJE REVŠČINE OTROK

*»Na otroke delujejo enake družbene sile kot na odrasle, vendar na drugačen način«
Qvortrup in drugi (2011, 5).*

Zgornji citat odkriva namen pričujočega poglavja, v katerem bomo skušali opredeliti primerno interpretativno podlago za razumevanje revščine otrok. Dosedanjim analizam s tega področja po našem mnenju primanjkuje uvid v ta del, saj so vpete predvsem v okvir sociologije otroštva, pri čemer tako pridobljena spoznanja ne povezujejo s sociološkimi opredelitvami pojava revščine, saj okvir analize postavijo širše: v kontekst deprivacije in socialne izključenosti. Izhodišča za razmišljanja o revščini otrok najpogosteje utemeljijo s stališča otrokovih pravic, kot jih predstavi Konvencija o otrokovih pravicah, ki pa ni teoretičen koncept, temveč zgolj normativni okvir. Glede na povedano bomo konceptualno podlago pridobili iz teorij, konceptov in pristopov, ki se pogosto uporabljajo predvsem za preučevanje odraslih. Ker pa gre vendarle za specifično ciljno skupino, bomo pri prenosu le-teh na otroke posebej pozorni na upoštevanje in vključevanje elementov sociologije otroštva.

Teoretičnih konceptov, ki pojasnjujejo dejavnike revščine in s **konceptom družbene pravičnosti** odkrivajo odgovorne akterje za obstoj družbenih neenakosti, je več. Poznamo vsaj pet tradicij državljanstva (socialni liberalizem, liberalizem (libertarizem), komunitarizem, egalitarni republikanizem, liberalni egalitarizem), ki problematiko revščine osvetljujejo z vidika različnih vrednostnih orientacij in so opredeljene glede na določen koncept družbene pravičnosti. Te tradicije državljanstva, ki so podlaga različnih vrednotno-političnih prepričanj, v svoja razmišljanja o revščini vpeljujejo pojme svobode, enakosti, recipročnosti, meritokracije, pri čemer vsaka od tradicij predstavi svoje razumevanje in odnos do teh ključnih vprašanj. Tradicije strnjeno povzamemo po Boljka (2011):

- Socialni liberalizem: ključna predstavnika sta Marshall (1950) in Esping-Andersen (1990), ki družbeno neenakost vidita kot posledico delovanja kapitalističnega sistema. Država mora po njunem mnenju zagotavljati pravico do dostojnega življenja, ki je v skladu z materialnimi, socialnimi in kulturnimi

standardi določene družbe. Šele z vzpostavitvijo brezpogojne upravičenosti do socialnih pravic je mogoče vzpostaviti neodvisnost od trga dela (dekomodifikacija) in družine (defamilizacija) kot ključnih elementov, ki ustvarjata neenake družbene razmere. Socialni liberalizem torej jamči enake priložnosti.

- Liberalizem: nasprotje prej opisani tradiciji. Gre za zelo razvejeno tradicijo državljanstva, ki se deli na *klasični liberalizem* (tipična predstavnik sta Locke in Smith) in *moderne liberalizem*, ki se naprej deli na vejo, kot jo opisujejo Hayek, Nozick in Friedman ter *egalitarni liberalizem* (z utemeljiteljem Rawlsom); slednjega opišemo v zadnji točki, ker pomeni nadgradnjo in odziv na druge tradicije.

Ključni točki libertarizma prepoznamo, prvič, v konceptu »dobre družbe«, ki je opredeljena z institucijah zasebne lastnine, svobodnega trga in omejene vloge države, in drugič (v povezavi z zadnjim elementom) z nezaželenostjo in omejenostjo redistributivnih politik (White 2003) – vloga države je skržena zgolj na prepoznavanje in zaščite pravic do zasebne lastnine. Redistribucija virov pomeni grožnjo individualni svobodi in načelom pravičnosti, je kontraproduktivna za gospodarski razvoj, še več, takšno delovanje države naj bi celo ustvarjalo razred revnih, ki ga Murray (1984: 1986) poimenuje »podrazred«. Sem umešča prejemnike socialnih pomoči, ki so s tem, ko država blaginje zagotavlja redistribucijo, nemotivirani za delo in odvisni od pomoči države, to pa vodi v nastanek t. i. »kulture odvisnosti« in njene reprodukcije.

- Komunitarizem: pojavi se kot odziv na libertarne tradicije. Deli se na novi komunitarizem in Giddensovo tretjo pot. Komunitarizem nalaga državi zagotavljanje univerzalnega dostopa do socialnih pravic in priložnosti, ki vodijo do njih, posamezniki pa so obvezani, da izpolnijo »blaginjsko pogodbo« in s tem različne individualne državljske odgovornosti in obveznosti do skupnosti. Družbeno neenakost naj bi v tem pogledu odpravljali kohezija in družbena vključenost, ki jo država ohranja z omenjeno »blaginjsko pogodbo« (Boljka 2011).

- Egalitarni republikanizem: glavni avtorji so Gutman in Thompson (1996) in White (2003), ki v svoje pojmovanje družbene pravičnosti prav tako vpeljejo koncept dolžnosti, vendar drugačen kot prej opisane tradicije. White (2003) na primer koncept recipročnosti razume širše in ga ne povezuje le s prejemniki socialnih pomoči, temveč upošteva tudi tiste, ki socialnih prejemkov ne uveljavljajo. Njegov egalitarni koncept recipročnosti povezuje upravičenost do prejemkov s produktivnim prispevkom posameznikov, država blaginje pa mora prek institucij in socialnih politik preprečevati dohodkovno neenakost. Tako naj bi država zagotavljala družbeno pravičnost, saj s tem izenačuje priložnosti med različno prizadetimi posamezniki (Boljka 2011).
- Liberalni egalitarizem: pomeni kritiko koncepta »blaginjske pogodbe« in načela recipročnosti, ki ju prej opisane tradicije (z izjemo socialnega liberalizma) poudarjajo kot nujen pogoj pravične družbe. Ta, zadnja tradicija je nekoliko podobna socialnemu liberalizmu, saj vidi bistvo socialnih pravic v povečanju individualne svobode in relativni neodvisnosti posameznika od tržnih sil. Rawls (1971), ki ga štejejo za utemeljitelja tradicije liberalnega egalitarizma, meni, da neenakost izhaja iz sistemsko-kapitalistične ureditve družbe in razredno-dednih družbenih struktur. Pravična družba je po njegovem mnenju tista, ki zagotavlja razdelitev temeljnih dobrin (kot so svoboda in priložnosti, dohodek in bogastvo ter samospoštovanje) in preprečuje neenakosti v družbi. Gre za izboljševanje priložnosti posameznikov in ne njihovih izidov in zato regulacija neenakosti ni pomembna, saj so te posledica izbir vsakega posameznika, ki nosi odgovornost za svoje odločitve (Van Parijs 2003).

V nadaljevanju se bomo v kontekstu razmišljanja o revščini otrok podrobneje ukvarjali z vprašanjem smiselnosti apliciranja zlasti dveh konceptualnih izhodišč revščine na otroke, ki izhajata iz različnih tradicij državljanstva, in sicer z uporabnostjo idej individualistične teorije (ki izhaja iz libertaristične tradicije državljanstva) in koncepta zmožnosti (ki je utemeljen v liberalnem egalitarizmu razumevanja pojava revščine in družbene neenakosti). Gre za popolnoma različni tradiciji razumevanja družbene pravičnosti, nasprotujoča si pola videnja odgovornosti posameznika za njegov ekonomski položaj in države za odpravo nepravičnih neenakosti v družbi, konceptov

svobode in recipročnosti; po našem mnenju sta temeljna za ugotavljanje dejavnikov tveganja revščine otrok kot tudi za razumevanje vloge države pri reševanju problematike revščine otrok.

4.1 Individualistična teorija revščine in revščina otrok

Tradicija liberalizma pripisuje razloge za neugoden ekonomski položaj posameznika krivdi posameznika, češ da je revščina rezultat osebnih lastnosti in vedenja revnih, kot so lenoba, nepravilno ravnanje z denarjem, iskanje bližnjic, nemoralnost (Murray 1984; 1986). Zato je precej očitno, da njene ideje ni mogoče preprosto prenesti na otroke, saj so ti ranljivi, nezreli in odvisni od drugih. Schweiger in Graf (2015, 26–28) poudarjata, da je treba vedno, ko govorimo o revščini otrok, upoštevati omenjene tri elemente, po katerih se otroci razlikujejo od odraslih:

- nezrelost otrok: v tem smislu, da avtonomnost pri otrocih napreduje in se razvija z naraščanjem starosti
- ranljivost otrok, ki izhaja iz njihove nemoči, da vplivajo na svoj položaj. Obstajajo tri vrste ranljivosti otrok:
 - a) fizična, ki se kaže v posledicah za njihov telesni razvoj (na primer ob doživljanju telesnega nasilja),
 - b) duševna, ki se kaže v posledicah za njihov duševni razvoj (na primer ob nevarni navezanosti in njenih vplivih na njihovo duševno zdravje, samozavest ipd.),
 - c) socialna, ki nadalje obsega različne oblike, kot so ekonomska ranljivost, pravno-formalna ter politična ranljivost. Ekonomska ranljivost pomeni, da otroci ne morejo poskrbeti za svoje preživljanje tako, kot to lahko storijo odrasli, in so zato ekonomsko odvisni od odraslih. Nimajo potrebnih veščin in znanja za pridobitev zaslužka. Obenem je poklicno udejstvovanje otrokom pogosto nedostopno, na primer zaradi obveznega srednješolskega izobraževanja ali zakonodajne prepovedi zaposlovanja otrok (Nolan v Nussbaum 2000, 575). Navsezadnje dajejo zakoni v številnih državah

otrokom pravnoformalno podlago za njihov odvisni položaj od staršev ali skrbnikov, ko slednjim pripisujejo številne pravice in dolžnosti, da odločajo o ključnih vprašanjih v imenu otrok, kot so na primer izbira kraja prebivališča, obiskovanja šole, formalnih in političnih načinov zastopanja (Dixon in Nussbaum 2012, 575), zato otroke težko »obtožimo« za njihov položaj²³. Odvisni položaj otrok je tako sprejet kot norma, argumentirana v razvojnem vidiku, s katero želi družba zagotoviti otrokom prostor in podporo za primeren razvoj. Poleg tega so otroci ranljivi tudi v političnem smislu, ker ne morejo spremeniti lastnega položaja, saj se ne morejo boriti za svoje pravice tako kot odrasli, ne morejo se organizirati v skupine, ki bi imele močan vpliv na politične odločevalce.

- Odvisnost: dejstvo, da otroci nimajo moči, imajo manj zmožnosti in priložnosti oblikovati svoje življenje in so odvisni od drugih, ustvarja specifičen moralni in politični status otrok, ki se razlikuje od drugih družbenih skupin. Pri tem ima njihov posebni položaj v družbi dvojen pomen: po eni strani nemoč povzroča ranljivost otrok (kar pomeni, da so otroci ranljivi zaradi odvisnosti od drugih), po drugi strani pa je odvisnost tudi del pravičnosti in moralnosti, do katere imajo otroci pravico z vidika zaščite njihove ranljivosti. Govorimo o delnem paternalizmu, ki se z naraščanjem starosti otrok umika, pri čemer je treba priznati, da ni povsem jasno, kako dolgo je treba vztrajati pri njem, to pa je še posebej očitno na primeru mladih, ki razpolagajo (skoraj) z vsemi podobnimi kompetencami kot odrasli.

Opisana ranljivost ne zmanjšuje pomena aktivne vloge otrok, ki jo v kontekstu sociološkega preučevanja otrok vsekakor ne smemo zanemariti. Ranljivost kot pomembna značilnost otroštva ne pomeni, da so otroci pasivni, brez lastnih strategij in

²³ S stališča poznavanja slovenskega okolja je skrb in odgovornost staršev eksplicitno zapisana v pravnih dokumentih, kot sta a) Ustava RS, po kateri imajo »starši pravico in dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke. Ta pravica in dolžnost se staršem lahko odvzame ali omeji samo iz razlogov, ki jih zaradi varovanja otrokovih koristi določa zakon« (Ustava Republike Slovenije, 54. člen), in b) Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki v četrtem členu navaja, da imajo »starši pravico in dolžnost, da z neposredno skrbjo, s svojim delom in dejavnostjo zagotavljajo uspešen telesni in duševni razvoj svojih otrok«.

zmožnosti. Gre zgolj za to, da jih nimajo v tolikšni meri, da bi jim lahko pripisali odgovornost za oblikovanje lastnega življenjskega poteka. Poleg tega je, kot pravita Schweiger in Graf (2015), poznavanje ranljivosti otrok pomembno za zavedanje o vplivu zunanjih dejavnikov (širšega okolja in konteksta) na njihovo življenje; podobno kot to velja za analizo družbene realnosti pri drugih družbenih skupinah.

Ker otrokom ne moremo pripisati odgovornosti za lastni položaj, kot to lahko storimo pri odraslih, bi individualistični pristop pri otrocih morda lahko uporabili bolj posredno, z apeliranjem na odrasle, ki so dolžni skrbeti zanje, kar je sicer pogosta diskurzivna praksa, kot bomo prikazali v empiričnem delu disertacije. Družina (oziroma starši) je seveda entiteta, ključna za zaščito pravičnosti otrok, vendar ima obenem, kot poudarjata Schweiger in Graf (2015, 146), šibke zmožnosti za spremembo lastnega položaja, ker je pogosto sama prisiljena živeti v revščini in marginalizaciji.

Menimo, da je individualistični koncept revščine (pre)ozek in »krivičen« do preučevane populacije, saj prezre odgovornost akterjev na makro ravni. Država naj bi s svojimi mehanizmi namreč omogočala, da družine z otroki dosegajo enak standard kot osebe in gospodinjstva brez otrok. Tako je zapisano v Resoluciji o temeljih oblikovanja družinske politike, ki v Sloveniji velja že od leta 1993. V zadnjih letih se tudi širše, na evropski ravni, vse bolj uveljavlja diskurz pomena vlaganja v otroke, tako na politični ravni (OECD 2001; OECD 2002; Evropski parlament 2004; Evropska komisija 2013) kot med strokovno javnostjo (Kunzler 2002; Ivan in drugi 2014). Še nikoli poprej skrb za prihodnost države blaginje namreč ni bila tako neposredno povezana s položajem prihodnjih generacij (Ivan in drugi 2014). Argumenti, ki govorijo v prid otrokocentričnemu konceptu zasnove blaginjskih sistemov, se povezujejo s širšimi družbenimi problemi, s katerimi se sooča evropska družba, od demografskih do pomena človeškega kapitala za razvoj ekonomije, temelječe na znanju, ter usklajevanja dela in družine. Vlaganje v otroke naj bi ponujalo rešitve za naslednje probleme:

- a) vlaganje v otroke naj bi pozitivno vplivalo na zvišanje rodnosti (stopnja rodnosti naj bi narasla, če bi bilo poskrbljeno za finančno dostopnost kakovostnih programov varstva in vzgoje otrok, izobraževanja in njihove zdravstvene oskrbe)

b) zaradi dostopnega varstva in izobraževanja otrok bi se povečala participacija žensk na trgu delovne sile (ki velja za poglavitno varovalo pred revščino otrok); pozitiven prispevek naj bi bil tako viden tudi na področju kognitivnega razvoja in socialnih veščin otrok (Ivan in drugi 2014)²⁴; nekateri avtorji zato govorijo kar o trendu otrokocentrične družinske in socialne politike (Rener in drugi 1998; Švab 2003).

»Krivca« za revščino otrok je tako smiselno iskati na sistemski, družbeni ravni, konceptualni okvir za razmišljanje o tem pa ponuja koncept zmožnosti, ki ga opisujemo v nadaljevanju.

4.2 Koncept zmožnosti

Utemeljitelj koncepta zmožnosti je Sen (1979; 1987; 1993; 1999; 2000; 2001), njegove ideje z nekaterimi drugimi poudarki pa vzporedno razvija tudi Nussbaum (1993; 2000).

V skladu s konceptom zmožnosti je pravična družba tista, ki posamezniku omogoča **svoboden razvoj, tako da lahko dela in je to, kar ceni** (Sen 1993; 2001). Pri tem ni nujno, da je bogastvo primerno orodje za uresničevanje tega cilja, zato omenjeni koncept ni uporaben zgolj za poznavanje pojavnosti revščine, temveč tudi v širšem smislu, kot podlago za interpretacijo kakovosti življenja posameznikov. Koncept zmožnosti dohodek razume v Aristotelovem smislu; povečevanje dohodka ne pomeni končnega cilja, temveč je le uporabno orodje za doseg nekega drugega cilja (Sen 1990, 44). Konvencionalni meri, kot sta BDP (na makro ravni) in dohodek gospodinjstva (na mikro ravni), zato ne zadostujeta za merilo razvoja posameznika ali družbenega razvoja. Sen (1990) se je pri snovanju koncepta zmožnosti oprl na ideje filozofov, navdihovalo ga je predvsem Kantovo mnenje, da je svoboden razvoj posameznika cilj sam po sebi, in ne orodje ali način za doseganje nekega drugega cilja (podobno kot

²⁴ Švab (2003) ocenjuje otrokocentričnost družinskih politik kot problematično iz dveh razlogov. Opozarja na to, da »oblikovalci družinske politike niso premislili posledic spolne določenosti skrbi in drugega družinskega dela, kar pomeni, da družinska politika temelji na samoumevnosti spolne delitve dela, pri čemer je skrb za otroke primarno dodeljena ženskam. In drugič, koncept skrbi za otroke je zgrajen na omejujočem pojmovanju skrbi skozi odnos med dajalcem skrbi (mati oziroma starši) in odvisnim prejemnikom – otrokom. Niti sledi ni o recipročnosti, soodvisnosti in kompleksnosti odnosov« (Švab 2003, 67). Poudarja, da otrokocentričnost ni problematična zaradi same pozornosti do otrok, ampak ker ni preiščeno izoblikovano.

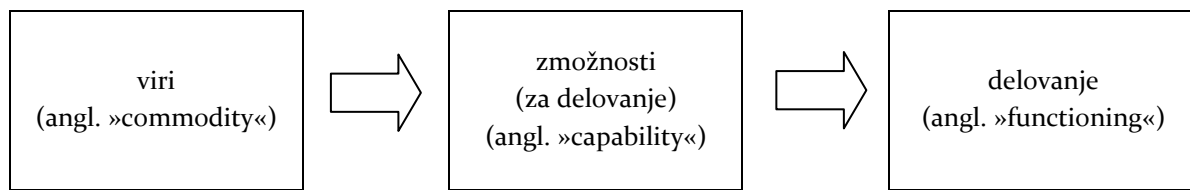
Aristotel govori o dohodku in bogastvu), zato postane jasno, da ekonomske blaginje ni smiselno meriti z BDP, saj njegova rast ne rezultira nujno v blaginji posameznikov (Sen 1990). Čeprav BDP in blaginja posameznikov v splošnem pozitivno korelirata (Balestrino in Sciclone 2001), Sen ponuja vrsto primerov, v katerih to ne velja – na primer v državah z razmeroma visokim BDP ter nizko blaginjo ljudi, prezgodnjo umrljivostjo in velikim deležem nepismenosti (Sen 2001). Cilj države blaginje naj bi tako ne bil zgolj povečevanje BDP, temveč bi si morala prizadevati, da bi posameznikom omogočila enake **priložnosti izbir** in pretvorbo njihovih zmožnosti v **delovanje** (angl. »functioning«). Za razumevanje koncepta zmožnosti je tako nujno poznavanje razlikovanja med:

- a) zmožnostmi, ki odsevajo možnosti za doseganje želenega delovanja (Saith 2001),
in
- b) delovanjem, ki pomeni dosežek osebe (v povezavi s tem, kar je in dela) (Sen 2001).

Robeyns (2003, 63) opredeli razliko med zmožnostmi in delovanjem takole: »Razlika med delovanjem in zmožnostmi je podobna razliki med dosežkom in svobodo izbire oziroma rezultatom (angl. »outcome«) in priložnostmi. Skupek priložnosti pomeni svobodno živeti življenje, kakršnega oseba visoko vrednoti.« Primer delovanja je na primer »biti primerno hranjen, zmožnosti pa lahko ponazorimo s situacijo, ko je določena oseba zmožna izogniti se lakoti, vendar se odloči za post ali gladovno stavko« (Clark 2006). Glede na to, da imajo ljudje različne zmožnosti pretvoriti vire v želeni rezultat oziroma v delovanje, potemtakem tudi na mikro ravni odgovor za povečanje kakovosti življenja ljudi ni zgolj povišanje dohodka družin in posameznikov. Omenjeni pristop s tem prepoznava raznolikost posameznikov in za končni cilj postavlja zavzemanje za zagotovitev enakih zmožnosti uporabe virov oziroma za njihovo pretvorbo v delovanje (in ne le za pravično distribucijo virov), saj med posamezniki namreč obstaja neenakost v tem pogledu.

Shematično lahko koncept zmožnosti predstavimo takole:

Shema 4.1: Koncept zmožnosti

Vir: prirejeno po Clark (2006).

Senov (1990; 2001) in Nussbaumin (2000) pristop zmožnosti kakovost življenja posameznika ocenjuje na podlagi tega:

- a) kakšen *nadzor ima nad viri*,
- b) kakšne so njegove *osebne okoliščine* (na primer glede na spol, starost, etnično pripadnost, prisotnost oziroma odsotnost bolezni ipd.) in
- c) kakšne so njegove *zunanje okoliščine* (v skladu s konceptom zmožnosti strukturne neenakosti, ki so utemeljene v družbenih, političnih, ekonomskih in kulturnih razmerjih moči, so osrednji razlog za nesvobodo, saj preprečujejo marginaliziranim družbenim skupinam dostop do ekonomske blaginje).

Vsi ti dejavniki vplivajo na to, v kolikšni meri lahko posameznik pretvori zmožnosti v delovanje.

Nussbaum (2000) na tem mestu natančneje razlikuje tri različne tipe zmožnosti, s katerimi razpolagajo posamezniki, in sicer:

- a) *osnovne zmožnosti* (angl. »basic capabilities«), ki so podlaga za razvoj naprednejših zmožnosti (na primer zmožnost videti in slišati);
- b) *notranje zmožnosti*, namreč posameznikove intelektualne in čustvene kapacitete, zdravje, stopnjo učnih spretnosti in veščin ipd.;
- c) oba tipa zmožnosti vplivata na zmožnost izbire posameznika skupaj z značilnostmi političnega, družbenega in ekonomskega okolja, v katerem posameznik deluje – kar Nussbaum (2000) poimenuje kombinirane zmožnosti.

Zmožnosti po Nussbaum tako nosijo drugačen, širši, pomen v primerjavi s Senom, ki jih razume kot prave priložnosti. Pri Nussbaum so namreč pretvorbeni dejavniki že integrirani v koncept zmožnosti (Robeyns 2003, 75).

Podobno tipologijo pretvorbenih dejavnikov po zgledu Nussbaum in Sena predstavlja tudi Schweiger in Graf (2015, 23–25), kamor umeščata:

- a) osebne dejavnike (telesne, psihološke značilnosti posameznika in njegove veščine ter spretnosti); poznavanje teh je pomembno za odkrivanje neenakosti, pri čemer je očitno, da se spreminjajo skozi življenjski potek osebe,
- b) okoljske dejavnike (vpliv podnebnih značilnosti, lokacije bivanja, onesnaženosti okolja in prisotnost bolezni v določenem okolju na zmožnost posameznikov, da se svobodno razvijajo),
- c) Družbene dejavnike (sem spadajo javne politike, kot sta na primer politika ureditve izobraževanja in zdravstva ter razmerja moči in družbene norme, kot je obstoj diskriminatornih praks, družbena vloga spolov, družbena hierarhija).

Razlikovanje med posameznimi tipi pretvorbenih dejavnikov odkriva heterogenost med posamezniki v njihovem prizadevanju za pridobivanje in ohranjanje dostojnega življenjskega standarda ter obenem, po Pelegu (2013, 532)²⁵, napeljuje k sprejemu stališča, da zavzemanje družbe ne sme biti usmerjeno zgolj k omogočanju razvoja notranjih zmožnosti brez promoviranja kombiniranih zmožnosti.

V tem pogledu se koncept zmožnosti povezuje s Fraserjinim (1995; 2000; 2001; 2003) pogledom na družbeno pravičnost, za dosego katere bi si države morale prizadevati za pripoznavanje (angl. »recognition«) identitetnih razlik, ki temeljijo na nacionalni pripadnosti, etnični pripadnosti, rasi, spolu in spolni usmeritvi. S tem avtorica vpelje v razmišljanje o družbeni pravičnosti kulturno dimenzijo, ključen element, za katerega je prepričana, da manjka drugim teorijam družbene pravičnosti (Fraser 2003, 30). Ob tem pa poudarja, da se politika distribucije in politika pripoznavanja ne izključujeta,

²⁵ Posamezniki imajo lahko na primer dostop do izobraževanja z namenom, da se jim omogoči razvoj zmožnosti izražanja, toda če se jim omeji pravica do svobode izražanja, je s tem zanikana njihova kombinirana zmožnost (Peleg 2013, 532).

temveč je mogoče družbeno pravičnost doseči zgolj z upoštevanjem tako socio-ekonomske dimenzije kot kulturne dimenzije, ki druga na drugo součinkujeta (Fraser 2003, 15).

Med izide, ki jih je treba upoštevati po konceptu zmožnosti, ne prištevamo sreče, zadovoljstva in uresničevanja želja posameznikov. Sen (1999) je kritičen do subjektivnih mer kakovosti življenja, ko pravi, da izbire oseb niso nujno v skladu z njihovimi osebnimi interesi, saj posamezniki pogosto upoštevajo zahteve in pričakovanja drugih²⁶, kar poimenuje »prilagojena pričakovanja«. Ob tem poudarja, da sta sreča in izpolnitev želja zgolj eden od pomembnih vidikov posameznikovega obstoja, ki ga je vsekakor treba upoštevati. Ni pa pomemben zgolj ta vidik, ključno je zagotavljanje temeljnih vrednot (kot je uresničevanje pravic in svobodnega razvoja posameznika) (Sen 1987; 2001).

Ključno vprašanje, ki si ga postavlja koncept zmožnosti, tako ni povezan s stopnjo zadovoljstva posameznika, prav tako ga ne zanimajo zgolj viri, ki jih ima ta na voljo, temveč je opazovanje osredotočeno na to, kaj je posameznik na podlagi lastnih virov dejansko zmožen delati in biti. Nussbaum se (2000), izrazito opirajoč se na Rawlsa in njegovo teorijo družbene pravičnosti (1971), zavzema za zagotavljanje enakih zmožnosti za delovanje vseh ljudi, saj je to po njenem mnenju ključni prvi pogoj za dostojno življenje. V ta namen oblikuje univerzalen seznam temeljnih zmožnosti, za uresničevanje katerega bi se morala po njenem mnenju zavzemati vsaka pravična družba (Nussbaum 1993; 2000). Seznam obsega naslednjih deset področij: a) življenje, b) telesno zdravje, c) telesna integriteta, d) občutja, imaginacija in mišljenje, e) čustva, f) zmožnost oblikovati pojmovanje dobrega in kritično ovrednotiti načrtovanje svojega življenjskega poteka (angl. »practical reason«), g) pripadnost, h) druga živa bitja, i) igra, j) politični in materialni nadzor nad okoljem. Avtorica pri podajanju značilnosti seznama opozarja, da to ni dokončen popis temeljnih zmožnosti (nasprotno, poziva k njegovi dopolnitvi). Razumeti ga moramo kot zbir ločenih komponent, v katerem je pomembna vsaka zase, saj je nezmožnost doseganja katere koli izbire s seznama

²⁶ Kot primer »prilagojenih pričakovanj« Sen (1999) navaja položaj indijskih vdov, pri katerih se podatki o subjektivni oceni fizičnega zdravja ter objektivno izmerjenim zdravstvenim stanjem izrazito razlikujejo.

tragična – zmožnosti niso postavljene v hierarhičnem redu – in druga na drugo součinkujejo (Nussbaum 2000).

Za zagotavljanje družbene pravičnosti je po načelu zmožnosti pomembno prepoznati zmožnosti za delovanje, in ne delovanj samih po sebi, zaradi česar Nussbaum (2000) umešča na seznam prve, in ne drugih. Nussbaum (2000) razlaga, da bi bilo, če bi seznam vključeval popis delovanj, s tem v trenutku prekršeno načelo svobode do izbire delovanja, kakršnega posameznik ceni. Pri konceptu zmožnosti gre tako za enak začetni položaj, za enak dostop do zmožnosti, in ne za enakost izidov, saj z opiranjem na Rawlsovo razlago družbene pravičnosti korenini v egalitarnem liberalizmu, ki se ukvarja z izboljšanjem priložnosti posameznikov, posledične izide maksimizacije pa pušča ob strani. To pomeni, da neenakosti izidov pristanejo na ramenih posameznikov, ki so racionalno izbrali (Van Parijs 2003, 213), pri čemer pa je vendarle treba poudariti, da koncept zmožnosti naredi korak naprej od liberalnega pristopa, saj upošteva širše kulturne, družbene, politične determinante in se s tem prevprašuje o možnosti racionalnosti izbire posameznika (to je še zlasti izrazito pri Nussbaumini analizi kakovosti življenja žensk v Indiji (Nussbaum 2000).

Sen (1993) pa zavrača vsakršen poskus oblikovanja seznama osrednjih zmožnosti in v tem delu se kažejo ključna razhajanja med obema avtorjema. Sen meni, da je izbira in utežitev ključnih zmožnosti odvisna od preferenc vsakega posameznika; v svojih delih sicer pogosto uporabi primere zmožnosti, ki so po njegovem mnenju ključne (na primer zmožnost dolgo živeti, biti primerno hranjen, zmožnost brati in pisati itd.), vendar kljub temu popisa ključnih zmožnosti ne poda (Sen 1993; Clark 2006).

Koncept zmožnosti je ne glede na njegovo razširjeno uporabo na različnih področjih deležen tudi kritik, med katerimi je treba omeniti predvsem naslednji dve:

- a) prva se ukvarja z vprašanjem operativnosti koncepta, kar še zlasti velja za Senovo interpretacijo, ki ne ponuja seznama zmožnosti (Nussbaum 1988; Sugden 1993; Hvinden in Halvorsen 2012),
- b) druga pa se zaveda težav s pridobivanjem podatkov za potrjevanje tez, utemeljenih v konceptu zmožnosti, kar postane očitno že pri iskanju informacij

o delovanjih, medtem ko je dostopanje do podatkovnih podlag, ki bi odstirale vpogled v zmožnosti delovanja, skorajda nemogoč projekt (Alkire 2002; Sen 1994).

4.2.1 Uporabnost koncepta zmožnosti za razumevanje položaja (revnih) otrok

Glede na to, da pristop zmožnosti prepleta elemente, kot so aktivnost, sprejemanje odločitev, izbire, participacija, se sprva zdi, da ni primeren za razumevanje položaja otrok, ker ti zaradi svoje nezrelosti niso zmožni sprejemati odgovornih odločitev oziroma so zaradi svoje mladosti izključeni iz participativnih sistemov odločanja. Številni avtorji ravno na podlagi teh argumentov zavračajo možnost rabe opisanega koncepta na primeru otrok. Sen (1992) na primer privzema razvojni model otrok (otroci kot »postati«), s čimer opraviči neuporabnost svojega koncepta pri otrocih, saj bodo ti po njegovem prepričanju uživali v svobodnem odločanju, ko bodo postali kompetentni odrasli. Podobno pravi tudi Saito (2003), ki se sprašuje, kako je mogoče preslikati koncept zmožnosti na otroke, ko pa ti niso dovolj zreli, da bi sami sprejemali odločitve. Po mnenju Pelega (2013) so to poglavitni razlogi za to, da je bilo do zdaj le malo raziskav, ki bi za svoj teoretični okvir izbrale ta koncept²⁷. Ob tem dodaja, da gre pri dvomih v kompetentnost otrok in njihove zmožnosti izbire za normativno vprašanje, in ne metodološko: po njegovem je vprašanje povezano s tem, ali družba in odrasli, ki zavzemajo dominanten položaj glede na otroke, spoštujejo pravice otrok do izbire in razvoja. Po njegovem prepričanju je koncept zmožnosti povsem relevanten za preučevanje otrok, tako kot je relevanten tudi za vse druge osebe (pri čemer Nussbaum in Dixon (2012) poudarita primerjavo s starostniki in osebami s posebnimi potrebami)²⁸. Poleg tega poudari, da trditev, da koncept zmožnosti za otroke zaradi

²⁷ Kljub temu v literaturi najdemo nekaj primerov rabe koncepta zmožnosti za razumevanje življenja otrok. Pri Senu (1992) je to na primer razvidno, ko se ukvarja s področjem izobraževanja, Nussbaum (2000; Nussbaum in Dixon 2012) upošteva otroke pri razglabljanju o konceptualnih omejitvah in priložnostih koncepta zmožnosti in tudi nekateri drugi avtorji aplicirajo dognanja s tega področja na položaj otrok: Biggeri (2003) je koncept zmožnosti uporabil pri raziskovanju otroškega dela, Di Tomasso (2003) se je osredotočila na blaginjo otrok v Indiji, Comin (2009) pa je na primer skušal ugotoviti obseg zmožnosti otrok.

²⁸ Peleg (2013, 536) je v svojem članku kritičen do primerjave zmožnosti otrok z zmožnostmi oseb s posebnimi potrebami, ki jo podata Nussbaum in Dixon (2012). Meni, da je takšna primerjava problematična v več točkah, saj tako ocenjujemo otroke na podlagi standardov, ki veljajo za kompetentne odrasle, s čimer ne spoštujemo otrok kot »biti«, temveč jih dojemamo z vidika »postati«. S

njihovega pomanjkanja možnosti izbire ne pride v poštev, spodkopava osrednja načela koncepta samega: »*Ne moremo se zavzemati za spoštovanje človeškega dostojanstva in delovanja vseh ljudi, še posebej teh, ki se nahajajo na obrobju družbene margine, in obenem zanikati univerzalne principe za otroke na podlagi argumenta, danimajo lastnosti, potrebnimi za sprejemanje odločitev*« (Peleg 2013, 534). Številne raziskave tudi dokazujejo, da so otroci vsekakor zmožni aktivno konstruirati svojo družbeno realnost in da obstaja družbeni prostor, v katerem se odločajo med različnimi izbirami (o tem pričajo študije o strategijah, ki jih vsakodnevno uporabljajo revni otroci in o katerih smo govorili v prejšnjem poglavju). Biggeri in drugi (2006) so celo dokazali, da so otroci zmožni konceptualizirati svoje zmožnosti (v skladu s starostjo). Mayallova (2000) raziskava na primeru devetletnikov je na primer pokazala, da otroci izpogojujejo socialna razmerja, pogosto dajejo oporo materam ob ločitvi; podobno ugotavlja Alderson (2001) in odkriva, da otroci že pri nizki starosti sodelujejo v pogajalskih procesih, da bi dosegli uresničenje svojih želja ali interesov.

Pri otrocih, kot vidimo, torej niso vprašljive same zmožnosti sprejemanja odločitev. To, kar je v resnici vprašljivo, je zmožnost ovrednotenja in razumevanja posledic sprejetih odločitev. Comim in drugi (2011) zato vpeljejo načelo »šibkega samoodločanja«, ki posameznikom sicer priznava zmožnost odločanja, vendar pa predpostavlja potrebo po opredelitvi okvira, znotraj katerega ti uresničujejo zmožnosti. S tem je otrokom v varnem okolju zagotovljen potencialni razvoj zmožnosti za vrednotenje odločitev in odpravo morebitnih škodljivih odločitev.

Načelo »šibkega samoodločanja« je tesno povezano z idejo o razvijajočih se zmožnostih otrok. Te se po Ballet in drugi (2011) oblikujejo v socialni interakciji z drugimi, bodisi v primarnem okolju bodisi širše. So dinamične, saj se spreminjajo in razvijajo (Comim 2004) ter variirajo s starostjo (Comim in drugi 2011), kar je pri nekaterih zmožnostih nekoliko bolj očitno kot pri drugih (to še zlasti velja na primer za zmožnost biti mobilni).

takšno primerjavo tudi spregledamo, da se otroci in njihove kompetence razvijajo, medtem ko te pri osebah s posebnimi potrebami ostajajo na isti ravni, so statične. Navsezadnje s tem predpostavljamo, da je otroštvo obdobje nekakšnega primanjkljaja. Takšna primerjava po avtorjevem mnenju ne le spodkopava dostojanstvo otrok, temveč tudi postavlja pod vprašaj položaj otrok s posebnimi potrebami v tem kontekstu (Peleg 2013, 536).

S pristopom zmožnosti tako na tem mestu odkrijemo pomanjkljivosti teorij sociologije otroštva, ki razvojni vidik puščajo povsem ob strani oziroma so do njega kritični. Nasprotno pa vidijo avtorji, ki skušajo koncept zmožnosti uporabiti za raziskovanje realnosti otrok, v kombiniranju obeh pogledov – tako sociologije otroštva kot razvojnega vidika – priložnost za holistično predstavitev življenja otrok, ki dejansko odseva njihovo realnost. Biggeri in Mehrotra (2011) na primer upoštevata vlogo otrok pri konstrukciji pretvorbenih dejavnikov zmožnosti v delovanje, ki so relevantni za njihovo prihodnost. Podobno mnenje privzemata tudi Schweiger in Graf (2015), ko ugotavljanje pravičnosti družbe do otrok utemeljita v raziskovanju napetosti med vidikom »biti« in vidikom »postati«. Zagovarjata stališče pojmovanja otrok, da so otroci kot subjekti moralnega upravičeni do dobrega življenja (preprosto je dobra stvar, da otrok živi v blaginji in razpolaga z zmožnostmi ter jih razvija), da pa osredotočenost zgolj na dobo otroštva ne zadostuje, treba je vpeljati še drugi pol, ki se navezuje na življenjski potek posameznika. Koncept pravičnosti se nanaša na celotno življenje posameznika, ne le na izsek oziroma natanko določen del.

Na podlagi povedanega ter upošteva »razvijajoče se zmožnosti« Schweiger in Graf (2015, 35–37) zagovarjata stališče, da je za analiziranje pravične družbe, ko govorimo o otrocih, treba usmeriti pozornost tako v zmožnosti kot v delovanja. Menita, da bi bilo napačno, če bi otrokom priznavali zgolj pomembnost zmožnosti za doseg želenih delovanj. Bolj pomembno je, da otroci živijo dobro, kot pa zmožnosti, da to dosežejo, če tako želijo. Ključno je na primer, da so otroci primerno hranjeni, ne da imajo zmožnosti za uresničevanje tega (podobnega mnenja je tudi Nussbaum 2000). Ker pa se z naraščanjem starosti njihove zmožnosti okrepijo, saj z leti postajajo vse bolj avtonomni, je treba upoštevati tudi ta vidik (kar še zlasti velja za starejše otroke). Schweiger in Graf (2015, 37) trdita, da je *»za ugotavljanje pravičnosti ključno poznavanje delovanja pri otrocih. Ne zgolj zato, ker se bodo otroci z uresničenimi delovanji razvili v odrasle osebe, ki bodo samo tako lahko razpolagale s ključnimi zmožnostmi za delovanje, temveč ker delovanja pomenijo to, kar otroci potrebujejo za dobro življenje, saj sami ne morejo sprejemati odločitev.«*

Na seznam za raziskovanje uresničevanja pravičnosti v odnosu do otrok je tako, po Schweigerju in Grafu (2015), treba umestiti oboje – tako popis zmožnosti kot popis

delovanj. Za orientacijo pri izbiri ključnih zmožnosti in delovanj, ki naj bi jih takšen seznam vseboval, predlagata sledenje šestim točkam Schweigerja in Grafa (2015, 42–48):

- Delovanja oziroma zmožnosti, ki nas zanimajo v kontekstu analize nepravilnosti, morajo odsliskavati dimenzije, ki so pomembne za otrokovo blaginjo in njegov nadaljnji življenjski potek, kar pomeni, da morajo slediti načelu otrokocentričnosti.
- Izbira delovanj, ki so ključna za ugotavljanje pravičnosti, morajo temeljiti na dostopnih empiričnih izkazih. To pomeni, da je treba, če se podatkovne baze dopolnijo z novimi dejstvi, seznam na novo definirati in temu primerno prilagoditi.
- Za pridobitev uvida v pravičnost družbe v odnosu do otrok so relevantna tista delovanja, pri katerih je distribucija možna in smiselna.
- Koncept pravičnosti zahteva, da upoštevamo delovanja, ki jih je mogoče objektivno izmeriti (subjektivne mere so prav tako pomembne, vendar upoštevanje zgolj teh ne zadostuje).
- Izbira delovanj mora vključevati »glas otrok«. Ta značilnost ni v nasprotju s prej omenjeno, četudi se tako morda zdi na prvi pogled. Subjektivne ocene so vsekakor relevantne, vendar ostaja dejstvo, da morajo biti delovanja, ki iz njih izhajajo, objektivno merljiva.
- Upoštevati je treba medsebojno součinkovanje delovanj – tako v pozitivnem smislu kot tudi v negativnem. Zdravje je na primer taka kategorija, ki lahko pozitivno vpliva na uresničevanje drugih delovanj, medtem ko bolezen posamezniku precej oteži oziroma celo onemogoči delovanja na drugih področjih življenja.

Seznam temeljnih zmožnosti in delovanj, ki ustreza zgornjim kriterijem, sta po zgledu Robeyns (2003) pripravila Biggeri in Mehrotra (2011) in obsega naslednja področja:

- a) življenje in telesno zdravje (biti zmožen roditi se, biti telesno zdrav in živeti pričakovano dolgo),
- b) ljubezen in skrb (biti zmožen dajati ljubezen in biti ljubljen s strani tistih, ki skrbijo zanj, ter zmožnost biti zaščiten),
- c) duševna blaginja (zmožnost duševnega zdravja),
- d) telesna integriteta in varnost (zmožnost zaščitenosti pred kakršno koli obliko nasilja),
- e) socialna omrežja (zmožnost biti del socialne mreže ter dajati in sprejemati socialno oporo),
- f) participacija (zmožnost soudeleževanja in imeti možnost vplivanja; zmožnost sprejemati objektivne informacije),
- g) izobraževanje (zmožen biti izobražen),
- h) neizpostavljenost ekonomskemu in neekonomskemu izkoriščanju (zmožnost zaščititi se pred takšnimi praksami izkoriščanja),
- i) prebivališče in okolje (zmožnost imeti rešeno stanovanjsko vprašanje in živeti v zdravem, varnem in prijetnem okolju),
- j) prostočasne dejavnosti (zmožnost vključenosti v prostočasne dejavnosti),
- k) spoštovanje (zmožnost biti deležen spoštovanja in dostojnega ravnanja),
- l) religija in identiteta (zmožnost izbrati način življenja, ki je v skladu z versko opredelitvijo in identiteto oziroma zmožnost zavrniti takšen način življenja),
- m) časovna samostojnost (zmožnost samostojno razporejati čas),
- n) mobilnost (zmožnost premikanja).

V eni od nadaljnjih analiz so Biggeri in drugi (2006) ugotovili, da so za otroke od vseh navedenih zmožnosti najpomembnejše te, ki se povezujejo s tematikami izobraževanja

ter ljubezni in skrbi. Za preverjanje raziskovalnih vprašanj in teze, ki smo jih postavili v okviru disertacije, bomo njihov seznam uporabili kot okvir pojmovanja kakovosti življenja otrok, še zlasti v osmem poglavju, kjer preverjamo uporabnost koncepta zmožnosti za raziskovanje revščine otrok na podlagi podatkov, ki smo jih dobili iz opravljenih intervjujev.

Za analizo navedenih dimenzij je zanimivo, podobno kot smo zapisali že pri odraslih, iskanje relacij in poznavanje njihove vpetosti v širši družbeni kontekst. To pomeni, da moramo poleg notranjih dejavnikov otrok (kot so osebne okoliščine) upoštevati tudi zunanje dejavnike (kot so javne politike, formalnopravna pravila, družbene norme in tradicije, diskriminatorne prakse, družbene vloge spolov, relacije moči v družbi in okoljske dejavnike) (Comim in drugi 2011, 8). Tisto, kar je pri otrocih specifično in se v manjši meri kaže pri raziskovanju drugih starostnih skupin, je vloga staršev. Ključne so zmožnosti staršev za delovanje, ki posredno ali neposredno učinkujejo na zmožnosti otrok (t. i. medgeneracijski prenos zmožnosti), kar se lahko kaže v pomanjkanju izbir (dokaze za to najdemo na primer v vplivu zdravstvenega stanja mater na porodno težo in zdravje otrok, kot tudi v povezavi izobrazbe matere z učnimi dosežki otrok). Možnost pretvorbe zmožnosti v delovanje je pri otrocih prav tako tesno povezano s starši ali skrbniki otrok. Ti v želji po zaščiti otrokove blaginje pogosto omejujejo njihovo avtonomijo delovanja (kar variira s starostjo otrok) (Biggeri 2004).

Za potrebe naše razprave prepoznamo relevantnost koncepta zmožnosti v dveh točkah.

Prvič, uporabnost koncepta zmožnosti je vidna v umestitvi posameznika v širši kontekst preučevanja, to pa ponuja konceptualne nastavke za razumevanje povezovanja individualne in družbene ravni, kar je očitno v poznavanju pretvorbenih dejavnikov.

Drugič, pristop pomeni nadgradnjo znanih konceptov, kjer se prepletajo elementi družbene neenakosti, razvoja, svobode, dostojanstva, socialne pravičnosti, blaginje, emancipacije, participacije, in kot tak obenem ponuja primeren razlagalni okvir tudi za analizo kakovosti življenja posameznikov. Pri tem se izkaže kot prodornejši v primerjavi z drugimi teorijami in pristopi, ki obravnavajo kakovost življenja. Ti se ustavijo pri opazovanju distribucije in dostopnosti do virov, s katerimi razpolaga

posameznik, pri čemer jih razdelijo na dve skupini in jih opazujejo kot objektivne in subjektivne vire, da bi ugotovili povezave med obema ravnema (glej na primer Allardt 1973; 1993; Antončič in Boh 1991). Koncept zmožnosti nas ob tem opozarja, da upoštevanje zgolj izpostavljenega vidika kakovosti življenja ni dovolj; predvsem je pomembno ugotoviti, kaj posameznik dejansko lahko dela in je v okviru zmožnosti, ki jih ima na voljo. V tem pogledu je pravična družba tista, ki zagotavlja pravično distribucijo zmožnosti glede na potrebe posameznikov. Za analizo našega raziskovalnega problema bomo pravično družbo za otroke razumeli podobno, kot jo opredelita Schweiger in Graf (2015, 7): *»Pravična družba je tista, v kateri prav vsak otrok razvije in doseže delovanja in zmožnosti, ki so nujno potrebni za uresničevanje kakovosti življenja v otroštvu in za njegov nadaljnji življenjski potek.«*

Seveda obstajajo številne kritike koncepta zmožnosti, ki pa za nas niso bistvene. Z vidika naše razprave je treba h kritičnemu pogledu na predstavljeni koncept dodati predvsem fluidnost koncepta, ki je v nekaterih pogledih sicer njegova pozitivna lastnost, saj ga je tako moč preslikati v različne okoliščine (Clark 2006), vendar pa se za ugotavljanje povezav med revščino in kakovostjo življenja izkaže za nekoliko nejasen okvir, ki v enem konceptu združuje oba pogleda. Za ugotavljanje ločnic med obema področjema se bomo zato v poglavju, ki sledi, na primeru otrok spraševali o njuni prepletenosti in povezanosti, pri čemer bomo ugotovitve navezovali na izhodišča teorij sociologije otroštva. Podoben pristop smo izbrali že v tem poglavju, kjer smo pokazali, da je teorije in pristope, ki se uporabljajo za odrasle, mogoče aplicirati na otroke, okvir za to pa ponujajo ključni elementi sociologije otroštva. Vsi izhajajo iz ključnega vprašanja, ki se nanaša na samostojnost otrok, in se navezujejo na razmerja moči na ravni otroci-odrasli, na ranljivost in odvisni položaj otrok, razvoj otrok, napetosti med dojemanjem otrok kot »biti« in »postati«, heterogenost otrok. Gre za elemente, ki jih analizira vsaka sociološka študija otroštva.

5 RAZLIKOVANJE KONCEPTOV REVŠČINE, KAKOVOSTI ŽIVLJENJA IN BLAGINJE

V literaturi pogosto opazimo nedosledno rabo konceptov blaginje, kakovosti in revščine, tako da so ločnice med njimi zabrisane ali nejasno začrtane (nejasnosti se pojavljajo že v rabi koncepta samega). Med njimi sicer resda obstajajo vzporednice (vsi namreč v svojo paradigmo uvajajo elemente potreb, virov ipd.), ki omogočajo preplet vidikov, vendar jih ne gre enačiti, saj označujejo različne pojave. Še posebej je poznavanje razlik med omenjenimi koncepti pomembno z vidika našega raziskovalnega problema, pri katerem nas zanima prav povezanost oziroma odnos med revščino otrok ter blaginjo in kakovostjo njihovega življenja.

V nadaljevanju najprej na kratko predstavimo vsak posamičen koncept in prikažemo njihov odnos do revščine. V sklepnem delu nato podamo razmislek o problematičnosti nejasne razmejitve med omenjenimi koncepti. Še posebej smo pozorni na nevarnost privzemanja moralistične drži do revščine otrok, kar podrobneje pojasnimo na koncu poglavja.

Zanimanje za raziskovanje **blaginje otrok** se je razmahnilo v 90-ih letih prejšnjega stoletja (Ben-Arieh 2000; Ben-Arieh in Goerge 2001), podobno kot smo ugotovili že za sociološke študije otrok in otroštva, kar je po mnenju Ben-Arieha (2008b) posledica mednarodne, globalne ratifikacije Konvencije o otrokovih pravicah²⁹. Na razvoj ukvarjanja z blaginjo otrok³⁰ so močno vplivala zlasti Unicefova poročila, pa tudi poročila drugih mednarodnih organizacij, kot so WHO, OECD in druge nevladne organizacije³¹ (Ben-Arieh 2000; Ben-Arieh in Goerge 2001).

Vpeljava koncepta blaginje je bila opredeljena na podlagi kritike revščine kot nezadostnega in preozkega pojma za celovito razumevanje življenjskih pogojev otrok,

²⁹ Slovenija jo je ratificirala leta 1991 (Konvencija o otrokovih pravicah OZN).

³⁰ Njihova poročila sicer kažejo na večdimenzionalno raziskovanje blaginje otrok, vendar so se še do pred kratkim ukvarjala predvsem s tematikami, ki so povezane s preživetjem. Ne glede na to, da so usmerjena k otrokom, ne uporabljajo otrokocentričnih kazalnikov blaginje otrok (Ben-Arieh in Goerge 2001).

³¹ Analize so najpogosteje pokrivalo različne tematike, nekatere pa so bile osredotočene na specifična področja (kot sta na primer zdravje otrok ali izobraževanje) oziroma na specifične ciljne skupine otrok (kot so na primer brezdomni otroci ipd.) (Ben-Arieh in Goerge 2001).

kar je še posebej očitno takrat, kadar o revščini govorimo zgolj s stališča dohodkov. Glede na opravljene analize s tega področja (glej na primer Ben-Arieh 2000; 2006; 2008b; Land in drugi 2001; Hoelscher 2004; Bradshaw in drugi 2006; 2007; Moore in drugi 2007; 2008; UNICEF 2007; Bradshaw in Richardson 2009) blaginjo otrok namreč določajo različne dimenzije.

Ne glede na več kot dvajsetletni razvoj tega področja pa še vedno ni povsem jasno, kaj naj bi pojem blaginje označeval, saj gre za širok koncept, ki ga različni avtorji različno interpretirajo (Camfield in drugi 2009; Fernandes in drugi 2011). Po ugotovitvah Fernandes in drugi (2011) je za analize blaginje otrok, ki jih ti opredelijo kot ključne s tega področja³², značilno, da izhajajo iz različnih teoretičnih izhodišč. Študija Landa in sodelavcev (2001) je na primer opredeljena v kontekstu kakovosti življenja, analiza Bradshawja in drugih (2007) išče raziskovalni okvir v pravicah otrok, medtem ko je pogled Bastos in Machado (2009) vpet v koncept deprivacije. Njihove analize se med seboj razlikujejo tudi po številu dimenzij, ki jih avtorji upoštevajo kot ključne za ugotavljanje blaginje otrok (Bastos in Machado (2009) na primer definirata pet področij, medtem ko Bradshaw s sodelavci (2007) upošteva osem dimenzij³³). Poleg tega tudi kazalniki niso poenoteni (večina avtorjev na primer umešča kazalnik o vključenosti v izobraževanje na področje šolanja, medtem ko ga Land in drugi (2001) razumejo v kontekstu državljske participacije ipd.) (Fernandes in drugi 2012).

Po mnenju Camfielda in drugih (2009) lahko nekoherentno tradicijo raziskovanja blaginje otrok delno pripišemo temu, da koncept blaginje združuje pretekla spoznanja o socialnih kazalnikih, kakovosti življenja in multi-dimenzionalnem konceptu revščine. Razlog za to je morda deloma to, da se opredelitev blaginje otrok ni začela v kontekstu socioloških razprav na to temo, saj so zanimanje za omenjeno tematiko sprožile javne politike, ki urejajo področje družine in otrok. Eden ključnih kriterijev pri določanju

³² In sicer: a) delo Landa in drugi (2001) »*The index of Child and Youth Well-Being in the United States*«; b) delo Bradshawja in drugi (2007) »*The Index of Child Well-Being in the EU*«; c) delo Moore in drugi (2007) »*A Microdata Child Well-Being Index*«; d) Bastos in drugi (2004) ter Bastos in Machado (2009) »*A Multidimensional Measurement of Poverty*«.

³³ Pet področij po Bastos in Machado (2009): življenjske razmere, stanovanje, zdravje, izobraževanje, socialna integracija.

Osem dimenzij po Bradshawju in drugih (2007): materialne razmere, stanovanje, zdravje, subjektivna blaginja, izobraževanje, socialna omrežja otrok, participacija, tveganja in varnost.

kazalnikov za merjenje blaginje življenja otrok je po Ben Arieahu (2008a) namreč ravno uporabnost za politiko: »Kazalniki morajo biti prepričljivi za politične odločevalce na vseh ravneh in za vse socialne in politične institucije« (Ben-Arieh 2008a, 39). Po njegovem mnenju lahko le tako definiramo ciljne skupine otrok, ki potrebujejo še posebno pozornost in zaščito, ter spremljamo in ocenimo implementacijo in učinkovitost političnih ukrepov. Tako pridobljene informacije lahko uporabimo tudi za ozaveščanje javnosti o družbenih problemih, za argumentacijo naslavljanja potreb in za sprejemanje prihodnjih direktiv v kontekstu izboljšanja kakovosti življenja otrok (Ben-Arieh in drugi 2001).

Ne glede na omenjene razlike pa med raziskovalci blaginje otrok zasledimo tudi skupne točke, med katerimi naj omenimo predvsem a) značilnost, da študije s tega področja v večji meri sledijo načelom, ki so jih opredelili Boyden in drugi (1998)³⁴ in b) zanimanje za objektivne in subjektivne kazalnike.

Devet načel blaginje in razvoja otrok po Boydenu in drugih (1998):

- primeren razvoj otrok in načelo otrokove koristi sta v različnih kontekstih različno razumljena,
- v vsaki družbi obstaja neenako obravnavanje otrok, kar izjemno pomembno vpliva na doživljanje otroštva,
- otroci niso pasivni akterji, temveč aktivno sodelujejo pri svojem razvoju,
- razvoj otrok določajo osebni in okoljski dejavniki, zaradi česar imajo izkušnje otrok posreden in kompleksen vpliv na oblikovanje njihove blaginje,
- razmerja med različnimi vidiki razvoja otrok imajo sinergične učinke,
- otroci imajo različne zmožnosti, ki jih je za uspešno uresničevanje treba spodbujati, pri čemer različne družbe postavljajo drugačna pričakovanja in priložnosti za učenje otrok,

³⁴ To še zlasti velja za Ben-Ariehov prispevek k študijam blaginje otrok, ki z namenom oblikovanja normativnega okvira preplete a) koncept pravic otrok, b) spoznanja sociologije otroštva ter c) ekološke teorije razvoja otrok.

- različne varovalne strategije drugače vplivajo na razvoj otrok – v nekaterih družbah je na primer opravljanje dela v zgodnjem obdobju življenja spodbujeno kot strategija samozaščite,
- otroci so izjemno prilagodljivi in se v kontekstu nenehnih sprememb in kontradikcij temu primerno razvijajo. Omenjena zmožnost je vir odpornosti in moči, kot tudi vir tveganja in ranljivosti,
- na razvoj otroka izjemno pomembno vpliva občutek sprejemanja s strani družine, kar je še posebej očitno v družbah, ki pravice skupine vrednotijo višje od pravic posameznika – v teh družbah je na primer delo otrok najpomembnejši mehanizem za vzpostavljanje in ohranjanje integracije znotraj družine.

Drugo skupno točko prepoznamo v pogosti razmejitvi med objektivnimi kazalniki blaginje (ki jih je mogoče kvantitativno izmeriti, kot so kazalniki, ki merijo materialne vire, umrljivost, psiho-socialno delovanje ipd.) in subjektivnimi kazalniki (ki obsegajo percepcije, izkušnje, mnenja otrok) (Camfield in drugi 2009). Izpostavljeno značilnost kritično ovrednoti koncept zmožnosti, kot smo v prejšnjem poglavju že poudarili, saj je subjektivne mere, prvič, težko zajeti, drugič pa so nezanesljive, saj so podvržene vplivom zunanjih dejavnikov (Sen 2001). Poleg tega tudi težko strogo postavimo mejo med objektivnim in subjektivnim delom, saj se v nekaterih primerih oba pola med seboj prelivata. Za otroke imajo na primer materialni viri dvojen pomen, ker obenem pomenijo tudi simbolično in čustveno moč, saj otroci pripisujejo velik pomen nekaterim predmetom, kot so na primer oblačila primernih blagovnih znamk (Camfield in drugi 2009).

Med najpogostejšimi kritičnimi poudarki, ki osvetljujejo koncept blaginje, tako zasledimo predvsem kritike, ki se dotikajo teoretičnih ter metodoloških vprašanj in se sprašujejo o primernosti opredelitev, definicij, mer in medkulturnih primerjav (Camfield in drugi 2009; Fernandes in drugi 2011). Ob tem je treba poudariti, da se področje raziskovanja blaginje otrok razvija in izpopolnjuje. Ben-Arieh (2006) je opredelil naslednje spremembe smeri razvoja, ki so se zgodile znotraj paradigme:

- Perspektiva »biti« zdaj prevladuje nad perspektivo »postati«, ostaja pa zavedanje, da so otrokom pogosto ljubši dolgoročni cilji, kot je na primer

izobraževanje. Oba vidika sta prepletena: biti vpliva na postati, prav tako pa postati vpliva na dožemanje biti.

- Tradicionalnim področjem življenja otrok so dodana nova področja (na primer otroške subkulture, igra in prosti čas ipd.).
- Osredotočenost na preživetje otrok in negativne vidike njihovega življenja je uravnotežena s pozitivnimi kazalniki in zmožnostmi otrok ter njihovo odpornostjo. Tako pristop blaginje uvaja pomen prepoznavanja virov, s katerimi razpolagajo posamezniki, ter njihove aktivne vloge pri določanju lastnega življenjskega poteka.
- Značilen je premik k upoštevanju perspektive otrok in njihovega »glasu«. Poudarek je na odkrivanju tistih življenjskih področij, ki jih otroci sami prepoznavajo kot posebej relevantna.

Podobno kot smo ugotavljali za koncept blaginje, tudi za koncept **kakovosti življenja** velja, da med avtorji obstajata nedosledna raba in interpretacija tega pojma.

Upošteva je skandinavsko tradicijo raziskovanja življenjskih pogojev ljudi (na primer Titmuss 1976; Allardt 1973; 1993), je blaginja širši teoretični koncept kot kakovost življenja, saj je slednja njen sestavni del. Blaginja v tem kontekstu namreč sestoji iz dveh dimenzij: življenjske ravni (ta se nanaša na potrebe, ki jih je mogoče zadovoljiti z materialnimi in neosebni resursi) ter kakovosti življenja (ta obsega potrebe, ki jih lahko zadovoljimo samo z medosebnimi odnosi in s tem, kako se človek povezuje z drugimi ljudmi in družbo). Ločnica med njima je (ne)materialnost oziroma (ne)osebnost resursov, pri čemer velja, da je življenjska raven uresničljiva z materialnimi viri, kakovost življenja pa samo v odnosu do drugih ljudi (Antončič in Boh 1991).

Pri nekaterih avtorjih pa opazimo ravno nasprotno: blaginja pomeni zadovoljenost materialnih potreb in je kot taka opredeljena ožje od kakovosti življenja. To lahko argumentiramo na Galtungovem primeru (v Allardt 1973), pri katerem je blaginja (poleg varnosti, identitete in svobode) ena od štirih dimenzij, ki po njegovem mnenju

opredeljujejo kakovost življenja. Podobno opazimo tudi pri Venti-Kolarič (v Novak 1996b, 21): »*Pojem blaginje se nanaša na zadovoljenost potreb populacije /.../ vključuje tiste potrebe, ki jih je mogoče zadovoljiti z materialnimi dobrinami in impersonalnimi uslugami, medtem ko je pojem kvalitete življenja širši in vključuje tudi tiste potrebe, ki jih je mogoče zadovoljiti skozi medosebne in družbene odnose.*« Tudi Nussbaum (2000) in Sen (2001) v svojih besedilih, kjer govorita o konceptu zmožnosti, pogosto uporabljata izraz kakovost življenja, ki ga razumeta v širšem smislu. Zdi se, da ga uporabljata kot sinonim za blaginjo, saj se rabi slednjega izraza zaradi kritičnega odnosa do njega v povezavi s subjektivnimi merami (o čemer smo že pisali) izogibata.

Pri raziskovanju življenjskih pogojev otrok je razlika med obema konceptoma sicer precej enoznačna in jasna. Običajno je tukaj kakovost življenja predstavljena kot ožji koncept kakor blaginja – njegova raba je omejena na področje zdravja otrok in upošteva predvsem subjektivne mere.

Za našo razpravo je problematično predvsem prepletanje vidikov blaginje in kakovosti s koncepti revščine, kar je v literaturi s tega področja pogosta praksa: Fernandes in drugi (2011) na primer na seznam ključnih avtorjev in analiz o blaginji otrok umestita Bastosino in Machadino (2009) študijo o deprivaciji otrok »*Child poverty: a multidimensional measurement*«; Roelen in Gassman (2008) pa med pomembnejše indekse revščine otrok uvrščata indeks o blaginji otrok v EU, ki so ga pripravili Bradshaw in sodelavci (2006); podobno Camfield in drugi (2009, 67) prepoznajo koncept blaginje kot primeren teoretičen okvir za raziskovanje revščine otrok, ker združuje raznovrstne kontekste, ki določajo razumevanje blaginje, upošteva neenak dostop do virov ter je uporabno orodje za naslavljanje političnih odločevalcev; navsezadnje tudi koncept zmožnosti, kot že rečeno, briše ločnice med temi koncepti, saj Sen (2001) pravi, da revščina pomeni deprivacijo zmožnosti, hkrati pa koncept deprivacije uporablja za prikaz kakovosti življenja posameznikov.

Z vidika omenjenih avtorjev povedano ni sporno, saj sledijo argumentu, da je treba koncept revščine otrok razumeti v širšem smislu, ker le tako lahko zajamemo situacijo revnih otrok v vsej njeni kompleksnosti (Roelen in Gassman 2008), o čemer smo že govorili v tretjem poglavju.

Bradshaw in drugi (2006) so med redkimi avtorji, ki zarišejo jasne razmejitve med koncepti in pravijo, da sta »*blaginja otrok in deprivacija različni strani istega kovanca*« (Bradshaw in drugi 2006, 135), pri čemer je blaginja pozitivna stran in se navezuje na uresničevanje otrokovih pravic ter kaže na izpolnitev priložnosti otrok, medtem ko deprivacija pomeni njeno negativno plat in nakazuje zanikanje pravic otrok (Bradshaw in drugi 2006). Podoben pristop zasledimo tudi pri Bastos in Machadu (2009, 238–239), kjer je deprivacija predstavljena kot primanjkljaj blaginje.

Glede na to, da je zaradi specifične situacije otrok, ki za razliko od drugih prebivalstvenih skupin ne razpolagajo z lastnim dohodkom, značilno opredeljevanje revščine s konceptom deprivacije, bi potemtakem to pomenilo, da je revščina koncept, nasproten blaginji, in je tako njen negativni pol. Vendarle pa pojmov ne gre enačiti, saj, kot pravi Novak (1996a, 322), »*nezadovoljenost določene potrebe še ne pomeni bivanja v siromašnih življenjskih pogojih*«. Bennett in Daly (2014) prav tako opozarjata na nujnost razlikovanja med koncepti, ko definirata revščino kot situacijo, v kateri osebe razpolagajo z viri (pretežno gre za materialne vire), nezadostnimi za zadovoljevanje osnovnih potreb (med katere prištevata tudi družbeno participacijo). Ob tem se zavedata, da revščino seveda določajo različni vidiki, ne le materialni, vendar poudarjata, da »*če spregledamo ta vidik, onemogočimo razlikovanje med revščino in drugimi, širšimi okoliščinami, kot je na primer nizka stopnja blaginje*« (Bennett in Daly 2014, 6).

Ko govorimo o pomenu postavljanja ločnic med omenjenimi koncepti, ne gre le za jasno in dosledno rabo pojmov, temveč se skušamo s tem tudi izogniti »pasti moraliziranja«. »Moraliziranje« o revščini otrok bi pomenilo, da med revne ne bi prištevali tiste otroke, ki živijo v varnem in ljubečem primarnem okolju, ki torej niso prikrajšani na ravni medosebnih odnosov v družinskem okolju, četudi je dohodek njihovih staršev pod pragom tveganja revščine. Ne smemo prezreti, da so ti otroci vsekakor opredeljeni kot revni, ker živijo v okolju z nezadostnimi viri za zadovoljevanje potreb in občutijo posledice odraščanja v pomanjkanju vsaj v nekaterih segmentih, pred katerimi jih starši ne zmorejo popolnoma obvarovati (na primer stres, ki ga povzročajo skrbi, povezane s pomanjkanjem virov; kar je sicer povezano s starostjo

otrok – z zviševanjem starosti se percepcija otrok in njihovo zavedanje o lastni situaciji utrjuje).

Glede na to, da želimo ugotoviti vpliv dohodka družine, v kateri otrok živi, na njegove izide, na kakovost življenja, bomo v nadaljevanju doktorske disertacije kot revne otroke razumeli tiste, ki živijo v družinah s prenizkimi dohodki. S tem privzemamo, da je revščina otrok enaka kot »družinska revščina«, pri čemer pričakujemo, da bomo na podlagi ugotovitev iz empiričnega dela dopolnili že znane pomanjkljivosti tega pristopa, ki smo jih predstavili v tretjem poglavju. Za analiziranje kakovosti življenja oziroma povezanosti revščine s kakovostjo življenja pa bomo uporabili koncept zmožnosti, da pokažemo, na katerih mestih so opazni negativni vplivi življenja v pomanjkanju na kakovost življenja otrok in kdaj ni tako. Seznama temeljnih zmožnosti otrok, ki so ga pripravili Biggeri in drugi (2006), v tem pogledu torej ne bomo uporabili za opredeljevanje revnih otrok, temveč kot oporo za določanje kakovosti življenja otrok. Z uporabo pristopa zmožnosti na primeru otrok bomo s konceptom kakovosti življenja pokazali na intraskupinske razlike, ki se kažejo na ravni revnih otrok. Glede na tezo, postavljeno v uvodu, bomo pri tem posebej pozorni na pomen in vlogo dohodka staršev pri vplivu na izide otrok in skušali opredeliti tiste dejavnike, ki (poleg dohodka staršev) pomembno določajo kakovost življenja revnih otrok. Za ugotavljanje teh bomo izhajali iz pretvorbenih dejavnikov otrok (osebnih, okoljskih, družbenih), tako kot jih razumeta Schweiger in Graf (2015).

6 METODOLOŠKI OKVIR RAZISKOVANJA

Raziskovanje življenja otrok zahteva nekoliko drugačen pristop, kot to velja za odrasle. Specifičnost raziskovalnega pristopa pri ugotavljanju situacije otrok se kaže v dveh točkah: a) v otrokocentričnem pristopu raziskovanja realnosti otrok, ki pokaže, kako je otroštvo razumljeno v družbi, ter b) pri rabi prilagojenih raziskovalnih metod (James in drugi 1998; Corsaro 2005; Qvortrup in drugi 2011).

Kako se oba vidika zrcalita v empiričnem delu naloge, v katerem bomo preverili in pojasnili v uvodu postavljeno tezo disertacije, podrobneje predstavimo v nadaljevanju tega poglavja.

6.1 Otrokocentričen pristop k raziskovanju realnosti otrok

Otrokocentričnost raziskovanja pomeni epistemološki in metodološki preskok od dojemanja otroka kot objekta raziskovanja k otroku subjektu in lahko zajema oboje (Saporiti 1994, 190):

- otrokocentričnost raziskovalnih metod, kar pomeni, da je **otrok enota opazovanja**. Poudarja, da so otroci tisti, ki so o svojem življenju in o stvareh, ki so zanje pomembne, najboljše informirani, saj njihova mnenja, sodbe in odnos do predmeta zanimanja ne odslkavajo nujno stališč njihovih staršev in drugih odraslih oseb (Ridge 2002);
- upoštevanje otroštva kot družbene kategorije, pri čemer razumemo **otročstvo kot enoto analize**.

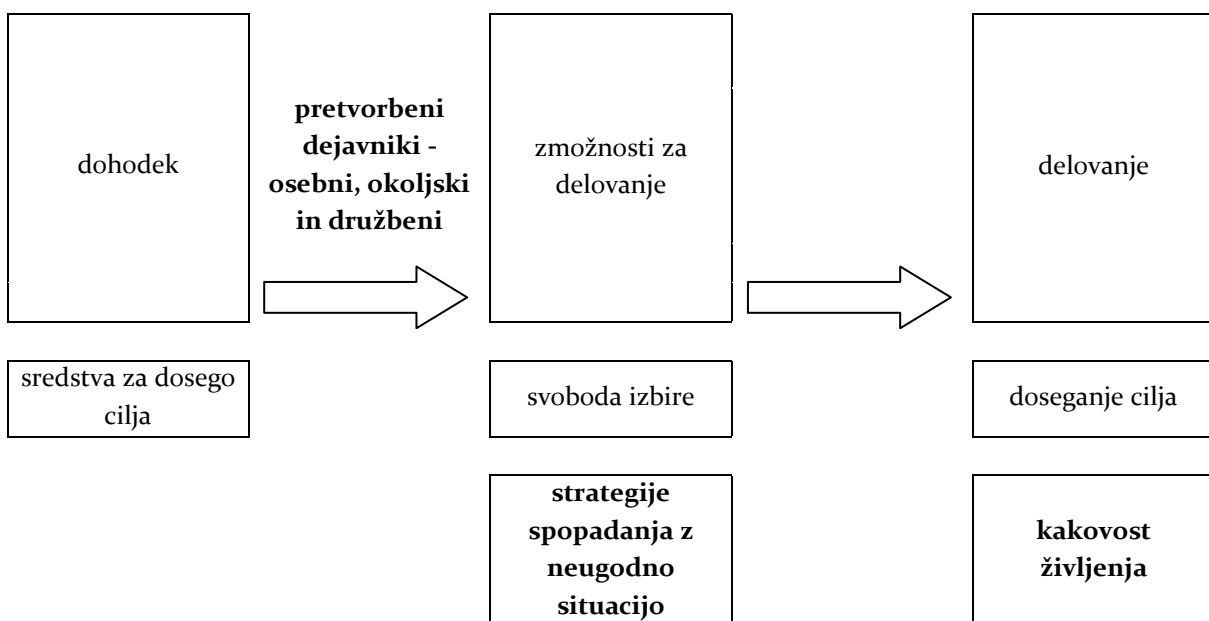
Otrokocentričen pristop otrokom priznava pomembno mesto v družbeni realnosti in jih postavi v središče opazovanja. Ker pa gre za sociološke študije, ga pri tem seveda ne izolira od širšega družbenega konteksta – ravno nasprotno: sociologe otroštva ob izgrajevanju metodološkega konceptualnega okvira zanimajo diskurz, vedenje in identiteta otrok, pri čemer je njihovo poglavitno vodilo analize raziskovanje stratifikacije moči na ravni odnosov odrasli-otroci; v svojih zanimanjih ne spregledajo družbenih omejitev, konstrukcij in institucij, ki oblikujejo izkušnjo biti otrok (Ridge 2002).

Sociološke študije otroštva upoštevajo tri ključne družbene vidike: kulturni kontekst, v katerega je otroštvo vpeto, razmerja med generacijami in aktivno vlogo otrok (Lange in Mierendorff 2011). Pri tem so temeljne štiri dimenzije družbenega konteksta: a) kulturni, družbeni in politični kontekst, v katerem generacijski red določa razmerje moči med otroki in odraslimi; b) interakcije med otroki in odraslimi ali med njihovimi vrstniki, ki potekajo v zasebni sferi, formalnih ali institucionaliziranih okoljih; c) reprodukcija kulture otrok; d) stališče in odnos otrok do družbenega sveta, v katerem živijo (Lange in Mierendorff 2011, 79–80).

Vsi ti poudarki se dobro usidrajo v koncept zmožnosti, zaradi česar menimo, da je izbrani konceptualni okvir še posebej uporaben za ugotavljanje teze disertacije. Trdimo, da je dohodek staršev oziroma družine ključni dejavnik, ki določa kakovost življenja otrok, ob tem pa so pomembni tudi drugi dejavniki. Zanimajo nas intraskupinske razlike med revnimi otroki, ki se kažejo na ravni kakovosti življenja otrok oziroma zmožnostih in delovanj otrok.

Za ugotavljanje teh »drugih dejavnikov«, ki jih razumemo kot »**razlikovalne dejavnike**« določanja razlik v posledicah življenja v revščini med otroki, bomo uporabili elemente koncepta zmožnosti, kot jih predstavi Robeyns (2003).

Slika 6.1: Modificiran koncept zmožnosti

Vir: Prirejeno po Robeyns (2003).

Intraskupinske razlike med revnimi otroki bomo, upoštevaje modificirani koncept zmožnosti, opazovali v naslednjih treh točkah:

- V skladu s konceptom zmožnosti med sredstva za doseg cilja (pri čemer je cilj svobodni razvoj posameznika) štejemo dohodek, netržno produkcijo in socialne storitve. Za potrebe disertacije bomo na tem mestu upoštevali zgolj dohodek, zadnji dve značilnosti pa umeščamo pod tretjo točko, kjer z vidika »strategij preživetja« popišemo zmožnosti za delovanje. Pri tem nas zanimajo sredstva obojih, tako staršev kot njihovih otrok. Predvidevamo, da med družinami z otroki, ki so predmet našega zanimanja, tudi v tej točki prihaja do neenakosti, ne glede na to, da so sredstva za doseg cilja praviloma pri vseh na nizki ravni.
- Pretvorbeni dejavniki otrok, ki vplivajo na to, v kolikšni meri lahko pretvorijo zmožnosti v delovanje, so osebni pretvorbeni dejavniki (spol, starost, osebne veščine, etnična pripadnost, prisotnost oziroma odsotnost bolezni), okoljski dejavniki (ki se nanašajo na tip naselja) in družbeni (med katere umeščamo politike, diskurz, norme, tradicije, kulturne vzorce, značilnosti družinskega okolja).
- Zmožnosti za delovanje, ki jih razumemo kot strategije spopadanja s položajem, v katerem se otroci nahajajo.

V empiričnem delu naloge bomo osrednjo pozornost namenili ugotavljanju in opisu navedenih »razlikovalnih dejavnikov«. Izhajali bomo iz opravljene analize dostopnih sekundarnih podatkov, medtem ko so temeljni del raziskovanja ugotovitve intervjujev s strokovnjaki in drugimi, ki se vsakodnevno srečujejo s populacijo revnih otrok, revnimi starši in njihovimi otroki, kar podrobneje predstavimo v nadaljevanju.

6.2 Raziskovalne metode

V empiričnem delu disertacije smo z namenom, da bi odgovorili na zastavljena raziskovalna vprašanja in teze iz uvodnega dela besedila, uporabili kombinacijo različnih metod raziskovanja. Z analizo sekundarnih podatkov in odgovorov treh skupin sogovornikov (strokovnjakov, staršev in otrok) smo namreč kombinirali kvantitativne in kvalitativne metode (uporabili smo triangulacijo podatkov), obenem

pa smo s tem, ko smo raziskovalno tezo utemeljili v teorijah sociologije otroštva in tako pridobljena spoznanja vpletli v koncept zmožnosti in kakovosti življenja otrok izbrali še teoretsko triangulacijo (Denzin 1978). Gre torej za metodo triangulacije, ki se v družboslovju uveljavlja kot vse pogostejše uporabljen raziskovalni načrt (Lobe 2006).

6.2.1 Makro raven

Med metodološke pristope, ki so primerni za podajanje primerjav med generacijami, nacionalnimi državami ali skozi čas in se nanašajo na makro pristop raziskovanja, prištevamo naslednje elemente:

- Uradne podatkovne zbirke, ki dajejo podlago za izvedbo analiz sekundarnih podatkov. Sociologija otroštva si je na tem mestu zadala cilj, da otroci postanejo vidni v makro podatkih. To je pomembno zaradi dveh razlogov: prvič zaradi boljšega uvida v dejanski položaj otrok in drugič zaradi možne in bolj natančne primerjalne analize z drugimi družbenimi skupinami (Saporiti 1994).

Na pomen otrokocentričnih kazalnikov je prvi opozoril Qvortup (glej na primer Qvortup in drugi 1994; Qvortrup in drugi 2011). Po njegovem mnenju je uradna statistika pred pomembno nalogo, kako zagotoviti »glas« otrok v statistikah, saj je statistična nevidnost otrok problematična zaradi netočnega prikazovanja dejanskega stanja in življenja otrok. Primer: uradna statistika podatka o stopnji tveganja revščine otrok, ki živijo v enostarševskih gospodinjstvih, nima oziroma javno ne objavlja, dostopni so zgolj podatki o stopnji tveganja revščine enostarševskih gospodinjstev. Če vzamemo za enoto analize otroke, in ne gospodinjstva, bodo podatki o revnih otrocih drugačni – glede na to, da v gospodinjstvih najpogosteje živi več otrok, in ne le en sam, lahko predvidevamo, da bo podatek o stopnji tveganja revščine otrok, ki živijo v enostarševskih gospodinjstvih, višji od podatka o stopnji tveganja revščine enostarševskih gospodinjstev (Qvortrup in drugi 1994; Qvortrup in drugi 2011).

Kljub opaznemu napredku razvoja kazalnikov (glej na primer International Society for Child Indicators), še vedno ne moremo dostopati do podatkov, ki bi

bili povsem otrokocentrični, problematična pa je tudi njihova neažurnost (Lange in Mierendorff 2011).

- Reprezentativne raziskave, katerih osnovni namen je pridobiti neposreden uvid v življenja otrok, tako da otroci aktivno participirajo pri podajanju informacij. Takšne raziskave potrjujejo, da so otroci zanimiv in kompetenten vir informacij (Qvortrup in drugi 2011).
- Metode za preučevanje zgodovine otroštva: zgodovinarjev vse do Arièsa (do 60-ih let prejšnjega stoletja) otroci niso zanimali. Dandanes pa uporabljajo različne vire, ki obsegajo javne zapise (na primer oporoke), ustna pričevanja, šolske zapise, priročnike za vzgojo otrok, spomine, družinske korespondence, avtobiografije, slike, fotografije, dnevnike itd. Zanimanje zgodovinarjev je usmerjeno v iskanje neenake porazdelitve moči med odraslimi in otroki ter v interpretacijo teh neenakosti, ki so obstajale v določenem časovnem obdobju. Njihova dognanja so precej prispevala k spoznanju o raznolikosti konceptov otroštva glede na čas in prostor (Corsaro 2005).

Od navedenih makro pristopov raziskovanja sta za nas uporabna prva dva. Zanimale so nas informacije, zabeležene v uradnih podatkovnih zbirkah, kot tudi podatki longitudinalnih reprezentativnih raziskav.

Za splošni prikaz značilnosti revščine otrok v slovenskem prostoru smo se oprli na podatkovni portal SURS SI-STAT (za primerjavo z evropskim kontekstom pa smo uporabili Eurostatove podatke, ki temeljijo na enaki metodologiji zbiranja in opredelitve podatkov kot SURS, tako da so oboji popolnoma primerljivi med seboj). Uporabili smo dve meri opredelitve revščine otrok: a) relativno revščino otrok in b) materialno prikrajšanost otrok.

Relativno revščino otrok merimo s kazalnikom, ki pove, kolikšen delež otrok živi v družinah oziroma gospodinjstvih, ki razpolagajo z dohodkom, nižjim od uradno postavljenega praga revščine. Relativna revščina temelji na dohodkih staršev, ne pa na dohodkih otrok (saj jih ti praviloma nimajo), zato jo imenujemo »družinska revščina«. Z metodološkega vidika prepoznamo tako prednosti kot pomanjkljivosti tega pristopa.

Poglavitna prednost kazalnika relativne revščine je odkrivanje neenakosti v družbi, s katero je revščina povezana, saj je ta njen prvi pogoj (ne pa tudi obratno), in s tem dokazovanje nepravilnosti v družbi (Leskošek in Dragoš 2014)³⁵. Ima pa tudi nekatere pomanjkljivosti, med katerimi kritiki najpogosteje poudarjajo problematičnost določitve praga revščine, ker ta ni »fiksna«, kar pomeni, da je v posameznem okolju lahko določen posameznik opredeljen kot reven, medtem ko v drugem okolju, z drugačnim življenjskim standardom, ne bi bilo tako (Sen 1983; Bradshaw 2006). Nekateri raziskovalci pa omenjeno značilnost kazalnika razumejo kot njegovo prednost, ker relativnost praga pokaže na občutljivost konteksta (glede na čas in kraj) (Schweiger in Graf 2015). Vendar pa se raziskovalci v splošnem strinjajo glede tega, da je arbitrarnost praga problematična, saj ni določen v skladu s teoretičnimi premisleki o revščini (Copeland in Daly 2012). Če bi mejo za ugotavljanje revščine postavili nižje ali višje, bi operirali s povsem drugačnimi podatki. Kazalniki se sicer nenehno razvijajo, vendar obstoječim še vedno ne uspe preseči arbitrarnosti določitve praga revščine in s tem ustrezne meje med revnim in nerevnim delom družbe. Med druge pomanjkljivosti relativne revščine Bradshaw (2006) umesti še: a) vprašljivo točnost podatkov o dohodkih; b) dohodek ni zadostna mera za ugotavljanje nadzora nad viri, ker ne upošteva posojil in drugih dejavnikov; c) ekvivalenčna lestvica OECD, ki se uporablja za utežitev potreb članov gospodinjstva, ne temelji na znanstvenih podlagah.

Druga mera, **materialna deprivacija**, naj bi v določenih segmentih odgovorila na pomanjkljivosti prve. V skladu s to mero so kot revni opredeljeni tisti otroci, ki živijo v družinah oziroma gospodinjstvih, ki si ne morejo privoščiti vsaj treh od devetih dobrin in storitev s seznama³⁶. Gre za obliko absolutne mere revščine, pri kateri predpostavimo, da so nekatere dobrine »nujne«. Fusco in drugi (2013) prednosti

³⁵ Vse oblike revščine so rezultat socialnih neenakosti, pri čemer vse neenakosti ne vodijo nujno v revščino (na primer neenakost v posedovanju materialnih dobrin med zgornjimi in srednjimi dohodkovnimi razredi ali pa neenakost v distribuciji politične moči ipd.) (Leskošek in Dragoš 2014, 47).

³⁶ Seznam popisuje naslednje »nujne« dobrine in storitve: a) zmožnost pokritja nepričakovanih stroškov; b) zmožnost plačati enotedenske počitnice zunaj domačega kraja; c) zmožnost privoščiti si ustrezno prehrano (ki vsebuje meso, piščanca, ribe ali ustrezno brezmesno hrano vsak drugi dan); d) zmožnost rednega odplačevanja posojil, hipotek oziroma zamude pri tem; e) zmožnost zagotoviti si primerno ogrevano stanovanje; f) imeti pralni stroj; g) imeti barvni TV; h) imeti telefon (mobitel); i) imeti osebni avtomobil. Tudi ta mera ni otrokocentrična, saj na seznam ne vsebuje elementov, ki bi bili relevantni posebej za otroke. Za otrokocentrične mere deprivacije otrok veljata na primer indeks deprivacije Guie in drugi (2012) ter Unicefov indeks blaginje otrok v razvitem svetu (Unicef 2012; 2013).

kazalnika materialne prikrajšanosti pripisujejo naslednjim ugotovitvam: a) kazalnik pokaže na pomanjkanje običajnega ali minimalnega načina življenja v določeni družbi na ravni EU; omogoča mednarodne primerjave (informacije niso odvisne od nacionalnega konteksta); omogoča primerjave med različnimi časovnimi točkami; se odziva na spremembe v življenjskem standardu ljudi (v tem pogledu je tudi občutljiv za kontekst in ga tako lahko razumemo tudi kot relativno mero, ki se spreminja skozi čas). Kljub vsemu pa se tudi tej meri ne uspe izogniti arbitrarnosti določitve praga revščine. Seznam tudi ni rezultat normativno utemeljenih razlogov, kot to na primer velja za Nussbaumin seznam ključnih zmožnosti, ki izhaja iz teorije pravičnosti (Schweiger in Graf 2015, 78).

Informacije, zbrane v okviru predstavljenih podatkovnih zbirk, smo uporabili tudi za vpogled v kakovost življenja otrok (predvsem za ugotavljanje posledic življenja v revščini na stanovanjskem področju in posedovanju materialnih dobrin). Naš namen je pokazati na nepravičnost revščine otrok, zato smo izhajali iz podatkov, ki opisujejo položaj otrok glede na status revščine, da bi s tem opozorili na razlike v kakovosti življenja med revnimi otroki in otroki, ki glede na izbrano opredelitev revščine otrok niso razumljeni kot taki. Ker le nekaj SURS-ovih in Eurostatovih podatkov zadošča temu merilu, smo spoznanja o neenakostih na ravni kakovosti življenja otrok črpali tudi iz podatkov longitudinalne raziskave HBSC³⁷ (Jeriček Klanšček in drugi 2010).

V raziskavi HBSC je socio-ekonomski položaj otrok izmerjen na drugačen način, kot to velja za SURS in Eurostat, in sicer upošteva dva načina merjenja in opredelitve revščine otrok: a) subjektivno oceno družinske blaginje (kazalnik: »Kaj meniš, kako dobro (denarno) gre tvoji družini«?) ter b) lestvico družinskega obilja (angl. »Family

³⁷ Gre za mednarodno longitudinalno raziskavo »Health Behaviour in School-Aged Children« (HBSC). Slovenija se je pod okriljem Nacionalnega inštituta za javno zdravje pridružila mednarodni raziskavi o neenakostih v zdravju in vedenju, povezanem z zdravjem, v katero je vključenih 43 držav, leta 2002. Ponovitve raziskave z izvedbo anketnega standardiziranega vprašalnika potekajo vsake štiri leta; zadnja je bila opravljena leta 2014, vendar podatkov še ni na voljo. V vzorec je zajeta reprezentativna populacija 11-, 13- in 15-letnikov, ki odgovarjajo na različna vsebinska področja: komunikacija s starši, druženje z vrstniki, odnos do šole, samoocena zdravja, telesna samopodoba, poškodbe, občutki žalosti in depresivnosti, z zdravjem povezana kakovost življenja, prednosti in pomanjkljivosti različnih vidikov duševnega zdravja, uživanje sadja in zelenjave, uživanje sladkarij in sladkanih pijač, zajtrkovanje, dietno vedenje, telesna dejavnost in sedeče dejavnosti, higiena zob, kadilsko vedenje, pitje alkoholnih pijač, kajenje marihuane, spolno vedenje, pretepanje in trpinčenje.

Affluence Scale« – FAS), ki je izračunana na podlagi skupnega rezultata štirih spremenljivk, te pa so: število avtomobilov v družini, lastno otrokovo sobo, pogostost počitnikovanja in število računalnikov v družini. Podatke raziskave HBSC smo v disertaciji uporabili zlasti za ugotavljanje razlike med otroki na področju zdravja in subjektivnih percepcij otrok.

6.2.2 Mikro raven

Da bi se približali kar najbolj avtentični predstavi, kaj pomeni biti otrok, sociologija otroštva zagovarja načelo, da smo pri raziskovanju vsakdanjega življenja otrok pozorni na to, kako otroci interpretirajo svet okrog sebe in kakšne pomene pripisujejo svojim izkušnjam. Tukaj se teorije sociologije otroštva srečajo z interpretativnimi teorijami, ki so znatno vplivale na nastanek in razvoj paradigme sociologije otroštva, predvsem simbolični interakcionizem in fenomenologija. Otroštvo je tako razumljeno kot posebna vrsta družbene realnosti. Le-ta v okviru omenjenih teorij ni fiksna, konstantna in unitarna, ampak nekaj, kar se nenehno izgrajuje z dejanji družbenih akterjev, torej otrok (James in Prout 1997, 15–16).

V to skupino metodoloških pristopov umeščamo:

- pogovore in skupinske pogovore: takšne pristope raziskovalci najpogosteje uporabljajo, saj jim omogočajo vpogled v tematike, ki se jih otroci v vsakodnevnih interakcijah sicer ne dotaknejo. S tega vidika so intervjuji uporabno orodje za raziskovanje občutljivih tem in neenakosti med otroki, ki jih porajata bodisi etnična pripadnost bodisi družbena neenakost (Lareau v Lange in Mierendorff 2011, 86).
- Etnografske študije: z etnografskimi metodami nam uspe pridobiti uvid v trenutno situacijo, v nasprotju z retrospektivno realnostjo intervjujev ali anket. Omogočajo opazovanje vsakodnevnega življenja ciljne skupine v daljšem časovnem obdobju (kakšne so njihove fizične in institucionalne ureditve, dnevne rutine, prepričanja, vrednote, jezikovni in drugi semantični sistemi). Obenem spoznamo tudi njihovo vpetost v širši družbeni kontekst. Tako pridobimo informacije o ključnih odraslih osebah in vrstnikih (Corsaro 2005).

Po mnenju Jamesa in drugih (1998) takšne raziskave, ki opisujejo ločene otroške kulture, z lastnim vrednostnim sistemom in družbenimi praksami, utrjujejo predstavo o drugačnosti otrok. S tem, ko raziskujejo »plemenske otroke«, kot to so sami poimenujejo, namesto podobnosti poudarjajo različnost otrok v odnosu do odraslih.

- Alternativne metode: danes se uveljavlja vse več alternativnih in domišljenih metod, s katerimi raziskovalci skušajo preseči omejitve, ki izhajajo iz specifik preučevane ciljne skupine (na primer možnost odgovarjanja s pomočjo obkroževanja, uporaba sličic, risb, posnetkov ipd). V veliko pomoč so jim razni računalniški programi z vizualnimi in avdiostimulatorji, kar zniža potrebo po verbalnem in pisnem podajanju vprašanj in odgovorov (Corsaro 2005; James in drugi 1998).

Izmed navedenih metodoloških mikro pristopov smo za temeljni del analize, v katerem opredelimo ključne »razlikovalne dejavnike«, ki povzročajo intraskupinske razlike med revnimi otroci, uporabili metodo polstrukturiranega intervjuja, kar pomeni, da pri spraševanju ne izhajamo iz povsem strukturiranega vprašalnika, temveč se med pogovorom opiramo na nekatere točke, ki jih uporabljamo kot vodilo.

Pogovor smo opravili s trojimi različnimi akterji, in sicer a) s strokovnjaki, ki se pri svojem delu srečujejo z revščino otrok, b) s starši, ki živijo v revščini, in c) z njihovimi otroki. Skupaj smo opravili pogovore s 53 osebami (v dveh primerih smo hkrati intervjuvali dve osebi).

- Strokovnjaki, ki se pri svojem delu srečujejo z revščino otrok

V letih 2013 in 2014 smo intervjuvali 20 strokovnjakov, predstavnikov organizacij, ki delujejo v različnih slovenskih krajih, med katerimi so prednjačila društva prijateljev mladine (DPM).

Preglednica 6.1: Število opravljenih pogovorov s strokovnjaki glede na organizacijo

Organizacija	Število intervjujev
CSD	1
DPM	9

Organizacija	Število intervjujev
Karitas	1
Osnovna šola	2
Predšolsko varstvo in vzgoja otrok	1
Rdeči križ	5
Drugo	1
Skupaj	20

Sogovornikom smo sprva po elektronski pošti poslali motivacijsko pismo, v katerem smo razložili namen raziskave, predstavili iztočnice za pogovor ter jih povabili k sodelovanju. S tistimi, ki so se na naše povabilo pozitivno odzvali, smo se nato dogovorili za kraj in čas srečanja. Vse pogovore smo opravili v prostorih organizacij. Pogovore smo posneli in transkribirali. Povprečna dolžina poglobljenega pogovora je trajala približno eno uro (od najmanj 40 minut do največ 2 uri in pol).

Do kandidatov za pogovor smo pristopili tudi z metodo »snežne kepe«, kar pomeni, da smo predstavnike določene organizacije kontaktirali na predlog drugih oseb, s katerimi smo že opravili intervjuje. S tem je bil dostop do sogovornikov najlažje uresničljiv, saj tako nismo dobili negativnih odzivov na našo prošnjo za sodelovanje. Nekaterim sogovornikom je bilo iz različnih razlogov (predvsem zaradi pomanjkanja časa) na vprašanja lažje odgovarjati pisno, po elektronski pošti. Tako smo pridobili odgovore sedmih predstavnikov organizacij. Če je bilo treba, smo jih kasneje zaprosili za dodatne pojasnitve poslanih odgovorov.

Z intervjuji smo pridobili poglobljen uvid v aktualne informacije o revščini otrok v različnih okoljih (ruralno/urbano). Zanimalo nas je zlasti, kako sogovorniki ocenjujejo razsežnost pojava revščine v njihovem okolju, kako revščino otrok sploh razumejo, katere vzroke pripisujejo temu pojavu, kako se po njihovem mnenju kažejo posledice življenja v revščini na otrocih, katere ranljive skupine otrok prepoznavajo v praksi pri svojem delu ter kakšne predloge imajo za izboljšanje situacije na tem področju. Iz njihovih odgovorov smo izluščili strategije in zmožnosti staršev ter otrok, ki jih imajo na voljo za vplivanje na svoj položaj, ter ovire, s katerimi se pri tem srečujejo.

Intervjuje s predstavniki organizacij v besedilu označujemo tako = I_{IME ORGANIZACIJE} (na primer I_{DPM}).

- Starši, ki živijo v revščini

Do kontaktov staršev smo prišli predvsem s pomočjo treh humanitarnih organizacij: DPM Ljubljana Moste-Polje, Karitas Domžale in Karitas Kamnik. Opravili smo intervjuje s 24 starši, ki se na omenjene organizacije obračajo po pomoč. Dva intervjuja smo opravili tudi prek lastnih socialnih omrežij. Dva intervjuja pa sta bila opravljena za potrebe drugega projekta z naslovom »Families in the economic crisis: mapping policy responses in 5 European Member States«³⁸, v katerem sodeluje Inštitut RS za socialno varstvo (Rakar 2014). Ker je bila tematika zelo blizu našemu predmetu preučevanja, smo jih lahko vključili v analizo.

Vsega skupaj smo opravili pogovore z 28 starši, ki so potekali v prostorih organizacij (na dan delitve paketov pomoči v ločenih prostorih, kjer je bila zagotovljena zasebnost) ali na domu sogovornikov (v primerih, v katerih smo stike pridobili v okviru poznanstev). Poglobljeni pogovori so v povprečju trajali 45 minut (od najmanj 30 minut do največ 2 uri). Starši pogovorov večinoma niso dovolili snemati, kar je zaradi narave tematike, ki sproža občutke stigme, razumljivo. Pogovor smo zato sproti zapisovali. Zaradi zagotavljanja anonimnosti smo njihovo identiteto v analizi prikrili. Uporabljene citate v besedilu prikazujemo tako = ISTARŠ in ŠTEVILKA intervjuja (na primer I_{ST1}).

Zanimalo nas je, kakšne strategije uporabljajo pri spopadanju s težko situacijo, s katerimi ovirami se pri tem srečujejo in kakšen je njihov odnos do situacije lastnih otrok (v smislu, kako jih skušajo obvarovati pred posledicami revščine, kakšna je razporejenost pogajalske moči v družini, obstoj medsebojne pomoči in aktivna vloga otrok pri tem).

³⁸V projekt, ki traja od leta 2014–15, je vključenih pet evropskih držav: Avstrija, Finska, Portugalska, Velika Britanija in Slovenija. Projekt koordinira Avstrijski inštitut za proučevanje družinske politike pod okriljem Univerze na Dunaju. Cilj projekta je primerjalna analiza sprememb na področju družinske politike v petih evropskih državah v času ekonomske krize. Naročnik je Evropska fundacija za izboljšanje življenjskih in delovnih razmer (Eurofound 2014).

Preglednica 6.2: Demografske značilnosti intervjuvanih staršev

ID	Tip družine	Število otrok	Kraj bivanja	Zaposlitveni status	Stanovanjski status	Trajanje revščine	Izkušnja revščine že v otroštvu
1	Enostarševska razširjena	2	mesto (Ljubljana)	delo na črno	najemniški	2 leti	da
2	Dvostarševska	4	mesto (Ljubljana)	oba starša brezposelna	najemniški	zadnjih nekaj let	da
3	Enostarševska	2	mesto (Ljubljana)	delo za nizko plačilo + občasno delo na črno	najemniški	zadnjih nekaj let	da
4	Dvostarševska razširjena	5	manjše mesto	oba starša brezposelna	lastniški (v hiši)	12 let	ne
5	Dvostarševska	2	primestje	en starš opravlja delo za nizko plačilo, drugi je brezposeln, vendar občasno dela na črno	najemniški	eno leto in pol (odkar je situacija izrazito slaba)	ne
6	Dvostarševska razširjena	4	primestje	en starš opravlja delo za nizko plačilo, drugi je brezposeln, vendar občasno dela na črno	lastniški (v hiši)	eno leto in pol	da
7	Enostarševska	3	primestje	brezposelnost (redko opravlja delo na črno)	najemniški	4 leta	ne
8	Enostarševska	2	manjše mesto	brezposelnost	lastniški (v večstanovanjskem bloku)	10 let	da
9	Dvostarševska razširjena	3	manjše mesto	oba starša brezposelna + oba opravljata delo na črno	lastniški (v hiši)	dolgo časa že	da
10	Enostarševska	2	manjše mesto	brezposelnost + delo na črno	najemniški	4 leta	da
11	Dvostarševska	2	primestje	en starš opravlja delo za nizko plačilo, drugi je brezposeln, vendar občasno dela na črno	najemniški	nekaj let	da
12	Enostarševska	1	primestje	opravlja delo za	najemniški	nekaj let	da

ID	Tip družine	Število otrok	Kraj bivanja	Zaposlitveni status	Stanovanjski status	Trajanje revščine	Izkušnja revščine že v otroštvu
				nizko plačilo			
13	Enostarševska	3	mesto (Ljubljana)	brezposelnost	najemniški	20 let	ne
14	Enostarševska	1	mesto (Ljubljana)	brezposelnost	najemniški	2 leti	ne
15	Dvostarševska	2	mesto (Ljubljana)	en starš opravlja delo za nizko plačilo, drugi je brezposeln	najemniški	4 leta	da
16	Dvostarševska	4	mesto (Ljubljana)	en starš opravlja delo za nizko plačilo, drugi je brezposeln, vendar občasno dela na črno	najemniški	10 let	da
17	Dvostarševska	3	primestje	oba starša brezposelna	najemniški	2 leti	ne
18	Dvostarševska	3	mesto (Ljubljana)	oba starša brezposelna	najemniški	nekaj let	ne
19	Dvostarševska	1	mesto (Ljubljana)	en starš opravlja delo za nizko plačilo, drugi je brezposeln, vendar občasno dela na črno	najemniški	1 leto	da
20	Dvostarševska	2	mesto (Ljubljana)	oba starša zaposlena za nizko plačilo	najemniški	ves čas	da
21	Dvostarševska	1	manjše mesto	en starš brezposeln, drugi opravlja delo za nizko plačilo	najemniški	ves čas	da
22	Enostarševska	2	primestje	opravlja delo za nizko plačilo	najemniški	5 let, odkar je izredno težka situacija	da
23	Dvostarševska razširjena	2	vas	en starš brezposeln, drugi opravlja delo za nizko plačilo	lastniški (v hiši)	5 let	da

ID	Tip družine	Število otrok	Kraj bivanja	Zaposlitveni status	Stanovanjski status	Trajanje revščine	Izkušnja revščine že v otroštvu
24	Enostarševska razširjena	1	vas	opravlja delo za nizko plačilo	lastniški (v hiši)	nekaj let	ne
25	Dvostarševska razširjena	2	manjše mesto	en starš opravlja delo za nizko plačilo, drugi je brezposeln, vendar občasno dela na črno	lastniški (v hiši)	ves čas	da
26	Dvostarševska	4	vas	en starš brezposeln, drugi opravlja delo za nizko plačilo	lastniški (v hiši)	nekaj let	n.p.
27	Dvostarševska	3	mesto (Ljubljana)	en starš brezposeln + drugi starš brezposeln, vendar dela na črno	najemniški	nekaj let	da

Opombe pri tipu družine: kot razširjene družine razumemo tiste, ki živijo skupaj s starimi starši. Opomba pri ID5: v intervjuju sta sodelovala oba starša.

- Otroci, ki živijo v revščini

Opravili smo pet intervjujev z otroki. Pridobivanje kontaktov otrok, ki bi bili pripravljeni sodelovati v raziskavi, je bilo precej oteženo, saj je večina staršev odklonila vključenost otrok v takšne dejavnosti.

Pogovore smo opravili na domu udeležencev (brez navzočnosti odrasle osebe) ali pa na javnem prostoru (dve osebi, ki sta že obiskovali srednjo šolo, sta si za prostor pogovora izbrali znano kavarno). Pogovori z otroki so bili krajši v primerjavi z drugima dvema ciljnim skupinama, povprečno so trajali 20 minut. Ker niso želeli, da bi pogovor posneli, smo podatke sproti zapisovali. V besedilu citate otrok označujemo takole = I_{OTROK} in ŠTEVILKA intervjuja (na primer I_{O1}).

Glede na to, da gre za še posebej občutljivo temo, smo bili pri oblikovanju vprašanj zelo pazljivi. Otrok nismo naravnost spraševali o njihovem pogledu na revščino, do teh informacij smo prišli bolj posredno, tako da smo postavljali vprašanja o tem, kako

živijo, s čim so zadovoljni, s čim niso zadovoljni, kaj bi spremenili v življenju in ali menijo, da imajo možnost vplivanja na svoje življenje, če da, kako itd. Na podlagi njihovih odgovorov smo potem izluščili ključne točke, ki so nas zanimale za potrebe analize. To so aktivna vloga otrok, strategije spopadanja s situacijo in razmerja moči.

Preglednica 6.3: Demografske značilnosti intervjuvanih otrok

	Spol	Starost	Tip družine	Tip naselja	Koda starša
Otrok 1	m	7	enostarševska	primestje	IST24
Otrok 2	ž	15	enostarševska	mesto	IST7
Otrok 3	m	13	dvostarševska	primestje	IST5
Otrok 4	ž	17	dvostarševska razširjena	primestje	IST6
Otrok 5	ž	10	dvostarševska razširjena	primestje	IST6

Podatke vseh 53 intervjujev smo kvalitativno obdelali v za to primernem računalniškem programu. Glede na zastavljeni okvir raziskovanja, v katerem prepletamo dva teoretična pogleda (teorije sociologije otroštva in koncept zmožnosti), smo oblikovali 11 t. i. »glavnih kod«, pri čemer vsaka posamezna koda pomeni določeno tematiko. Glavne kode smo nato še naprej razčlenili v t. i. »podkode« (glej Prilogo):

- definicija revščine otrok: ki smo jo razdelili v naslednje podkode: a) deprivacija otrok (kjer smo bili pozorni na citate sogovornikov, ki so se nanašali na opredelitev revščine otrok z vidika pomanjkanja blaginje); b) »družinska revščina« (ki pomeni opredeljevanje revščine otrok s konvencionalnega vidika, ki upošteva dohodek družine); c) moraliziranje glede revščine otrok (tukaj nas je zanimalo, kako sogovorniki hierarhično umestijo posledice življenja v revščini in kako svoja dožemanja povezujejo z opredelitvijo revščine otrok); c) socialna šibkost otrok (pri tem smo bili pozorni na samo rabo terminologije, in sicer na odnos sogovornikov do besedne zveze »revščina otrok« ter v kolikšni meri jo zamenjujejo z drugimi poimenovanji, kot je na primer socialna šibkost otrok).

- Dinamika revščine v smislu časovnega trajanja revščine, kot v pogovorih navajajo starši, ki so sodelovali v intervjujih, in trenda gibanja obsega revščine otrok glede na opazovanja strokovnjakov.
- Ranljive skupine otrok, kamor smo umestili naslednjih šest podkod: »zdravstveno stanje otrok«, »ranljivost otrok glede na etnično pripadnost«, »ranljivost otrok glede na kraj bivanja«, »ranljivost otrok glede na spol«, »ranljivost otrok glede na starost«, »ranljivost otrok glede na tip družine«.
- Otrokocentričnost, ki smo jo razumeli z vidika intenzivnega in izrazitega usmerjanja pozornosti staršev v zadovoljevanje potreb otrok na treh ravneh: »čustvene potrebe«, »materialne potrebe«, »uspeh«. Vse navedene podkode smo potem še naprej kodirali glede na to, ali gre za izrazito otrokocentričnost (kar smo označili z znakom »+«) ali pa za njeno nasprotje (kar smo označili z znakom »-«).
- Dojemanje revščine (diskurz), ki vključuje dve podkodi, in sicer »diskurz, predsodki« (z vidika ugotavljanja odgovornega akterja za obstoj in reševanje problematike revščine otrok) ter »sram, stigma«.
- Posledice življenja v revščini (tako pri otrocih kot pri odraslih), kar smo opazovali na ravni 11 kategorij, kot so »alkoholizem in droge«, »bolezen«, »duševna bolezen, stiska«, »higiena«, »nasilje, agresija«, »pomanjkanje hrane«, »posledice revščine za materialne dobrine«, »posledice revščine za medosebne odnose«, »posledice revščine za osebnost otrok«, »prosti čas«, »učni uspeh otrok«.
- Preživetvene strategije staršev v smislu zmožnosti aktivnega vplivanja na izboljšanje lastne situacije. Pri tem smo strategije razdelili na 11 kategorij: »delo na črno«, »humanitarne organizacije«, »izposoja denarja«, »krediti«, »nadure«, »odložilo plačila položnic«, »popusti, rabljene stvari«, »samooskrba«, »socialna mreža«, »socialni prejemki kot strategija«, »število otrok«. Omenjene podkode v besedilu interpretiramo glede na to, ali gre za pozitivne, mešane ali negativne strategije preživetja.

- Preživetvene strategije otrok, ki smo jih razumeli podobno kot pri starših (torej z vidika zmožnosti aktivnega vplivanja na izboljšanje lastne situacije). Klasificirali smo jih v tri podkategorije: »pozitivne«, »mešane«, »negativne«.
- Začaran krog revščine v smislu opazovanja časovne dinamike revščine. Pri tem smo bili pozorni na to, ali so starši, ki so sodelovali v intervjujih, že v času svojega otroštva živeli v pomanjkanju, kar smo označili s podkodo »da«, ali pa ni bilo tako, kar smo poimenovali s podkodo »ne«.
- Predlagane rešitve, med katere smo uvrstili citate strokovnjakov, ki so se navezovali na reševanje problematike revščine otrok.
- Vzrok revščine otrok smo opazovali v 11 točkah: »bolezen«, »brezposelnost«, »(ne)informiranost o socialnih prejemkih«, »kulturni kapital staršev«, »nizki prihodki«, »nova socialna zakonodaja«, »odplačevanje kreditov«, »plačevanje najemnine, stanovanjski položaj«, »socialni prejemki«, »tip družine«, »vpliv ekonomsko-gospodarske krize«.

Za interpretacijo podatkov smo na mestih, kjer je bilo relevantno, kode primerjali glede na demografske značilnosti ciljne skupine (na primer glede na tip gospodinjstva, etnično pripadnost, spol ipd.).

6.3 Metodološke in etične dileme, povezane z raziskovanjem otrok

Za raziskave, v katerih otroci nastopajo kot enota opazovanja, so značilne različne specifičnosti. Prvič, raziskovalci morajo upoštevati značilnosti kognitivnega razvoja otrok, kar pomeni, da morajo poznati jezikovne omejitve in predvideti ovire, ki se lahko pojavijo (na primer zaradi nepismenosti ipd.), tako da morajo temu primerno prilagoditi raziskovalne tehnike (Corsaro 2005). Drugič, sociologi otroštva opozarjajo pred zanko, v katero se lahko ujamejo raziskovalci, če neenakosti med različnimi starostnimi razredi interpretirajo z vidika biološkega razvoja. Ti starost namreč vedno družbenokritično osvetlijo in je ne privzamejo kot naravno, biološko spremenljivko. Z raziskovalnega vidika je po njihovem mnenju starostna meja, ki jo določena družba postavi za določanje, kdaj so »otroci dovolj stari«, zelo povedna, saj meja med

odraslimi in otroki odslikava razlike v družbenem statusu odraslih in otrok. Obenem pokaže na možnosti izpogojevanja postavljenih meja, ki jih imajo otroci (James in drugi 1998). *Tretjič*, ne gre zanemariti vpliva konteksta in okolja na dobljene rezultate, glede česar moramo biti pri interpretaciji podatkov še posebej pazljivi (to sicer velja za vse starostne skupine). Primer šolskega okolja to dobro ponazarja. James in drugi (1998) opozarjajo, da so lahko ugotovitve raziskovalcev o spolno determiniranem prijateljstvu in igri, pridobljene v šolskem okolju, bolj kot oris realne slike zrcalo funkcije šolskega sistema. Menijo, da bi bili rezultati povsem drugačni, če bi otroke opazovali v domačem okolju ali na ulici, kjer so spolno mešane prijateljske skupine običajne. Po njihovem mnenju šolski izobraževalni sistemi delujejo v smeri naturalizacije razvojnega modela otrok, zaradi česar v okoljih, kjer obstajajo drugačni odnosi moči, ki dopuščajo bolj opolnomočen položaj otrok (na primer mladinski klubi), dobimo drugačen uvid v svet otrok. *Četrtoč*, nesorazmerna porazdelitev moči med raziskovalcem in otrokom prav tako lahko pomembno vpliva na dobljene informacije. Eden izmed načinov, kako zmanjšati tveganja, ki izhajajo iz razlik v statusu in starosti (kar se kaže že s telesno premočjo odraslega, otroci jih dojemajo kot močnejše in tiste, ki imajo nadzor nad njihovim vedenjem), so skupinski pogovori. V krogu svojih vrstnikov se otroci čutijo varne, zaradi številčne premoči se razmerje moči nekoliko spremeni in otroci se počutijo opolnomočene (Corsaro 2005; Qvortrup in drugi 2011). Ker se raziskovalci soočajo s težavami, ki so povezane z iskanjem primerne vstopa v družbo otrok, ki ne bi popačil pridobljenih informacij, skušajo biti sprejeti v svet otrok kot njihovi »odrasli prijatelji«, tako da zminimalizirajo svojo »odraslost« (Corsaro 2005). Corsaro (2005) pa se je na primer pri raziskovanju šolskega življenja ameriških in italijanskih otrok odločil ravno za nasprotno strategijo: uporabil je reaktivno metodo raziskovanja. Ni skušal prikriti oziroma zmanjšati vloge odrasle figure v prostoru, temveč je vstopil v njihov svet kot »neveden odrasli«. Otroci so ga nato sami vpeljali in poučili o svojih rutinah in ritualih, o vrednotah, igrah, rabi jezika itd. (Corsaro 2005). *Petič*, za dostopanje do kontaktov otrok morajo raziskovalci navadno pridobiti privoljenje njihovih staršev oziroma skrbnikov, ki nastopajo v vlogi vratarjev (angl. »gatekeeper«). Njihovi skrbniki imajo možnost odkloniti sodelovanje otrok v raziskavi, kljub temu da otrok morda želi sodelovati, kar kaže na marginalizirani položaj otrok. Argument za zavrnitev soglasja je navadno ta, da bi bilo

sodelovanje v raziskavi za otroka lahko škodljivo. Omejen dostop do podatkov o otrocih je izredno poveden in kaže na obstoječi konstrukt otroštva, saj imajo raziskovalci drugačne obveznosti in odgovornosti do otrok kot do odraslih (James in drugi 1998).

Zaradi številnih dilem in ovir nekateri raziskovalci sprejmejo med udeležence v raziskavi kar lastne otroke in njihove prijatelje ter vrstnike iz soseske. Prednosti omenjene strategije so v tem, da njihovi otroci nastopajo v vlogi informatorjev, ki jih popeljejo v svoj svet, pri čemer nesorazmerje v moči ne povzroča težav, saj se otroci v domačem okolju, ki so ga vajeni, počutijo sproščene. Starši tako dokaj preprosto dostopajo do različnih vidikov otrokovega življenja, od pristočasnih do socialnih dejavnosti, ki potekajo doma, na igrišču ali v šoli. Ne glede na morebitne prednosti pa je opisana metoda najpogosteje deležna kritik. Starši se soočajo z etičnimi dilemami, ki izhajajo iz njihove dvojne vloge, ko se morajo odločiti o tem, kateri dogodki so javni in jih je torej mogoče zabeležiti kot raziskovalne podatke in kateri so osebni (Corsaro 2005).

Pri izvedbi intervjujev z otroki smo se srečali z zadnjima dvema od omenjenih dilem raziskovanja, in sicer:

- z nesorazmerno porazdelitvijo moči med raziskovalcem in otrokom. Da bi zmanjšali asimetrijo moči, smo v okviru naše raziskave otrokom dali možnost odločanja o lokaciji izvedbe pogovora, da bi se v okolju, kjer je potekal intervju, počutili karseda sproščeno in domače. Slednje je bilo najlažje uresničljivo v primeru dveh intervjujev otrok, za katere smo kontakte pridobili prek lastnih socialnih omrežij;
- s težavami pridobivanja kontaktov otrok za izvedbo intervjujev. V našem primeru so med najpogostejšimi razlogi za odklonitev sodelovanja otrok starši navajali, da jih ne želijo obremenjevati s tematiko, ki je predmet naše raziskave, kar je povsem razumljivo, saj gre za izredno občutljivo vprašanje. Odpiranje takšnih tem lahko prav gotovo še dodatno stigmatizira ranljive otroke.

6.4 Omejitve raziskave

Metodoloških omejitev je več in izhajajo tako iz kvantitativnih kot kvalitativnih metod raziskovanja.

Pri kvantitativnih podatkih je poglavitni problem pomanjkljivost podatkov, ki bi glede na status revščine merili kakovost življenja otrok na način, ki bi ustrezal seznamu zmožnosti in delovanj po Biggeriju in Mehrotri (2011) in s tem našemu raziskovalnemu okviru. V analizo nam je uspelo vključiti predvsem podatke o socialni izključenosti, izobraževanju, zdravju, stanovanjskem statusu, subjektivni percepciji in materialni prikrajšanosti otrok. Čeprav nismo analizirali vseh področij, smo kljub vsemu popisali temeljna za ugotavljanje zmožnosti otrok (Schweiger in Graf 2015), vendar pri vseh nismo imeli možnosti, da bi dobili natančnejši uvid v določeno tematiko (kar še zlasti velja za področje izobraževanja).

Pri kvalitativnih metodah raziskovanja je treba med pomanjkljivostmi omeniti geografsko nerazpršenost intervjujev s starši, ki so bili opravljeni le v osrednjeslovenski regiji, vendar je primerjava med odgovori glede na stopnjo urbanosti (mesto, primestno okolje, vas) kljub vsemu mogoča. Drug problem, ki se je pokazal pri starših, je povezan z načinom pridobivanja kontaktov. V vzorec raziskovanja smo prek kontaktnih oseb, predstavnikov Društva prijateljev mladine Ljubljana-Moste, Karitas Domžale in Karitas Kamnik, vključili zgolj prejemnike pomoči humanitarnih organizacij (z izjemo dveh staršev, do katerih smo dostopali prek socialnih omrežij). Ker se v zadnjem času na humanitarne organizacije ne obračajo zgolj brezposelni, ki prejemajo denarno socialno pomoč, temveč tudi revni zaposleni, pa vzorec intervjujev kljub vsemu ni homogen in vključuje tako brezposelne kot zaposlene revne družine. Tretjič, omejitve pripisujemo vplivu okolja, v katerem so bili intervjuji opravljeni. Vsi pogovori (z izjemo dveh, za katera smo kontakte pridobili prek socialne mreže) so potekali v prostorih organizacij, v katerih smo pridobili kontakte oseb. Obstaja verjetnost, da so se vprašani v teh okoljih počutili dolžne, da dajo zaželene odgovore (na primer ko smo se v pogovorih z njimi dotaknili tematike pomoči nevladnih organizacij), kar je treba upoštevati pri interpretaciji.

Ključna omejitev raziskave pa je po našem mnenju premajhno število otrok, ki so sodelovali v pogovorih. O njihovih zmožnostih in delovanjih tako sklepamo predvsem iz odgovorov drugih, ki pa, glede na poudarke socioloških študij otrok, niso nujno najboljši poznavalci realnosti otrok. Tudi koncept zmožnosti oblikuje spoznanja o zmožnostih posameznikov za delovanje na ravni individuuma, in ne prek zunanjih opazovalcev. Kljub temu pa so odgovori otrok povedni, saj dopolnjujejo sliko o revščini, ki so jo podali strokovnjaki in njihovi starši.

7 PRILOŽNOSTI IN OMEJITVE UPORABE DEFINICIJE DRUŽINSKE REVŠČINE ZA RAZUMEVANJE KAKOVOSTI ŽIVLJENJA REVNIH OTROK

V tem delu disertacije želimo ugotoviti, kako globoko v spoznanje o revščini otrok nas lahko pripelje konvencionalna definicija revščine otrok, ki je utemeljena v dohodku staršev in jo razumemo kot družinsko revščino. Zanimalo nas bo, koliko je omenjeni pristop primeren za razumevanje posledic življenja v revščini, kakšen pogled namreč razkriva na zmožnosti in delovanja revnih otrok. Na primeru slovenskega konteksta bomo ugotavljali obseg in trend revščine otrok, dejavnike tveganja revščine otrok in ranljive skupine otrok. Pozornost bomo usmerili v prepoznavanje prednosti in omejitev rabe družinske revščine za potrjevanje v uvodu postavljene teze raziskovanja.

7.1 Razsežnost in dinamika relativne revščine otrok v Sloveniji

V Sloveniji po zadnjih razpoložljivih podatkih pod pragom tveganja revščine živi 55.000 revnih otrok oziroma 14,7 % vseh otrok; to je za dobrih sedem odstotkov več kot leto poprej in pomeni eno najvišjih stopenj tveganja revščine otrok doslej. Z izjemo starejših nad 64 let veljajo otroci za najbolj ranljivo skupino, saj je stopnja tveganja revščine pri njih višja, kot to velja za druge (Eurostat 2014a). Še leta 2010 smo lahko potrdili, da se stopnja tveganja revščine otrok giblje pod stopnjo tveganja revščine vseh prebivalcev države, s čimer se lahko pohvali le malo evropskih držav (v letu 2013 zgolj Danska, Finska, Nemčija in Estonija). Sicer pa se je situacija otrok na kontinuumu od leta 2005 do leta 2013 začela poslabševati že v letu 2010, kar pomeni, da so se dohodki družin dejansko začeli zniževati že leta 2009³⁹ (glede na to, da, kot že rečeno, kazalniki opisujejo stanje za eno leto nazaj, ker temeljijo na dohodkih iz preteklega leta). Obenem drži, da se revščina otrok ne le povečuje, temveč se tudi pogloblja, kar pomeni, da revni postajajo vse revnejši (SURS 2014).

³⁹ Čeravno se v podatkih uradne statistike to še ni kazalo, se je revščina družin z otroki začela povečevati že v letu 2008 in tudi prej. To potrjujejo različna poročila (Črnak-Meglič in Boškić 2008; Unicef 2014).

Preglednica 7.1: Stopnja tveganja revščine otrok in drugih prebivalstvenih skupin glede na leto opazovanja (v odstotkih)

	SI									EU 28
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013
Otroci (0-18)	12,1	11,5	11,3	11,6	11,2	12,6	14,7	13,5	14,7	20,2
Vsi	12,2	11,6	11,5	12,3	11,3	12,7	13,6	13,5	14,5	16,6
18-64	10,4	9,7	9,8	10,5	9,2	11,0	11,7	12,2	13,0	16,4
Nad 64	20,3	19,9	19,4	21,3	20,0	20,2	20,9	19,6	20,5	13,8

Vir: Eurostat (2014a).

Podobna slika se izriše tudi za države EU 28, kjer so otroci v še slabšem položaju in so družbena kategorija, ki je najbolj podvržena tveganju revščine. Kljub vsemu pa je zaskrbljujoče to, da položaj otrok pri nas drsi navzdol bolj kot v drugih evropskih državah. Za primerjavo: v letu 2013 se je glede na leto 2005 v Sloveniji stopnja tveganja revščine otrok povišala za 21,5 %, v EU 28 pa zmanjšala za tri odstotke⁴⁰ (Eurostat 2014a). Na to, da otroci v Sloveniji močno »izgubljajo« v primerjavi s vrstniki iz drugih držav, nas opozarja tudi zadnje Unicefovo poročilo (2014).

Če za ovrednotenje tega, kako resen problem odkrivajo podatki o revščini otrok, vzamemo primerjavo z drugimi državami, moramo vedeti, da gre za relativno mero, ki upošteva pragove tveganja revščine, ki v različnih državah dosegajo različne vrednosti. Kazalnik s tem odslikava razlike v dohodkih ter življenjskih stroških med državami in s tem različen kontekst, v katerem se revščina pojavlja (to pomeni, da bi se na primer oseba, ki velja za revno v Nemčiji, v Romuniji umestila višje na dohodkovni lestvici in ne bi bila opredeljena kot revna) (Schweiger in Graf 2015, 76). Obenem razlike v pragovih tveganja revščine kažejo tudi na dohodkovno neenakost med državami (Esping-Andersen 2002); podobno bi lahko rekli tudi za primerjavo podatkov znotraj ene države po letih. Kazalnik o stopnji tveganja revščine je tako relativen glede na čas in prostor opazovanja revščine (Schweiger in Graf 2015, 76), kar štejejo za njegove prednosti.

⁴⁰ Za EU 28 dostopni podatki od leta 2010 naprej. Če pogledamo podatke za Slovenijo za enako obdobje kot pri EU 28, se je v tem času pri nas revščina otrok prav tako povečala, in sicer za 16,7 % (Eurostat 2014a).

Po konceptu zmožnosti pa je revščina resen problem ne glede na obseg, temveč že zato, ker sploh obstaja. Omenjeni koncept v svoj diskurz vpelje izraz »etični individualizem«, ki odkriva, da je posameznik osrednja moralna kategorija. Kakovost družbe se v skladu s tem presoja na podlagi tega, kako ta izraža spoštovanje do prav vsakega svojega člana in skrb zanj (Nussbaum 2000; Schweiger in Graf 2015). Za naše razmišljanje to pomeni, da bi bila revščina otrok problematična in skrb vzbujajoča, četudi bi za ranljive na tem mestu veljala le peščica otrok, saj bi moral biti ključni cilj politik spodbujanje zmožnosti vsakega posameznika (Nussbaum 2000).

7.2 Dejavniki tveganja revščine otrok

Za določitev dejavnikov tveganja revščine otrok smo se uporabili analize dveh ključnih determinant: učinkovitost socialnih pomoči in značilnosti trga dela. Kot poglavitna dejavnika za razlago obsega in trenda revščine otrok smo ju izbrali zato, ker v največji meri neposredno vplivata na dohodek družin z otroki. Socialne pomoči in dohodki iz dela so namreč največji del dohodkov družinskega proračuna⁴¹. S poudarjanjem njenega pomena opozarjamo na vidik strukturnih dejavnikov tveganja revščine otrok.

Za holistično predstavo o blaginji družin z otroki bi bilo seveda treba poleg tega upoštevati še druge elemente socialne in družinske politike, ki pomembno vplivajo na razpoložljivi dohodek družin z otroki. Glede na priporočila Evropske komisije (2013) bi bilo treba preveriti še dostop družin z otroki do *zadostnih sredstev* (ki poleg politik zagotavljanja ustrezne življenjske ravni obsega še politike, ki podpirajo udeležbo staršev na trgu dela – od tega še posebej udeležbo mater, pomembno je tudi, kako sta urejena porodniški in starševski dopust ter drugi ukrepi politike trga dela, kot sta na primer usklajevanje dela in starševstva ter tudi predšolska vzgoja) in dostop do *kakovostih storitev po sprejemljivi ceni* (predšolska vzgoja in nadaljnje izobraževanje, zdravstveno varstvo, reševanje stanovanjskega vprašanja, alternativna nega) (Evropska

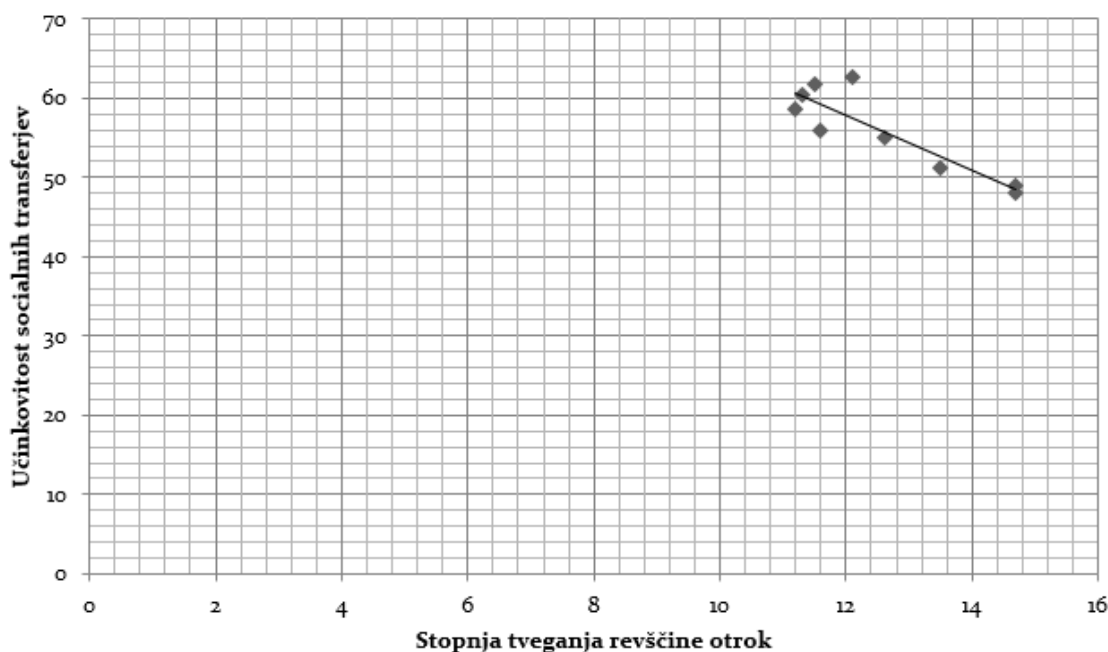
⁴¹ Slabe tri četrtine celotnega proračuna družin z otroki znašajo dohodki iz delovnega razmerja, saj gre pri otrocih večinoma za delovno aktivne starše. Pri revnih pa je delež dohodkov iz dela manjši kot pri drugih, saj je neprimerno večji delež, ki ga sestavljajo dohodki od denarne socialne pomoči in drugih socialnih prejemkov (Črnak-Meglič in drugi (2009); IRSSV 2014a).

komisija 2013). Vse to zahteva natančno analizo sistemske ureditve položaja družin z otroki, s poudarkom na blaginji otrok⁴², kar pa presega okvir te disertacije.

7.2.1 Učinkovitost socialnih pomoči in revščina otrok

Pri analizi pomena in vloge socialne države v povezavi z revščino otrok smo se oprli na kazalnik, ki meri učinkovitost socialnih pomoči pri blaženju tveganja revščine. Ugotavljamo, da je z revščino otrok v premo sorazmernem odnosu: poslabšanju učinkovitosti socialnih pomoči sledi poslabšanje vrednosti kazalnika revščine otrok. Ugotavljamo, da sta spremenljivki zelo močno negativno povezani (Pearsonov koeficient je $-0,786$), ki je statistično značilna pri 5-odstotni stopnji značilnosti, kar kaže na to, da z naraščanjem učinkovitosti socialnih pomoči stopnja tveganja revščine otrok upada.

Slika 7.1: Povezanost učinkovitosti socialnih pomoči s stopnjo tveganja revščine otrok (v odstotkih)

Vir: Eurostat (2014a); učinkovitost socialnih pomoči: lastni preračuni.

⁴² Takšno analizo je za slovenski prostor pripravila Stropnik (2014), ki ocenjuje, da sta v Sloveniji pristop k socialni izključenosti otrok v Sloveniji in vodenje politik na tem področju zadovoljiva, saj ima država razmeroma dobro razvito družinsko politiko, katere cilj je horizontalna prerazporeditev dohodkov v korist družin z otroki, omogočanje usklajevanja poklicnih in družinskih obveznosti ter zagotavljanja enake možnosti spolov (Stropnik 2014). Očitno pa to ne zadostuje, saj je kljub temu, kot bomo videli v nadaljevanju v poglavju 7.3, precejšen delež revnih otrok prikrajšanih na različnih področjih življenja zgolj zato, ker odraščajo v družinah, za katere je značilno pomanjkanje dohodka.

Gre za zelo pomemben mehanizem države, saj je ta z dodeljevanjem socialnih pomoči revščino otrok vseskozi zniževala za več kot polovico; izjemi sta leti 2011 in 2013, ko je učinkovitost padla pod polovico, revščina otrok pa je posledično prvič presegla revščino celotne populacije. Če je torej še leta 2005 veljalo, da so bili socialni transferji države 52,9 % uspešni pri blaženju tveganja revščine otrok, pa je bila njihova uspešnost leta 2013 le še 42,7 %. Očitno je torej, da učinkovitost socialnih pomoči, sicer z vmesnimi nihanji, upada.

Preglednica 7.2: Trend gibanja učinkovitosti socialnih pomoči pri blaženju revščine otrok (v odstotkih)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Vsi	52,90	52,07	50,22	46,52	48,64	47,52	43,80	46,43	42,69
Otroci (0–17 let)	57,09	56,11	54,80	50,43	53,72	51,35	45,35	47,67	45,15

Vir: Eurostat (2014a); lastni preračuni.

V zadnjem letu je učinkovitost socialnih pomoči na najnižji ravni, kar sovpada s spremembami socialne zakonodaje, ki so začele veljati v letu 2012 (podatki uradne statistike temeljijo na dohodkih iz preteklega leta). V obdobju recesije država ni sprejela nobenih dodatnih ukrepov, ki bi bistveno izboljšali položaj družin z otroki. Prav nasprotno, z uvedbo nove, restriktivnejše socialne zakonodaje⁴³ je država položaj družin z otroki le še dodatno otežila, medtem ko so številne druge evropske države našle načine, kako omiliti ranljivost družin v kriznih časih; učinkovitost socialnih transferjev pri blaženju revščine otrok se je v obdobju 2012–2013 na ravni EU 28 celo rahlo zvišala⁴⁴.

Del odgovora za slabšo situacijo otrok morda lahko najdemo v ideji o medgeneracijskem konfliktu, ki se navezuje na nepravilno razdelitev virov med prebivalstvenimi skupinami. Statičen pogled na situacijo, ki upošteva situacijo otrok v določeni časovni točki, sprva razkrije, da so starejši v precej slabšem položaju kot

⁴³ Po novem se pri uveljavljanju socialnih pravic v dohodek družin upošteva več dohodkov kot prej, pa tudi premoženje, uveden je vrstni red uveljavljanja pravic z otroškim dodatkom na prvem mestu in državnimi štipendijami na zadnjem mestu (Dremelj in drugi 2013; Trbanc in drugi 2014).

⁴⁴ Številne države so z ugodnejšimi cenami upravičenosti do otroškega dodatka olajšale dostop do te pravice in s tem povečale obseg prejemnikov, nekatere od njih so tudi povišale višine otroškega dodatka. Drugi najpogostejši ukrep je bil plačilo stroškov varstva predšolskih otrok – delno ali v celoti, pod določenimi pogoji. Nekaj držav pa se je odločilo za podaljšanje porodniškega ali starševskega dopusta oziroma za višje nadomestilo za čas odsotnosti z dela staršev zaradi rojstva otroka (Unicef 2014).

otroci: stopnja tveganja revščine je za otroke neprimerno nižja kot za starejše od 65 let, podobno je z učinkovitostjo socialnih pomoči, ne glede na to, da gre delež izdatkov socialne zaščite vseskozi v prid starejšim. Analiza daljšega časovnega razpona pa pokaže na to, da lahko teza o obstoju medgeneracijskega konflikta ponudi primeren razlagalni okvir za razumevanje revščine otrok. Otroci, gledano na ravni kontinuuma, izgubljajo, medtem ko starejši pridobivajo: stopnja tveganja revščine otrok narašča, pri starejših od 65 let ostaja tako rekoč nespremenjena; učinkovitost socialnih pomoči pri blaženju revščine upada pri obeh starostnih skupinah, vendar pri otrocih bolj (Eurostat 2014a); delež izdatkov za socialno zaščito v deležu od BDP narašča pri obojih, pri čemer so tokrat na boljšem otroci (Eurostat 2014b).

Preglednica 7.3: Primerjava položaja otrok s položajem starejših nad 65 let (v odstotkih)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	ind. 13/05
Stopnja tveganja revščine										
Otroci (0-17 let)	12,1	11,5	11,3	11,6	11,2	12,6	14,7	13,5	14,7	1,21
Starejši (nad 65 let)	20,3	19,9	19,4	21,3	20	20,2	20,9	19,6	20,5	1,01
Učinkovitost socialnih pomoči										
Otroci (0-17 let)	57,1	56,1	54,8	50,4	53,7	51,4	45,4	47,7	45,1	0,79
Starejši (nad 65 let)	37,9	37,8	35,3	35,3	36,7	37,1	36,1	35,7	33,9	0,89
Delež izdatkov za socialno zaščito (v deležu od BDP)										
Družina/Otroci	1,9	1,9	1,7	1,8	2,1	2,2	2,2	2,1	n.p.	1,11
Starost	9,5	8,4	8,2	8,0	9,2	9,6	9,8	9,9	n.p.	1,04

Vir: Eurostat 2014a; učinkovitost socialnih pomoči: lastni izračuni in ESSPROS (Eurostat 2014b).

Da bi dejansko dokazali obstoj medgeneracijskega konflikta, bi bilo treba opraviti izčrpno analizo politik; predstavljeni nastavki zgolj odpirajo pot v nadaljnja razmišljanja in kažejo na moč distribucije virov, s katero razpolaga država.

7.2.2 Značilnosti trga dela in revščina otrok

Za analizo vloge trga dela v odnosu do revščine otrok smo se oprli na različne kazalnike. Pogledali smo, kolikšen delež otrok živi v brezposelnih gospodinjstvih; kolikšen je delež gospodinjstev z zelo nizko delovno intenzivnostjo in delež otrok, ki v

njih žive; kolikšen je delež revnih zaposlenih⁴⁵ ter kakšna je stopnja zaposlenosti staršev glede na spol.

Izmed vseh kazalnikov je glede na naše izračune najbolj poveden kazalnik o revnih zaposlenih med gospodinjstvi z otroki, saj korelira z revščino otrok. Spremenljivki sta zelo močno pozitivno povezani (Pearsonov koeficient je 0,879), ki je statistično značilna pri 1-odstotni stopnji značilnosti, kar kaže na to, da je v letih, ko je stopnja tveganja revščine otrok višja, višji tudi delež revnih zaposlenih gospodinjstev z vzdrževanimi družinskimi člani. Delež revnih zaposlenih tudi vseskozi narašča (od 2005 do 2013 se je povišal skoraj za polovico, natančneje za 46,9 %). Ti podatki nakazujejo, da bi bilo treba vzroke za ranljivost družin z otroki iskati predvsem v tem vidiku trga dela in ukrepe za zmanjšanje revščine otrok, ki bi primerno naslovili ta problem, pripraviti na ravni »ustreznega plačila za opravljeno delo, ki omogoča dostojen način življenja«, saj je to eden od poglobitvinih razlogov za revščino med zaposlenimi, ustreza pa »kapitalistični logiki zniževanja stroškov« (Leskošek in drugi 2013, 38)⁴⁶.

Preglednica 7.4: Zaposlitvena situacija gospodinjstev z vzdrževanimi otroki (v odstotkih)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Delež otrok, ki živijo v brezposelnih gospodinjstvih									
Otroci (0-17 let)	3,1	3,4	2,2	2,6	3,9	3,9	4,0	4,1	4,6
Delež gospodinjstev z zelo nizko delovno intenzivnostjo									
Gospodinjstva z vzdrževanimi otroki	5,1	3,5	4,3	3,7	2,6	3,4	4,3	3,5	4,0
Delež otrok, ki živi v gospodinjstvih z zelo nizko delovno intenzivnostjo									
Otroci (0-17 let)	4,1	3,5	4,5	3,7	2,5	3,4	4,4	3,2	4,0
Stopnja zaposlenosti staršev (25-54 let) - 1 otrok									
Skupaj	85,9	86,1	87,9	89,5	87,2	86,1	85,2	83,6	83,2
Ženske	82,8	83,1	85,3	88,1	84,8	83,9	82,6	80,0	79,0

⁴⁵Podatek o deležu otrok, ki živijo v gospodinjstvih z revnimi zaposlenimi, ni dostopen.

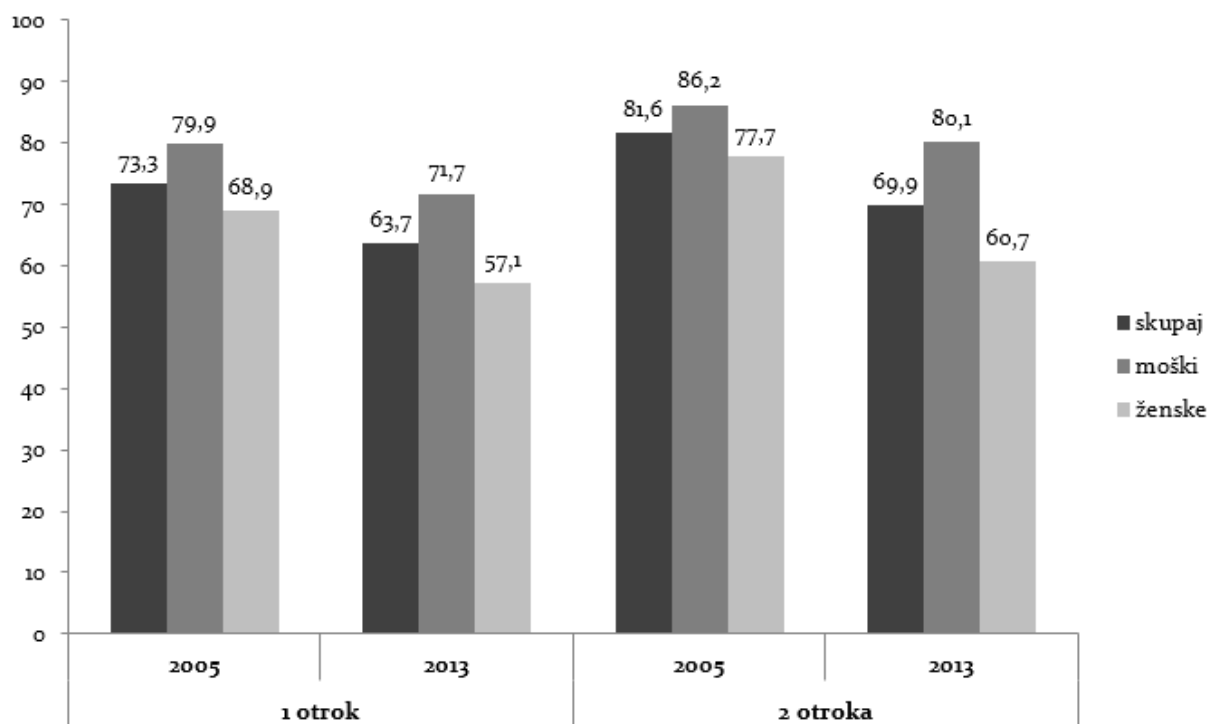
⁴⁶Zanimivo bi bilo ugotoviti, kolikšen delež revnih zaposlenih bi našli med samozaposlenimi, če bi bil dostopen podatek o tem. Samozaposleni so nova ranljiva skupina, k nastanku katere je močno pripomogla država (ki je z dodeljevanjem subvencij spodbujala posameznike k odprtju samostojne dejavnosti), kjer gre po Goodinu (v Leskošek in drugi 2013) za »sprevrženost reforme socialne politike, ki je vidna v prelaganju bremen zagotavljanja socialne varnosti na akterje, ki postanejo s tem bremenom še šibkejši oziroma s tem ne zmorejo ravnati« (Leskošek in drugi 2013, 39).

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Moški	89,5	89,7	91,0	91,2	90,0	88,7	88,3	87,9	88,0
Stopnja zaposlenosti staršev (25-54 let) - 2 otroka									
Skupaj	90,1	90,4	91,5	92,0	91,3	90,5	89,8	89,2	88,7
Ženske	87,2	86,9	88,6	88,8	89,1	87,7	87,2	85,7	85,0
Moški	93,1	94,2	94,5	95,3	93,7	93,4	92,6	93,1	92,7
Delež revnih zaposlenih									
Gospodinjstva z vzdrževanimi otroki	4,9	4,8	4,9	5,6	5,3	5,4	6,3	6,4	7,2

Vir: Eurostat (2014c).

Treba je opozoriti še na dve negativni značilnosti trga dela, ki sta opazni iz podatkov, prikazanih v zgornji preglednici. Prvič, delež otrok v gospodinjstvih z brezposelnimi osebami narašča. Še nikoli poprej ni tako veliko otrok živelo v brezposelnih gospodinjstvih, kar velja zlasti za zadnja tri leta, ko so učinki gospodarske krize še posebej vidni. Drugič, podatek o stopnji zaposlenosti staršev se sprva ne zdi zaskrbljujoč, saj za Slovenijo, tako za moške kot za ženske, še vedno velja visoka stopnja zaposlenosti, kljub starševstvu (Kanjuro Mrčela 2007). Če upoštevamo izobrazbeno strukturo staršev, pa postane slika nekoliko drugačna. Če za srednje in višje izobražene starše drži, da jim je uspelo ohraniti razmeroma visoko stopnjo zaposlenosti, za nizko izobražene to ne velja, pri čemer so ženske z nedokončano osnovno šolsko izobrazbo oziroma s končano osnovno šolo ali dokončano nižjo poklicno izobrazbo v še precej slabšem položaju kot enako izobraženi moški.

Slika 7.2: Stopnja zaposlenosti staršev (starih 25–54 let) glede na spol (z nedokončano OŠ, ali OŠ, ali nižjo poklicno izobrazbo); primerjava med letoma 2005 in 2013 (v odstotkih)

Vir: Eurostat (2014c).

Ko govorimo o dejavnikih tveganja revščine otrok, moramo torej upoštevati relacije med različnimi prebivalstvenimi skupinami na ravni starosti, spola, izobrazbe ipd. Z opazovanjem revščine otrok skozi družinsko revščino lahko tako opredelimo posamezne pomembne akterje, ki so odgovorni za obstoj neenakosti in nepravilnosti med otroki – v našem primeru smo pokazali predvsem na odgovornost in moč socialne države z mehanizmi pomoči ter trga dela.

Do podobnih ugotovitev sta prišla tudi Schweiger in Graf (2015, 142–148), ki sta svoj pogled na odgovornost za revščino otrok utemeljila v Bronfenbrennerjevem ekološkem modelu, ki pokaže na vpetost otrok v družbeno okolje in odkriva akterje, s katerimi otroci stopajo v stik na različnih ravneh (mikro, mezzo, ekso, makro in krono). Tako sta opredelila osem odgovornih akterjev, institucij ali okolij: 1) otroke, 2) družino in tiste, ki so odgovorni za skrb za otroke, 3) prijateljske vezi, prosti čas in soseska, 4) socialne in politične institucije, 5) ekonomija in trg dela, 6) prebivalci določene družbe,

7) ekonomske in politične institucije na mednarodni in globalni ravni ter 8) globalna skupnost ljudi. Nadalje sta vsakemu posameznemu akterju oziroma instituciji pripisala raven odgovornosti (visoka ali nizka), za kar sta se oprla na »parametre odgovornosti« po Young (2011), ki obsegajo: a) *moč* (v smislu, da so akterji v družbeni strukturi različno pozicionirani in imajo zato na voljo različne možnosti za delovanje ter spremembo stanja); b) *privilegije* (pokažejo na to, kdo je na podlagi obstoja nepravilnih družbenih struktur deležen ugodnosti oziroma privilegijev); c) *interes* (v smislu, kdo ima interes za odpravo nepravilnih družbenih struktur in zakaj), d) *kolektivne zmožnosti* (pomenijo zavzemanje in povezovanje različnih akterjev z namenom, da se odpravijo nepravilne družbene strukture). Na podlagi tako zastavljenega modela za ugotavljanje odgovornosti za obstoj in odpravo revščine otrok sta državo in trg dela umestila tako (Schweiger in Graf 2015, 145–147):

- državi (socialne in politične institucije na lokalni in državni ravni, ki pokrivajo področja javne infrastrukture, zdravstvenega varstva, izobraževanja, socialne skrbi) pripisujeta najvišjo raven odgovornosti. Po njunem mnenju je država najvplivnejši akter, ki drugim družbenim akterjem nalaga odgovornost in določa, kakšna je njihova vloga v odnosu do otrok. Država je obenem poglavitni vir revščine otrok, ker ji ne uspe vzpostaviti trga dela, ki bi vsakemu posamezniku omogočal dostojno plačano in varno zaposlitev. Nadalje ima država močan interes za odpravo revščine otrok, saj ta negativno vpliva na deprivacijo njihovih delovanj, kar povzroča družbi visoke stroške in poganja začarani krog revščine. Obenem priznavata, da so tudi države omejene pri svojem odločanju, saj so vpete v širše mednarodne in globalne interakcije in institucije).
- Ekonomijo in trg dela (skupaj s prebivalci določene družbe, prijateljskih vezi, prostega časa in soseske ter političnih institucij na mednarodni in globalni ravni) umestita v skupino akterjev s srednje visoko odgovornostjo. Ekonomija in trg dela sta, kot pravita, v kombinaciji z neuspešnimi politikami za njuno regulacijo ključna za pojav revščine otrok.

7.3 Ranljive skupine otrok in njihove omejene zmožnosti za delovanje

Na podlagi dostopnih podatkov o stopnji tveganja revščine ugotavljamo, da v skupino najranljivejših otrok spadajo tisti, ki živijo v (EUROSTAT 2014a; SURS 2014):

- delovno neintenzivnih gospodinjstvih in v delno delovno intenzivnih gospodinjstvih (manj kot pol),
- enostarševskih gospodinjstvih,
- najemniških stanovanjih,
- so stari od 12 do 17 let,
- imajo starše z nizko izobrazbo,
- so priseljenci prve ali druge generacije.

Te skupine ranljivih otrok po obsegu revščine močno odstopajo od drugih skupin – pri njih je revščina neprimerno občutnejša in se z leti le še povečuje; trend naraščanja revščine sicer prizadene tudi otroke, ki so deležni t. i. »tradicionalno varovalnih dejavnikov«, kot so zaposlenost staršev, visoka izobrazba staršev, lastniško stanovanje ipd. (SURs 2014; Eurostat 2014a), ki v sodobni družbi tveganja (Beck 2009) ne jamčijo več popolne varnosti.

Pogosto se tvegani dejavniki, ki pogojujejo revščino otrok, med seboj prepletajo in akumulirajo. Vzemimo za primer revščino otrok, ki živijo v enostarševskih družinah. Ključen vzrok za njihov položaj pripisujemo strukturnim dejavnikom, ki so povezani s položajem starša (praviloma je to mati) na trgu dela. Za enostarševske družine sta namreč značilni ena najvišjih stopenj revnih zaposlenih in zelo nizka delovna intenzivnost (Eurostat 2014a). Državi teh tveganj ne uspe dovolj kompenzirati z dodeljevanjem pomoči. Učinkovitost socialnih pomoči pri blaženju revščine je pri enostarševskih družinah na najnižji ravni, poleg tega pa se ta z leti še poslabšuje (Eurostat 2014a, lastni preračuni). Če v takšnih družinah živijo otroci, ki smo jih prej opredelili kot posebej ranljive za tveganje revščine, se njihova ranljivost še bolj okrepi. V resnici otroci seveda ne živijo v idealno tipskih modelih, v katere jih raziskovalci

razvrščamo, temveč prebivajo v kompleksnejših situacijah in so tako lahko dvojno ranljivi (na primer srednješolski otroci, ki živijo v enostarševski družini), trojno (na primer srednješolski otroci, ki živijo v enostarševski družini s priseljenim staršem) ali večkratno ranljivi za revščino. Če še naprej drobimo sliko revščine otrok, pridemo še do drugih intraskupinskih razlik. Pri tem se sicer postavlja vprašanje, kako daleč je dobro drobiti sliko revščine otrok, saj potem *»na koncu vedno pridemo do posameznika, politika pa je utemeljena na prezentaciji«* (Kuhar 2009).

Na podlagi podatkov, ki beležijo družinsko revščino otrok, lahko razberemo tudi to, kako vpliva življenje v revščini na otroke, v smislu, kako odraščanje v pomanjkanju določa izide, ki jih po konceptu zmožnosti razumemo z vidika zmožnosti za delovanje oziroma samih delovanj.

Iz Preglednice 7.5, kjer smo primerjali položaj revnih otrok v odnosu do njihovih vrstnikov, je očitno, da so prvi prikrajšani na vseh izbranih področjih življenja. Zanimala nas je primerjava položaja na ravni posedovanja materialnih dobrin, stanovanjskega področja, izobraževanja, zdravja ter tudi subjektivnih ocen glede različnih življenjskih pogojev, četudi se upoštevanje slednjega področja morda sprva zdi v nasprotju s konceptom zmožnosti, kot smo ga predstavili v enem izmed prejšnjih poglavij. Treba je opozoriti, da Sena (2001) sicer resda ne zanima, ali procesi, ki se odvijajo v okviru zmožnosti za delovanje, na koncu resnično vodijo do zadovoljenega in srečnega posameznika, vendar tega vidika kljub vsemu ne zanemari. Ne zdi se mu pomemben kot končni izid delovanja, temveč kot eden izmed elementov, vpetih v sliko zmožnosti posameznika, da se svobodno razvija. Pri ugotavljanju zmožnosti otrok je poznavanje subjektivne percepcije in s tem upoštevanje njihovega »glasu« pomembno v treh točkah: a) predvsem gre za izkazovanje spoštovanja do otrok in priznavanje njihove pravice do tega, da so slišani. Njihovo mnenje je pomembno za oblikovanje seznama ključnih zmožnosti in delovanj za otroke, do katerih naj bi bili na podlagi pravičnosti upravičeni vsi otroci. Pri tem je teža njihovega pogleda omejena in ima predvsem »posvetovalno vlogo« (angl. »consultative view«), saj so še vedno odrasli tisti, ki na koncu odločijo, kaj je v največjo korist otrok, pri čemer so njihove odločitve lahko tudi v nasprotju z željami otrok; b) tako pridobljeni informacije in podatki poglobljajo naše razumevanje nepravičnosti; c) kako otroci doživljajo revščino, ni

arbitrarno, temveč ima normativni pomen, pri čemer je ključno upoštevati element ponižanja. K tem opažanjem Schweiger in Graf (2015, 105) dodajata še argument, ki se nanaša na to, da imajo osebe, ki so žrtve nepravilnosti, pravico, da jih slišijo tisti, ki govorijo ali pišejo v njihovem imenu.

Preglednica 7.5: Položaj revnih otrok v primerjavi z njihovimi vrstniki z vidika delovanj oziroma zmožnosti za delovanje

Posedovanje materialnih dobrin	Skoraj polovica revnih otrok je materialno prikrajšana (kar pomeni, da jim primanjkujejo trije od skupaj devetih elementov) in tudi po intenziteti prikrajšanosti so v slabšem položaju kot njihovi vrstniki.
Stanovanjsko področje⁴⁷	Zgolj dobra polovica revnih otrok ni prikrajšana na stanovanjskem področju (medtem ko je takih skoraj tri četrtine otrok, ki ne živijo v revščini), skoraj 40 % jih živi v prenaseljenih stanovanjih, prav toliko jih prebiva v stanovanjih, ki so v slabem stanju, poleg tega je med revnimi tudi delež otrok (sicer majhen), ki nimajo ne kadi ne prhe v stanovanju, ne stranišča na izplakovanje za lastno uporabo (v drugi skupini otrok takšnih primerov tako rekoč ni).
Izobraževanje	Za revne otroke je verjetneje, da v šoli ne bodo uspešni, kot pa za druge otroke, ki ne živijo pod pragom revščine.
Zdravje⁴⁸	Manj pogosto: uživajo sadje ali zelenjavo vsaj enkrat na dan, zajtrkujejo vseh sedem dni v tednu, so zmerno do intenzivno telesno dejavni 60 minut na dan, se v prostem času redno rekreirajo, si čistijo zobe vsaj enkrat na dan.
Subjektivne ocene	Delež otrok, ki niso zadovoljni s svojim zdravjem, je pri tistih, ki ocenjujejo blaginjo svoje družine kot nadpovprečno, le 8,1 %, pri tistih, ki jo ocenjujejo kot podpovprečno, pa je takih kar petina. Delež otrok, ki so pri sebi opazili dva ali več psihosomatskih simptomov, je pri otrocih z nadpovprečno subjektivno oceno družinske blaginje 14,4 %, pri otrocih s podpovprečno oceno pa kar 31,6 %. Skoraj polovica (45,8 %) revnih otrok je imela v zadnjem letu občutek depresivnosti, pri otrocih z nadpovprečno oceno je takih četrtina. Revni otroci so manj zadovoljni s šolo, so precej bolj obremenjeni z delom za šolo in tudi nasploh je njihovo zadovoljstvo z življenjem precej nižje kot pri drugih otrocih (komaj 60 % je zadovoljnih s svojim življenjem, pri otroci z nadpovprečno subjektivno oceno blaginje je takih 90,8 %).

Vir: Jeriček Klanšček in drugi (2010); Puklek Levpušček in drugi (2012); Eurostat (2014a); SURS (2014).

⁴⁷ Intraskupinske razlike med revnimi otroki so najočitnejše ravno na stanovanjskem področju (oziroma so za ta vidik dostopni podatki), pri čemer so najbolj prikrajšani otroci, ki živijo v enostarševskih gospodinjstvih (pogosteje kot drugi živijo v prenaseljenih stanovanjih in stanovanjih v slabem stanju ter z neprimernim ogrevanjem), in tisti, ki živijo v najemniških stanovanjih. Zanimivo, da se v nekaterih segmentih kažejo tudi razlike glede na spol otrok (revni otroci ženskega spola pogosteje živijo v stanovanju, ki je v slabem stanju, so resno stanovanjsko prikrajšani ali pa živijo v prenaseljenih stanovanjih – slednje velja le za deklice v starosti do šest let – za otroke moškega spola pa je bolj značilno, da živijo v pretemnem stanovanju ipd.), ki pa jih ob pomanjkanju poglobljene študije težko razložimo. Poleg spola so razlike med revnimi otroki vidne še pri dejavniku starosti – mlajši otroci, stari do šest let, so pogosteje kot njihovi starejši vrstniki resno stanovanjsko prikrajšani in pogosteje kot drugi živijo v prenaseljenih stanovanjih, v stanovanju, ki je v slabem stanju pa pogosteje živijo otroci v starosti od šest do enajst let (SURS 2014).

⁴⁸ Dohodkovni status družine otrok je bil po raziskavi HBSC 2010 statistično povezan tako rekoč z vsemi dimenzijami življenja otrok, z izjemo sedenja pred televizijskim ekranom 2 uri na dan ter uživanjem sladkanih pijač in sladkarij (slednje je bilo celo v manjši meri značilno za otroke iz revnejših okolij, kar avtorji razložijo, s tem, da si jih ti oziroma njihovi starši težje privoščijo) (Jeriček Klanšček in drugi 2010).

Schweiger in Graf (2015) se za utemeljitev nepravičnosti revščine otrok opreta na Robeyns (2003) in pravita, da lahko govorimo o **revščini otrok kot o nepravičnosti v družbi**, že če so otroci zaradi arbitrarnih razlogov in dejavnikov, na katere je mogoče vplivati in jih spremeniti, prikrajšani na ravni zmožnosti in delovanj, ki so zanje izjemno pomembni (mednje umeščata te, ki so ključne za njihov razvoj v obdobju otroštva, pa tudi tiste, ki bodo pomembno vplivale na nadaljnji razvoj zmožnosti v kasnejših življenjskih obdobjih). Nadalje pravita, da lahko kritiko revščine otrok utemeljimo, že če pomanjkanje dohodka vpliva zgolj na eno pomembno področje delovanja, čeravno se v praksi pogosto izkaže, da primanjkljaj na enem področju življenja vodi do prikrajšanosti na drugem področju (negativno součinkovanje ključnih delovanj poimenujeta »korozivna prikrajšanost«), kar dokažeta na primeru telesnega in duševnega zdravja, socialne izključenosti in izobraževanja ter subjektivne percepcije doživljanja revščine otrok. Zavedata se, da revščino otrok poleg dohodka staršev določajo še drugi dejavniki, kar pa za njiju ni ključnega pomena, saj zadostuje, da je dohodek staršev osrednji element, zaradi katerega so revni otroci bolj prikrajšani kot njihovi vrstniki, ki ne živijo v revnih družinah. Osrednji moment analize je tako neenakost, ki jo opazujeta na ravni vplivanja dohodka staršev na delovanje otrok. Bolj kot samo dostojno življenje oziroma življenje, ki ga je vredno živeti, kot poudarja Nussbaum (2002), je za otroke na podlagi njunega videnja smiselno ugotavljati neenakosti z vidika delovanj. V tem se kažejo specifične raziskovanja otroštva in apliciranja koncepta zmožnosti na otroke, o čemer smo podrobneje pisali v četrtem poglavju. Zaključita, da četudi bi zgolj peščica otrok, ki žive v revščini, trpela zaradi deprivacije delovanj, bi takšno stanje že označevalo družbeno nepravičnost, ki jo je treba resno obravnavati in iskati rešitve za odpravo problema. Za določitev prioritet posredovanja pa je seveda kljub vsemu treba upoštevati tudi globino in razsežnost nepravičnosti⁴⁹ (Schweiger in Graf 2015).

Če se zdaj vrnemo k podatkom v Preglednici 7.5, ki kažejo stanje za naše področje, vidimo, da je slovenska družba do revnih otrok nepravična, saj so ti prikrajšani prav pri

⁴⁹ Prioritete po Arnesonu (2006): a) prednost imajo tisti, ki se nahajajo pod določenim pragom; b) prednost imajo tisti, ki so od praga najbolj oddaljeni; c) izgube in pridobitve nad pragom so pomembne, vendar imajo prednost izgube in pridobitve pod pragom.

vseh delovanjih v primerjavi z vrstniki, ki niso revni. V neenakem položaju so zgolj zato, ker so revni oziroma ker živijo v revnih družinah. Nepravičnost je na tem mestu še posebej problematična, ker je moralno sporna, saj otrokom ne moremo pripisati odgovornosti za njihov položaj, kot to »laže« storimo pri odraslih (Schweiger in Graf 2015, 9), ob zavedanju, da so njihove zmožnosti vplivanja na njihov položaj prav tako omejene in odvisne od konteksta.

Med poglavitne pomanjkljivosti družinske revščine prištevamo značilnosti, ki smo jih na podlagi pregleda obstoječe literature s področja revščine otrok popisali že v drugem poglavju. V ospredju sta predvsem dve pomanjkljivosti: a) družinska revščina ne zadosti kriteriju otrokocentričnosti, saj so kot revni otroci opredeljeni tisti, ki živijo v družinah z nižjimi dohodki, s katerimi pa otroci ne razpolagajo in b) trend gre v smeri razumevanja revščine otrok kot multidimenzionalnega pojava, ki ga ni mogoče dovolj razložiti zgolj z upoštevanjem ene spremenljivke (dohodka). Iz tega sledi, da na podlagi družbene (ne)pravičnosti revščine otrok kazalnik družinske revščine ni dovolj vključujoč, ker spregleda otroke, ki so po drugačnih kriterijih opredeljeni kot revni. Med revne otroke lahko namreč prištevamo tudi tiste, ki so deprivirani na ravni materialnih in nematerialnih dejavnikov (glej na primer Bastos in drugi 2004; Bastos in Machado 2009). Že pogled na dostopne podatke o materialni prikrajšanosti otrok pokaže, da je, če upoštevamo ta kriterij, revnih otrok več, kot če bi gledali zgolj relativno revščino otrok (glej Preglednico 7.6).

Preglednica 7.6: Materialna deprivacija otrok in relativna revščina otrok (v odstotkih)

	2010	2011	2012	2013
EU 28	20,9	21,2	22,9	22,5
SI	13,0	14,6	14,1	15,1
SI relativna revščina	12,6	14,7	13,5	14,7

Vir: Eurostat (2014a).

Razloge, zaradi katerih se kazalnika družinske revščine otrok in materialne deprivacije otrok razlikujeta, prepoznamo v dveh elementih. Takšno stanje bi lahko pripisali »pasti revščine«, o kateri smo že pisali, po drugi strani pa je tako zato, ker, kot ugotavljajo raziskovalci, dohodek ni edini niti najmočnejši napovedovalec deprivacije otrok (tako materialne kot nematerialne). Bradshaw (2007) je na primer ugotovil, da so poleg

dohodka staršev, brezposelnosti in izobrazbe staršev (ki sicer pomembno določajo raven deprivacije otrok) s kakovostjo življenja otrok močnejše povezani dejavniki, kot so: stopnja najstniške nosečnosti (visoka stopnja najstniške nosečnosti na primer negativno korelira s kakovostjo življenja otrok: višja ko je, nižja je kakovost življenja otrok)⁵⁰, doživljanje občutka nevarnosti v soseski, zadovoljstvo z življenjem, družinska deprivacija, stopnja umrljivosti dojenčkov, stopnja umrljivosti otrok (do 19 let), doživljanje nasilja s strani vrstnikov v preteklem mesecu, samoocena zdravja, spopadanje družine z vsaj dvema problemoma, nizka raven razpolaganja z izobraževalnim gradivom, doživljanje vrstnikov kot prijaznih in ustrežljivih. Podobno so ugotovili tudi drugi raziskovalci (Bastos in drugi 2004; Bastos in Machado 2009), ki so pokazali, da so med dejavniki, ki delijo otroke na dve skupini (prikrajšane in neprikrajšane), poleg dohodka pomembni predvsem etnična pripadnost, število bratov in sester, učni uspeh, vrsta stanovanjskega razmerja, stopnja izobrazbe staršev in njihova nezaposlenost. V množico prikrajšanih otrok se tako lahko umestijo tisti, ki so obenem tudi dohodkovno revni, ni pa nujno. Velja, da vsi prikrajšani otroci niso nujno dohodkovno revni, in obratno, vsi dohodkovno revni otroci niso nujno tudi prikrajšani (Townsend 1985).

Če raziskovanje revščine otrok utemeljimo v konceptu socialne pravičnosti, potem se zdi, da kazalnik, ki ponazarja družinsko revščino, ne zadostuje, saj ukrepov za odpravo nepravičnosti ne naslovimo na vse otroke, ki so prikrajšani pri zmožnostih oziroma delovanjih. Smiselno bi bilo razširiti pojmovanje revščine otrok in nepravičnost prepoznati v neenakostih delovanj oziroma zmožnostih za delovanje, in ne le v enem dejavniku (dohodku), ki lahko privede do takšnih neenakosti. Sami se tega sicer ne bomo lotili, saj takšen pristop ne ustreza potrebam disertacije, kjer je za raziskovanje postavljene teze pomembno razlikovati med revščino ter kakovostjo življenja. Raziskovalni problem, ki bi upošteval nekonvencionalen pristop opredelitve revščine

⁵⁰ Njegova spoznanja so v slovenski prostor raziskovanja le delno prenosljiva, saj gre za dva popolnoma različna konteksta preučevanja. Problem najstniških nosečnosti je na primer v Veliki Britaniji, od koder prihaja Bradshaw, neprimerno bolj aktualen kot pri nas, kjer imamo eno najnižjih števil najstniških porodov in umetnih prekinitev nosečnosti, medtem ko je Velika Britanija po tem kazalniku prav na vrhu evropskih držav (Lorenčič 2007).

otrok, se namreč ne bi ukvarjal s promocijo nepravilnosti revščine otrok, temveč z opozarjanjem na neenakosti kakovosti življenja vseh otrok⁵¹.

V nadaljevanju nas bodo zanimala predvsem intraskupinske razlike med otroki, ki živijo v revnih družinah, namreč kako se kažejo in zakaj do njih prihaja. Kvalitativno bomo preverili moč dohodka staršev v povezavi s kakovostjo življenja otrok in popisali »razlikovalne dejavnike«, ki povzročajo razlike v delovanjih revnih otrok.

⁵¹ Med nekonvencionalno revne bi tako lahko na primer prištevali tudi otroke, ki prebivajo v zavodski oskrbi. Ti so navadno prikrajšani skorajda pri vseh ključnih zmožnostih in delovanjih (na ravni izobraževanja, zdravja, socialne izključenosti), kar je posledica odraščanja v neugodnem družinskem okolju (namreč zanemarjenosti s strani najbližjih oseb) in značilnosti zavodskega okolja (zaprtost zavodskega okolja in neenakomerna regionalna zastopanost na primer vplivata na socialno izključenost otrok). Negativne posledice se na kakovosti življenja pogosto kažejo še kasneje, v odrasli dobi (Boškić in drugi 2012).

Glede na koncept zmožnosti, ki za doseganje kakovostne ravni življenja poudarja pomen svobodne izbire, veljajo ti otroci za najbolj ranljivo skupino zaradi dveh razlogov: a) prvič, niso svobodni v absolutnem pomenu besede, ker prebivajo v totalni instituciji s togo postavljenimi pravili. Otroci se morajo po vstopu v zavodsko oskrbo le-tej povsem prilagoditi, z vidika upoštevanja vnaprej določenih pravil in pogojev življenja (sama stavba, osebje, programi, drugi otroci) (Wolf v Krajncan 2012). Samostojno odločanje je pri otrocih v zavodih na izredno nizki ravni; b) drugič, njihova nemoč izhaja iz tega, ker so otroci, ki živijo v totalni instituciji in ker nimajo domačega podpornega okolja.

Otroci, ki pridejo v zavod, so sicer navadno revni tudi v konvencionalnem smislu, na ravni dohodka družin (Krajncan 2012), vendar pa je v zadnjih letih opazen trend, da se v zavodsko oskrbo vključuje vse več otrok iz materialno dobro preskrbljenih družin (Boškić in drugi 2012).

8 KONCEPT ZMOŽNOSTI IN REVŠČINA OTROK

V tem delu bomo z uporabo koncepta zmožnosti pokazali na otroke in razložili intraskupinske razlike med populacijo revnih otrok. Koncept zmožnosti bomo po posameznih točkah – sredstva za doseg cilja (ki je svoboden razvoj), pretvorbeni dejavniki, zmožnosti in delovanja – preverili na agregatni ravni, in ne na ravni posameznega otroka (kako smo se postopkovno lotili uporabe koncepta zmožnosti za otroke, je podrobneje razloženo v metodološkem poglavju). Ključna tema, ki nas bo pri tem zanimala, je neenakost »razlikovalnih dejavnikov«, ki ustvarjajo intraskupinske razlike, ali namreč ti dejavniki ugodno vplivajo na kakovost življenja otrok, ki živijo v revščini, ali ne. Opredelili bomo torej pozitivne (varovalne) dejavnike in negativne (ranljivostne) dejavnike določanja razlik med opazovano ciljno skupino. Ker gre za splošen pregled kakovosti življenja revnih otrok, se pri tem ne bomo mogli podrobneje ukvarjati z vsakim posameznim »razlikovalnim dejavnikom« (to bi presegalo okvir disertacije, saj je lahko že poglobljeno analiziranje zgolj enega »razlikovalnega dejavnika« predmet obširne študije), temveč bomo ponudili zgolj uvid v ugotavljanje le-teh. Tako bomo, prvič, preverili uporabno vrednost koncepta zmožnosti za preučevanje področja revščine otrok in drugič, opredelili neenakosti, ki se pojavljajo znotraj poenotene družbene skupine. Zanimala nas bosta torej tako instrumentalni kot normativni vidik uporabnosti koncepta zmožnosti pri preučevanju družbene realnosti otrok.

V konceptu zmožnosti želimo ustrezno utemeljiti interpretativno podlago razumevanja pojava revščine otrok in posledic, ki jih ta prinaša za otroke, zato smo okvir analize utemeljili v teoretičnih predpostavkah sociologije otroštva. Ključne premise teorij sociologije otroštva, kot so heterogenost otroštva, priznavanje aktivne vloge otrokom, upoštevanje razmerij moči med otroki in drugimi starostnimi skupinami, smo vpletli v koncept zmožnosti in s tem koncept, ki se pogosto uporablja za preučevanje odraslih, približali ravni, uporabni za otroke.

Ugotovitve črpamo iz odgovorov, ki smo jih pridobili v okviru opravljenih intervjujev s strokovnjaki s tega področja in drugimi, ki se vsakodnevno srečujejo z otroki, revnimi

starši in njihovimi otroki⁵². Glede na to, da smo z otroki opravili zgolj nekaj intervjujev, gre otrokocentričnost raziskovanja iskati predvsem v širšem smislu, kjer so otroci enota analize (ne pa kot enota opazovanja), saj večina ugotovitev sloni na odgovorih »drugih«, ki poročajo o kakovosti življenja otrok.

8.1 Sredstva za doseg cilja

Socialna pravičnost je pri konceptu zmožnosti utemeljena v prepričanju, da dva posameznika, ki razpolagata s podobnimi viri, nista v enakem položaju (bodisi nista prikrajšana na podoben način bodisi si ne delita podobno slabega položaja), saj so za doseg cilja pomembni še drugi dejavniki (t. i. pretvorbeni dejavniki in zmožnosti izbir, ki jih bomo popisali v nadaljevanju).

To je v nasprotju z »resorsizmom«, teorijo pravičnosti, ki verjame v enakost virov. Dworkin (2000) na primer svojo teorijo pravičnosti osredini v ideji o enakosti virov in se zavzema za to, da bi imeli vsi posamezniki dostop do enakega deleža virov. Med vire prišteva: a) osebne oziroma notranje vire (telesno in duševno zdravje ter zmožnosti) in b) medosebne vire oziroma zunanje vire (ki jih je mogoče prerazporediti in se nanašajo na premoženje ter druge oblike lastnine). Država bi morala po njegovem mnenju poskrbeti za pravično distribucijo slednjih, za prve pa ponuditi nekakšne oblike zavarovanja, saj jih ni mogoče prenesti z ene osebe na drugo (Dworkin 2000). Njegova teorija bi bila lahko uspešna v idealno tipskih razmerah, ne pa v realni situaciji, saj ne upošteva neenakosti v družbi, struktur moči ter diskriminacije na podlagi spola, rase, premoženja, kar pa je ključno za reševanje problematike revščine (Schweiger in Graf 2015).

Ker enakost virov ne pomeni isto kot enakost zmožnosti, koncept zmožnosti razume razpolaganje z viri zgolj kot enega od vprašanj, na katera je treba odgovoriti za razlago neenakosti v delovanjih posameznikov. Neenakost virov oziroma sredstev za doseg cilja je prva faza razlage procesa zmožnosti za delovanje, ne pa edina in končna.

⁵² Kadar se v besedilu navezujemo na ugotovitve, do katerih smo prišli s pomočjo podatkov in informacij, ki so nam jih dali sogovorniki, takšno poimenovanje označuje vse tri skupine, vključene v vzorec raziskave. V nasprotnem primeru posebej specificiramo, na katero ciljno skupino se naše ugotovitve nanašajo.

Koncept zmožnosti ob tem ne zanemari dejstva, da ta prva faza pomembno določa nadaljnji potek procesa zmožnosti za delovanje, vendar je hkrati usmerjen v iskanje drugih, prav tako pomembnih dejavnikov, ki določajo svoboden razvoj posameznikov.

Otroci so s sredstvi za doseg cilja precej omejeni. Kot je odkrila raziskava Ridge (2002), lahko razpolagajo predvsem z žepnino (kar glede na to, da odraščajo v družinah, kjer vlada pomanjkanje denarja, ni preveč pogosto – to še zlasti velja za redno prejemanje žepnine) ali pa z dohodki iz dela. Delo otrok (v smislu občasnega opravljanja plačane dejavnosti) bomo v kontekstu našega raziskovalnega problema razumeli tudi kot strategijo spopadanja z lastno situacijo, s čimer ga obenem umeščamo med zmožnosti za delovanje.

Reden dotok dohodka je ključen za družabno življenje otrok, ker omogoča ohranjanje socialnih interakcij s vrstniki, zato so otroci, ki ne razpolagajo z lastnim denarjem, na tej ravni močno prikrajšani (Ridge 2002).

Iz intervjujev sklepamo, da otroci, ki pri nas živijo v revščini, z lastnimi viri dohodkov ne razpolagajo pogosto in so tako precej odvisni od tega, kako njihovi starši prerazporedijo dohodek družine za njihove potrebe. Sogovorniki so v pogovorih le redko omenili žepnino (če že, so jo opisali bolj kot občasno prakso, v smislu dohodka, namenjenega za porabo na letovanjih), podobno velja tudi za prihranke. Izjema so adolescenti, ki izpolnjujejo starostni pogoj za prejemanje štipendije in so obenem dovolj stari za opravljanje občasnega oziroma počitniškega plačanega dela, kar bomo, kot že rečeno, podrobneje raziskali v nadaljevanju.

Ker smo se odločili za opredelitev revščine otrok z družinsko revščino, moramo pri sredstvih za doseg ciljev otrok upoštevati še njihove vire. Med ključne vire staršev prištevamo dohodke iz dela, socialne pomoči in druge oblike virov, kot so tržni in netržni viri, socialne storitve ipd.

Glede na dobljene odgovore lahko z upoštevanjem statusa zaposlenosti umestimo revne družine z otroki v tri skupine: a) oba starša (oziroma en starš pri enostarševskih družinah) prejmeta prenizke dohodke, da bi se družina lahko izklopala iz neugodne finančne situacije (sta na primer zaposlena na delovnem mestu, ki zahteva nizko

kvalificirano delovno silo, kot je recimo delo v proizvodnem obratu, čiščenje ipd.); b) oba starša (oziroma en starš pri enostarševskih družinah) sta brezposelna; c) v primeru dvostarševskih družin: en starš opravlja delo za nizko plačilo, njegov partner pa je brezposeln. Med njimi se nadalje pojavljajo razlike glede na to, ali so zaposleni za poln oziroma skrajšani delovni čas (med starši sogovorniki je bilo takih največ žensk) in ali plačilo za opravljeno delo prejemajo redno ali ne, kar še dodatno obremenilno vpliva na starše. Ena od sogovornic je takole opisala svoj položaj: *»Možu ne plačujejo, vsak mesec obljublajo. Dobi občasna dela, za tri mesece, pa še tega potem včasih ne plačajo in kliče in teži, da dobi plačilo po pol leta«* (15).

Poleg dohodka iz dela so pomemben vir prihodkov še socialne pomoči, na kar smo opozorili že v prejšnjem poglavju. Še zlasti so za družine v stiski pomembni otroški dodatki, denarne socialne pomoči (redne in izredne), subvencije malic ter kosil, državne štipendije. Navedene oblike pomoči starši navadno porabijo za pokrivanje skupnih stroškov družinskih članov, z izjemo državne štipendije, ki je pogosto vir prihodka, s katerim otroci samostojno razpolagajo. Večinoma ga porabijo za nakup oblačil, šolskih potrebščin in mesečne vozovnice, s čimer posredno prispevajo v družinski proračun, saj s tem staršem ni treba skrbeti za plačevanje omenjenih potreb otrok.

Delež, ki ga imajo v družinskem proračunu socialne oblike pomoči, se spreminja glede na različne kriterije, med katerimi sta pomembna predvsem dohodek iz dela in premoženje družine – socialne pomoči so z njima premo sorazmerne (znižujejo se, če dohodki in premoženje družine naraščajo). Tisti, ki so zaposleni, so upravičeni do manjšega obsega in višine socialnih pomoči kot brezposelni starši in se lahko ujamejo v t. i. »past revščine« (Črnak-Meglič in drugi 2009), saj pri nas država (kar je postalo še posebej očitno ob sprejemu nove socialne zakonodaje) z dodeljevanjem socialnih pomoči skrbi predvsem za kompenziranje prikrajšanega položaja družin z najnižjimi dohodki (Trbanc in drugi 2014). Ob tem je treba poudariti, da problem pri odpravljanju neenakosti med brezposelnimi in zaposlenimi niso previsoke socialne pomoči, temveč prenizko plačilo za delo.

Glede na tip družine veljajo enostarševske družine za najbolj prikrajšane, saj so socialne pomoči, kot smo že omenili, pri blaženju tveganja revščine za ta tip družine najmanj učinkovite. Velik problem, s katerim se spopadajo enostarševske družine (med katerimi je največ materinskih družin) je tudi neprejemanje preživnine (več o tem glej v Črnak-Meglič in drugi 2015b). Od desetih sogovornic iz enostarševskih družin so le štiri prejemale preživnino, od tega ena izredno nizko. Nekatere so poudarile problem nerednega plačevanja preživnine: *»Problem je tudi to, da smo enostarševska družina, oče trenutno ne more plačevati preživnine«* (I_{ST10}).

Z vidika samega dostopanja do socialnih pomoči so v izrazito neenakem položaju starši, ki so tuji državljani: *»Ker nimam urejenega statusa državljanke, od sociale ne dobivam nič, saj nimam vize. Socialno dobiva samo mož«* (I₂). Takšna ureditev neposredno vpliva tudi na otroke, saj ti v tem primeru niso upravičeni do uveljavljanja socialnih pomoči, kot so na primer državne štipendije, kar je novost, ki jo je prinesla nova socialna zakonodaja.

Negativni vpliv nove socialne zakonodaje, ki je začela veljati v začetku leta 2012, se v pogovorih pogosto pojavlja kot eden od pomembnih dejavnikov za poslabšanje življenja družin z otroki; ta vidik so najpogosteje poudarili strokovnjaki. Da je nova socialna zakonodaja prinesla predvsem negativne učinke za družine z otroki, govorijo tudi Dremelj in drugi (2013). Iz intervjujev lahko ključne probleme, s katerimi so se družine v tem pogledu soočale, strnemo v naslednje tri točke: a) družine z otroki po novem niso bile več upravičene do določene socialne pomoči ali pa b) so bile upravičene do nižjega zneska kot prej; c) zaradi novega sistema odločanja so se postopki odločanja precej podaljšali, zaradi česar družine nekaj časa niso prejemale denarja, čeprav so bile do njega upravičene. To pa je lahko pomenilo za družino velik šok, saj vsakršna sprememba, ki obremeni njihov finančni položaj, močno zamaje že tako trhlo dohodkovno podlago:

»No, in takrat smo imeli nižji ta dodatek, otroški. Morali smo plačevati vrtec, morali bi plačevati malico in kosilo in vse. In so se nam začeli kopičiti dolgovi, ker jih jaz enostavno nisem mogla pokriti. Ker sem morala z vsem tem prihodkom, ki so takrat prišli, se pravi, neki minimalni od otroškega dodatka, pa od tega,

predvsem kredite, ki so bili pa večji od tega, kar smo mi takrat sploh dobili. Zato je bilo tisto leto takrat zelo težko leto. Takrat sem bila tudi še na Zavodu za zaposlovanje» (I₂₆).

Oba tipa dohodkov (tako dohodki iz dela kot socialni prejemki pomoči) pa nista edini vir preživetja družin z otroki. Pogosto ju starši dopolnjujejo še z delom na črno, samooskrbo, materialno pomočjo neformalnih in formalnih omrežij ipd. O tem bomo več pisali, ko bomo govorili o strategijah staršev za preživetje.

Če upoštevamo samo dohodke družin z otroki, ne dobimo realnega vpogleda v njihovo finančno stanje, saj je zaradi pogostih najemov kreditov njihov razpoložljivi dohodek precej nižji. Najem kreditov se lahko v določeni točki zdi kot strategija preživetja, pogosto pa se s tem ujamejo v začarani krog: kredite najemajo zaradi prenizkih dohodkov, vendar jih ravno zaradi nizkih dohodkov tudi težko odplačujejo. Obstaja velika verjetnost, da se revne družine pogreznejo še globlje v dolgove, če jih ne zmorejo odplačevati. Iz odgovorov je razvidno, da se t. i. »spiralna situacija revščine«, v kateri vsaka nadaljnja odločitev pomeni potenciranje slabega položaja, navadno pripeti v nepričakovanih situacijah (na primer izguba službe, gospodarska kriza, nova socialna zakonodaja, bolezen, ki pomeni oviro za opravljanje dela, potrebno popravilo nujnih materialnih dobrin, kot je na primer avtomobil, ipd.).

»Enostavno se znajdeš v začaranem krogu. Če hočeš normalno živeti, potrebuješ kredite. Odplačevanje obrokov pa je zelo težko, še posebej ob tako nizki delavski plači (I₂₅)«.

»Mi smo takrat, ko sem jaz imela zaposlitev, ker je njemu šlo še kar dobro, vzeli kredit za hišo in tako naprej, in to je sedaj treba odplačevati. Sicer se meseci počasi zaključujejo, ampak še vedno so. In tega denarja je na mesec toliko, da z mojo plačo tega ne pokrijemo in moramo zopet iz drugih virov nekako skombinirati. Potem so pa še položnice, pa še hrana, pa še štirje otroci (I₂₆)«.

»Moja plača je bila res, prvo, je bila minimalna, drugo pa izvršbe, krediti, tako da tisto, kar sem dobila ven, je šlo konkretno za hrano, tako da za stroške ni ostalo, niti za najemnino. Mož je prišel nazaj, ker so v roku enega meseca in pol opravili

svoje delo, potem ko je nazaj prišel, je bilo to še vseeno nek določen optimizem. Sej služba bo, pa bo, ampak ne. In takrat se je v bistvu samo začelo in samo še potenciralo. Samo še slabše je bilo in sva se v bistvu že tako zapufala, da nisva mogla dohajati. Ta občasna dela, ki jih je imel, so bila v bistvu res bolj kot ne za sproti, živeli smo od mojih 350 evrov plače, to, kar je ostalo od OD in smo bili na točki, kaj je je sedaj prioriteta: nabava hrane in določenih zadev za otroke, ki jih potrebujejo, oziroma plačati položnice in najemnino, in to je to. In 9 mesecev je zelo dolgo trajalo, takrat se je tudi zakon spremenil, da sva midva samo odločbo s CSD dobila o subvenciji najemnine in dokler ni bila odločba pravnomočna je bilo potrebno plačevati polno najemnino, kar je v stanovanju, ki je nova gradnja znašalo 340 evrov, sedaj je precejšnja razlika, ki znaša 118, se pozna, takrat pa je bilo 340 evrov, kompletna moja plača (I₂₇)«.

Razpoložljivi dohodek družine poleg kredita bistveno zmanjšuje tudi stanovanjski status, in sicer najemniški status, kar potrjujejo tako strokovnjaki kot starši sami in tudi druge raziskave (glej na primer Črnak-Meglič in drugi 2015a), navsezadnje se njihov neugodni položaj kaže tudi v uradnih statistikah revščine, ki smo jih prikazali v prejšnjem poglavju. Problem plačevanja najemnine je bolj kot s samim stroškom najema povezan s plačevanjem stanovanjskih stroškov, saj imajo družine z nizkimi dohodki pravico do subvencionirane najemnine oziroma živijo v neprofitnih stanovanjih. Slednja so namreč glede na skupno površino stanovanja pogosto precej velika in umeščena v novo zgrajene stanovanjske objekte, kar prinaša visoke stanovanjske stroške, ki jih družine s svojimi nizkimi dohodki težko plačujejo.

»Živimo v neprofitnem stanovanju, tretje leto že. Zadovoljna sem s tem, da ti država omogoči najem nekega takega stanovanja. Po drugi strani je pa to ogromno stanovanje, ki ima tudi določene stroške. Sicer obstaja subvencija, ki ti jo oni ponudijo, kar je zelo v redu, ampak večje ko je stanovanje, ki ga neka družina po zakonu dobi, pač ji pripada določena kvadratura, so tudi stroški enormni. Tukaj konkretno so pozimi stroški tudi čez 200 evrov. In je to za eno družino precejšen strošek! Tako da mi stalno ugašamo luči, potem, peremo po 10. uri, likanja ni več v naši hiši, tako, res smo zminimaliziral. Tam kjer smo lahko, smo čisto zminimalizirali. Ja, predvsem so stroški, no. Jaz sem dala letos prošnjo za

zamenjavo stanovanja, da bo ja manjše in da bo tudi starejše, ker so takoj potem stroški manjši. Tam kjer je starejša izdelava bloka, to zelo veliko šteje. Potem, manjša kvadratura tudi šteje» (I₂₇).

Ko govorimo o sredstvih za doseg cilja, se moramo dotakniti še ene značilnosti. Omenjena sredstva niso fiksna, temveč se spreminjajo glede na čas in prostor opazovanja.

Ashworth in drugi (1994) razlikujejo med tremi tipi revščine: občasno, tranzitno in trajno revščino. Na podlagi intervjujev smo podobno opredelili tri skupine revnih družin z otroki:

- a) nekatere so v težkem položaju nepretrgano dolgo obdobje (med njimi je največ takih, ki imajo nizke dohodke zadnja tri do pet let zaradi izgube službe, kar se časovno ujema z gospodarsko krizo in novo socialno zakonodajo).

»V takšnem položaju smo že dolgo, že skoz je bolj težko (še posebej odkar je partner izgubil službo). Zdaj je leto in pol najtežje, ker sem tudi sama izgubila službo« (I_{ST5}).

- b) Za druge družine z otroki je značilno prehajanje med ugodnimi in neugodnimi obdobji, pri čemer je vstop oziroma izstop iz posameznega obdobja odvisen od dostopa do zaposlitve:

»Po našem četrtem otroku, ki je prišel na svet, po porodniški sem potem kar naenkrat postala tehnološki višek. Bi morala priti v službo, sem dobila pošto, da sem postala tehnološki višek in od takrat naprej nam kar trda prede. Ustavilo se je tam, na njegovem področju, pri meni pa ... postala sem brezposelna. No, ampak potem sem nekaj časa bila na Zavodu za zaposlovanje, potem pa nekaj časa nič nismo imeli, ampak potem, na vso srečo, sem spet dobila službo. Sicer ne za cel čas, imam malo skrajšan delovni čas, ampak kljub vsemu, službo v naši šoli« (I_{ST21}).

To kaže na tvegane življenjske poteke (Ule in Kuhar 2003), ki so značilni za sodobni čas. Tudi klasični blažilci tveganj (kot je na primer zaposlitev) ne zadostujejo več, zato se lahko padec življenjskega standarda pripeti tako rekoč

vsakomur (Ule in Kuhar 2003; Beck 2009): »Danes so med nami donatorji, ki so nam pred leti pomagali financirati otrokom letovanje, botrstvo, študentski sklad. Vse, kar smo pač imeli. Ta trenutek pa pomagamo tudi tem donatorjem« (I_{DPM}).

- c) Za nekatere družine z otroki pa je značilno, da živijo v trajni revščini ali v t. i. »začaranem krogu revščine«. To so družine, v katerih že vsaj tretja generacija živi v revščini, saj so starši v svojem otroštvu prav tako odraščali v pomanjkanju.
- »Težko je že od otroštva. Drugače sem deset let že brezposeln, prej sem nekaj časa delal v mesni industriji. Tudi žena je brezposelna. Lahko rečem, da sem že celo življenje v tej situaciji, v revščini« (I_{ST16}).

Naj poudarimo, da je sicer več kot polovica staršev, s katerimi smo opravili intervjuje, v obdobju otroštva izkusila revščino, da pa jim je kasneje, z vstopom na trg dela, uspelo, da so se z zasluženim obdržali nad pragom revščine. Šele v zadnjem obdobju so (predvsem zaradi izgube službe) znova zdrsnili v revščino. Te družine zaradi vmesnih prekinitev ne štejemo med trajno revne. Za trajno revne veljajo tiste, ki v revščini živijo nepretrgano dolgo obdobje.

Bradbury in drugi (2001a) poudarjajo, da je za kakovost življenja otrok izjemno pomembno, ali gre za serijo kratkih obdobj revščine, eno samo dolgo obdobje revščine ali pa gre za kratkotrajno obdobje ekstremne revščine. Pri kratkotrajni oziroma občasni revščini se družine lahko oprejo na nekatere rezerve, na primer na prihranke, pomoč prijateljev in družine, odplačevanje obrokov z zamikom, tako da v tem času družina ter otroci v njej ne utrpijo resnejših posledic življenja v revščini, kot bi jih v daljših obdobjih revščine. Menimo, da slednje drži zgolj za ekstremno kratka obdobja revščine: »Imamo na primer družine, ki so dobro živele, ampak so zaradi nenadne izgube zaposlitve pristale na dnu. Ostali pa so krediti, ki jih družine enostavno ne morejo plačevati. Na začetku še nekako gre, si sposodijo od staršev, sorodnikov, potem pa tudi teh rezerv zmanjka« (I_{DPM}). V nasprotnem primeru pa družine ne glede na uporabljene preživetvene strategije občutijo negativne posledice življenja v revščini. Obenem iz intervjujev sklepamo, da časovna dinamika ne vpliva bistveno na preživetvene strategije staršev, saj smo prej omenjene strategije (torej plačevanje z zamikom, pomoč socialnih omrežij) zasledili tako rekoč pri vseh starših, neodvisno od trajanja revščine.

Kot bomo pokazali v nadaljevanju, je za kakovost življenja otrok bolj kot časovna dinamika revščine ključna otrokocentričnost staršev, ki s trajanjem revščine ni povezana. Opredelili smo jo namreč tako pri starših, ki živijo v trajni revščini, kot pri starših z občasno izkušnjo revščine.

Časovna dinamika revščine družin z otroki pa se spreminja glede na kraj. Če upoštevamo podatke o stopnji tveganja revščine prebivalcev po statističnih regijah⁵³, lahko ocenimo, da trenutno največ revnih družin z otroki živi v spodnjeposavski in pomurski regiji. Komaj pred petimi leti je bila slika nekoliko drugačna: stopnja tveganja za revščino je v spodnjeposavski regiji sicer še vedno presegala nacionalno povprečje, vendar se še zdaleč ni uvrščala med najrevnejše regije v Sloveniji (SURS 2014). Omenjeni premiki se dogajajo sočasno z razvojem oziroma padcem gospodarskih panog v določeni regiji. Primer zasavske statistične regije:

»Brezposelnost je kar visoka. Tu v Trbovljah je bilo vse vezano na rudarstvo že sto petdeset ali več let. Rudnik je poskrbel za vse: za plačo, stanovanje, za pol prašička, za morje, za službo sina pri rudniku itd. In ljudje niso razmišljali, kako bo jutri. Ker so imeli vse poskrbljeno od rudnika. Vpliv krize je bil potem zelo občuten. Nekaj brezposelnih smo podedovali že od prej, ker pri nas v Trbovljah je bila največja kriza v letu 2002/03. Občina Trbovlje je bila po bruto družbenem proizvodu, mislim da druga ali tretja v Jugoslaviji. Vsa težka industrija, strojništvo, rudarstvo, elektroindustrija, je bila stacionirana tukaj, in tovarne, povezane s to industrijo. Po letu 2001/02 je to propadlo, in smo postali staro, propadajoče industrijsko mesto« (I_{RK}).

8.2 Pretvorbeni dejavniki

Spoznanja o pretvorbenih dejavnikih, ki pokažejo, v kolikšni meri lahko posameznik pretvori zmožnosti v delovanje, so bistvena za našo razpravo. Zanima nas predvsem, kako se na tej ravni (torej na ravni osebnih, okoljskih in družbenih dejavnikov) kažejo neenakosti med otroki, kar je sicer vodilo, ki mu sledimo tudi na drugih področjih, na katerih razlagamo proces delovanja posameznika.

⁵³ Podatkov o stopnji tveganja za revščino otrok glede na statistične regije ni na voljo.

8.2.1 Osebni dejavniki

Pri osebnih dejavnikih, ki ustvarjajo razmere za neenakosti v izidih življenja v revščini, kar v kontekstu koncepta zmožnosti poimenujemo delovanja, gre za biološke dejavnike, ki jih politika s prerazporeditvenimi strategijami ne more spremeniti, lahko pa uvaja ukrepe za zmanjšanje neenakosti, ki iz njih izvirajo in so družbeno pogojene. Za potrebe kvalitativne analize smo v to skupino umestili naslednje osebne pretvorbene dejavnike: spol, starost, značajske lastnosti otroka, veščine, inteligenca, etnična pripadnost otrok in odsotnost ali pristnost bolezni.

Spol

Ko se v kontekstu koncepta zmožnosti sprašujemo o vlogi spola, pravzaprav iščemo odgovor na vprašanje: *»Zakaj/Kako spremenljivka 'spol' vpliva na zmožnosti za delovanje v primeru, ko oseba živi v revščini?«* Sen nam na svojem primeru pokaže, da je pri tem pomembno upoštevati družbeno vlogo spola (1992; 1999). Za države južne Azije in severne Afrike je analiziral neenaki položaj žensk v primerjavi z moškimi na področju zdravja, pri čemer se je usmeril v razlago spolnih neenakosti glede zmožnosti roditi se in živeti pričakovano dolgo življenje in zmožnosti biti primerno hranjen, ki izvirajo iz patriarhalnih vrednot in prepričanj. Za države v razvoju, posebej pa za Indijo in Kitajsko, je na podlagi izračunanega deleža žensk glede na moške ugotovil, da je ta nepričakovano nizek. To stanje je primerjal z drugimi okolji, kjer so moški in ženske deležni enake skrbi, in prišel do ocene, po kateri je *»pogrešanih«* 100 milijonov žensk. Razloge za to pripisuje neenakosti spolov in zanemarjanju deklic (Sen 1992).

V intervjujih se spol kot pomembna spremenljivka, ki vpliva na ranljivost posameznika, ki živi v revščini, ni pojavil v navezavi na diskriminatorne vrednote in tradicije. Strokovnjaki so spol povezovali predvsem z naslednjimi situacijami:

- tvegana vedenja (predvsem z vidika spolnosti in kriminalnih dejanj):

»Deklice so pa nevarne, ker potrjevanje iščejo v fantih. Prisegajo na vse, samo da so enake drugim, in tega je mene strah pri dekletih. Kar zadeva odklone, se mi zdijo deklice bolj rizične kot dečki« (IDPM).

»Dekleta se hitro podajo v seksualne odnose in hrepenijo po osamosvojitvi, dečki pa gredo večkrat v kriminal, da kompenzirajo občutek manjvrednosti s pridobitvami v materialnem smislu« (I_{RK}).

- Osebnost (v smislu zaprtosti vase/odpiranja navzven):

»Jaz mislim, da deklice morda bolj pokažejo, fantje bolj v sebi zadržijo, ampak občutijo pa oboji enako, po mojem mnenju. Če zdaj pomislim, ne vem, če je kakšen fant k meni prišel, deklic pa kar nekaj. (I_{DPM}).

»Dekleta se precej težje odpirajo kot fantje. Od deklice, ki se vase zapre, težje izveš neke stvari, bolj hoče nekako prikriti stvari« (I_{DPM in CSD}).

- Aktivno prevzemanje vloge odraslih:

»Imamo eno družino, albansko, deklica ne vem, če je že deset let stara. Ona vodi celotno gospodinjstvo, edina je, ki govori dobro slovensko, oče slabo govori, mama ničesar ne razume, otroci pa tudi ne« (I_{DPM}).

»Poznam enostarševsko družino, fant je star 17 let, ta otrok je glava družine od svojega dvanajstega leta naprej« (I_{DPM}).

Sogovorniki niso enotnega mnenja, za katerega od spolov je značilna večja ranljivost, z izjemo tveganih vedenj – na tem mestu se na podlagi njihovih odgovorov kaže, da se v kriminalna dejanja zaradi življenja v revščini pogosteje zapletajo osebe moškega spola, medtem ko naj bi bilo iskanje potrditve v partnerskih odnosih bolj značilno za dekleta, ki tako tudi iščejo izhod iz situacije in osamosvojitvev.

Starost

Schweiger in Graf (2015) med osebnimi pretvorbenimi dejavniki kot najpomembnejšega prepoznata starost, saj je ta po njunem mnenju povezana s kar šestimi elementi s seznama temeljnih zmožnosti otrok, ki sta ga oblikovala Biggeri in Mehrotra (2011). V navezavi na ranljivost in odvisnost od drugih in skupaj s stopnjo samostojnosti je starost pri otrocih, kot pravita, ključna na področjih ljubezni in skrbi, socialnih omrežij, participacije, zaščite pred ekonomskim in neekonomskim

izkoriščanjem, religije in identitete ter časovne samostojnosti. Glede na to, da zmožnost participacije v plačanih oblikah dela, ki je odvisna od starosti otrok, odpira pot k uresničevanju zmožnosti tudi na drugih področjih, kot so izobraževanje, prostočasne dejavnosti, spoštovanje in mobilnost, se zdi starost še celo pomembnejša za delovanje otrok, kot to ugotavljata Schweiger in Graf (2015). Že omenjeni primer pomembnosti prejemanja državne štipendije za otroke to jasno pokaže, saj ti porabijo ta denarna sredstva za nakup mesečne vozovnice, šolskih potrebščin in oblačil, torej stvari, ki so zanje bistvene. Zato ne preseneča ugotovitev, da se iz intervjujev nakazuje tendenca otrok k »pospešenemu odraščanju«. Nemoč vplivanja na svoj položaj otroke tako obremenjuje, da nestrpno čakajo starost, ko bodo lahko sami poskrbeli zase.

»Sin bi imel to in to in to – in mu rečem, ko boš imel svojo službo, si boš lahko kupil. Sam si boš moral zaslužiti za vse. Starejša hči komaj čaka, da bo osemnajst let stara, da lahko začne delati, streči v lokalu. Komaj čaka, da začne« (I_{ST9}).

»Hči se je v najstniških letih izredno želela 'šminkati', videz ji je bil zelo pomemben. Ravno zaradi tega si je poiskala delo kot natakara in se izredno vpisala v šolo. Šolo je tudi končala, zdaj ima redno zaposlitev« (I_{ST13}).

Vidik »postati« je pri revnih otrocih, kot vidimo, izrazito močan in tesno povezan z njihovim trenutnim položajem, saj ga osmišlja in ponuja upanje za prihodnost.

Naraščanje starosti pa za krepitev zmožnosti otrok ni nujno pozitivno v vseh okoliščinah. Biti mlajši je pri otrocih lahko tudi prednost, zlasti z vidika vključenosti v prijateljska razmerja. Na zmožnost »biti del socialne mreže« (ki je za otroke eden od vidikov, kateremu pripisujejo največji pomen in je tudi vključen na seznam temeljnih zmožnosti Biggerija in Mehrotre (2011)), vplivajo predstave o neenakosti, pri čemer naj bi bili mlajši otroci v prednosti, saj se ti manj zavedajo socio-ekonomskih neenakosti med vrstniki v primerjavi s starejšimi otroki.

Težko je določiti mejo, kdaj natanko se pri otrocih okrepi zavedanje, v kakšnih razmerah živi njihova družina in kako se materialne razmere kažejo v drugih družinah. Sogovorniki so kot odločilen trenutek na tem mestu najpogosteje navajali prehod iz predšolske vzgoje v osnovno šolo:

»Najstniki se mi zdijo bolj ranljivi, ker so to leta, ko se moraš vrstnikom dokazovati, poleg tega se oddaljuješ, osamosvajaš od staršev (če si iz revne družine, ti navadno ti niso v pomoč, se jim upiraš, iščeš samega sebe) – in si bolj ranljiv, težko se osamosvojiš ... mlajši otroci nimajo toliko predsodkov, ni ocenjevanja – kdo je bogat, reven, črn, bel« (I_{DPM}).

»Morali bi se začeti spraševati, kaj delamo z otroki v osnovni šoli, da je tak razkorak med njimi in časom, ko so bili še v vrtcu, ki velja za še dokaj varno obdobje, ko se otroci ne zbadajo in ne opazijo medsebojnih razlik« (I_{Predšolska vzgoja in varstvo}).

»V vrtcu se malo zgubi. V osnovni šoli se pa že bolj vidi. V osnovni šoli vidijo razlike, še od staršev slišijo kakšne pripombe in potem to nesejo s seboj v razred, prepoznavajo to« (I_{DPM} in I_{CSD}).

»Posebno ranljiva skupina se mi zdijo tudi mladostniki. Za njih je zelo pomembna ta samopodoba, če čutijo pomanjkanje, se mi zdi, da jih to zelo zaznamuje, posebej v odnosu do vrstnikov, v njihovi lastni samopodobi. Kar je vse skupaj zelo povezano z njihovo življenjsko uspešnostjo za naprej« (I_{DPM}).

To ne pomeni, da predšolska vzgoja omogoča varno okolje za otroke iz revnejših družin, saj se starostna meja glede zavedanja razlik pri otrocih zaradi potrošniške ideologije pomika v njihova zgodnja leta. Dobrine, na podlagi katerih se otroci najpogosteje čutijo prikrajšane glede na druge otroke (oblačila, igrače, športna oprema, izleti in počitnikovanje), so del potrošniške kulture otrok. »Otroški trg« je za trgovce pomemben vir prihodka in se je v času od svojega nastanka do danes že izrazito specializiral, organiziral in strukturiral okrog otrok⁵⁴. Trgovci želijo odkriti potrebe otrok (in ustvariti nove), zato skušajo pridobiti uvid v predstave in želje otrok, prodajne strategije so oblikovane tako, da neposredno nagovarjajo otroke, ne zgolj njihove starše, in sicer po kanalih, ki so specializirani posebej za otroke (na primer

⁵⁴ Razvijati se je začel konec devetnajstega stoletja v Angliji in Združenih državah Amerike z izdajo knjig in oblikovanjem igrač, namenjenih otrokom. V prvih desetletjih dvajsetega stoletja se je že povsem ciljno usmeril na otroke, ko jih je začel obravnavati kot potrošnike, in ne le kot končne uporabnike izdelkov (Cook 2011).

televizijske mreže, ki predvajajo zgolj programe z otroško vsebino), trgovine z izdelki za otroke so oblikovane tako, da otrokom že ob vstopu sporočajo, da je to njihov svet (na primer prilagojena višina prodajnih polic, ogledala v višini otrok, predvajanje glasbe za otroke) (Cook 2011). Otroci so tako v potrošniškem kontekstu postali prepoznani kot aktivni subjekti v družbi. Potrošništvo je po Cookovem mnenju (2011) odločilno prispevalo k oblikovanju sodobnega konstrukta otroštva. Ob tem poudarja, da otroci niso le pasivni potrošniki, temveč sami sooblikujejo svoj stil, čemur po njegovem mnenju pritrjuje fenomen, da »se otroci starajo mlajši« (angl. »kids getting older younger«). Izraz označuje opažanje trgovcev, da gredo izdelki, ki so jih še pred časom prodajali starejši starostni skupini otrok, v prodajo le še pri mlajših (starostna meja igranja s punčkami se na primer pri deklicah vse bolj niža) (Cook 2011).

Značajske lastnosti

Na podlagi odgovorov iz intervjujev med pozitivne značajske lastnosti prištevamo: odpornost proti stresnim situacijam (angl. »resilience«), odprtost, samozavest, optimizem. Menimo, da te predestavljajo enih ključnih pretvorbenih dejavnikov, saj se povezuje z različnimi zmožnostmi. Pozitivno vplivajo na zmožnost biti duševno zdrav, zmožnost biti izobražen, zmožnost biti del socialne mreže in zmožnost biti vključen v prostočasne dejavnosti, zmožnost biti deležen spoštovanja in dostojnega ravnanja:

»In je fant dejaven pri gasilcih, prijazen, priljubljen« (I_{RK}).

»Starejša ima veliko prijateljev. Je zelo priljubljena med vrstniki, ker je taka odprta in to. Druga pa bolj, kot pravi sama, po njej, tiha, zadržana in sramežljiva« (I_{ST10}).

Gre za »rodoviten« (angl. »fertile«) pretvorbeni dejavnik, če si sposodimo izraz od Schweigerja in Grafa (2015).

Ko govorimo o značajskih lastnostih v kontekstu revščine, je izredno težko ugotoviti odnos med posledico in vzrokom, v smislu, ali je na primer otrok nesamozavesten zaradi življenja v težkih življenjskih pogojih, ali je tak »po naravi«, ali pa gre morda za kombinacijo obojega. Ne glede na odgovor velja, da na osebnost lahko vplivamo, saj vsi revni otroci niso »otroci s sklonjeno glavo« (I_{DPM} in I_{CSD}), čeravno obstaja večja

verjetnost za to. Iz odgovorov strokovnjakov je razvidno, da na pozitivnost izidov na ravni osebnih značajskih lastnosti vplivata zlasti dva dejavnika:

- uspešno udejstvovanje otrok na katerem od področij (na primer v šoli, v okviru tekmovalnega športa): *»Če gre za učno sposobne otroke, kompenzirajo občutke revščine s šolsko uspešnostjo«* (I_{RK});
- podporni odnosi v primarnem družinskem okolju: *»Otroci, ki kljub revščini živijo v ljubeči družini, so samozavestni, v pričakovanju lepše prihodnosti, njihovi starši jim kljub težkemu položaju skušajo nuditi čim več materialnih dobrin«* (I_{RK}).

Vključenost se pokaže kot bistven vir vplivanja na pozitivne značajske lastnosti otrok (tako vključenost v različne oblike dejavnosti kot tudi vključenost v socialna omrežja).

Etnična pripadnost

Če smo naraščanje starosti (z vidika avtonomije) in pozitivne značajske lastnosti opredelili kot ugoden osebni pretvorbeni dejavnik otrok, za etnično pripadnost velja ravno obratno. Glede na odgovore sogovornikov etnična pripadnost negativno vpliva na njihove zmožnosti in delovanje, kar je še zlasti očitno pri naslednjih zmožnostih (njihova opažanja se nanašajo na otroke predstavnike prve generacije priseljencev in otroke pripadnike romske skupnosti):

- zmožnosti biti izobražen: *»V Sloveniji živimo 6 let, prej smo živeli v Bolgariji. Težko je pomagati otrokom v šoli, ker ne razumem kakšnih besed«* (I_{ST3}).
- Zmožnosti biti vključen v socialna omrežja: *»V šoli ima hčerka sedaj eno prijateljico. Počasi se pričinja družiti tudi z drugimi, na začetku je seveda imela težave s sprejetjem, že zato, ker prihaja iz druge države. Poleg vsega pa je hči zelo zadržana«* (I_{ST21}).
- Zmožnost živeti v zdravem, varnem in prijetnem okolju in imeti rešeno stanovanjsko vprašanje: *»Albanska družina je prišla v Štore in niso imeli ničesar. Brez zaposlitve, nato so jim uredili stanovanje. Nekaj je še šola pomagala in*

potem je šola kontaktirala še nas, da smo pomagali s hrano, botrstvom, tako da sedaj prejemajo pomoč» (IDPM).

- Zmožnosti participirati, kamor umeščamo dostop do socialnih pravic (*»Otroka ne moreta prejemati štipendije, ker nimata državljanstva. Tudi midva z možem nimava državljanstva« (IST₂₀)*) in dostop do informacij glede upravičenosti do socialnih prejemkov (*»Veliko staršev pride po pomoč tudi na šolo, v tajništvo, saj ne zna oddati otroških dokladov, ker ne razumejo. In da jim pomagaš na vseh področjih in kam se lahko obrne glede drugih težav, ki jih ima in tukaj mu lahko največ pomaga učitelj, da je odprt in da mu ni vseeno« (IOŠ)*).

Sogovorniki v pogovorih tega sicer niso poudarili, vendar lahko etnična pripadnost negativno vpliva tudi na druge zmožnosti, ki se nanašajo na življenje in telesno zdravje, telesno integriteto in varnost, (ne)izpostavljenost ekonomskemu in neekonomskemu nasilju, pristočasne dejavnosti, spoštovanje, religijo in identiteto ter mobilnost. Ker gre za izrazito t. i. »korozivni« dejavnik (Schweiger in Graf 2015), ki vpliva celo na preživetje otrok, saj lahko pomeni oviro za zadovoljevanje osnovnih potreb otrok, je neenakost otrok v tem pogledu med vsemi osebnimi pretvorbenimi dejavniki najbolj nepravilna.

Iz pogovorov lahko izluščimo tudi pozitivne vidike osebnega dejavnika, utemeljenega v etnični pripadnosti. Sogovorniki so dejstvo, da je otrok pripadnik določene etnične skupine oziroma izhaja iz migrantske družine, najpogosteje pozitivno povezovali z ljubeznijo in skrbjo:

»Jaz delam z romskimi otroki dnevno. Ne bi rekla, da so lačni (jedo sicer nekakovostno hrano), imajo kup nepotrebnih materialnih reči, na nek način so revni, a obenem zadovoljni in srečni. Morda srečnejši kot otroci, ki imajo doma čisto vse. Romski otroci vsekakor živijo v čisto svojem in drugačnem življenjskem okolju« (IDPM).

Sogovorniki, predstavniki organizacij, ki se pri svojem delu srečujejo s problematiko revščine, so k temu dodali še »navajenost na skromno življenje«, kar kaže na značilnosti obstoječih diskurzivnih praks, ki se pojavljajo v kontekstu revščine otrok:

»Najbolj so ranljive slovenske skupine, slovenski učenci, ker niso navajeni na skromno življenje. Albanski otroci so navajeni na pomanjkanje, oni recimo pozimi, ko je mraz, si nič ne kurijo, imajo mrzlo v stanovanju« (I_{OŠ}). Diskurzivne prakse podrobneje analiziramo v nadaljevanju, v poglavju o družbenih pretvorbenih dejavnikih.

Ob primeru tega pretvorbenega dejavnika otrok se jasno pokaže, kako pomembno je razlikovati med dohodkovno revščino otrok (oziroma družinsko revščino) ter kakovostjo življenja otrok, saj sicer lahko zaidemo v »moraliziranje glede revščine otrok«. Ne glede na to, da ti otroci morda resda živijo v ljubečem domačem okolju in so vajeni drugačnega življenjskega standarda, v našem okolju kljub vsemu veljajo za prikrajšano in revno skupino otrok⁵⁵.

Odsotnost oziroma prisotnost bolezni

V tem delu se navezujemo na pomen zdravstvenega stanja (tako telesnega kot duševnega) za kakovost življenja otrok, ki živijo v revščini. Bolezen namreč precej otežuje pretvorbo zmožnosti v delovanja. Otroci z nekaterimi primanjkljaji zato potrebujejo za doseg cilja pomoč in podporo drugih. Oseba, ki je na primer na invalidskem vozičku, mora za doseg enake ravni mobilnosti, kakršne je zmožna oseba brez takšne ovire, vložiti neprimerno več virov (Sen 2001).

V pogovorih so se posebne potrebe otrok kot ovira razkrile zlasti v dveh točkah:

- pri zmožnosti biti primerno prehranjen: *»Recimo pri otrocih s posebnimi potrebami opažam, da jih revščina zelo prizadene. Da se zelo čuti, da nekaj nimajo in da zaradi tega ta njihov primanjkljaj še bolj pride do izraza. Na primer, otroci s celiakijo bi morali imeti nek poseben tretma, posebno dieto, ampak tega nimajo, ker so revni, ker si ne morejo privoščiti«* (I_{DPM}).
- Pri zmožnosti biti izobražen: *»Opažamo, da če bi imeli otroci s posebnimi potrebami ustrezne pomoči, bi lahko bistveno boljše in uspešnejše funkcionirali.*

⁵⁵ Ali obratno: morda niti ni nujno, da živijo v dohodkovnem pomanjkanju, pa je njihova kakovost življenja zaradi druge rase in narodnosti kljub vsemu nizka (otroci pripadniki določene narodnosti, ki je drugačna od dominantne, na primer pogosteje doživljajo različne oblike nasilja kot njihovi drugi vrstniki) (Medarić in drugi 2012).

Imamo otroka, ki je izjemno nadarjen likovno, ampak slabše sliši, zaradi tega ima slabše razvit govor, če bi imel ustrezno obravnavo, bi lahko bil umetnik, ne vem, dosegel, kar koli bi želel, ampak je v posebni šoli» (IDPM).

V zmanjševanje in preseganje ovir, ki izhajajo iz posebnih potreb otrok, morajo starši vložiti ogromno časa, truda in energije v otroka. Otrokocentričnost pa je za starše iz revnih okolij v teh primerih težje uresničljiva zaradi dodatnega finančnega bremena, ki ga takšno vedenje prinaša:

»Tudi ta oddaljenost je velikokrat problem. Predvsem pri otrocih s posebnimi potrebami, ko kaj potrebujejo, vse je v mestih, Ljubljana, Maribor. Tukaj je potreben prevoz, starši nimajo, če so revni, tudi avta nimajo» (IDPM).

»Primer punčke, kjer gre veliko denarja za tablete. Temu se ne moreš izogniti, to so veliki stroški. Na to nihče niti ne pomisli. Ali pa tehnični pripomočki, zdravniški pregledi so precej dragi, tam prihaja sigurno še do večjih razlik« (IDPM).

8.2.2 Okoljski dejavniki

Okoljski dejavniki se nanašajo na vpliv podnebnih razmer, onesnaženosti okolja, epidemij in razvitosti regij na zmožnosti otrok. Prve tri točke so bolj uporabne predvsem za analizo zmožnosti otrok v ekstremnih razmerah. Za nas bo v nekoliko ožjem smislu zanimiv zadnji dejavnik, z vidika stopnje urbanosti okolij (o regijskih razlikah smo govorili že na začetku tega poglavja, pri pomenu sredstev za doseg cilja).

Na vprašanje, ali je za revne otroke z vidika zmožnosti ugodneje živeti na obrobju oziroma v urbanem okolju, iz odgovorov strokovnjakov nismo pridobili enoznačnega odgovora. Pozitivnost ali negativnost okolij so vprašani vrednotili na ravni štirih elementov: obstoj podpornih socialnih omrežij, možnost samooskrbe, neenakost okolij in priložnosti, ki jih določeno okolje ponuja (kot so na primer počitniške dejavnosti, dostop do počitniškega dela, prometnih povezav). Glede na omenjene elemente so za zmožnosti in delovanja otrok strokovnjaki kot pozitivno najpogosteje ocenili vaško okolje, čeprav ni nujno vedno tako.

Glede možnosti samooskrbe za zadovoljevanje potreb po hrani in ogrevanem stanovanjskem prostoru nedvomno velja, da je na podeželju to lažje in dejansko tudi bolj pogosto uresničljivo:

»Pa mislim, da je tudi revščine na podeželju manj. Tam so vrtničkarji, tu ti prideláš razen moke, sladkorja in tega skoraj vse. Ni lakote« (I_{DPM}).

»Otroci, ki živijo v vaškem okolju, imajo bistveno več možnosti za bolj kakovostno življenje: starši pridelajo hrano sami na vrtu, sosedska pomoč je večja kot v mestu, kjer so ljudje vsak zase« (I_{RK}).

Z vidika neenakosti okolij je obrobje spet ugodnejši okoljski dejavnik v primerjavi z mestom, kar strokovnjaki razložijo s subjektivno zaznavo revščine, ki naj bi bila na vasi zaradi »skromnega okolja« manj očitna:

»Na podeželju, konkretno Haloze in okolica, so vsi bolj skromni, ni neke ekstravagance, dočim v mestnih šolah pa so nekateri oblečeni v 'high society', in ko pride potem nek bogi otrok slabo oblečen, pa mu je hudo potem« (I_{DPM} IN I_{CSD}).

Po drugi strani pa so, kot ugotavljajo nekateri sogovorniki, razlike v življenjskem standardu med ljudmi vidnejše v manjših krajih:

»In zato se revščina v Ljubljani lažje skrije. Pri nas so manjše šole, družine pa imajo veliko otrok. Problem manjših krajev je, ker se vsi poznajo in si dovolijo soditi drug drugega. V Ljubljani dobiš službo in si opomoreš, in normalno zaživiš. Pozabi to pri nas« (I_{DPM}).

Tretji element, ki se nanaša na pomen podpornih socialnih omrežij za zmožnosti otrok, naj bi bil prav tako značilen za manj urbana okolja, kjer naj bi bila, po njihovih besedah, tradicionalna solidarnost in izkazovanje različnih oblik pomoči še močno usidrana v tamkajšnjih prebivalcih. Vendar pa, kot je poudarila ena od strokovnjakinj, prednosti poznanstev in tesnejših vezi ne uživajo v enaki meri vse družine. Predvsem enostarševske družine so na tem mestu lahko prikrajšane:

»Ker smo vaško okolje, kjer ne glede na to, da je vse več razvez, se to še vedno obsoja. Obsoja se žensko, da se ni dovolj potrudila, da je ona kriva, in zato se ji ne pomaga, se mora znajti sama, ker je to želela. Zato so velikokrat ženske v hudi stiski, nimajo te socialne mreže« (I_{DPM}).

Zgolj pri zadnjem elementu, ki govori o priložnostih, ki jih določeno okolje ponuja za preživljanje prostega časa otrok, počitniškega dela in mobilnosti, se je mesto med sogovorniki pogosteje pokazalo, kot pozitivni dejavnik.

»Glede na to so mogoče na podeželju res bolj revni in imajo manj. V tem smislu imajo sicer hrano, ampak imajo manj možnosti za kakšen napredek oziroma za željo po napredku kot v mestu, po moje. Ampak, če gledamo na to, kje imajo otroci večje možnosti, da uspejo v življenju, je to zagotovo v mestu, s tem da se pa v mestu srečujejo z lakoto« (I_{DPM} IN I_{CSD}).

»Po eni strani se mi zdi, da to drži, da ima nekdo lahko vrt, spet po drugi strani pa menim, da imajo tisti v mestih več možnosti različnih pomoči kot pa tukaj na podeželju. Ne vem, socialne trgovine, več dobrodelnih in neprofitnih organizacij, ki nudijo več stvari ljudem; so eni plusi in so tudi minusi« (I_{DPM}).

Za ugotavljanje tega, katero okolje je za revne otroke z vidika zmožnosti in delovanja ugodnejše, k tem štirim elementom dodajamo še upoštevanje ravni »biti« oziroma »postati«. Tudi tukaj se srečamo z dvema nasprotujočima si pogledoma. Ker je po ugotovitvah raziskav, ki smo jih navajali v drugem poglavju, za otroke izredno pomembno, da njihov slabši položaj ni viden navzven, se zdi vprašanje o (ne)enakosti okolij zelo pomembno. Neizpostavljenost v tem smislu je za »biti« ključna, ker pozitivno vpliva na zmožnost biti deležen spoštovanja in dostojnega ravnanja, kar pa sicer ni nujno uresničljivo le v vaških okoljih, tudi v mestih se oblikujejo takšne »varne cone enakosti v revščini«. Za primer navajamo Osnovno šolo Fužine:

»Na naši šoli je toliko tega, da so otroci že čisto tolerantni in zato ne izzivajo drug drugega. Pri nas se bolj izzivajo zaradi karakterjev, če je kdo čuden, piflar. Zaradi denarja pa ne, ker jih je veliko takih, ki si ne morejo veliko privoščiti. Malokateri je

res bogat, in je toliko različnih narodnosti in različnih jezikov, da so otroci tolerantni« (I_{OŠ}).

8.2.3 Družbeni dejavniki

Družbenih dejavnikov, od katerih so odvisne možnosti za delovanja otrok, je več. V to skupino pretvorbenih dejavnikov otrok umeščamo politike, diskurz, kulturne vzorce, tradicije, vrednote in norme, družinsko okolje ipd. Gre torej za širši družbeni kontekst, v katerega so otroci vpeti. V intervjujih sta bila jasno poudarjena dva družbena dejavnika, in sicer značilnosti družinskega okolja in diskurz o revščini otrok, ki sta se prepletala še z drugimi družbenimi dejavniki, zlasti z vrednotami in normami. V nadaljevanju si v povezavi z intraskupinskimi razlikami podrobneje oglejmo vsakega od njiju.

- **Značilnosti družinskega okolja**

Pri upoštevanju družinskega konteksta nas z vidika osebnih dejavnikov in preživetvenih strategij konkretno zanima vloga staršev. Biggeri poudarja (2004), da zmožnosti staršev za delovanje pomembno določajo možnosti za delovanje otrok, kar v nekaterih situacijah lahko vodi v medgeneracijski prenos prikrajšanosti.

Podobno se potrdili tudi intervjuji, ki smo jih izvedli za raziskovanje teze in raziskovalnih vprašanj disertacije. Strokovnjaki so med ključnimi dejavniki, ki ustvarjajo »začarani krog« revščine, navajali nizko izobrazbo staršev in zdravstvene težave oziroma pomanjkljivosti na področju zdravja. Slednji vidik so v pogovorih večkrat poudarili predvsem strokovnjaki:

»Problem je, kadar je revščina združena morda še s kakšno manjšo prizadetostjo, tudi umsko, in so starši potem težko zaposljivi ali pa sploh niso zaposljivi. Tak starš tudi ne more razmišljati na način, ki bi otroku lahko pomagal. In se tako prenaša iz roda v rod. Potem si še otroci mislijo, zakaj bi pa v šolo hodil, saj bo že. Zadovoljijo se s tem statusom in s tem, kar imajo« (I_{DPM}).

»Kar nekaj je staršev, ki so končali le šolo s prilagojenim programom. Niso niti zmožni nuditi kaj več otrokom« (I_{CSD in DPM}).

»Ravno zdaj imamo tak primer. Mama je hodila v šolo s prilagojenim programom in ni zmožna vstopati na trg dela niti skrbeti za svoje otroke. In so seveda v revščini« (I_{Predšolska vzgoja in izobraževanje}).

Zgodbe staršev, ki so sodelovali v intervjujih, se ujemajo z opažanji strokovnjakov. Za tiste starše, ki trajno živijo v revščini, je pogosto značilna nizka izobrazba, tako kot to navadno velja že za njihove starše. Visoka izobrazba danes sicer ne pomeni več nujno varovalnega dejavnika, ki bi ščitil pred padcem v revščino. Za kakovost življenja otrok pa je kljub temu izredno pomembna, saj predstavlja kulturni kapital staršev (Bourdieu 1986)⁵⁶, ki ga ti »vlagajo« v otroke. Številne raziskave na primer potrjujejo, da visoka izobrazba staršev (predvsem izobrazba mater) pozitivno vpliva na različna področja otrokovega življenja, in sicer na govorni razvoj, bralne navade in s tem tudi na uspeh v šoli (glej na primer Bajc in Marjanovič Umek 2005; Fekonja 2005) ter na zdravstveno stanje otrok (glej na primer Buzeti in drugi 2011).

Ugotavljamo, da sogovorniki v intervjujih pomen kulturnega kapitala staršev za zmožnosti delovanja otrok najpogosteje povezujejo z naslednjima točkama:

- z aspiracijami, ki jih gojijo v odnosu do otrok:

»Mislim, da je to tudi ena velika revščina tam, kjer starši niso tako razgledani in nimajo ne vem kakšnih inspiracij, želja, pričakovanj, ker tudi sami niso živeli v takšnem okolju in se pač sprijaznijo s tem, kar je« (I_{DPM}).

- Z vključenostjo v šolsko delo otrok:

⁵⁶ Razlikujemo tri oblike kulturnega kapitala po Bourdieuju (1986): prvič, predstavlja utelešeno obliko znanja in kapacitet posameznika (gre za kapital v »glavi«, ki ga prepoznamo v privzgojenih vrednotah razumevanja in ustvarjanja kulturnih dobrin, na primer v bralnih navadah), drugič, objektivno se kaže v posedovanju konkretnih dobrin oziroma kulturnih produktov (na primer knjig), in tretjič, v institucionalizirani obliki ga prepoznamo v obliki akademskih nazivov. Kulturni kapital je zgolj ena od treh oblik kapitala: a) ekonomski kapital (dohodki in premoženje); b) kulturni kapital; c) socialni kapital (socialna omrežja, ki posamezniku omogočajo dosegljivost in izrabo drugih oblik kapitala. Pogosto ga merijo s članstvom v različnih organizacijah). Kasneje razvije še simbolni kapital, kateremu pripisuje velik pomen. Tesno je povezan tako s kulturnim kapitalom, saj se kaže navzven v obliki veljave ter ugleda, kot tudi s socialnim, ker prinaša mrežo zavezništva in s tem sprejetost v družbo (Bourdieu 2002).

»Govorim o starših z nižjo izobrazbo, kjer se pozna, da ti zaradi izobrazbe in jezika otrokom ne morejo pomagati in zato jim gre slabše v šoli kot kateremu drugemu otroku« (I_{OS}).

Nizek kulturni kapital negativno vpliva na otroke, ker naj bi po mnenju strokovnjakov ti ponotranjili njihove prakse:

»Mislim, da je to resnično zelo pomembno, v kakšnem otrok raste. Če starši pravijo: 'Bom pač na socialni,' se zadovoljijo s tem marginalnim življenjem, živijo od socialne podpore in v to potisnejo tudi svojega otroka. Če je starš zadovoljen s tem, da dobiva socialno pomoč, ja, kakšen zgled daje otroku?« (I_{RK}).

»Na primer družinski vzorec, kjer se starš raje odloči ostati doma in brez službe. In mi vemo, da otrok najmočnejši vzorec dobi doma. Potem otrok nima nobene motivacije po izobraževanju in iskanju zaposlitve. Na Ptujju smo ugotovili, da se že tretja generacija v isti družini preživlja samo s socialnimi transferji« (I_{CSD in DPM}).

Poleg osebnih dejavnikov so za našo razpravo zanimive še preživetvene strategije staršev. S pojmom »preživetvene strategije« razumemo možnosti, ki staršem v dani situaciji omogočajo, da aktivno vplivajo na svoj položaj in položaj otrok. Te možnosti so v slabih socialno-ekonomskih razmerah izredno omejene.

Iz pogovorov s starši in strokovnjaki smo izluščili vsaj enajst preživetvenih strategij; na podlagi ocene o možnih tveganjih, kakršna lahko spremljajo dejavnosti, ki vodijo v izboljšanje virov oziroma sredstev staršev, jih delimo v tri skupine: pozitivne, negativne, mešane.

V skupino *pozitivnih* preživetvenih strategij smo umestili pomoči formalnih omrežij, kot so centri za socialno delo, izobraževalne institucije in humanitarne organizacije (na primer Rdeči križ, Karitas, Društvo prijateljev mladine). Predvsem slednje so starši v pogovorih zelo pogosto omenjali. Obstaja možnost, da so starši zaradi samega okolja, kjer so potekali intervjuji, v večji meri podajali zaželene odgovore, kot bi jih sicer (intervjuje smo, kot podrobneje predstavljamo v poglavju o metodologiji, večinoma izvedli v prostorih humanitarnih organizacij. Te so nam tudi priskrbele kontakte

intervjuvanih oseb). V to skupino smo uvrstili tudi kupovanje rabljenih in s tem cenejših predmetov, samooskrbo, zaprosila za izredno denarno socialno pomoč⁵⁷ in obračanje na pomoč socialnih neformalnih omrežij.

Velja, da vsi starši nimajo enakih možnosti za uporabo omenjenih pozitivnih strategij. S samooskrbo si na primer pomagajo predvsem tisti, ki živijo v okoljih, ki to omogočajo, kar je pogosteje na podeželju. Na pomoč socialnih omrežij se na primer enostarševske družine lahko zanašajo veliko manj kot drugi tipi družin:

»Največje oviro predstavlja to, da smo enostarševska družina, in slaba podpora družine. Službo iščem samo dopoldne, ker nimam varstva. Tukaj sem nemočna. Mama noče paziti otrok. Tudi kadar sva bile dogovorjene, ni bila zanesljiva, je zamudila, ali pa me je po nekaj časa že klicala, kdaj jih pridem iskat. Z bratom pa tudi nimava stikov. Že kot otroka se nisva marala« (I_{ST10}).

»Težko je, ker sem mama samohranilka. Na črno težko delam, ker se vedno dela popoldne, otrok pa ne morem puščat samih doma. Kar pa dobivam ponudb od Zavoda za zaposlovanje, pa je ob takih urah, da ne uspem dobit varstva« (I_{ST7}).

Situacija je še zlasti težka v primerih, kjer gre za podvajanje tveganih dejavnikov revščine. Primer enostarševske priseljene družine brez državljanstva: *»Če bi bila Slovenka in imela družino tukaj, bi bilo lažje. Ne bi pa šla nazaj, ker tam res ni možnosti za službo, vsak dan je borba« (I_{ST3}).*

Glede na to, da so pri revnih socialna omrežja manjša in veliko bolj družinocentrična (kar pomeni, da jih pretežno sestavlja ožje in širše sorodstvo) kot pri drugih, obstaja večja verjetnost obremenjenosti obstoječih opor kot pri drugih (Novak in Nagode 2004). To pomeni, da četudi revne družine imajo socialno mrežo, ni nujno, da se nanjo v primeru finančnih težav lahko obrnejo, saj so bližnje osebe pogosto tudi same v težavnem položaju. V intervjujih se je to največkrat pokazalo pri enostarševskih družinah:

⁵⁷ Gre za socialno pomoč države, namenjeno kritju izrednih stroškov (kot je na primer nakup šolskih potrebščin za otroke, kurjave ipd.) ali za primere, kadar se osebe znajdejo v materialno ogroženem položju.

»Od mojih mi nihče ne pomaga, sama sem. Sicer pa niti nimajo spet toliko, da bi lahko financirali še naju« (I_{ST14}).

Med mešane preživetvene strategije smo vključili: a) delo na črno, ki je ena izmed pomembnejših preživetvenih strategij staršev. Delo na črno smo umestili v to skupino preživetvenih strategij, ker prinaša tveganja, saj mora oseba, če inšpekcija odkrije opravljanje te oblike zaposlitve, plačati visoko denarno kazen: »Brez pogodbe sem delala dva dni, dobila me je inšpekcija, zdaj čakam še na to kazen« (I_{ST14}); b) izposoja denarja in najem kreditov, ki se lahko, kot smo uvodoma že omenili, v nekaterih nepričakovanih situacijah, ki otežijo poplačilo dolga, dolgoročno izkažejo kot negativna strategija; c) opravljanje nadurnega dela. Ta pomeni sicer dodaten vir zaslužka, vendar pa prinaša tudi nekatera tveganja oziroma posledice: »Sorodnica, ki je brez partnerja, je delala cele dneve, vedno utrujena, zato da se otrokom navzven revščina ni poznala, ampak na drugi strani pa je bila premalo časa z otroki« (I_{ST25}). V skupino mešanih preživetvenih strategij bi lahko umestili tudi socialna omrežja, saj ni nujno, da prenosi pomoči temeljijo zgolj na altruističnih vzgibih; v ozadju se nemalokrat skrivajo težnje po recipročnosti. Ker pa v intervjujih ta vidik ni bil poudarjen, smo pomen socialnih omrežij vključili v skupino pozitivnih strategij.

Kot negativne strategije pa smo razumeli odlog plačila položnic oziroma neplačevanje položnic, kar zaradi nastalih dolgov vodi v poglobljanje težavne situacije:

»Plaćamo najnujnejše položnice, veliko preračunavamo, grem do meje, da ni izklopa« (I_{ST17}).

»Trenutno se res zelo težko živi. Tako je, odkar sem izgubila službo. Prej sem lahko imela vse položnice plačane. Neplačevanje položnic mene res grozno skrbi. Skrbi me rubež, saj vzeti nimajo kaj, ampak na stanovanje se lahko usedejo (I_{ST8}).

»Odlagam pa tudi s plačilom položnic, osnovne vedno plačam: položnice in hrano, za vrtec pa ne komplicirajo, če kdaj zamudim« (I_{ST9}).

Nevladne organizacije na tem mestu pogosto nudijo oporo, toda kot ugotavljajo njihovi predstavniki, s katerimi smo opravili intervjuje, se nekateri nanje ne obrnejo po pomoč zaradi občutka sramu:

»Ljudje odlašajo, preden res pokličejo, in potem se nabirajo dolgovi. Sram jih je, mislijo, da prihodnji mesec pa bodo zmogli, ampak prihodnji mesec je zopet potrebno jesti. Mogoče bi bilo lažje, če bi kar takoj prišel s tisto položnico, ki jo ima za 50 EUR« (I_{DPM}).

V skupino negativnih preživetvenih strategij smo umestili tudi izjave strokovnjakov o instrumentalnem pogledu staršev na otroke, v smislu, da si starši svoj materialni položaj izboljšujejo s povečevanjem števila otrok.

»Imajo toliko otrok, da se mami niti ne splača delati. Družine so res zelo različne« (I_{DPM}).

»Nam je en Rom rekel, da so otroci denar. On ima enajst otrok in dobi za vse doklade in potem se še stopnjuje, so večji, če jih imaš več« (I_{DPM}).

Ker v tej strategiji prepoznamo elemente diskurza, se ji bomo bolj posvetili v delu, v katerem analiziramo diskurzivne prakse o revščini otrok.

Preživetvene strategije staršev, ki smo jih popisali doslej, so preživetvene v dobesednem pomenu besede, ne pomenijo pa svobodnih izbir in svobodnega razvoja v Senovem smislu (2001). Strategija staršev, ki ustreza kriterijem svobodnega razvoja, je pri revnih starših po našem mnenju razvidna edinole v otrokocentričnih vzgojnih stilih.

Definicije otrokocentričnosti, ki bi operativno opredelila aktualen konstrukt otroštva, ni. Razumemo jo podobno, kot jo opredeli Rener (2002), z vidika očitnega osredinjenja družine okrog otrok, kjer starši namenjajo ogromno energije, časa in denarja za dobro otrok. Menimo, da se te otrokocentrične prakse s svobodnimi izbirami povezujejo v dveh točkah:

- oseba (v tem primeru starši) je in dela tisto, kar ceni;
- delovanje pomeni svoboden razvoj v smislu izboljšanja trenutnega položaja.

Razložimo povedano ob primeru etnografske študije razvoja skupnosti, ki živi v Hondurasu (Hall 2014). Avtorica analizo življenja te južnoameriške skupnosti postavi v

kontekst zmožnosti in ugotovi, da je gonilo njenega razvoja »ereba-izobraževalni krog zmožnosti«, kot ga sama poimenuje. Ereba je kruh, ki ga za preživetje izdeluje že vrsta generacij. Skupnost potrebuje kruh za hrano, zaslužek od prodaje pa je namenjen financiranju šolanja otrok v mestu. Ereba tako ni pomemben le kot sredstvo za preživetje, kot vir prehranjevanja; bistven je zlasti za prihodnost otrok. Celotna skupnost je vpeta v krog, od pridelave žita do izdelave in prodaje kruha, pri čemer so tudi koristi razpršene na celotno skupnost: otroke (tako imajo omogočen dostop do izobraževanja in s tem do zaposlitve ter zaslužka), družino (od otrok se pričakuje, da poskrbijo za ostarele starše, kar bodo izobraženi in zaposleni odrasli otroci vsekakor storili lažje in bolje, kot bi sicer), celotno skupnost (ohranjanje tradicije in skupnosti nasploh, saj se od izobraženih otrok pričakuje, da branijo skupnost in zaščitijo njene zemljiške pravice). »Krog zmožnosti« tako poganjajo vrednote skupnosti (ta sta ereba in izobraževanje otrok), ki so utemeljene v: a) kolektivnih vrednotah; b) kolektivnem delovanju; c) distribuciji kolektivnih zmožnosti (Hall 2014). Orisani primer se morda sprva zdi v nasprotju s konceptom zmožnosti, saj ta eksplicitno poudarja, da *»zmožnosti pripadajo predvsem posamezni osebi. Končni cilj je okrepiti zmožnosti posameznika, in ne izrabljati ljudi kot sredstvo za povečanje zmožnosti drugih ljudi oziroma zmožnosti kake skupine«* (Nussbaum 2011, 35). Ob tem Sen (1994) poudari, da krepitev kolektivnih zmožnosti ni sporna, če s tem pridobijo vsi člani.

Kako se otrokocentričnost kaže na kolektivni ravni, v družini, smo preverili v okviru opravljenih intervjujev. Ugotavljamo, da se otrokocentrične vzgojne prakse kažejo na treh področjih življenja otrok: uspeh otrok (na različnih področjih, lahko gre za uspeh v šoli, športu, kulturnem udejstvovanju itd.) ter zadovoljenost materialnih in čustvenih potreb otrok. Vse tri vidike shematično prikažemo v naslednji shemi.

Shema 8.1: Otrokocentričnost na treh področjih življenja otrok⁵⁸

-	Uspeh	+
<p><i>Samo starejšemu je šlo v šoli, ostali hodijo v prilagojen program, imajo odločbe. Naši otroci so izključeni pri tistih, ki imajo več od nas. Saj pripeljejo kdaj domov kakšne prijatelje, ampak so ti v podobni situaciji kot mi. (I_{ST16})</i></p> <p><i>Moja hčerka je še v slabši situaciji kot jaz. Nima izobrazbe, nima službe, ima otroka - jaz sem kriva, jih nisem šolala. Mojima otrokoma nisem toliko nudila, nisem mogla. (I_{ST8})</i></p> <p><i>Mislím, da je ena velika revščina posebej tam, kjer starši niso tako razgledani in nimajo visokih želja in pričakovanj, ker tudi sami niso živeli v takšnem okolju in se pač sprijaznijo s tem, kar je. (I_{DPM})</i></p> <p><i>Tisti, ki so malo bolje situirani, stojijo za temi otroki in so zelo nepopustljivi, bi rekla, proti učiteljem; starši, ki so malo bolj revni, si po navadi niti ne upajo kaj dosti reči učiteljem. (I_{DPM})</i></p> <p><i>Imaš lahko otroka, ki ima določene pomanjkljivosti v razvoju in potem, če primerjamo, da je tak otrok v družini, ki je revna, ali pa v družini, kjer vse naredijo zanj in znajo ravnati z njim, kar je najpomembnejše. Na primer ena družina, kjer so materi vsi govorili, da naj gre otrok v posebno šolo, pa je otrok kljub vsemu naredil osnovno šolo. Ampak zakaj? Ker je mama pustila službo in se posvetila njemu. (I_{DPM})</i></p>	<p><i>Starejša, ki je v šoli, je pridna, odlična. Veliko posluša. Doma ne dela veliko. Domačo nalogo in vse ostale stvari v podaljšanem bivanju naredi. Doma veliko beremo. (I_{ST10})</i></p> <p><i>Jaz otroke zelo spodbujam. Želim si, da bi hči kakšen inštrument igrala - že v prvem razredu sem to želela, ampak ni šlo zaradi financ. Potem sem pa razmišljala, da je mogoče to še prekmalu, da je bolje, da zna najprej dobro brati in pisati. Sem se pozanimala. Jaz nisem imela priložnosti, da bi kdaj kam šla, sedaj pa hočem to spremeniti. Nisem izobrazena visoko, za hčeri pa hočem, da sta. Zato jih spodbujam, kolikor se le da, veliko hodimo ven (na sprehode, kolesarit, drsat). (I_{ST10})</i></p> <p><i>Želim, da otrok nekaj doseže. (I_{ST8})</i></p> <p><i>Poskušamo čim več dati poudarka na učenju in se odpovedujemo sebi, priboljškom, tudi počitnicam, da so enakovredni ostalim v šoli in pri izvenšolskih dejavnostih. (I_{ST25})</i></p> <p><i>Sin je vključen v športne aktivnosti. Igra nogomet. Oprema stane in vsake 3-4 mesece je treba zamenjati čevlje. Ampak se da lepe stvari za malo denarja dobiti. Sinu ne bi vzela nogometa. To zanj ni hobi, to je zanj prihodnost. To je njegova pot, tega mu ne smem vzeti. Lahko zateguješ pri obleki, pri hrani, ampak če jim pa to vzameš, to so pa njihove sanje. (I_{ST3}).</i></p> <p><i>Za najmlajšo sploh ne vem, kdaj nalogo naredi. Je zelo pridna. (I_{ST6})</i></p> <p><i>V šoli so zelo pridni, sploh starejša, ki hodi v tretji letnik srednje šole. Res je pridna (odlična, nezahtevna, razumevajoča, skromna, kot da je ni, ne rabi nobene pomoči). (I_{ST9})</i></p>	

⁵⁸ Znak plus predstavlja oznako za otrokocentričnost, znak minus pomeni, da gre za prakso, ki je v nasprotju z otrokocentričnostjo.

-	Materialne potrebe	+
<p>Vsi starši se niso pripravljene odpovedovati z mišljenjem, da otrok ne bo toliko izgubil, bo že potem nadomestil, ko bo odrasel, jaz pa sem še mlad in hočem živeti. Nekateri se pa 15 do 20 let odrekajo, da se otrok ne bi čutil prikrajšanega. (IST₂₅)</p> <p>Pride mama k meni po spodnje perilo za deklico, pa ji je vseeno, če so fantovske, samo da nima nage riti. Tu vidim skrajnost pri otroku, saj ga to lahko spremlja vse življenje in ima v življenju težave. (I_{CSD in DPM})</p> <p>Imamo tudi primer, ko je prišla mama, pa vprašala, koliko stane morje, pa ji odgovorim, da nič. To plačajo naši sponzorji, če boste dali otroku za kakšen sladoleđ, drugače bomo pa tudi mi poskrbeli za te stvari.</p> <p>Gospa: »Ja, pa me vseeno zanima, koliko stane morje.«</p> <p>Intervjuvanka: »Zakaj vas zanima, gospa?«</p> <p>Gospa: »Saj otrok ne rabi morja, jaz pa rabim denar.«</p> <p>Lahko si mislite, kako sem pogledala, otrok pa suhčen, slabega videza, podhranjen zaradi pomanjkanja odgovornosti mame. Ta mama je potem dobila za otroka šolske potrebščine in je šla v sosednji lokal, kjer je to hotela zamenjati za alkohol. (I_{RK})</p>		<p>Zase že dolgo časa nisem nič kupila, otrokom kupim. Bog ne daj, da otroku ne bi dala. (IST₁₀)</p> <p>Vse posvečava otrokoma, dejansko raje kdaj ne plačamo kakšne položnice, da otroku nudimo, kar potrebuje (na primer kakšno igračo), da se ne počuti izločenega. Tudi njegovi prijatelji pogosto pridejo na obisk. (IST₁₅)</p> <p>Ne želim, da bi se otrok počutil manjvrednega, zato se potrudiva nuditi največ, vsaj njima. Upam, da bosta zadovoljna v življenju. (IST₁₅)</p> <p>Če je v šoli moderna kakšna nova zadeva in si jo tudi moj otrok zelo želi, se res potrudimo, da to tudi dobi, da se ne bi počutil manjvrednega od ostalih. Res ne želim, da bi otrok občutil pomanjkanje. (IST₁₅)</p> <p>Vedno se potrudim, da ji lahko omogočim čim več, tudi moji starši in ostali sorodniki. Raje sebi ne kupim česa novega, pa njej dvoje hlače več, če jih potrebuje. (IST₂₄)</p> <p>Želim si, da ima moj otrok vse, česar jaz nisem imela. Dosti na to vpliva tudi okolica, vendar v vrtcu k sreči še ne delajo tolikšnih razlik. Želim ji privoščiti, raje sebi odrečem. Velikokrat mi potem že sama reče, da zdaj naj pa še sebi kaj novega kupim, da njej sem že dovolj. (IST₂₄)</p> <p>Ko sem govorila s šolsko psihologinjo, sem ji rekla: »Vi ne smete vizualno ocenjevati mojih otrok, moji otroci so čisti, urejeni.« Jaz imam sicer škornje dobrih 8 let stare, zato ima pa moja hči nove adidaske. Jaz sebi ne bom nič kupila, bo pa moja hči imela 50 eurov vredne superge. In vi, ko pogledate moje otroke, nikoli ne boste rekli, da so to neki socialno ogroženi otroci. (IST₂₇)</p> <p>Za otroke enostavno mora biti, če jaz nimam, nič hudega, za otroke pa mora biti. (IST₂₇)</p> <p>Včasih se tudi dogaja, da starši kompenzirajo revščino s tem, da otrokom omogočijo vse, čeprav živijo v pomanjkanju, in kupijo vse, da ne bi bili prikrajšani in stigmatizirani. (I_{RK})</p>

-	Čustvene potrebe	+
<p><i>Moje mnenje je, da otrok ne sme čutiti, da ga imamo preveč radi. Jaz jim ne povem. Ker če čutijo, da jih imamo preveč radi, to tudi izkoriščajo. Smo pa vseeno v družini kar povezani. (I_{ST16})</i></p> <p><i>Da starša zanemarljata otroka, ali kaj drugega, je posledica tega, ker ljudje nimajo dela. Jaz pravim, če ne uporabljaš rok in glave, ljudje postanejo nasilni do soljudi, do ljudi, ki jih imajo radi. Ne govorim samo o fizičnem, tudi o verbalnem nasilju. (I_{RK})</i></p>		<p><i>Jaz skrivam stisko pred otroki. Za sedaj mi pomaga vsaj to, da so otroci dobro. Moram delati, da pomagam otrokom. (I_{ST2})</i></p> <p><i>Stiki v naši družini so res zelo tesni. Otroka se zavedata, da smo prišli v Slovenijo zaradi njune lepše prihodnosti. Velikokrat sedemo skupaj in se pogovorimo o vseh zadevah. (I_{ST20})</i></p> <p><i>Ker je mož že pred več leti odšel delat v Slovenijo, sem hčer večino časa vzgajala sama. Sicer je redno prihajal v BiH, kadar je le mogel, pa vseeno. Zaradi pomanjkanja denarja je hči odraščala skoraj brez očeta. Zato smo se pred parimi leti odločili, da prideva tudi midve sem, smo vsaj skupaj, smo družina in bomo poskušali preživeti tudi to. Važno je, da smo končno skupaj. Odnosi v družini so lepi, res se lahko zanesemo drug na drugega. Končno smo skupaj kot družina, čeprav je težko. (I_{ST21})</i></p> <p><i>Dobro bi bilo, da bi mož dobil delo, saj ta socialna pomoč ne more biti večno. Sploh pa, jaz imam 10 let delovne dobe za sabo, sem vajena delati. Priznam pa, da je sedaj, ko sem ostala doma, to zelo dobro za moje otroke in sem več z njimi. Tega stanja sedaj vseeno ne bi menjala za stalno službo. (I_{ST27})</i></p> <p><i>Če čisto po resnici povem, bi raje videla, da imam kakšno takšno honorarno službo, da občasno zaslužim kakšen denar na črno. Ne rabim nekega udobja, ne rabim avta, ker to bi pomenilo samo še dodatni strošek. Samo nek tak dodaten zaslužek, da lahko kvalitetno preživljam čas z otroki, ker vem, kako je, če si cel dan v službi in prideš domov utrujen. (I_{ST27})</i></p>

Sheme prikazujejo tri različna področja, ki se zdijo staršem izredno pomembna, kar potrjujejo izjave o delovanjih, usmerjenih v njihovo uresničevanje. Pri tem ni nujno, da so hkrati usmerjeni v vsa tri področja – navadno tisti starši, ki so izrazito usmerjeni v uspeh otrok, pomena zadovoljenosti materialnih potreb otrok niso postavljali na prednostni seznam oziroma so opozarjali na nevarnosti pretiranega ukvarjanja s tem delom kakovosti življenja otrok, kar obenem kaže na njihov kulturni kapital:

»Zdi se mi nadvse pomembno, da ima otrok zadovoljene osnovne življenjske potrebe, da shajava v dobrih odnosih, vseeno pa ne želim pretiravati v materialnih dobrinah. Pomembno se mi zdi, da otrok ceni in dobi drugačen pogled na materialne dobrine (na primer, bo imel telefon, vendar ne najboljšega). Z veseljem skrbim, da otrok živi v koraku s časom, vendar ne pretiravam, tudi poceni se da slediti novim smernicam« (I_{ST12}).

»Res upam, da otroci niso prikrajšani pri čem. Imata vse, kar potrebujeta. Pustimo ostalo ... ker otrok v resnici pol stvari ne rabi« (I_{ST10}).

Starši predstavljena tri področja visoko vrednotijo, ker je to, prvič, v skladu z normo dobrega starševstva: grajenje lastne biografije staršev danes precej sovпада z biografijami otrok, ki so postavljene za merilo dobrega starševanja: če so uspešni otroci, to pomeni, da so uspešni tudi njihovi starši, in obratno. In drugič, ker izhajajo iz lastnih vzgibov in občutij prikrajšanosti, ki so jih na teh področjih doživeli v obdobju svojega otroštva:

»Moj mož je na lastni koži občutil revščino, ravno zaradi tega si ne želi, da bi to doživljala tudi njegova otroka, da bi se počutila neenakopravna drugim« (I_{ST15}).

»Jaz nisem imela priložnosti, da bi kam šla, hočem to spremeniti. Nisem izobrazena visoko, pri njih pa hočem, da so« (I_{ST10}).

»Želim si, da ima moj otrok vse, česar jaz nisem imela« (I_{ST24}).

»Včasih izpadeš slab starš, ker jim ne moreš dati vsega, kar si želijo. Res je težko. Ampak starejši sin razume, z njim se lahko pogovorim o teh stvareh, mi je v veliko oporo v čustvenem smislu« (I_{ST3}).

Vlaganje staršev v otroke pomeni svoboden razvoj, ker jim pomeni upanje na boljšo prihodnost, daje zadoščenje in smisel. Pričakujejo, da bodo tako pripomogli k temu, da se bodo njihovi otroci razvili v uspešne in samozavestne posameznike. Ena od sogovornic je takole pojasnila, zakaj se ji zdi pomembno, da njen otrok v življenju ni prikrajšan: *»Prihodnost je veliko lažja, če vsaj otroci upajo na boljše življenje. Takrat se bo vse spremenilo. Želim si samo, da uresničijo svoje sanje« (I_{ST3}).* Otrokocentrični

konstrukt otroštva je torej usmerjen v prihodnost, poganjata pa ga še vedno oba sistema, ki sta pripomogla k njegovemu razvoju: izobraževalni sistem in potrošništvo, na kar nakazujejo tudi intervjuji.

Naše ugotovitve so v nasprotju s pogledom Jenksa (1996), ki meni, da je moderni konstrukt otroštva, ki se kaže v obliki obljube in je vezan na izpolnjevanje pričakovanj v prihodnosti, minil, v pozni moderni naj bi ga zamenjal drug konstrukt otroštva, in sicer nostalgичno otroštvo.

Nostalgичnost je moč prepoznati v čustveni funkciji otrok, ko starši nanje gledajo kot na zanesljive osebe, vredne zaupanja, in ko kot taki nastopajo v različnih vlogah, od zakonca, prijatelja do sodelavca staršev ipd. Otroci so simbolična reprezentacija družbe, so izboljšana različica odraslih (Jenks 1996, 107–108). V okviru naše raziskave se je pokazalo, da v resnici sočasno obstajata oba konstrukta, saj drug drugega ne izključujeta. Poleg konstrukta »otroštva obljube« prepoznamo tudi »nostalgичnega otroka«, kot je razvidno iz shematičnih prikazov otrokocentričnosti.

Revni starši, ki svoje biografije usmerjajo proti izpolnjevanju ideala odgovornega starševstva, so po demografskih značilnostih povsem raznolika skupina. V našem vzorcu imajo sicer vsi večinoma nizko izobrazbo in omejena sredstva za doseg cilja, vendar se med seboj razlikujejo po zaposlitvenem statusu, številu otrok, tipu družine in kraju bivanja. Njihova skupna točka je visoko vrednotenje otrokocentričnosti in izrazit občutek obremenjenosti in ponotranjene krivde, ki izhaja iz nemoči, da bi svojim otrokom omogočili še več: *»Ko sem ostala sama z otrokom, sem se seveda odločila, da otroku nudim vse, saj revščina ni otrokova krivda. Zelo me skrbi trenutno. Ponoči pogosto jokam, ne morem spati«* (I_{ST14}).

Kljub vsemu se zdi, da sta predvsem za usmerjenost staršev v izpolnjevanje materialnih potreb otrok morda nekoliko pomembnejša kraj bivanja in tip družine. Na podlagi intervjujev s starši namreč predvidevamo, da je ta vidik nekoliko izrazitejši v okoljih z večjo blaginjo oziroma tam (kar lahko razložimo z relativno in relacijsko naravo revščine), kjer merilo blagostanja vedno postavlja okolica. Sklepamo tudi, da gre manj pogosto za velike družine, saj te zaradi stroškov, ki jih prinese večje število otrok, težje sledijo temu idealu.

Skupina staršev, ki smo jo umestili na nasprotni pol »otrokocentričnih staršev«, velja v tem pogledu za nekoliko bolj homogeno. Na podlagi opravljenih intervjujev s starši predvidevamo, da gre pri tej skupini najpogosteje za starše, ki živijo v trajni revščini. Naše ugotovitve pritrjujejo izsledkom omenjene raziskave Ashwortha in drugih (1994) v tem delu, ko kažejo na to, da je upoštevanje dinamike revščine otrok ključno za poznavanje kakovosti življenja otrok.

S stališča doseganja kakovosti življenja otrok se zdi, da je otrokocentrični konstrukt za revne otroke ugoden. Daje jim moč, tako posredno (saj se od staršev na širši družbeni ravni pričakuje, da izpolnjujejo normo odgovornega starševstva) kot neposredno (imajo okrepljene pogajalske moči na mikro ravni, znotraj družine). Obenem pozitivno vpliva na njihove zmožnosti in delovanja, kot so zmožnost biti izobražen, biti ljubljen, participirati ipd. Ob tem Simonišek (2015)⁵⁹ opozarja na možne negativne učinke pretirane usmerjenosti staršev v zadovoljevanje materialnih potreb otrok:

»Opažam spremembo vrednot v povezavi z vzgojnimi ukrepi staršev. Veliko govorimo o ogroženosti otrok, ampak pojavlja se drug nivo te revščine. Pojavlja se ogroženost staršev, in sicer iz preprostega razloga – ker nimajo vzgojnih mehanizmov, niso uspeli primerno vplivati na otroke, zato so kupovali svoj družbeni in socialni mir, tako da so otroke podprli v vseh možnih vidikih, sebe pa zanemarili. Posledice so vidne v samomorih, starši pristanejo v psihiatričnih bolnišnicah, na cesti. Povečan altruizem staršev vodi v egoizem otrok.«

Med možnimi negativnimi vidiki otrokocentričnosti za otroke bomo na tem mestu poudarili predvsem recipročnost, ki je eden temeljnih elementov otrokocentričnega konstrukta. Poraja se vprašanje, kaj izpolnjevanje zahtev in pričakovanj staršev pomeni za otroke, kako obremenilno namreč vpliva nanje. Iz odgovorov sodelujočih v naši raziskavi o tem ne moremo sklepati, čeravno so bila recipročna dejanja otrok v pogovorih večkrat poudarjena. Predvsem to velja za naslednji področji:

⁵⁹ Predstavnica Cone Fužine (intervju z osebo, izveden v okviru raziskave Črnak-Meglič in drugi 2015a).

- dajanje čustvene opore: *»Včasih sem tudi žalosten. Ne dolgo nazaj je mami vsaj začasno delala, sedaj pa ne več. Nadomeščala je čistilko in ji že dva meseca nočejo plačati. Poskušam jo tolažiti«* (deček, 13 let; I_{O3}).
- Posredno in neposredno prispevanje v družinski proračun: *»Ni ti lahko, ko so otroci za kaj prikrajšani, za kakšne stvari, ki niso nujne, so pa lahko. Ampak midva imava res dobre otroke, stvari zastopita, poveva jima, da trenutno ni 'dinarčkov', tudi ko je treba delati, razloživa, da je pač tako, če želimo zaslužiti nekaj denarja. Je pa zelo smotan občutek, ko ti otrok prinese centke in reče: 'Poglej, mami, saj imam jaz dinarčke, če jih ti nimaš'«* (I_{ST23}).

V skupino recipročnih dejanj navsezadnje prištevamo vse strategije preživetja otrok, s katerimi ti lajšajo breme, ki ga revščina nalaga staršem. Gre za neobremenjevanje staršev z nakupom materialnih stvari (o čemer med drugimi govori tudi zgornji citat), potlačitev lastnih potreb, prevzemanje vloge staršev, prerazporeditev bremen med sorojenci ipd. Vloga bratov in sester je v kontekstu revščine izredno pomembna; starejši navadno skrbijo za mlajše (v čustvenem in materialnem smislu, tudi s pomočjo pri učenju). Doživljanje revščine se tako ne razlikuje le v celotni skupini revnih otrok; že v družini so razlike na različnih ravneh koncepta zmožnosti – pomembni so starost otrok, spol, značajske lastnosti, večšine in inteligenca, časovna dinamika revščine, kar v nadaljevanju določa razlike v zmožnostih in delovanjih otrok. Ker skušajo drugi člani družine pogosto obvarovati najmlajše otroke pred negativnimi posledicami revščine, so ti v nekoliko boljšem položaju kot njihovi sorojenci (čeprav biti najmlajši v družini ni nujno vedno pozitivno, kar je očitno na primer pri nošenju obrabljenih oblačil, ki jih mlajši »podedujejo« od starejših otrok); vendar zaradi vrstnega reda rojstva ne živijo v nevednosti, saj se dobro zavedajo položaja družine:

»Oči nima službe in gleda, če bo kaj našel. Samo mami ima delo. Brat tudi dela, pomaga pri položnicah. Slišim, kaj se pogovarjajo« (deklina, 10 let, najmlajša od štirih otrok v družini; I_{O5}).

Otrokocentričnost po našem mnenju poleg upoštevanja recipročnosti negativno vpliva tudi na samostojnost otrok, saj prispeva k »časovni revščini« otrok, ki pomeni okrnjeno zmožnost svobodne presoje o porabi lastnega časa.

V sodobni družbi se kaže kot problem pomanjkanje časa otrok oziroma njihovega prostega časa, na kar opozarjajo ugotovitve raziskovalcev, ki odkrivajo, da se razlike med urnikom otrok in urnikom odraslih zmanjšujejo, in pojav imenujejo »sindrom otroške naglice« (Švab 2001; Beck in Beck-Gernsheim 2006). Otroška naglica se pospešuje sočasno s sholarizacijo in kurikulizacijo (glej na primer Ennew 1994; James in drugi 1998). Slednja pomeni naraščanje strukturnih dejavnosti, ki poleg šolskega udejstvovanja obsegajo še športne in kulturne dejavnosti; sholarizacija v ožjem smislu pa se nanaša na šolske obveznosti, ki se vrivajo tudi v čas, ko je pouk že končan (na primer pisanje domače naloge) (Mayall 2000). Nekoliko starejša raziskava, temelječa na podatkih, zbranih v obdobju od leta 1981 do 1997 (Doherty v Darbyshire 2007, 91), je na primer potrdila, da se je prosti čas otrok skrajšal za 12 ur na teden, čas za nestrukturirane dejavnosti na prostem pa za več kot polovico, medtem ko se je v istem obdobju čas za strukturirane športne dejavnosti podvojil na pet ur in 17 minut na teden, prav tako se je podvojil tudi čas, namenjen učenju.

Ko govorimo o pomanjkanju prostega časa otrok, ne mislimo zgolj na brezdolje, enako pomemben je čas brez prisotnosti odraslih. Da je slednja komponenta za dojetje časa otrok pomembna, je v svoji raziskavi z naslovom *Izpogojena otroštva*, v katero so bili vključeni otroci v starosti devet let, ugotovil Mayall (2000, 253–254), ki pravi, da *»otroci definirajo prosti čas kot čas, ko niso pod neposrednim nadzorom in kontrolo odraslih«*.

Z vidika starosti otrok imajo mlajši izrazito manj avtonomije pri razpolaganju s svojim časom kot adolescenti. Po ugotovitvah slovenskih raziskav o prostem času mladih (Ule in Renner 1998; Renner 2002; Gril 2006) naj bi z naraščanjem starosti upadala vključenost v organizirane prostočasne dejavnosti; razlike med starostnimi skupinami otrok so opazne predvsem na prehodu iz osnovnošolskega izobraževanja v srednješolsko (Gril 2006). Podobno je pokazala tudi raziskava Inštituta RS za socialno varstvo (Rakar in drugi 2010), po kateri med osnovnošolci kar 86 % otrok obiskuje interesne dejavnosti, medtem ko je takih 62 % srednješolcev.

Razloge za večjo ranljivost mlajših otrok pripisujemo nadzoru otrok oziroma natančneje sofisticiranemu načinu nadzorovanja otrok, ki je po Mayallu (2000) ena

ključnih značilnosti otroštva v postmoderni. James in drugi (1998) menijo, da je otroštvo najbolj intenzivno nadzorovano obdobje človekovega življenja. Kontrola nad otroki ne poteka več z dominacijo in avtoritarno vzgojo mehanizmi nadzora so postali bolj latentni in so razvidni v otrokocentričnih pristopih pri vzgajanju otrok, ki omejujejo otrokom razvijanje interesov po lastni volji (Jenks 1996). Odrasli nadzor opravičujejo z naturalizacijo otroštva, saj mora biti otroštvo po njihovem prepričanju obdobje aktivne rasti in razvoja, ker prinaša ugodnosti za otrokovo prihodnost, za njegovo srečo v odraslosti (Mayall 2000). Glede na znanstvene utemeljitve različnih razvojnih ved pa je treba začeti vlagati v otroke karseda zgodaj, saj prva leta življenja pomembno določajo človekov nadaljnji razvoj.

Časovna avtonomija je v kontekstu revščine pogosto poudarjena z negativnega vidika, češ da so otroci, ki živijo v revščini, v primerjavi s svojimi vrstniki bolj prepuščeni sami sebi, brez nadzora odrasle osebe (glej na primer Sutton 2008). Ugotovitve intervjujev tega ne potrjujejo, saj so sogovorniki v pogovorih pogosto omenjali zgoščene urnike otrok, ki prihajajo iz revnih okolij.

»Hočem, da je hčerka vključena v čim več aktivnosti. Na vse jo pošiljam, ker res ne želim, da bi imela občutek, da je za karkoli prikrajšana. Tega si nikoli ne bi odpustila« (IST14).

»Pri nas najmanjša, ki je zelo gibčna, hodi na gibalčka. Naša ta tretja deklica hodi pet na RTV zborček. Fanta pa košarko igrata« (IST26).

Iz intervjujev je razvidno, da so s strukturiranimi dejavnostmi, šolskimi in obšolskimi, obremenjeni tudi otroci, ki prihajajo iz revnejših okolij, kar pomeni, da skušajo njihovi starši slediti otrokocentričnemu konstrukturo otroštva, podobno kot drugi starši.

Koncept zmožnosti obravnava predvsem zmožnosti in delovanja posameznika, osredotočen je torej na individualno raven. Ker pa ga pri tem vpne v širši družbeni kontekst, pridejo do izraza interakcije in povezave opazovanega individuuma s pomembnimi drugimi. S tem ne spregledamo, kako posameznik prispeva k delovanju neke druge entitete, na skupnostni ravni – ki pomembno vzajemno določa njegovo delovanje. Pri raziskovanju revščine postane to precej očitno.

▪ Diskurz o revščini otrok

Poznavanje diskurzivnih praks, v našem primeru diskurzov o revščini otrok, je pomembno iz dveh razlogov. Prvič, ker vpliva na oblikovanje ukrepov politik. Že Georg Simmel (1908) je opozoril na to, da je radodarnost socialnih politik in vladnih programov odvisna od tega, kako na revne gleda večinsko prebivalstvo. Poznavanje in raziskovanje odnosa javnosti do revnih odpira pogled v legitimizacijo socialnih in ekonomskih neenakosti, pa tudi v legitimizacijo kolektivnih odgovornosti z vidika institucionaliziranih sistemov blaginje in politik za odpravo revščine (Van Oorschot in Halman 2000). Drugič, ker prispeva k dojetju lastne situacije v smislu ponotranjenja sodb o revščini, ki prevladujejo v določeni družbi.

Vsi nimajo enakih moči oblikovanja diskurza (Schweiger in Graf 2015). Ker so otroci pri zmožnosti participiranja in vplivanja v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami v ranljivem položaju, je zato nadvse pomembno, kako njihov »glas« prenašajo v javnost njihovi predstavniki. V našem primeru so to organizacije in institucije, ki se vsak dan srečujejo z otroki in imajo uvid v njihove življenjske pogoje. Glede na to, da razpolagajo z močjo vplivanja na diskurz, ni vseeno, kakšen odnos imajo do tematike revščine, pri čemer je pomembno predvsem, kako razumejo ključni vprašanja, ki se pojavljata v kontekstu revščine: a) Kdo so revni otroci? (opredelitev pojava revščine otrok); b) Kdo je »kriv« za njihov položaj? (ugotavljanje odgovornih akterjev).

Ugotavljamo, da strokovnjaki revščino otrok najpogosteje opredeljujejo na ravni prikrajšanosti, pri čemer vzrok za ta njihov položaj pripišejo nizkim dohodkom staršev; s tem nekako povežejo obe definiciji revščine otrok – otrokocentrično, ki upošteva koncept deprivacije, in družinsko, pri kateri je poglavitna mera za opredeljevanje revnih dohodek staršev.

*»Otrok je reven, kadar s strani staršev ni spodbujen k obiskovanju šole ali mu je to onemogočeno, kadar ni opremljen s socialnimi veščinami in mu ni dana ljubezen, spoštovanje, varnost v okolju, v katerem živi, in kadar živi v neprimernem življenjskem okolju in se prehranjuje s slabo in nezdravo prehrano, neredno«
(*I_{DPM}*).*

»Reven, takrat ko mu starši ne morejo omogočiti redne hrane (da ima kaj za jesti), ko mu starši za rojstni dan ne morejo ničesar kupiti, ne igrače ne slaščice, ko se ne more udeleževati obveznih šolskih ekskurzij in izletov, skratka nekaj takega« (I_{DPM}).

»Revni so ti otroci, ki so v bistvu prikrajšani na celi črti. Od opreme, prehrane, do kvalitetne prehrane, do načina življenja, do skromnega načina vedenja, obnašanja in tisti, ki si ne morejo privoščiti to, kar bi si morali privoščiti 'normalni' otroci« (I_{Oš}).

Pri nekaterih sogovornikih smo v njihovih opredelitvah revščine otrok zaznali elemente »moraliziranja«, češ, *»zame ni reven otrok, ki živi v polni ljubezni, pa mu mama doma skromno, ampak skrbno kuha«* (I_{RK}). Če na revščino otrok gledamo z vidika družinske revščine, so otroci, ki niso prikrajšani na ravni ljubezni in skrbi, kljub vsemu revni, saj živijo v dohodkovnem pomanjkanju. »Moralistično« pojmovanje revščine je tudi v nasprotju s konceptom zmožnosti, ki nasprotuje prepoznavanju zmožnosti in delovanj s hierarhičnega vidika in poudarja, da je že prikrajšanost na zgolj enem področju lahko kazalnik nepravilnosti družbe (Nussbaum 2000).

Tretja značilnost, ki se pri opredelitvi revnih otrok kaže pri strokovnjakih, pa je vidna v sami rabi terminologije. Ker je *»revščina občutljiv in večinoma nezaželen pojem«* (Trbanc 1996), se je v pogovorih precej pogosteje kot izraz reven otrok pojavljalo poimenovanje *»socialno šibek otrok«*:

»Do besede 'reven' se zelo težko opredeljujemo, saj se nam bolj smiselno zdi uporabljati izraz socialno šibek, ker je beseda reven zelo trda in boleča« (I_{RK}).

V skladu s slovarjem slovenskega knjižnega jezika je šibek tisti, *»ki ima majhno telesno moč, odpornost: šibek, onemogel človek; šibek otrok, starec«* (SSKJ 2015). Glede na povedano beseda socialno šibek morda ni najprimernejša zamenjava za revščino, saj se z njo sklicujemo na pasivni položaj otrok in poudarjamo njihovo nemoč. Vsekakor pa takšna opredelitev revščine otrok jasno odkriva, da ti niso odgovorni za svoj položaj in so zaznani kot žrtve, ki si zaslužijo pomoč. Podobno deluje diskurz tudi na politični ravni (Schweiger in Graf 2015).

Za drugo točko, ki nas v okviru razumevanja diskurza o tej tematiki zanima, smo iz odgovorov s strokovnjaki izluščili tri akterje, ki so po njihovem mnenju odgovorni za revščino otrok: na mikro ravni so to starši, na mezzo ravni nevladne organizacije in druge institucije, ki delujejo lokalno, na makro ravni pa država.

Odgovornost za odpravo revščine otrok so sogovorniki najpogosteje dodelili državi (v smislu izboljšanja življenjskih pogojev, ustvarjanje delovnih mest, zvišanje minimalne plače, zagon gospodarstva, večje socialne pravice ipd.). Pri tem se je država v diskurzu nemalokrat pojavlja kot najprimernejši akter za nadzorovanje revnih (v smislu porabe socialnih pomoči) in tista, ki naj socialne pomoči dodeljuje na podlagi pogojevanja⁶⁰: *»Aktivnost družine bi nujno morala biti pogoj za socialno pomoč«* (I_{RK}).

Pri ocenjevanju odgovornosti staršev so sogovorniki navadno zavzeli dve stališči: po eni strani so revne starše pogosto videli kot nemočne posameznike, po drugi strani pa so jim v povezavi z ranljivostjo otrok pripisovali večji del krivde za revščino otrok, ki so jo utemeljili v različnih, zlasti negativnih lastnostih staršev, kot so: lenoba, nepravilno ravnanje z denarjem, neodgovornost, pomanjkanje skromnosti, neinformiranost, neiznajdljivost; nekatere skupine staršev pojmujejo še posebej negativno (gre za družine, ki jih pri svojem delu opažajo sami oziroma smo te skupine opredelili z analizo njihovega pripovedovanja). To so predvsem velike družine, ki se v pogovorih pojavljajo v povezavi z izkoriščanjem sistema dodeljevanja socialnih pomoči, ter enostarševske družine in matere, kadar neodgovorno ravnaajo z otroki:

»Jaz imam eno gospo v bolnici, ki umira za cirozo jeter, ampak je družbeno nesprejemljiva, tudi zdravniki in sestre je ne marajo, kot kako se je lahko zapila, kako nisi skrbela za otroke, etikete non-stop. Če pa imajo alkoholika, ki umira za cirozo jeter, pa pač umira, ne« (I_{DPM IN CSD}).

»Otroke imajo otroci oziroma odrasli, ki niso dovolj odgovorni za opravljanje vloge očeta/mame, in odrasli, ki se ne zavedajo, da otrok tudi stane, čeravno je to na nek način grdo izraženo z moje strani« (I_{DPM}).

⁶⁰ Pogojevanje dostopa do socialni pravic Leskošek (2012) označi za kriminalizacijo družbenih skupin, kjer gre za strateški poseg v zmanjšanje vloge socialne države.

»Tukaj so se mame pogovarjale, pa še četrtega imej, pa ti ne bo potrebno nikoli v službo. To je dejstvo. To je poklic mama« (IRK).

»Krizo je zelo vplivala na revščino otrok, toda znova zato, ker so njihovi starši preveč lahkomišelnih; večina ni pripravljena sprejeti manj plačanega in težjega dela, čeprav bi s tem poskrbela za boljše življenje otrok. Mnogi starši se še vedno niso pripravljeno odreči priboljškom, njihovi otroci pa trpijo« (IRK).

»Dam jim vedeti, ne da so slabi starši, ampak da so neodgovorni. Ker to pravico pa mislim, da si lahko vzamemo, če nekdo ne pride poskrbet za svojega otroka« (IRK).

Nevladne organizacije, ki so sodelovale v intervjujih, svojo vlogo vidijo predvsem v medsebojnem povezovanju različnih institucij v lokalnem okolju in prepoznavanju t. i. »skrite revščine«, ki označuje tisti del populacije, ki živi pod mejo revščine, vendar se zaradi različnih razlogov (neinformiranosti, sramu in stigme) ne obrne po pomoč: *»Jaz mislim, da je enih 25 % družin, ki jih splošno ne srečam, ki so v tej svoji revščini zaprte, enostavno jih je sram, da bi kdor koli vedel, da so revni« (IDSP in CSD).*

Svojo vlogo vidijo tudi v dajanju materialne in čustvene pomoči, ob čemer pogosto dodajajo, da to ni dovolj, in se zavzemajo za oblikovanje programov, v katere bi vključili družine, ki se k njim obračajo po pomoč (gre za obliko pogojevanja pomoči). Med programe, ki naj bi jih te družine potrebovale, po njihovem mnenju spadajo predvsem izobraževanje o primernem ravnanju z denarjem ter »šola za starše« (pri čemer ni jasno, ali takšne želje izražajo tudi same družine. Sami med intervjuvanimi starši namreč nismo niti v enem primeru zasledili, da bi vprašanje o vzrokih za njihov položaj povezovali z omenjenima vsebinama).

»Na primer, pride k nam družina in ima za več tisoč evrov neplačanih položnic. Mi moramo sedaj zbrati toliko tisoč evrov samo zato, da to družino spravimo na pozitivno nullo. Kaj pa od tu naprej, saj se stanje pri družini ni spremenilo na boljše? Mislim, da bi poleg tega morali imeti še izobraževanja, da bi družine morale iti v to, saj so tekom let pozabile, kako se živi, da pač morajo oceniti prihodke in stroške, ravnanje z denarjem in vzgoja, da morajo biti aktivni. Oni pa potem kar odmislijo, in pač nečesa ne plačujejo, zgolj samo tisto, kar je nujno, kot

je elektrika, plin. Vse ostalo pa ostane neporavnano. Jaz sem trdno prepričana, da moramo tudi druge programe oblikovati, da družine naučimo živeti» (I_{DPM}).

»Potrebno bi bilo okrepiti družino, z družinskimi pomočniki, s finančnimi sredstvi. Z vsem je treba pomagati, da se družina sestavi znova. Da je družina to, kar potrebuje družba, da daje varnost otrokom, da zmore vzgojo. Jaz bi starše vzgajala za vzgojo, saj se izobražujemo za vsak poklic, za starševstvo pa se ni potrebno, zakaj ne?« (I_{DPM}).

Prikazane diskurzivne prakse o revščini otrok ustvarjajo podobo pravične družbe, v kateri ima država poglavitno odgovornost za blaginjo prebivalcev, pri čemer je pomoč pogojena in nadzorovana, kar naj še posebej velja za določen tip družin – tistih, ki so še posebej neodgovorne, ki izkoriščajo sistem ipd. (podobno opredeljujejo pravično družbo različne tradicije državljanstva, kot so egalitarni republikanizem, komunitarizem, liberalizem).

Otroci se diskurza o revščini zelo dobro zavedajo. Vedo, kako njih in njihove družine doživljajo javnost in drugi ljudje. Ne glede na prevladujoči diskurz, kjer sami nikdar niso označeni za krive in kjer se odrasli v praksi trudijo omiliti razlike, se otroci v vsakdanjem življenju v odnosu s svojimi vrstniki počutijo ponižane (Schweiger in Graf 2015). Koncept ponižanja pomeni nasprotje zmožnosti biti spoštovan, in sicer v širšem smislu, ne le kot občutek, ki nastane zaradi konkretnih dejanj (kot je na primer izključevanje iz vrstniških omrežij), temveč kot občutek manjvrednosti. Gre za zavedanje o pomanjkanju posedovanja reči v primerjavi z drugimi, ki se pri otrocih razvije že zelo zgodaj (kar potrjujejo tudi izsledki naših intervjujev). Ne živeti v enakem položaju kot drugi je samo po sebi ponižujoče. Pri tem ne mislimo, da je ponižujoče, če oseba razpolaga z manj dobrinami kot drugi, temveč da ima v družbi, kjer nekatere stvari veljajo za normalen standard, neprostovoljno manjši obseg dobrin. Ponižanje se v tem pogledu povezuje z nesvobodnimi izbirami oziroma z nezmožnostjo izbir. Občutek ponižanja ostane, četudi se bližnji in okolica do revnih vedejo prijateljsko. Ker je odsotnost (sistematičnega) ponižanja pomemben vidik vsake pravične družbe, postane očitno, da je poleg objektivnih mer pomembno upoštevati še subjektivne (ki so v konceptu zmožnosti deležne manjše pozornosti), ki v tem pogledu

odkrivajo oboje: tako instrumentalno vrednost kot normativno (Schweiger in Graf 2015, 112–113).

V intervjujih je bil bolj kot dejansko poniževanje revnih otrok s strani njihovih vrstnikov (o čemer so govorili predvsem strokovnjaki) jasno poudarjen predvsem drugi, širši vidik ponižanja, ki se nanaša na občutek manjvrednosti:

»Sin mi včasih reče, da imajo drugi prijatelji lepa oblačila (znamke HH), da ne bo nosil oblačil iz Hoferja ali Mane« (I_{ST1}).

»Vem, da je mlajšemu sinu kdaj hudo, ker so v klubu večinoma premožnejši otroci« (I_{ST22}).

»Danes pa so zaradi prevelikih socialnih razlik med družinami primanjkljaji zelo vidni, ponekod celo ogromni, zato so tudi pogosti izrazi stigmatizacije med mladimi in otroci, češ: 'Glej, kako je ta reven!' ali: 'Te so tako revni, da še za kruh nimajo.' Revni otroci se tega žal vse bolj zavedajo, zato odklanjajo pomoč v oblačilih. Sramujejo se končnih izletov, druženja z vrstniki itn.« (I_{RK}).

Strokovnjaki, ki so vsakodnevno v stiku s to populacijo otrok, se zavedajo, kako pomemben element revščine sta sram in stigmatizacija:

»Ko pridemo v kontakt z družinami, ki potrebujejo pomoč, zelo zagovarjamo nobene stigmatizacije, nobenih objavljanj in nobenih fotografiranj. Smo potem sicer v stalnem konfliktu z mediji, ki želijo ravno to« (I_{DPM}).

»Tudi ko gredo otroci z nami v kolonijo, nikoli javno ne razpravljam, kateri otrok gre z nami, kateremu starši vse plačajo, nekaterim mi financiramo, nekaterim pa samo delno financiramo« (I_{DPM}).

Zlasti je problematično, kadar otroci življenje v revščini racionalizirajo tako, da za položaj, v katerem živijo, krivijo sebe ali svoje starše (Schweiger in Graf 2015), kar so pokazali tudi naši intervjuji:

»Revni otroci si iz ponosa nikoli ne dovolijo pokazati navzven svoje bolečine. Le-to poskušajo zadati staršem, ki jih osebno krivijo za svoj položaj« (I_{RK}).

Sram in stigma sta ena najhujših negativnih posledic revščine otrok, zato menimo, da je pomembno krepiti zavedanje o občutljivosti diskurza za delovanje otrok pri tistih, ki imajo moč vplivati nanj. Obenem je treba spodbujati empatijo vrstnikov, saj je njihove mnenje za otroke (predvsem adolescente) izjemno pomembno.

8.3 Zmožnosti in delovanja revnih otrok

Zmožnosti za delovanje razumemo podobno kot pri odraslih, da so namreč strategije soočanja z lastno situacijo; gre za t. i. »strategije preživetja«. Na podlagi odgovorov sodelujočih v raziskavi, smo opredelili različne zmožnosti za delovanje, ki jih delimo v tri skupine: razlikujemo med pozitivnimi, negativnimi in mešanimi strategijami.

Zmožnosti za delovanja, ki pripomorejo k zmanjševanju stigme, odpravljanju vidnih znamenj neenakosti (kar se kaže zlasti v posedovanju dobrin) in k uspešnemu udeleževanju na različnih področjih (izobraževanje, šport, kultura ipd.), smo vključili med *pozitivne strategije*. Konkretno spadajo mednje varčevanje, opravljanje študentskega dela, razpolaganje z državno štipendijo, prizadevanje za doseganje učnih uspehov in uspehov na drugih področjih.

»Meni se ne da hoditi po žurih in zapravljati denar za alkohol ipd. Zadovoljna sem z malim, menim, da ne potrebujem veliko. Kar pa potrebujem (kaj za obleči), si kupim s štipendijo ali študentskim delom« (I_{O2}).

»Starejši niti ne zahteva toliko, mlajši pa si je tudi že sam prišparal 30 EUR iz bakrenih kovancev« (I_{ST22}).

»Da bi lahko otroci sami kakor koli delali, to bolj težko. Mogoče, kar jaz opazim, da se želijo sami rešiti stigme in se trudijo za nek urejen zunanji videz, da si želijo zmanjšati te razlike na tak način. Zdaj, da bi delali, sploh ti v OŠ ne, srednja šola pa že mogoče, ja.« (I_{DPM}).

Kot *negativne strategije* smo prepoznali naslednje: samoizključevanje (iz socialnih vrstniških omrežij, plačljivih dejavnosti, šole – v smislu nerednega obiskovanja pouka, umikanje v »fantazijski svet«), agresivno vedenje, kriminalna dejanja (na primer prekupčevanje z drogami in kraja), ki naj bi bila po opažanju strokovnjakov bolj

značilna za osebe moškega spola, medtem ko naj bi dekleta izhod iz položaja pogosteje iskala v partnerskih razmerjih, skupaj s potrditvijo lastne identitete, apatičnost, vdanost v usodo in potlačitev lastnih potreb z namenom, da bi starše obvarovali pred stresnimi okoliščinami.

V skupino *mešanih strategij* pa smo uvrstili predvsem delo na črno in prevzemanje vloge staršev:

»Deklica vodi celotno gospodinjstvo, saj je edina, ki govori dobro slovensko. Kar sama pride k nam. Nekateri otroci prevzamejo vlogo staršev. To se dogaja tudi v družinah, kjer je problem alkoholizem« (I_{DPM}).

Z vidika prepoznavanja preživetvenih strategij otrok nas zanima, ali gre pri tem dejansko za svoboden razvoj v smislu, da osebi omogočajo biti in delati, to kar cenijo. Za negativne strategije bi težko ocenili, da prispevajo k svobodnemu razvoju, medtem ko mešane strategije to omogočajo že v večji meri, vendar s pripadajočimi tveganji. Vzemimo za primer prevzemanje vloge staršev, kar s tujko poimenujemo parentifikacija. To pomeni pričakovanje do otroka, ki se razvije v družini, da bo izpolnjeval starševsko vlogo: da naj otrok bodisi prevzame vlogo starša v odnosu do svojih sorojencev bodisi skrbi za starša (Barnett in Parker 1998). Takšna motnja varne navezanosti, kot to razume Zeanah (1993), je najpogostejša v družinah, v katerih se starši soočajo s čustvenimi, fizičnimi in intelektualnimi ovirami ali s kombinacijo vseh (Barnett in Parker 1998). Pri tej preživetveni strategiji torej ne gre za otrokovo svobodno izbiro, saj ga v takšno delovanje prisili značilna situacija. Raziskovalci (Barnett in Parker 1998) pogosto poudarjajo predvsem patološke posledice, ki jih »obrnjena vloga« prinaša za otroke (na primer strah pred prihodnostjo, omejeno družabno življenje, »izguba starša«, kateremu bi otrok lahko zaupal lastne težave, ipd.). Vse to negativno vpliva na razvoj otroka, pri čemer obstaja velika verjetnost prenosa takšnih vzorcev na naslednje generacije. Prevzemanje vloge staršev sicer ni nujno vedno negativno (stvar je precej bolj kompleksna, saj je izkušnja povezana s spolom otroka, vrstnim redom rojstva, osebnimi značilnostmi otroka, vključevanje drugega od staršev v vzgojo otrok, narava, stopnja in intenziteta ter trajanje »obrnjene

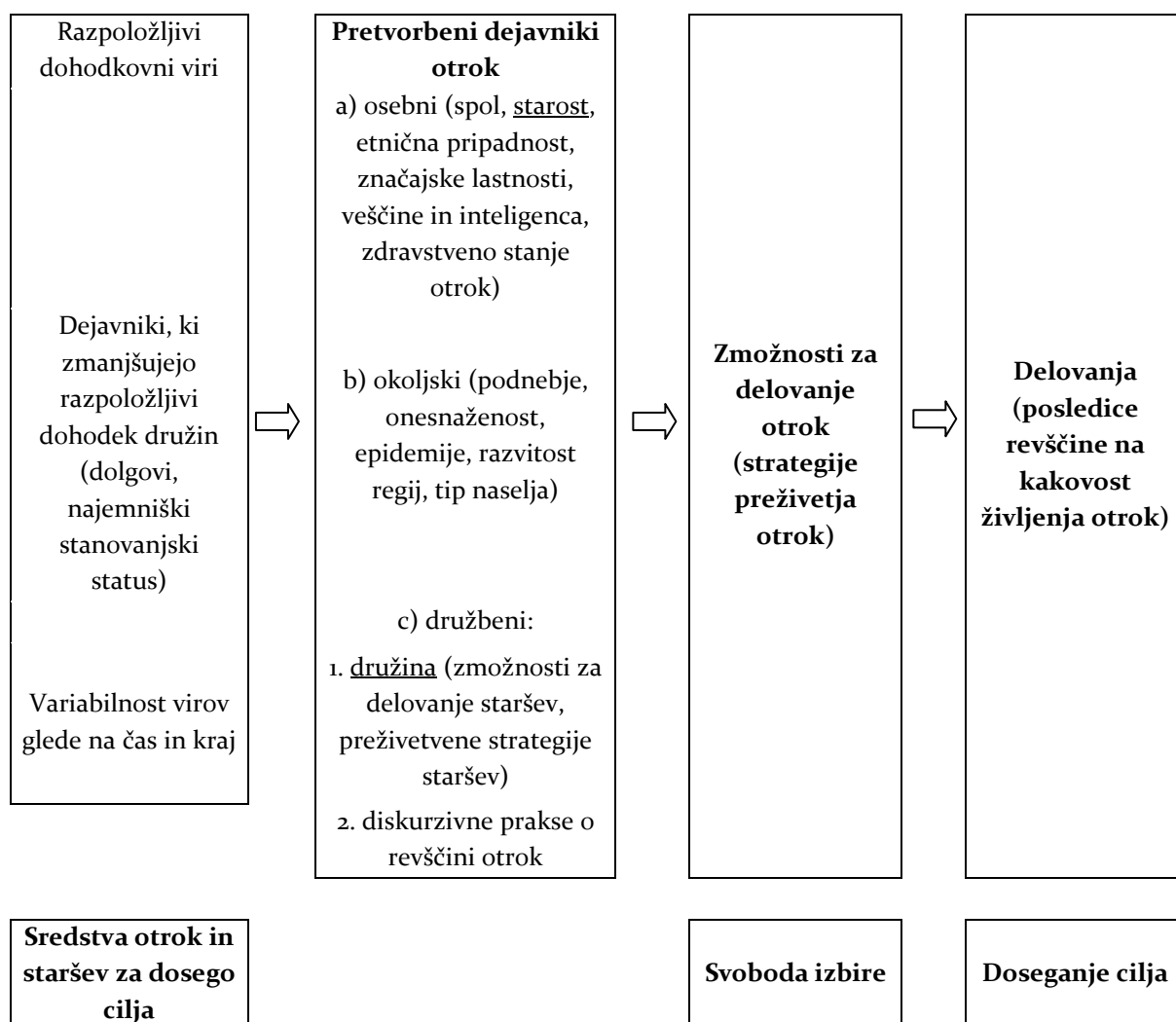
vloge«, vzrok, ki privede do takšne situacije ipd.), kar je poglavitni razlog, da smo omenjeno strategijo umestili med mešane preživetvene strategije.

Pozitivne strategije pa dejansko vodijo v svoboden razvoj otrok, saj se ugodno povezujejo s področji, ki so bistvena za otroke in njihovo dobro (zadovoljenost materialnih potreb, doživljanje uspehov na različnih področjih ipd.). Vendar pa je treba poudariti, da uporaba naštetih strategij njihovo situacijo le omili in dejansko ne pripomore k odpravi revščine, v kateri živijo, saj so zaradi nizkih dohodkov staršev kljub vsemu v razmeroma slabšem položaju kot vrstniki in se tega tudi dobro zavedajo, na kar smo z navajanjem citatov že opozorili.

Dohodek staršev je tista determinanta, ki določa delovanja otrok in se negativno povezuje z njihovo kakovostjo življenja. Tako je vsaj v eni točki, ki se kaže kot občutek ponižanja, manjvrednosti, v povezavi s tem pa prikrajšanost vsaj na enem od življenjskih področij (čeprav gre navadno za součinkovanje negativnih posledic). Sogovorniki so na tem mestu govorili o deprivaciji na ravneh posedovanja materialnih dobrin, osebnosti in vedenja, medosebnih odnosov (družinskih in medvrstniških), uživanja hrane (občutki lakote in neustrezna, nezdrava prehrana), higiene, nasilja in agresivnega vedenja, tveganih vedenj (uživanje opojnih substanc), zdravstvenega stanja (telesnega in duševnega), učnega uspeha, preživljanja prostega časa. Da otrok, ki odrašča v družini z nizkimi dohodki, ni v slabšem položaju kot drugi, sogovorniki v intervjujih niso nikdar omenili. Ravno nasprotno: poudarili so negativne posledice življenja v revščini, največkrat v korozivnem smislu.

Ta ugotovitev ni v nasprotju z našo tezo, v okviru katere nas zanimajo dejavniki, ki določajo intraskupinske razlike. Z modificiranim konceptom zmožnosti, ki smo ga uporabili za preučevanje revščine otrok, smo v tem delu pokazali, da odraščanje v pomanjkanju ni za vse otroke enako. Neenakosti in razlike se pojavljajo tako rekoč na vseh ravneh, ki jih popiše koncept zmožnosti.

Shema 8.2: Modificirana shema koncepta zmožnosti, dopolnjena z elementi, relevantnimi za preučevanje revščine otrok

Namen tega poglavja ni bil, da bi na primeru revnih otrok podrobneje predstavili vsako od neenakosti in razlik, ki vstopajo v posamezne faze koncepta zmožnosti. Kot smo poudarili v uvodnem delu poglavja, smo z uporabo koncepta zmožnosti želeli opozoriti predvsem na sam obstoj heterogenosti v skupini revnih otrok in ugotoviti njegovo uporabno vrednost za raziskovanje revščine otrok. V eni od prihodnjih analiz pa bi bilo smiselno natančno preučiti natanko določen »razlikovalni dejavnik«; podobno kot je to s preučevanjem »pogrešanih žensk«, kot že omenjeno, storil Sen (1992), kjer je v središče opazovanja postavil en sam osebni pretvorbeni dejavnik – spol – in ga umestil v širši okvir koncepta zmožnosti.

Ugotovitve, do katerih smo prišli v tem poglavju, potrjujejo, da je koncept zmožnosti relevantno konceptualno ogrodje za preučevanje tematike revščine otrok, pri čemer smo morali obstoječi model koncepta zmožnosti (Robeyns 2003) nekoliko prilagoditi, da je ustrezal potrebam disertacije. Prilagoditve so vidne v vseh štirih fazah koncepta zmožnosti:

- sredstva otrok in staršev za doseg cilja, pri čemer se spremembe oziroma dopolnitve navezujejo na naslednje tri točke: a) koncept zmožnosti preučuje zmožnosti in delovanja na ravni posameznika, zato se ukvarja zgolj z viri, s katerimi slednji razpolaga. Ker pa pri otrocih viri staršev pomembno določajo njihovo kakovost življenja, poleg tega pa otroci tudi ne razpolagajo z lastnimi viri, ki bistveno vplivajo na njihov položaj, smo bili primorani opazovati vire obojih, tako otrok kot njihovih staršev; obenem smo dodali še dve dimenziji, ki sta bistveni za raziskovanje revščine, in sicer: b) dejavniki, ki v danem trenutku opazovanja pomembno negativno vplivajo na razpoložljive vire. Na podlagi analize intervjujev se je pokazalo, da zlasti zadolževanje in plačevanje najemnine ključno prispevata k zmanjšanju razpoložljivih virov; c) pomembno je upoštevati še časovno in prostorsko dinamiko revščine, saj viri niso fiksni. Predvsem z vidika začaranega kroga revščine se zdi zgodovina razpolaganja z viri še zlasti relevantna.
- Pretvorbeni dejavniki otrok: ti ostajajo podobni, kot jih je zastavil že Sen, le da je v našem modelu poudarek predvsem na dveh pretvorbenih dejavnikih, to sta a) starost otrok in b) družina. Prvi dejavnik je z vidika razumevanja koncepta zmožnosti v katerem kot poglavitna elementa analize nastopata samostojnost in participacija, po našem mnenju ključen, saj se pomembno povezujeta s starostjo otrok. Na pomen drugega dejavnika opozarjajo raziskovalci (glej na primer Biggeri in Mehrorta 2011; Schweiger in Graf 2015) in je prav tako utemeljen v značilnosti odvisnosti otrok od drugih. V tem delu menimo, da je treba upoštevati zmožnosti staršev za delovanje kot tudi njihove preživetvene strategije, saj te prav tako pomembno vplivajo na kakovost življenja otrok. Preživetvene strategije razumemo kot zmožnost prispevka k izboljšanju lastnih virov. Sem spadajo na primer netržna produkcija in socialne storitve, kar je v

konceptu zmožnosti sicer postavljeno v prvo fazo, pod razpoložljiva sredstva. Preživetvene strategije razumemo nekoliko širše, ne le kot »shajanje« s situacijo, temveč kot zmožnost pomembno vplivati na svoj položaj oziroma kot zmožnost svobodno se razvijati. Na podlagi intervjujev smo svobodni razvoj staršev prepoznali v otrokocentričnih vzgojnih praksah in ugotovili, da omenjena preživetvena strategija ključno določa delovanja otrok in jo zatorej umeščamo pod pretvorbene dejavnike otrok.

- Zmožnosti za delovanje otrok: skupna točka teorij sociologije otroštva je opredelitev otrok kot aktivnih akterjev pri oblikovanju lastne realnosti. Pri preučevanju revščine otrok se njihova zmožnost aktivno kreirati lasten življenjski potek pokaže kot še posebej relevantna, saj življenje v pomanjkanju krati njihove priložnosti, obenem pa otroke sili v iskanje izhoda (kar potrjuje primer »pospešenega odraščanja«, na katerega smo opozorili pri analizi intervjujev). Zmožnosti za delovanje razumemo podobno kot pri starših – poimenujemo jih »preživetvene strategije otrok«, pri čemer pa za razliko od odraslih ne pomenijo svobodnega razvoja, saj ugotavljamo, da otroci revščini ne morejo ubežati. Preživetvene strategije pri otrocih tako nastopajo v ožjem pomenu besede, v smislu shajanja s situacijo. Ob tem pa ne zanemarimo njihovega vpliva na kasnejše obdobje, ko so lahko dobro izhodišče za prekinitev revščine.
- Delovanje: v konceptu zmožnosti se delovanje zrcali v svobodnem razvoju posameznika (kar je tudi cilj delovanja). V našem primeru smo delovanje razumeli kot izide življenja v revščini, torej kot posledice življenja v revščini, na katere vplivajo vse prej opisane faze koncepta zmožnosti, ki povzročajo intraskupinske razlike.

Opisane prilagoditve modela koncepta zmožnosti izhajajo iz dveh točk: a) iz specifik otroštva in ranljivega položaja otrok in b) iz potreb disertacije, kjer smo usmerjeni v »dohodkovno revščino« otrok, medtem ko Sen (2001) revščino pojmuje širše, in sicer kot deprivacijo zmožnosti. Predstavljeni modificirani model je tako uporaben zlasti za opozarjanje na družbeno nepravilnost otrok, ki živijo v družinah z nizkimi dohodki.

9 ŠTUDIJI PRIMEROV

V uvodnem delu prejšnjega poglavja smo omenili, da v temeljnem empiričnem delu naloge nismo zadostili ožjemu pogoju otrokocentričnosti, zaradi česar smo bili omejeni pri opazovanju značilnosti koncepta zmožnosti na ravni posameznega otroka. V tem poglavju zato na primeru dveh otrok, ki sta sodelovala v intervjuju, razčlenimo posamezne faze koncepta zmožnosti, ki smo jih v prejšnjem delu popisali zgolj na splošni ravni populacije revnih otrok. S tem obenem ponudimo priložnost, da se sliši »glas« otrok, kar je eno ključnih izhodišč sociologije otroštva.

Zgodbi dveh otrok predstavimo kot študiji primera, vendar moramo ob tem poudariti, da nismo opravili poglobljenega uvida v njuni življenjski situaciji (pogovarjali smo se tako z otrokoma kot njunima staršema, v enem primeru tudi z eno od sester intervjuvanega otroka, za natančnejše informacije pa bi morali pogovore opraviti večkrat). Gre bolj za ilustrativen prikaz tega, kako lahko posamezne elemente koncepta zmožnosti uporabimo za razumevanje kakovosti življenja otroka, ki odrašča v družini, ki se spopada s finančno stisko. Uporabljeni primera analiziramo na ravni sredstev za doseg cilja in različnih pretvorbenih dejavnikov, da bi na podlagi zaznanih podobnosti oziroma razlik razumeli značilnosti zmožnosti in delovanj posameznega prikrajšanega otroka.

Primeri intervjuvanega otroka štiri in tri, poimenujmo ju Ana in Jure, sta si v marsičem zelo različna:

Ana živi v veliki družini, ki šteje štiri otroke, skupaj s starima staršema v lastniški hiši. Njen oče je pred nekaj leti izgubil zaposlitev, edini redni dohodek družine je mamina minimalna plača. Starša sta dosegla razmeroma nizko izobrazbo, kar še zlasti velja za očeta s triletno poklicno šolo, medtem ko je mati dokončala srednje strokovno izobraževanje. Z razpoložljivimi dohodki se, kot pravijo sami, »nekako znajdejo«: »Oče nekako vsako leto spravi skupaj, da gremo na počitnice. Drugače ne vem, kako bi. Mami zna poskrbeti, da gremo nekako lepo čez mesec« (I_{O4}). Njihove preživetvene strategije so očetovo občasno delo na črno, za kar redko prejme povračilo v denarni obliki, pogosteje gre za plačilo v blagu: »Trenutno malo računalnike popravljam in pomagam

pri snemanju. Za to redko dobim plačilo, bolj plačilo v blagu. Tako smo šli letos na počitnice. Pomagal sem kolegu, ki mi ni plačal, ampak mi je vrnil tako, da smo šli lahko k njemu v apartma na morje« (I_{O4}). V veliko oporo so jim tudi formalna omrežja pomoči, na primer Karitas in društvo prijateljev mladine, za brezplačno letovanje otrok, kot tudi neformalna omrežja, kjer stari starši prispevajo k plačilu stroškov za hrano, prijatelji pa pomagajo z rabljenimi oblačili. Med preživetvenimi strategijami smo iz pogovora izluščili tudi elemente otrokocentričnosti, ki se po našem mnenju zrcalijo v visokih aspiracijah in vrednotenju uspeha (učnega in na področju glasbe) ter v njihovem prispevanju h konstruktivnemu nostalgичnemu otroštvu (Jenks 1996):

»Najstarejša hči je v šoli bolj tako tako – dokaj odlična. Druga hči, ki obiskuje gimnazijo, se zelo obremenjuje s šolo, pri nekaterih predmetih je v redu, pri drugih ne. Jaz ji žal ne morem pomagati. Za najmlajšo pa sploh ne vem, kdaj nalogo naredi. Zelo je pridna.

Smo glasbeno nadarjena družina. Najmlajša je nadarjena za igro (igra angelčka v šolski igri), starejša je končala klavir, pela je v znani glasbeni skupini, sin je bobnar.

Najmlajša je povsem drugačna od drugih. Ne vem, kako bi, če ne bi bilo nje.« (I_{ST6})

Oče je vpet v lokalno skupnost, natančneje v delovanje sveta staršev, in opravlja funkcijo podpredsednika šolskega sveta. V pogovoru je slab finančni položaj družine najpogosteje navezoval na posledice, ki jih revščina prinaša za otroke, v smislu pritiska in obremenjenosti s tem, da otrokom sam ne more ponuditi tega, kar potrebujejo, kar si želijo:

»Res ne vem, kako bom najmlajši kaj za miklavža kupil. Enkrat ji v trgovini nisem mogel kupiti kinder jajčka, pa ji ga je kupila gospa v vrsti. Bilo mi je res zelo zelo hudo. Zelo mi je žal, ker nimamo denarja« (I_{ST6}).

Jure prihaja iz reorganizirane enostarševske družine. Z mamo sta se pred dvema letoma priselila v kraj, kjer trenutno živita skupaj z očimom, njegov starejši brat pa je ostal pri očetu. Podobno kot pri Ani je v družini ena od odraslih oseb brezposelna, druga pa zaposlena, vendar s to razliko, da oči, ki je zaposlen, občasno dela prek javnih del in za svoje delo ne prejema rednega plačila. Obenem tudi nimajo primerno

rešenega stanovanjskega vprašanja. So najemniki v hiši, vendar si »stalnega prebivališča ne moremo urediti, ker tukaj stanujeva na črno« (I_{ST5}). Oba, tako mama kot oči, imata nizko izobrazbo – dokončano imata zgolj osnovno šolo, saj sta takoj po zaključenem obveznem izobraževanju vstopila na trg dela.

V nasprotju z Anino družino se pri Juretu »težko najdemo. Težko je živeti tako, če ni službe« (I_{ST5}). Njegovi starši sicer uporabljajo podobne preživetvene strategije: a) mati opravlja delo na črno (»Delam občasno, na črno. Tako vsaj nekaj zaslužim. Vsaj 20, 30 evrov. Vsaj nekaj je« (I_{ST5}); b) skupaj s partnerjem se obračata na neformalna omrežja (ključna je pomoč staršev, sosedov, prijateljice: »Soseda nam veliko pomaga s hrano, starši, kolikor lahko. Veliko oblačil dobim za sina od prijateljice« (I_{ST5}); kot tudi na c) formalna omrežja pomoči, predvsem Karitas in Rdeči križ. Otrokocentričnosti v Juretovem primeru nismo opredelili, vsaj ne v takšni obliki, kot smo jo popisali pri Ani. Mati je sicer resda vključena v njegovo izobraževanje in mu pomaga, kadar to potrebuje, vendar iz pogovora nismo razbrali, da bi s sinovo biografijo osmišljala lastno življenje. Niti visoke aspiracije na različnih področjih otrokovega življenja niti čustvena funkcija otroka niso bile izrazito poudarjene. Obenem različne dejavnosti družine, denar in čas niso bili osredinjeni okrog otroka, kar je po Renner (2002) eden od elementov otrokocentričnosti.

Opisane razlike v sredstvih za doseg cilja, značilnostih družinskega okolja v smislu zmožnosti staršev za delovanje in njihovih preživetvenih strategij določajo razlike v zmožnostih za delovanje pri obeh otrocih. Temu se pridružujejo še razlike na ravni osebnih dejavnikov.

Ana, ki je stara 17 let, razpolaga z lastnimi sredstvi, in sicer s prihranki ter štipendijo. Porabi jih za nakup stvari, s katerimi navzven prikrije družinsko situacijo. Precej pozornosti namenja skrivanju svojega položaja pred drugimi, kar je za adolescente (kot smo v prejšnjih poglavjih že omenili) značilno: »Dosti skrivam drugače moje stanje. Saj se mi ne vidi navzven, ne?« (I_{O4}) Vire in preživetvene strategije tako usmeri zlasti v naslednja delovanja: stari starši ji z občasnimi denarnimi prispevki na primer pomagajo pri druženju s prijatelji, starejša sestra pa ji je v veliko oporo glede oblačil: »Večino stvari dobim od sestre. Skoraj nikoli si ne kupim stvari« (I_{O4}). V tem pogledu se starost

zdi pozitiven pretvorbeni dejavnik, saj Jure, ki je s svojimi 13 leti precej mlajši od Ane, teže vpliva na svoj položaj (ni na primer upravičen do štipendije). Vendar pa tudi ni obremenjen s prikrievanjem revščine, kar sklepamo na podlagi tega, ko pravi: *»Za v šolo imam vse, sladkarije imam, oblačila dobim vsak drugi mesec in so mi všeč. Znamke drugače niso pomembne, razen če bi mi mami kupila kakšno stvar iz kitajske trgovine. To bi bilo malo čudno«* (I_{O3}). Poleg tega za razliko od Ane tudi ni prikrajšan pri obiskovanju interesnih dejavnosti in izletov, saj so ti v osnovni šoli, ki jo obiskuje, subvencionirani za otroke, ki si tega ne morejo privoščiti, medtem ko se Ana ne more udeležiti izleta v London, čeprav si tega zelo želi. Prav tako se Jure na ravni vključevanja v medvrstniška socialna omrežja ne počuti prikrajšanega, Ana pa ta vidik v pogovoru nekajkrat poudari, predvsem v povezavi z okoljskim dejavnikom, saj ima večino prijateljev v kraju, kjer obiskuje srednjo šolo in je nekoliko oddaljen od njenega prebivališča: *»S prijatelji se ne morem toliko družiti, ker je to povezano z denarjem. Rada bi živela v mestu, ker je tam več ljudi. Pri nas je bolj malo takih ljudi, s katerimi se lahko družiš«* (I_{O4}). Zmožnosti in delovanja otrok v veliki meri določajo še družinski dejavniki. Ti so pri Ani precej bolj podporni kot pri Juretu. Zaradi dela na črno, ki ga občasno opravlja oče, se z družino vsako leto odpravijo na poletne počitnice, prav tako ima dostop do lastnega računalnika. V tem pogledu je Jure precej prikrajšan, saj mu *»manjkajo tehnične stvari, nima telefona. Radi bi šli skupaj na počitnice. Skupaj nismo bili na počitnicah že tri do štiri leta. Tudi na izlete ne hodimo«* (I_{ST5}). Pri tem se Jure ne more obrniti na pomoč svojih sorojencev oziroma na to obliko pomoči lahko računa v manjši meri, ker starejši brat ne živi z njim. Številčna družina pa ni vedno pozitiven pretvorbeni dejavnik otrok: *»Z mlajšo sestro si deliva sobo. Drugače me ne moti, ampak nimam nobene zasebnosti, pa bi jo velikokrat rabila. Predvsem za učenje rabim mir«* (I_{O4})/ *»Sin sedaj dela, da bo zaslužil za poplačilo kazni prometnih prekrškov, saj smo si morali za to sposoditi denar. Hodi v srednjo šolo, ampak sedaj pavzira. Če ne bo naredil šole, bo žena morala vrniti štipendijo«* (I_{ST6}). Razlike so očitne tudi na ravni šolanja. Ana šolanje dojema kot izhod iz situacije: *»Nočem živeti tako kot sedaj. Zato se trudim za šolo. Na primer se odpovem določenim stvarem, da lahko naredim stvari za šolo (v smislu časovne stiske in postavljanja prioritete)«* (I_{O4}), medtem ko Jure ne vlaga toliko truda v izboljšanje učnega uspeha in ima nižje aspiracije: *»V šoli mi gre. Danes sem dobil štiri pri angleščini. Sem med dobrim in prav dobrim. Se pa ne učim preveč. Želim si*

postati kuhar« (I_{O3}), kar je morda povezano tudi z njegovo starostjo ter s primanjkljaji, ki jih ima na področju učenja: »*Sin ima disleksijo in se težje uči. Je hiperaktiven, trikrat na teden dobiva učno pomoč*« (I_{ST5}).

Poleg predstavljenih razlik ima njuna situacija tudi precej skupnih točk: z vidika sredstev staršev za doseg cilja obojim razpoložljiv dohodek zmanjšuje bodisi najemnina (kar velja za Juretovo družino) bodisi kredit (Anina družina). Ubadajo se s težavami glede sprotnega poravnavanja obveznosti in se vrtijo v začaranem krogu dolgov. V težki situaciji po njihovih ocenah živijo leto in pol – Anina družina, odkar se je očetu iztekel čas prejemanja nadomestila za brezposelnost, Juretovo družino pa je v težko situacijo pahnila mamina brezposelnost. Za moška v obeh družinah je značilno šibko duševno zdravje – Juretov oče je zdravljen alkoholik, posledice alkoholizma se še vedno kažejo v epileptičnih napadih. Anin oče pa zase pravi, da »*tudi psihično nisem ravno stabilen. Službo sem /izgubil, ker sem izgubil živce, kar je povezano s tem, da je bila najstarejša hči nekaj let po sodiščih zaradi spolnega napada nanjo. Zaradi težav z živci sem bil potem pol leta na bolniški*« (I_{ST6}). Podobnosti lahko najdemo tudi v njihovih preživetvenih strategijah, kjer so obojim v pomembno oporo neformalne in formalne socialne mreže, delo na črno in dogovarjanje z upniki: »*Internet so nam odklopili, kar naprej se je treba nekaj dogovarjati. Z nekom za položnice, z nekom za odlog*« (I_{ST6})/»*Z možem imava izklopljen telefon, ker ne moreva plačati položnic. Pri najinem operaterju se ne moreš nič dogovoriti*« (I_{ST5}). Obe družini tudi živita v istem kraju, ki bi ga po številu prebivalcev lahko umestili v primestni tip naselja, za katerega je sicer značilen razmeroma visok življenjski standard.

Tako Ana kot Jure staršev ne želita obremenjevati z lastnimi željami: »*Redkokdaj prosim kaj doma. Odvisno sicer, za kaj gre. Samo če je kaj nujnega, kot so na primer čevlji. Pri večini stvari, ki niso nujne, ne grem govoriti*« (I_{O4}), čeprav se oba soočata s pomanjkanjem na nekaterih področjih (Ana predvsem pri vključevanju v vrstniška omrežja in dejavnosti ter pri oblačilih, Jure pa pri aktivnem preživljanju prostega časa s starši in dostopanju do materialnih stvari, kot so na primer tablični računalnik, mobilni telefon, skiro, igrače). Oba se dobro zavedata težav, s katerimi se soočajo njuni starši. Ko smo ju povprašali, kaj bi si želela spremeniti v svojem življenju, sta enoznačno odgovorila, da si želita predvsem, da bi starši vstopili na trg dela. Ne glede

na to, da izkušenj z zbadanjem vrstnikov nista doživela, se počutita prikrajšana v primerjavi z drugimi:

»Imam manj stvari kot drugi, ampak skrbim, da se to ne opazi. Nisem žalostna niti jezna, ampak nasploh ni fino, ker si omejen: pri druženju s prijatelji, pri dejavnostih, pri oblekah« (I_{O4}).

»V primerjavi z mano imajo vsi take stvari, ki jih hočejo. Sošolci lažje finančno plačujejo stvari, se mi zdi« (I_{O3}).

Situacije doma se pri desetih letih dobro zaveda tudi Anina mlajša sestra, ki je, kot lahko sklepamo iz pogovora z očetom, v družini deležna največ pozornosti:

»Težko kaj storim. Mogoče potem, ko bom starejša, in potem bomo bolje živeli« (I_{O5}).

V odgovorih se zrcali koncept ponižanja, kar potrjuje ugotovitev Schweigerja in Grafa (2015), da ga je pri raziskovanju revščine otrok nadvse pomembno upoštevati. Sklenemo lahko, da so si otroci, ki odraščajo v pomanjkanju, enaki v svoji različnosti. To pomeni, da se zaradi neenakosti v sredstvih za dosego cilja in pretvorbenih dejavnikih sicer kažejo razlike v zmožnostih in delovanjih otrok, da pa kljub vsemu revščini ne morejo ubežati, saj je dohodek staršev tista determinanta, ki ključno vpliva na doživljanje lastnega položaja. Pri tem občutek manjvrednosti oziroma ponižanja ni poveden le v subjektivnem smislu, temveč ga je mogoče podkrepiti tudi z objektivnimi dejstvi, kot je to očitno na prikazanem Aninem in Juretovem primeru.

10 ZAKLJUČEK

Osrednja pozornost disertacije je bila usmerjena v iskanje odgovorov na vprašanja o tem, kako se v slovenskem okolju z vidika kakovosti življenja kaže odraščanje otrok v družinah z nizkimi dohodki, kateri dejavniki določajo intraskupinske razlike, ki se pojavljajo znotraj skupine revnih otrok, in v kolikšni meri dohodek družine kot ključen dejavnik določa kakovost življenja revnih otrok. Odgovori na vprašanja dajejo nov vpogled v tematiko revščine otrok tako na praktični kot na teoretsko-normativni ravni. Skozi kvalitativno analizo smo pridobili uvid v praktičen del zastavljenih vprašanj, medtem ko smo s prevpraševanjem o vlogi in pomenu dohodka v kontekstu revščine otrok naredili naslednji korak k teoretskemu razumevanju pojava revščine otrok.

Navedena raziskovalna vprašanja zajema teza, ki smo jo utemeljili v uvodu disertacije:

»Vsi otroci, ki živijo v revščini, ne dosegajo enake ravni kakovosti življenja in blaginje. Dohodek je pri tem ključen, vendar ni edini dejavnik vplivanja na kakovost življenja otrok. Pomembni so pogoji, v katerih osebe (tako otroci kot starši) razvijejo zmožnosti vplivanja na lastno življenje.«

Da bi ugotovili, kakšen je v povezavi s posledicami življenja v revščini odnos med dohodkom staršev in »drugimi dejavniki« (z vidika ugotavljanja njune pojasnjevalne moči pri razumevanju kakovosti življenja revnih otrok), smo za opredelitev revščine otrok privzeli »družinsko revščino«. Tako smo kot revne otroke razumeli tiste, ki živijo v družinah z nizkimi dohodki. Za konvencionalno mero revščine otrok smo se odločili, da bi s tem razlikovali med konceptom revščine in konceptom kakovosti življenja.

Kakovost življenja pa smo utemeljili v konceptu zmožnosti (Sen 2001; Nussbaum 2000), ki sledi ideji svobodnega razvoja in se v kontekstu pravične družbe zavzema za svobodo izbire vsakega posameznika, da je in dela, to kar ceni. Koncept zmožnosti je bil za naš raziskovalni problem še zlasti relevanten v točki, kjer poudarja, da posameznika pri delovanju ne ovira le okrnjen dohodek, temveč se pri tem sooča z omejitvami na različnih ravneh. Tako smo lahko popisali in razložili intraskupinske razlike.

Na podlagi dostopnih sekundarnih podatkov in izsledkov longitudinalnih raziskav ugotavljamo, da so v našem okolju otroci, ki prihajajo iz revnih družin, v primerjavi s svojimi vrstniki prikrajšani na vseh ključnih področjih življenja, tako pri posedovanju materialnih dobrin, stanovanju, izobraževanju, zdravju in subjektivnih zaznavah lastnega položaja. Če bi bili podatki glede na status revščine dostopni še za druge vidike kakovosti življenja (na primer za preživljanje prostega časa, participacije, značilnosti družinskega okolja ipd.), bi slika prav gotovo ne bila prav nič drugačna.

Ugotovitev je pričakovana in sama po sebi pravzaprav ne prinaša novega spoznanja. Ker pa izhajamo iz koncepta zmožnosti, ki naš pogled usmeri v vprašanja pravične družbe, so ti podatki podlaga za utemeljitev nepravičnosti revščine otrok. Glede na to, da so otroci ranljivi, odvisni od drugih in omejeni v svoji avtonomnosti (kar se spreminja skladno s starostjo otrok), je neenakost v delovanjih revnih otrok v primerjavi z njihovimi vrstniki po Schweigerju in Grafu (2015) nepravična in celo moralno sporna, saj so otroci v takem položaju zgolj zaradi enega razloga – ker živijo v revnih družinah, pri čemer na svoj položaj ne morejo vplivati. Nepravičnost se zrcali v neenakem položaju razvijanja in doseganja delovanj in zmožnosti, ki so temeljna za kakovostno življenje otrok in za kasnejše obdobje v odraslosti. Če preslikamo ključno idejo koncepta zmožnosti: takšno stanje kaže na nepravičnost v družbi, saj v njej prebivajo člani, ki se (zaradi dejavnikov, na katere bi širša družba lahko vplivala) niso zmožni svobodno razvijati in izbirati.

Drži pa, da se vsi otroci, ki živijo v revnih družinah, ne soočajo z enakimi posledicami pomanjkanja. Analiza opravljenih intervjujev je pokazala, da do neenakosti znotraj skupine revnih otrok prihaja v vseh točkah koncepta zmožnosti – tako na ravni sredstev za doseg cilja kot pri pretvorbenih dejavnikih ter zmožnostih za delovanje otrok. Dejavnike, ki določajo neenakosti v delovanjih otrok, poimenujemo »razlikovalni dejavniki«; ki so lahko bodisi pozitivni oziroma varovalni bodisi negativni oziroma ranljivostni. Takšne dejavnike so popisali že avtorji pred nami (glej na primer Garmezy v Bynner 2001, 293, v Bynner 2001, 294, Bradshaw 2007) in naše ugotovitve v veliki meri potrjujejo njihove izsledke, obenem pa odkrivajo tudi nova spoznanja.

Med pozitivne »razlikovalne dejavnike« umeščamo:

- z vidika sredstev za doseg cilja: a) pri starših so to zaposlenost obeh staršev, preživljanje brez kreditov in dolgov, lastniški status stanovanja in državljski status (v smislu pravic do socialnih prejemkov); b) pri otrocih pa razpolaganje z žepnino, prihranki, upravičenost do štipendije in opravljanje občasnih plačanih del.
- Z vidika osebnih pretvorbenih dejavnikov: a) višja starost otrok, ki se povezuje z družbeno določeno mejo, ki otrokom dovoljuje oziroma omogoča participacijo v različnih družbenih sferah (plačane oblike dela, dostop do socialnih prejemkov, kot je na primer štipendija), kar nato pozitivno vpliva na druge zmožnosti in delovanja, ki so ključna za otroke; b) značajske lastnosti, kot so samozavest, odprtost, optimizem, kar pozitivno vpliva na druge zmožnosti in delovanja. Podrobneje se naprej s tem nismo ukvarjali in zato težko sklepamo, zakaj so nekateri otroci kljub odraščanju v težkih razmerah še vedno pozitivno naravnani. Predvidevamo, da delno zaradi prirojenega značaja osebe, delno pa zaradi podpornega okolja v družini in zunaj nje.
- Z vidika okoljskih dejavnikov: v povezavi s podpornimi socialnimi omrežji, zmožnostjo samooskrbe, dohodkovno neenakostjo okolja in priložnostmi za participacijo na različnih področjih življenja, ki jih določeno okolje ponuja, se iz intervjujev kaže, da je obrobje nekoliko ugodnejši dejavnik kot urbana središča, kar velja zlasti za prve tri omenjene točke.
- Z vidika družbenih dejavnikov: kjer upoštevamo značilnosti družinskega okolja, v smislu a) zmožnosti staršev za delovanje (izobraženost staršev, ugodno zdravstveno stanje (tako telesno kot duševno) in b) preživetvenih strategij staršev, kjer med pozitivne štejemo pomoč formalnih in neformalnih oblik pomoči, kupovanje rabljenih in cenejših izdelkov, samooskrbo. Gre za dejanja, ki ne pomenijo svobodne izbire posameznika in ne vodijo v svobodni razvoj, razumeti jih moramo kot strategije »shajanja« z revščino. Edina preživetvena strategija, ki jo lahko umestimo v kontekst svobodnega razvoja in hkrati ugodno učinkuje na otroke, je otrokocentričnost staršev; s tem je mišljen svoboden

razvoj s stališča upanja na boljšo prihodnost in osmišljanja lastnega življenja z biografijo otrok.

- Z vidika zmožnosti in delovanj otrok: med pozitivnimi preživetvenimi strategijami smo opredelili tiste, ki pripomorejo k zmanjševanju stigme, odpravljanju vidnih znamenj neenakosti in uspešnemu udejstvovanju na različnih področjih (izobraževanje, šport, kultura ipd.). Po našem mnenju v to skupino spadajo: varčevanje, opravljanje študentskega dela, razpolaganje z državno štipendijo, prizadevanje za doseganje učnih uspehov in uspehov na drugih področjih.

Izmed vseh omenjenih pozitivnih dejavnikov bi posebej poudarili zlasti otrokocentričnost staršev, za katero smo ugotovili, da se kaže vsaj na treh področjih življenja otrok: doseganje uspehov (učnih, športnih ipd.), zadovoljevanje materialnih ter čustvenih potreb otrok. Ker smo otrokocentričnost prepoznali pri povsem različnih skupinah staršev (glede na izobrazbo, tip zaposlenosti, etnično pripadnost, tip družine, trajanje revščine), ne vemo, zakaj nekateri starši privzamejo takšne vzgojne prakse, drugi pa ne. Vsem je skupno zgolj to, da otrokocentričnost visoko vrednotijo in jo dojemajo kot normo, kar kaže na to, da je takšen način vzgajanja postal razširjen in cenjen ne glede na sloj.

Kljub temu, da smo otrokocentričnost umestili med pozitivne »razlikovalne dejavnike«, je ob tem treba poudariti, da ne gre za »čisti« pozitivni dejavnik, saj prizadevanje za ta ideal staršem prinaša ogromne pritiske in obremenitve, ko ga skušajo doseči z omejenimi finančnimi sredstvi, kulturnim kapitalom in energijo, pa tudi za otroke je lahko obremenjujoče zaradi pritiskov, povezanih z izpolnjevanjem pogojev recipročnosti, ki je sestavni del otrokocentričnosti.

Da niso vsi pozitivni dejavniki popolni, kažejo še drugi primeri. Z vidika razpolaganja s sredstvi za doseg svobodnega razvoja, zaposlenost staršev (v kontekstu prejemanja minimalnih dohodkov) ne pomeni nujno prednosti pred brezposelnimi starši, saj so ti upravičeni do ugodnejših socialnih prejemkov pomoči v primerjavi s prvimi, kar lahko privede do pasti revščine; pri tem problem seveda ni v »preveč radodarni« državi blaginje, temveč v prenizkem plačilu za opravljeno delo. Podobno velja za višjo starost,

ki je, upošteva subjektivno zaznavo položaja, lahko tudi negativen dejavnik. Zavedanje o drugačnosti in stigmatizacija s starostjo narašča in povzroča napetosti pri otrocih, ki razmišljajo, kako zmanjšati vidne razlike med seboj in vrstniki. Te obremenitve poganja strah pred izključenostjo, pri čemer ne gre nujno za izključenost v fizičnem pomenu besede, pogosteje se navezuje na občutek drugačnosti in manjvrednosti.

Navsezadnje tudi vsi negativni dejavniki niso negativni v vseh pogledih. Vzemimo za primer etnično pripadnost: sogovorniki so slednji dejavnik pogosto pozitivno povezovali z »navajeno skromnostjo« (kar velja za priseljence prve generacije, ki so se k nam priselili pred kratkim). Na takšne diskurzivne prakse moramo biti pozorni, ker kažejo na moraliziranje revščine – če se na ravni subjektivne komponente ne čutijo prikrajšane, to še ne pomeni, da tudi dejansko ne živijo v pomanjkanju. Na podobne pasti nas opozarja že sam koncept zmožnosti, ki do subjektivnih mer zavzema kritično stališče.

Ugotavljanje navedenih pozitivnih »razlikovalnih« dejavnikov dokazuje kompleksnost problematike revščine otrok. Pri revnih otrocih še zdaleč ne gre za homogeno skupino z enotnimi stališči, vrednotami in delovanji, o čemer nas skuša prepričati teorija o (sub)kulturi revščine (glej na primer Sutton 2009). Prav tako bi težko pritrdili izjavi Ridge (2002), da se otroci s samoizključevanjem naučijo biti revni. Empirični del disertacije tega ne potrjuje. Samoizključevanje iz plačljivih dejavnosti je pri otrocih, ki odraščajo v revščini, precej običajna praksa, saj ne želijo s stvarmi, za katere že vnaprej vedo, da jih ne morejo dobiti, obremenjevati staršev. Če odraščajo v podpornem okolju, pa kljub vsemu lahko pretrgajo krog revščine. Anin primer, ki smo ga v zadnjem empiričnem delu predstavili kot študijo primera, ponazarja prav to. Ana uporablja prakso potlačitve potreb (starše prosi zgolj za nakup najnujnejših stvari), vendar bi glede na podporno okolje doma (vzgojni pristop njenih staršev smo označili za otrokocentričnega, kar se kaže v njenih visokih poklicnih aspiracijah, dobrem učnem uspehu v osnovni šoli, obiskovanju gimnazije, v veščini igranja glasbenega inštrumenta) lahko dejali, da ima dobro popotnico za izhod iz revščine v odraslosti. Ključno je tako upoštevati širši kontekst preučevanja.

Ko govorimo o pozitivnih (fertilnih) pretvorbenih dejavnikih in zmožnostih za delovanje, je treba poudariti še eno njihovo značilnost, in sicer, da ne omogočajo izhoda iz revščine; so predvsem »varovalni dejavniki« pred negativnimi posledicami revščine (in izboljšujejo možnosti za pretrganje kroga revščine kasneje, v odrasli dobi). Pozitivni dejavniki ne delujejo nujno neodvisno od dohodka – nasprotno, ta jih navadno pomembno določa. Vzemimo za primer otrokocentrične oblike vedenja staršev, kot so se pokazale v opravljenih intervjujih. Starši, ki jim kljub nizkemu kulturnemu kapitalu (v smislu nizke izobraženosti) in pomanjkanju dohodka uspe slediti normi odgovornega starševstva in jo hkrati visoko vrednotiti, pri tem naletijo na številne ovire, ki izhajajo iz pomanjkanja dohodka. Da bi zgledno izpeljali svoj »starševski projekt«, se morajo odreči lastnim potrebam; nekateri gredo v svojih prizadevanjih celo tako daleč, da ne plačajo položnic, obenem pa doživljajo občutke nemoči in žalosti, ker lastnim otrokom ne morejo nuditi še več (ne nujno zgolj materialnih stvari, temveč nasploh brezskrbnega okolja, v katerem bi se lahko razvijali). Z opisanimi težavami se drugi starši ne srečujejo na tak način in tudi njihovi otroci niso obremenjeni s takšnimi napetostmi in obremenitvami, ki iz tega izhajajo in jih revni otroci zaznajo, kljub temu da jih odrasli praviloma skušajo obvarovati pred njimi.

Povedano pomeni, da četudi otrok na nekaterih področjih življenja ne občuti negativnih posledic življenja v revščini, pred njimi ne more povsem zbežati, saj je zaradi svoje ranljivosti in odvisnosti od drugih vedno prikrajšan vsaj v eni točki. Tukaj se naše ugotovitve povežejo z ugotovitvami Schweigerja in Grafa (2015), ki pravita, da revščina negativno vpliva vsaj na eno od področij življenja otrok, navadno pa v korozivnem smislu (kar pomeni, da posledica na enem področju negativno součinkuje na drugem oziroma več področjih). Na tem mestu se koncept ponižanja, ki ga uvedeta avtorja, pokaže kot posebej relevanten, saj se z občutkom manjvrednosti (v širšem pomenu besede), ki izvira iz pomanjkanja dohodka, sooča tako rekoč vsak otrok, ki odrašča v revščini. Spoznanje, da so v tem smislu »drugačni« od drugih, se, kot so odkrili tudi naši intervjuji, pri otrocih razvije že precej zgodaj. Glede na povedano bi se težko strinjali z ugotovitvami raziskovalcev (Bastos in Machado 2009; Main in Bradshaw 2012), ki poudarjajo, da vsi dohodkovno revni otroci niso nujno tudi

deprivirani, kar je seveda odvisno od tega, kako definiramo prikrajšanost – ali kot pomanjkanje blaginje ali pa kot deprivacijo zmožnosti.

Za naš raziskovalni problem se zdi smiselno, da smo revščino otrok definirali z vidika družinske revščine. Glede na to, da smo »družinsko revščino« prepletli z idejami koncepta zmožnosti, naš pristop rešitve za naslavljanje takšnega problema ne išče zgolj v zvišanju dohodka staršev, temveč nas hkrati usmeri v okrepitev pogojev za izboljšanje zmožnosti za delovanje otrok in njihovih staršev; tako ne spregledamo drugih ključnih dejavnikov za odpravo revščine otrok (kot sta zmanjševanje in odprava neenakosti oziroma diskriminacije na podlagi spola, rase, etnične pripadnosti, ki izhajajo iz norm, vrednotnih orientacij, tradicij). V tem pogledu za razlago posledic življenja v revščini privzamemo otrokocentrični raziskovalni pristop, v katerem je otrok enota analize, medtem ko samo množico revnih otrok opredelimo s pomočjo neotrokocentrične mere. Gre torej za nekakšen vmesen pristop, ki se ne nagiba radikalno v povsem otrokocentrično smer (kar bi pomenilo, da revne otroke opredelimo izključno na ravni prikrajšanosti), temveč z idejami, relevantnimi za otroke, dopolni neotrokocentričnost »družinske revščine«.

Če pa nepravilnost razumemo v širšem pomenu, na način, ki zadeva vse otroke, in sicer v smislu, da je nepravilno, da kateri koli otrok doživlja deprivacijo zmožnosti (ne glede na to, ali živi v dohodkovni revščini ali ne)⁶¹, potem naš pristop seveda ni ustrezen. Prednost Senovega (2001) pojmovanja revščine, po katerem je revščina deprivacija zmožnosti, je tako po našem mnenju vidna v univerzalnem pristopu in s tem univerzalnem naboru ukrepov, namenjenih svobodnemu razvoju vseh otrok. Dvom, ki se ob tem poraja, pa je povezan z vprašanjem: »Ali je potemtakem sploh še smiselno govoriti o revščini otrok?«

Naš prispevek k znanosti pripisujemo poglobljenemu in celostnemu pogledu na revščino otrok, ki obravnavano tematiko osvetljuje z dveh vidikov: sociologije otroštva in koncepta zmožnosti. Študije s tega področja navadno upoštevajo zgolj prvi vidik,

⁶¹ Pri tem ne mislimo na nekatere primanjkljaje, na katere družba ne more vplivati in jih odpraviti, kot so na primer posebne potrebe otrok, lahko pa z uvajanjem ukrepov kljub vsemu zmanjšuje neenakosti med otroki s takšnimi primanjkljaji in tistimi, ki se jim ni treba ubadati takšno obliko oviranosti.

zanemarijo pa sociološke opredelitve pojava revščine. Glede na naše poznavanje literature, ki se ukvarja z analizo revščine otrok, obstaja le nekaj podobnih študij (glej na primer Biggeri in drugi (2011); Schweiger in Graf (2015)), pri čemer bi poudarili zlasti razpravo o nepravičnosti revščine otrok Schweigerja in Grafa (2015). Ta na podlagi analize sekundarnih podatkov prepričljivo pokaže na nepravičnost revščine z vidika ugotavljanja neenakosti v zmožnostih za delovanje revnih otrok v primerjavi z njihovimi vrstniki. Naš izbrani kvalitativni pristop preučevanja omogoča še nekoliko bolj poglobljen uvid v problematiko, s katerim pokažemo na vpetost posameznika v širši družbeni kontekst, kjer po našem mnenju izstopajo vrednote staršev (otrokocentrični konstrukt otroštva) in diskurz (o pomenu slednjega za razumevanje revščine otrok sicer razpravljata že tudi omenjena avtorja). Ker pa smo v vzorec analize vključili majhno število otrok (pet), nam ni uspelo ustrezno popisati »glasu« otrok. O njihovih življenjskih pogojih smo sklepali na podlagi videnja in pripovedovanja drugih (odraslih), medtem ko koncept zmožnosti opazuje svobodo izbire na ravni opazovanega subjekta. V tem delu zato vidimo ključno *omejitev disertacije*. V eni od prihodnjih analiz bi tako veljalo premostiti to pomanjkljivost raziskave, pri čemer bi se bilo smiselno osredotočiti na podrobno analizo posameznega dela koncepta zmožnosti (na primer na ugotavljanje povezanosti spola in revščine, etnične pripadnosti otrok, starosti itn.) in tako natančno raziskati heterogenost otroštva v kontekstu revščine. Glede na to, da je revščina otrok v sociološkem prostoru pri nas razmeroma slabo raziskana, se v tem pogledu odpirajo še številne druge možnosti raziskovanja različnih vidikov revščine otrok. Zanimivo bi bilo na primer izvedeti več o razvoju diskurzivnih praks o revščini otrok skozi različna zgodovinska obdobja, odnosu otrok do revščine, vplivu blaginjskega sistema na revščino otrok, življenjskih potekih revnih otrok, preučiti »začarani krog revščine« v slovenskem prostoru ipd. Navsezadnje pogrešamo kritične sociološko reflektivne študije otroštva in nasploh menimo, da bi bilo treba nameniti več pozornosti razvoju paradigme sociologije otroštva pri nas.

LITERATURA

Abrahamson, Peter. 1995. Social exclusion in Europe: Old wine in new bottles? *Družboslovne razprave* XI (19–20): 119–136.

Alderson, Priscilla. 2001. Life and Death: Agency and Dependency in Young Children's Health Care. *New Zealand Children Issues* 5 (1): 23–27.

Alkire, Sabina. 2002. *Valuing Freedoms: Sen's Capability Approach and Poverty Reduction*. Oxford: Oxford University Press.

Allardt, Erik. 1973. A welfare Model for Selecting Indicators of National Development. *Policy Sciences* 4: 63–74.

Allardt, Erik. 1993. Having, Loving, Being: An alternative to the Swedish Model of Welfare Research. V *The Quality of Life*, ur. Martha Nussbaum in Amartya Sen, 88–94. Oxford: Clarendon Press.

Antončič, Vojko in Katja Boh. 1991. Premise za raziskovanje kvalitete življenja. *Družboslovne razprave* 8 (12): 5–18.

Ariès, Phillippe. 1991. *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni Inštitut Filozofske fakultete.

Arneson, Richard. 2006. Distributive Justice and Basic Capability Equality: Good Enough Is Not Good Enough. V *Capabilities Equality. Basic Issues and Problems*, ur. Alexander Kaufman, 17–43. London/New York: Routledge.

Ashworth, Karl, Martha Hill in Robert Walker. 1994. Patterns of childhood poverty: New challenges for policy. *Journal of Policy Analysis and Management* 13 (4): 658–680.

Atkinson, Anthony B., Cantillon, Bea, Eric Marlier in Brian Nolan. 2005. *Taking forward the EU Social inclusion process. Report*. Luxemburg: le Gouvernement du Grand-duché de Luxembourg. Ministère de la Famille et de l'Intégration. Dostopno prek: http://epolis.cz/download/pdf/materialsEN_38_1.pdf (10. oktober 2013).

Atkinson, Rob. 2000. Combating Social Exclusion in Europe: The New Urban Policy Change. *Urban Studies* 37 (5–6): 1037–1055.

Attree, Pamela. 2006. The social costs of child poverty. *Children and Society* 20: 54–66.

Bajc, Katja in Ljubica Marjanovič Umek. 2005. Skupno branje, merjeno s pomočjo ček liste naslovov otroških knjig, in otrokov govorni razvoj v zgodnjem otroštvu. *Psihološka obzorja* 14 (2): 51–71.

Balestrino, Alessandro in Nicola Sciclone. 2001. Should we use functionings instead of income to measure well-being? Theory, and some evidence from Italy. *Rivista internazionale di scienze sociali* CIX (Gennaio-Marzo): 3–22.

Ballet, Jerome, Mario Biggeri in Flavio Comim. 2011. Children's Agency and the Capability Approach: A Conceptual Framework. V *Children and the Capability Approach*, ur. Mario Biggeri, Jerome Ballet and Flavio Comim, 22–46. London: Palgrave MacMillan.

Barnett, Bryanne in Gordon Parker. 1998. The Parentified Child: Early Competence or Childhood Deprivation? *Child Psychology and Psychiatry Review* 3 (4): 146–155.

Bastos, Amelia in Carla Machado. 2009. Child poverty: a multidimensional measurement. *International Journal of Social Economics* 36 (3): 237–251.

Bastos, Amélia, Fernandes Graca Leao in Jose Passos. 2004. Child income poverty and child deprivation: and essay on measurement. *International Journal of Social Economics* 31 (11/12): 1050–1060.

Bastos, Amélia. 2001. *Child poverty: A discussion on conceptualization and measurement. A Portuguese case study*. Paper presented at the 41st Congress of the European Regional Science Association, Zagreb. Dostopno prek: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa01/papers/full/45.pdf> (5. maj 2015).

Baza podatkov o otrocih IRSSV. 2014a. Socioekonomska varnost – Dohodkovni viri gospodinjstev z otroki. Dostopno prek: <http://www.irssv.si/> (6. januar 2015).

Beck, Ulrich in Elisabeth Beck-Gernsheim. 2006. *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Beck, Ulrich. 2009. *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.

Becker, Gary. 1981. *A Treatise on the Family*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Ben-Arieh, Asher and Robert Goerge. 2001. Beyond the numbers: How do we monitor the state of our children? *Children and Youth Services Review* 23 (8): 603–631.

Ben-Arieh, Asher, Hevener Kaufman, Natalie, Bowers Andrews, Arlene, Goerge, Robert M., Bong Joo Lee in J. Lawrence Aber. 2001. *Measuring and Monitoring Children's Well-being*. Social Indicators Research Series, Volume 7. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers.

Ben-Arieh, Asher. 2000. Beyond welfare: measuring and monitoring the state of children – new trends and domains. *Social Indicators Research* 52 (3): 235–257.

Ben-Arieh, Asher. 2006. *Measuring and monitoring the well-being of young children around the world. Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2007, Strong foundations: early childhood care and education*. Dostopno prek: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001474/147444e.pdf> (10. junij 2015).

Ben-Arieh, Asher. 2008a. Indicators and Indices of Children's Well-being: towards a more policy-oriented perspective. *European Journal of Education* 43 (1): 37–50.

Ben-Arieh, Asher. 2008b. The Child Indicators Movement: Past, Present and Future. *Child Indicators Research* 1: 3–16.

Bennet, Fran in Mary Daly. 2014. *Poverty through a Gender Lens: Evidence and Policy Review on Gender and Poverty*. University of Oxford. Dostopno prek: https://www.spi.ox.ac.uk/uploads/tx_oxford/files/Gender%20and%20poverty%20Bennett%20and%20Daly%20final%2012%205%2014%2028%205%2014_01.pdf (8. junij 2015).

Biggeri, Mario in Santosh Mehrotra. 2011. Child Poverty as Capability Deprivation: How to Choose Domains of Child Well-Being and Poverty. V *Children and the Capability*

Approach, ur. Mario Biggeri, Jerome Ballet in Flavio Comim, 79–106. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Biggeri, Mario, Libanora, Renato, Stefano Mariani in Leonardo Menchini. 2006. Children Conceptualizing Their Capabilities: Results of the Survey During the First Children's World Congress on Child Labour. *Journal of Human Development* 7 (1): 59–83.

Biggeri, Mario. 2003. *Children, Child Labour and the Human Capability Approach*. Paper presented at the 3rd HDCA Conference, 7–9 September 2003, Pavia University.

Biggeri, Mario. 2004. *Capability Approach and Child Well-Being*. Studi e Discussioni, 141. Florence: Università degli Studi di Firenze, Dipartimento di Scienze Economiche.

Böhnke, Petra. 2001. *Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison. Empirical Evidence on Germany*. Berlin: Social Science Research Center Berlin (WZB). Dostopno prek: <http://skylia.wz-berlin.de/pdf/2001/iii01-402.pdf> (10. oktober 2013).

Boljka, Urban. 2011. *Univerzalni temeljni dohodek: meje in možnosti njegove implementacije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Bossert, Walter, Conchita D'Ambrosio in Vito Peragine. 2004. *Deprivation and Social Exclusion*. Montreal: Université de Montréal. Dostopno prek: <http://www.unipr.it/arpa/defi/papers/BossDamPer.pdf> (10. oktober 2013).

Boškić, Ružica, Narat, Tamara, Rakar, Tatjana, Lea Lebar in Barbara Kobal Tomc. 2012. *Življenjski poteki oseb, ki so bile prikrajšane za normalno družinsko življenje: pridobitev vpogleda v življenjske poteke oseb, ki so bile prikrajšane za normalno družinsko življenje - osebe, ki so odraščale v vzgojnih oziroma vzgojno-izobraževalnih zavodih: pridobitev vpogleda v življenjske poteke oseb, ki so bile prikrajšane za normalno družinsko življenje - osebe, ki so odraščale v rejništvu: končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo. Dostopno prek: <http://www.irssv.si/upload2/Zivljenjski%20poteki%20oseb,%20prikrajsanih%20za%20normalno%20druzinsko%20zivljenje.pdf> (10. november 2013).

Bourdieu, Pierre. 1986. The forms of capital. V *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ur. John C. Richardson, 241–258. New York: Greenwood Press.

Bourdieu, Pierre. 2002. *Praktični čut*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Bowring, Finn. 2000. Social exclusion: limitations of the debate. *Critical Social Policy* 20 (3): 307–330.

Boyden, Jo, Birgitta Ling in William Myres. 1998. *What Works for Working Children*. Stockholm: Radda Barnen.

Boyden, Jo, Eyber, Carola, Thomas Feeny in Caitlin Scott. 2003. *Children and Poverty: Experiences and Perceptions from Belarus, Bolivia, India, Kenya and Sierra Leone*. Children and Poverty Series, Part II, Richmond, VA: Christian Children's Fund.

Bradbury Bruce in Markus Jäntti. 2001a. Child poverty across twenty-five countries. V *The dynamics of child poverty in industrialised countries*, ur. Bradbury Bruce, Stephen P. Jenkins in John Micklewright, 62–91. Cambridge: Cambridge University Press.

Bradbury Bruce in Markus Jäntti. 2001b. Child poverty across the industrialised world: evidence from the Luxembourg Income Study. V *Child well being, child poverty and child policy in modern nations: what do we know?*, ur. Koen Vleminckx in Timothy M. Smeeding, 11–32. Bristol: The Policy Press.

Bradbury, Bruce, Stephen P. Jenkins in John Micklewright. 2001c. *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries*. Cambridge: University Press.

Bradley, Robert H. in Robert F. Corwyn. 2002. Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology* 53: 371–399.

Bradshaw, Jonathan in Dominic Richardson. 2009. An index of child well-being in Europe. *Child Indicators Research* 2 (3): 319–351.

Bradshaw, Jonathan in Emese Mayhew. 2010. Understanding extreme poverty in the European Union. *European Journal of Homelessness* 4: 171–186.

Bradshaw, Jonathan in Naomi Finch. 2003. Overlaps in dimensions of poverty. *Journal of Social Policy* 32 (4): 513–525.

Bradshaw, Jonathan, Petra Hoelscher in Dominic Richardson. 2006. *Comparing child well-being in OECD countries: concepts and methods*. IWP 2006–03. Florence: Unicef. Dostopno prek: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp2006_03_eng.pdf (10. junij 2015).

Bradshaw, Jonathan, Petra Hoschier in Dominic Richardson. 2007. An index of child well-being in the European Union. *Social Indicators Research* 80 (1): 133–177.

Bradshaw, Jonathan. 2011. *The well-being of children in the UK*. Bristol: Policy Press.

Bradshaw, Jonathon. 2007. *Child poverty and well-being*. Social in Public Policy Review.

Bradshaw, K. Ted. 2006. *Theories of Poverty and Anti-Poverty Programs in Community Development*. RPRC Working Paper No. 06-05. Columbia: University of Missouri. Dostopno prek: <http://www.rupri.org/Forms/WP06-05.pdf> (15. marec 2014).

Buia, Anna. 2012. *The impact of the economic crisis on children: lessons from the past experiences and future policies*. The proceedings of the ChildONEurope Seminar on the Impact of the Economic Crisis on Children. Firenze: ChildONEurope Secretariat, Italian Childhood and Adolescence Documentation and Analysis Centre Istituto degli Innocenti. Dostopno prek: http://www.childoneurope.org/issues/publications/COE%204_Impact.pdf (17. september 2013).

Buzeti, Tatjana, Djomba, Janet Klara, Gabrijelčič Blenkuš, Mojca, Ivanuša, Marijan, Jeriček Klanšček Helena, Kelšin, Nevenka, Kofol Bric, Tatjana, Koprivnikar, Helena, Korošec, Aleš, Kovše, Katja, Maučec Zakotnik, Jožica, Mihevc Ponikvar, Barbara, Nadrag, Petra, Paulin, Sonja, Pečar, Janja, Pečar Čad, Silva, Rok Simon, Mateja, Tomšič, Sonja, Truden Dobrin, Polonca, Vesna Zadnik in Eva Zver. 2011. *Neenakosti v zdravju v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja.

Bynner, John. 2001. Childhood Risks and Protective Factors in Social Exclusion. *Children & Society* 15: 28–301.

Camfield, Laura, Natalia Streuli in Martin Woodhead. 2009. What's the Use of »Well-being« in Contexts of Child Poverty? Approaches to Research, Monitoring and Children's Participation. *International Journal of Children's Rights* 17 (1): 65–109.

Chen, Edith, Karen A. Matthews in Thomas W. Boyce. 2002. Socioeconomic differences in children's health: How and why do these relationships change with age? *Psychological Bulletin* 128: 295–329.

Clark, David A. 2006. *The Capability Approach: Its Development, Critiques and Recent Advances*. Global Poverty Research Group. UK: University of Manchester.

Comim, Flavio, Ballet, Jerome, Mario Biggeri in Vittorio Iervese. 2011. Introduction – Theoretical Foundations and the Book's Roadmap. V *Children and the Capability Approach*, ur. Mario Biggeri, Jerome Ballet and Flavio Comim, 3–22. London: Palgrave MacMillan.

Comim, Flavio. 2004. *Time and Adaptation in the Capability Approach*. Paper presented at the 4th HDCA Conference, 5–7 September 2004, Pavia University.

Comim, Flavio. 2009. Assessing Children's Capabilities: Operationalizing Metrics for Evaluating Music Programmes with Poor Children in Brazilian Primary Schools. V *Against Injustice – The New Economics of Amartya Sen*, ur. Reiko Gotoh and Paul Dumouchel, 252–274. Cambridge: Cambridge University Press.

Cook, Daniel Thomas. 2011. Children as Consumers. V *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, ur. Qvortrup, Jens, William A. Corsaro in Michael-Sebastian Honig, 332–343. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Copeland, Paul in Mary Daly. 2012. Varieties of poverty reduction: Inserting the poverty and social exclusion target into Europe 2020. *Journal of European Social Policy* 22 (3): 273–287.

Corsaro, William A. 2005. *The sociology of childhood*. New Delhi: Pine Forge Press.

Crossley, Thomas F. in Lori J. Curtis. 2006. Child poverty in Canada. *Review of Income and Wealth* 52 (2): 237–260.

Črnak-Meglič, Andreja in Ružica Boškić. 2008. *Analiza revščine in socialne izključenosti družin z otroki - Obraz revščine*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo, enota Otroška opazovalnica.

Črnak-Meglič, Andreja, Boškić, Ružica, Nagode, Mateja, Tatjana Rakar in Urban Boljka. 2009. *Revščina in socialna izključenost med družinami z otroki – materialni in nematerialni obraz revščine: končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

Črnak-Meglič, Andreja, Narat, Tamara, Boljka, Urban, Trbanc, Martina, Polona Dremelj in Barbara Kobal Tomc. 2015a. *Revščina in socialna izključenost družin z otroki: materialni in nematerialni obraz revščine*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo. Preliminarne ugotovitve, interno gradivo.

Črnak-Meglič, Andreja, Tamara Narat in Urban Boljka. 2015b. *Ureditev preživetja v mednarodni perspektivi*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

Daly, Mary in Madeleine Leonard. 2002. *Against all odds: Family Life on a Low Income in Ireland*. Dublin: Combat Poverty Agency.

Darbyshire, Philip. 2007. Childhood: are reports of its death greatly exaggerated? *Journal of Child Health Care* 11 (2): 85–97.

Davies, Belinda, Davies, Elise, Kay Cook in Elizabeth Waters. 2008. Getting the complete picture: combining parental and child data to identify the barriers to social inclusion for children living in low socio-economic areas. *Child: Care, Health and Development* 34 (2): 214–222.

Denzin, Norman K. 1978. *The research act: a theoretical introduction to sociological methods*. New York; London: McGraw-Hill.

Di Tommaso, Maria. 2003. *How to Measure Children's Well-Being using a Capability Approach? An Application to Indian Data through a Multiple Indicators Multiple Causes*

Model. Paper presented at the 3rd HDCA Conference, 7–9 September 2003, Pavia University.

Drake, Fergus, Copley, Sally, Witham, Graham, Wellings, Chris, Louise King in Gareth Jenkins. 2010. *Child Poverty Strategy 2011-14. Recommendations for the UK government: No Child Left Behind*. UK: Save the Children. Dostopno prek: http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/docs/No_Child_Left_Behind_1.pdf (17. september 2013).

Dremelj, Polona, Smolej, Simona, Boškić, Ružica, Narat, Tamara, Rihter, Liljana, Nadja Kovač in Barbara Kobal Tomc. 2013. *Ocena učinkov izvajanja nove socialne zakonodaje*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

Duncan, Greg J. in Jeanne Brooks-Gunn. 1997. *Consequences of growing up poor*. New York: Russell Sage Foundation.

Dworkin, Ronald. 2000. *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality*. Cambridge: Harvard University Press.

Elkind, David. 1981. *The Hurried Child*. Reading MA: Addison-Wesley.

Engelbert, Angelica. 1994. Worlds of Childhood: Differentiated but Different. V *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, ur. Qvortrup, Jens, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta in Helmut Wintersberger, 285–299. European Centre Vienna: Ashgate Publishing Company.

Ennew, Judith. 1994. Time for Children or Time for Adults. V *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, ur. Qvortrup, Jens, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta in Helmut Wintersberger, 125–145. Aldershot: Avebury.

Esping-Andersen, Gøsta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Esping-Andersen, Gøsta. 2002. A Child-Centred Social Investment Strategy. V *Why we Need a New Welfare State*, ur. Esping-Andersen, Gøsta, Gallie, Duncan, Anton Hemerijck in John Myles, 26–67. New York: Oxford University Press.

Eurostat. 2014a. *Population and social condition – Income, social inclusion and living conditions*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/eurostat> (18. december 2014).

Eurostat. 2014b. *Population and social condition – Social Protection*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/eurostat> (18. december 2014).

Eurostat. 2014c. *Population and social condition – Labour market (including Labor Force Survey (LFS))*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/eurostat> (18. december 2014).

Evans, Gary W. in Kim Pilyoung. 2013. Childhood Poverty, Chronic Stress, Self-Regulation and Coping. *Child Development Perspectives* 7 (1): 43–48.

Evropska komisija. 2013. *Commission Recommendation of 20. 2. 2013 – Investing in Children: breaking the cycle of disadvantage*. Bruselj: Evropska Komisija. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/c_2013_778_en.pdf (10. maj 2015).

Evropski Parlament. 2004. *Resolution on reconciling professional, family and private lives* (2003/2129(INI)). Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P5-TA-2004-0152+0+DOC+PDF+Vo//EN> (8. avgust 2013).

Feeny, Thomas in Jo Boyden. 2003. *Children and poverty: A review of contemporary literature and thought on children and poverty*. Children and poverty series, Part I. Richmond: Christian Children's Fund. Dostopno prek: http://www.childfund.ie/downloads/7659_Poverty_Pt_1.pdf (5. maj 2015).

Fekonja Urška. 2005. Kontekstualni dejavniki otrokovega govornega razvoja. *Sodobna pedagogika* 56 (posebna izdaja): 46–67.

Fernandes, Liliana, Americo Mendes in Aurora A. C. Teixeira. 2011. A review Essay on the Measurement of Child Well-Being. *Social Indicators Research* 106 (2): 239–257.

Flaquer, Lluís. 2007. *Family Change and Child Poverty in Comparative Perspective*. Wellchi Working Paper Series. Barcelona: Children's Well-being International Documentation Centre, Wellchi Network, CIIMU – Institute of Childhood in Urban

World. Dostopno prek:
http://www.ciimu.org/webs/wellchi/working_papers/wp1_flaquer.pdf (17. september 2013).

Fusco, Alessio, Anne-Catherine Guio in Eric Marlier. 2013. Building a Material Deprivation Index in a Multinational Context: Lessons from the EU Experience. V *Poverty and Social Exclusion around the Mediterranean Sea*, ur. Valerie Berenger and Florent Bresson, 43–71. Boston: Springer.

Giddens, Anthony. 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and self identity: self and society in the late modern age*. Cambridge, UK: Polity Press: Basil Blackwell.

Goldthorpe, John H. 2007. Cultural Capital: Some Critical Observation. *Sociologica* 2: 1–23.

Gordon, David, Nandy, Shailen, Pemberton, Simon, Christina Pantazis in Peter Townsend. 2003. *Child poverty in the developing world*. Bristol: The Policy Press.

Grant, Kathryn E., Compas, Bruce E., Stuhlmacher, Alice F., Thurm, Audrey E., Susan D. McMahon in Jane A. Halpert. 2003. Stressors and child and adolescent psychopathology: Moving from markers to mechanisms of risk. *Psychological Bulletin* 129 (3): 447–466.

Griggs, Julia in Robert Walker. 2008. *The costs of child poverty for individuals and society: A literature review*. York: Joseph Rowntree Foundation.

Gril, Alenka. 2006. *Prosti čas mladih v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Guio, Anne-Catherine, David Gordon in Eric Marlier. 2012. *Measuring Material Deprivation in the EU: Indicators for the Whole Population and Child Specific Indicators*. Eurostat Methodologies and Working Paper. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Gutman, Amy in Dennis Thompson. 1996. *Democracy and Disagreement*. Cambridge: Harvard University Press.

Hall, Kia M. Q. 2014. Developing a dual-level capabilities approach: using constructivist grounded theory and feminist ethnography to enhance the capabilities approaches. *Journal of Ethnographic & Qualitative Research* 8 (3): 128.

Harju, Anne in Anne Brita Thorød. 2011. Child Poverty in a Scandinavian Welfare Context– From Children's Point of View. *Child Indicators Research* 4 (2): 283–299.

Heckman, James J. 2006. Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science* 312 (5782): 1900–1902.

Hendrick, Harry. 1997. Constructions and Reconstructions of British Childhood: An Interpretative Survey, 1800 to the Present. V *Constructing and Reconstructing Childhood*, ur. Allison James in Alan Prout, 34–63. London: Falmer Press.

Hill, Malcolm in Kay Tisdall. 1997. *Children and Society*. London, New York: Longman.

Hill, Martha S. in Stephen P. Jenkins. 2001. Poverty among British children. V *The dynamics of child poverty in industrialised countries*, ur. Bradbury Bruce, Stephen P. Jenkins in John Micklewright, 174–196. Cambridge: Cambridge University Press.

Hirsch, Donald. 2008. *Estimating the costs of child poverty*. York: Joseph Rowntree Foundation. Dostopno prek: <http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/2313.pdf> (18. september 2013).

Hoelscher, Petra. 2004. *A Thematix study using transnational comparisons to analyse and identify what combination of policy responses are most successful in preventing and reducing high levels of child poverty*. Germany: European Commission: Final Report, March. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/child_poverty_study_en.pdf (10. junij 2014).

Horgan, Goretti in Marina Monteith. 2009. *What can we do to tackle child poverty in Northern Ireland?* Viewpoint, informing debate. York: Joseph Rowntree Foundation.

Dostopno prek: <http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/tackling-child-poverty-Northern-Ireland-summary.pdf> (15. oktober 2013).

Hvinden, Bjorn in Rune Halvorsen. 2012. *Political Implications of the Current Debate on Poverty, Deprivation and Social Exclusion in Europe. What guidance do scholarly perspectives and conceptualisations offer?* COPE, Combating Poverty in Europe.

Intihar, Stanka. 2012. *Kazalniki dohodka in revščine (SILC), Slovenija, Metodološka pojasnila*. Ljubljana: SURS. Dostopno prek: http://www.stat.si/doc/metod_pojasnila/o8-025-MP.pdf (15. avgust 2013).

Ivan, Georgiana, Barbara Da Roit and Trudie Knijn. 2014. Children first? Changing Attitudes Toward the Primacy of Children in Five European Countries. *Journal of Family Issues* 1–20.

James, Allison in Alan Prout. 1997. *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: Falmer Press.

James, Allison, Chris Jenks in Alan Prout. 1998. *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.

Jenkins, Stephen P., Christian Schluter in Gert. G. Wagner. 2000. *The dynamics of child poverty*. Berlin: Deutsches Institut for Wirtschaftsforschung.

Jenks, Chris. 1982. *The Sociology of Childhood: Essential readings*. London: Batsford.

Jenks, Chris. 1996. *Childhood*. London: Routledge.

Jensen, An-Magritt. The Feminization of Childhood. 1994. V *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, ur. Qvortrup, Jens, Bardy, Marjatta, Giovanni Sgritta in Helmut Wintersberger, 335–363. European Centre Vienna: Ashgate Publishing Company.

Jeriček Klanšček, Helena, Roškar, Saška, Koprivnikar, Helena, Pucelj, Vesna, Maja Bajt in Tina Zupanič. 2010. *Neenakosti v zdravju in z zdravjem povezanih vedenjih slovenskih mladostnikov*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://img-stari.ivz.si/1663-4528.pdf> (20. julij 2014).

Jordan, Gregory. 2004. The Causes of Poverty? Cultural vs. Structural: Can There Be a Synthesis? *Perspectives in Public Affairs*. Dostopno prek: <http://www.asu.edu/mpa/Jordan.pdf> (5. november 2013).

Kanjuo Mrčela, Aleksandra. 2007. Uvod: plačano delo in »ostalo«. V *Delo in družina – s partnerstvom do družini prijaznega delovnega okolja*, ur. Aleksandra Kanjuo Mrčela in Nevenka Černigoj Sadar, 11–26. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Key, Ellen. 1909. *The century of the child*. New York and London: The Knickerbocker Press. Dostopno prek: <https://ia600308.us.archive.org/11/items/centuryofchildookeyeuoft/centuryofchildookeyeuoft.pdf> (8. marec 2013).

Krajncan, Mitja. 2012. Dezinstucionalizacija na področju vzgojnih zavodov. V *Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi*, ur. Andreja Rafaelič in Vito Flaker, 116–127. Ljubljana: Študentska založba.

Kuhar, Roman 2009. *Na križiščih diskriminacije: večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Künzler, J. 2002. Paths towards a modernization of gender relations, policies and family building. V *Family Life and Family Policies in Europe: Problems and Issues in Comparative Perspective, Volume 2*, ur. F.-X. Kaufman, 252–298. Oxford: University Press.

Land, Kenneth C., Vicki L. Lamb in Sarah Kahler Mustillo. 2001. Child and youth well-being in the United States, 1975–1998: some findings from a new index. *Social Indicators Research* 56 (3): 241–320.

Lange, Andreas in Johanna Mierendorff. 2011. Method and Methodology in Childhood Research. V *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, ur. Qvortrup, Jens, William A. Corsaro in Michael-Sebastian Honig, 78–97. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Leskošek, Vesna in Srečo Dragoš. 2014. Social inequality and poverty in Slovenia – policies and consequences. *Družboslovne razprave* XXX (76): 39–53.

Leskošek, Vesna, Smolej, Simona, Rihter, Liljana, Boškić, Ružica, Barbara Kresal in Maja Breznik. 2013. *Revščina zaposlenih*. Ljubljana: Sophia.

Leskošek, Vesna. 2012. Vpliv socialne države na (ne)odvisnost delavcev od tržnih pogojev zaposlovanja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 39 (247): 103-112.

Lewis, Oscar. 1966. *La Vida : a Puerto Rican family in the culture of poverty*. New York: Random House.

Lewis, Oscar. 1968. *A study of slum culture: backgrounds for La vida*. New York: Random House.

Lindquist, Matthew J. in Gabriella Sjörgen Lindquist. 2012. The dynamics of child poverty in Sweden. *Journal of Population Economics*, 25 (4): 1423-1450.

Lister, Ruth. 2004. *Poverty*. Cambridge: Polity Press.

Livingstone, Sonia. 2002. *Young People and New Media*. London. Sage.

Lobe, Bojana. 2006. Združevanje kvalitativnih in kvantitativnih metod – stara praksa v novi preobleki? *Družboslovne razprave* XXII (53): 55-73.

Lorenčič, Mojca. 2007. *V Sloveniji vse manj najstniških nosečnosti*. Dnevnik. Dostopno prek: <https://www.dnevnik.si/271355> (25. september 2015).

Mack, Joanna in Stewart Lansley. 1985. *Poor Britain*. London: George Allen and Unwin.

Main, Gill in Jonathan Bradshaw. 2012. A child Material Deprivation Index. *Child Indicators Research* 5 (3): 503-521.

Main, Gill. 2014. Child Poverty and Children's Subjective Well-being. *Child Indicators Research* 7 (3): 451-472.

Makrinioti, Dimitra. 1994. Conceptualization of Childhood in a Welfare State: A Critical Reappraisal. V *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, ur. Qvortrup, Jens, Bardy, Marjatta, Giovanni Sgritta in Helmut Wintersberger, 267-285. European Centre Vienna: Ashgate Publishing Company.

Marshall, T. P. 1950. *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: University of Cambridge Press.

Mayall, Berry. 2000. The sociology of childhood in relation to children's rights. *The International Journal of Children's Rights* 8: 243–259.

Mead, Lawrence. 1986. *Beyond Entitlement: The Social Obligations of Citizenship*. New York: Basic Books.

Medarić, Zorana, Sedmak, Mateja, Rameša, Martina, Zadel, Maja, Žakelj, Tjaša, Kralj, Ana, Greco, Donatella, Zanetti, Chiara, Sauer Birgit, Ajanovic, Edma, Inman, Sally, McCormack, Pip, Walker, Sara in Marios Vryonides. 2012. *Children's Voices: Exploring Interethnic Violence and Children's Rights in the School Environment*. Final Comparative Report: Slovenia, Italy, Austria, England, Cyprus. Koper: University of Primorska, Science and Research Centre, Annales University Press.

Meyrowitz, Joshua. 1985. *No Sense of Place: The Impact of Elektronic Media on Social Behaviour*. New York and Oxford: Oxford University Press.

Micklewright, John. 2002. *Social Exclusion and Children: A European View for a US Debate*. Innocenti Working Paper No. 90. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Middleton, Sue, Karl Ashwort in Ian Braithwaite. 1997. *Small Fortunes: Spending on Children, Childhood Poverty and Parental Sacrifice*. York: Joseph Rowntree Foundation.

Minujin, Alberto, Delamonica, Enrique, Alejandra Davidziuk in Edward D. Gonzales. 2006. The definition of child poverty: a discussion of concepts and measurements. *Environment and Urbanization* 18 (2): 481–500.

Moore, Kristin Anderson, Sharon Vandivere in Laura Lippman. 2007. An index of the Condition of Children: The ideal and a Less-than-Ideal U.S. Example. *Social Indicators Research* 84 (3): 291–331.

- Moore, Kristin Anderson, Theokas, Christina, Lippman, Laura, Bloch, Margot, Sharon Vandivere in William O'Hare. 2008. A microdata child well-being index: Conceptualization, creation and findings. *Child Indicators Research* 1 (1): 17–50.
- Murray, Charles. 1984. *Losing Ground: American Social Policy 1950–1980*. New York: Basic Books.
- Närvänen, Anna-Liisain in Elisabet Näsman. 2004. Childhood as Generation or Life Stage?, *Young* 12 (1): 71–91.
- Närvänen, Anna-Liisain in Elisabet Näsman. 2007. Age order and children's agency. V *Childhood, generational order and the welfare state: Exploring children's social and economic welfare*, ur. Wintersberger, Helmut, Alanen, Leena, Thomas Olk in Jens Qvortrup, 225–249. Volume 1 of COST A19: Children's welfare.
- Nolan, Brian, Layte, Richard, Christopher T. Whelan in Bertrand Maitre. 2006. *Day In, Day Out: Understanding the Dynamics of Child Poverty*. Dublin: Combaz Poverty Agency.
- Novak, Mojca in Mateja Nagode. 2004. Omrežja socialne opore in revščine. V *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, ur. Mojca Novak, 97–109. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
- Novak, Mojca. 1996a. Siromaštvo: dejstva in subjektivna presoja. V *Kakovost življenja v Sloveniji*, ur. Ivan Svetlik, 311–337. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Novak, Mojca. 1996b. Konceptualna vprašanja proučevanja kakovosti življenja. V *Kakovost življenja v Sloveniji*, ur. Ivan Svetlik, 7–25. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Nussbaum, Martha in Amartya Sen. 1993. *The quality of life*. Oxford England New York: Clarendon Press Oxford University Press.
- Nussbaum, Martha in Rosalind Dixon. 2012. Children's Rights and a Capabilities Approach: The Question of Special Priority. *University of Chicago, Public Law and Legal Theory Working Papers* 384 (97): 574–597.

Nussbaum, Martha. 1988. *Nature, Function and Capability: Aristotle on Political Distribution*. Oxford Studies in Ancient Philosophy, Supplement: 145–184. Oxford University Press.

Nussbaum, Martha. 2000. *Women and Human Development: the Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nussbaum, Martha. 2011. *Creating capabilities: The human development approach*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

OECD. 2001. *Starting strong: Early childhood education and care*. Paris: OECD.

OECD. 2002. *Babies and bosses: Reconciling work and family life: Vol. 1, Australia, Denmark and the Netherlands*. Paris: OECD.

Peleg, Noam. 2013. Reconceptualising the Child's Right to Development: Children and the Capability Approach. *International Journal of Children's Rights* 21: 523–542.

Piachaud, David in Holly Sutherland. 2000. *How effective is the British government's attempt to reduce child poverty? CASE paper 38*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion.

Postman, Neil. 1982. *The Disappearance of Childhood*. New York: Laurel.

Prout, Alan. 2005. *The Future of Childhood: Towards the interdisciplinary study of childhood*. London and New York: RoutledgeFalmer.

Puhar, Alenka. 2004. *Prvotno besedilo življenja: oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Puklek Levpušček, Melita, Anja Podlessek in Klaudija Šterman Ivančič. 2012. *Dejavniki bralne pismenosti v raziskavi PISA 2009*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno prek: http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/digitalna_knjiznica/Dissertationes_21_ISBN_978-961-270-138-3_PDF/DK_CC%202.5_Dissertationes_21_ISBN_978-961-270-138-3.pdf (20. junij 2014).

Qvortrup, Jens, Bardy, Marjatta, Giovanni Sgritta in Helmut Wintersberger. 1994. *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury.

Qvortrup, Jens, William A. Corsaro in Michael-Sebastian Honig. 2011. *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Qvortrup, Jens. 1994. A New Solidarity Contract? The Significance of a Demographic Balance for the Welfare of both Children and Elderly. V *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, ur. Qvortrup, Jens, Bardy, Marjatta, Giovanni Sgritta in Helmut Wintersberger, 319–335. European Centre Vienna: Ashgate Publishing Company.

Qvortrup, Jens. 1999. *Childhood and Societal Macrostructures: Childhood Exclusion by Default*. Working Paper 9, Child and Youth Culture, Department of Contemporary Studies: Odense University. Dostopno prek: http://static.sdu.dk/mediafiles/Files/Information_til/Studerende_ved_SDU/Din_uddannelse/Kultur_og_formidling/WorkingPapers/09_ChildhoodAndSocietalMacrostructures%20pdf.pdf (5. januar 2013).

Rakar, Tatjana, Boškić, Ružica, Boljka, Urban, Dremelj, Polona, Nagode, Mateja, Andreja Črnak-Meglič in Liljana Rihter. 2010. *Raziskava o potrebah družin po različnih oblikah storitev: končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

Rakar, Tatjana. 2014. *Families in the economic crisis: mapping policy responses in five European member states. Case study Slovenia*. Eurofund Project. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

Rawal, Nabin. 2008. Social Inclusion and Exclusion: A review. *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology* 2: 161–180.

Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.

Redmond, Gerry. 2009. Review Article. Children as Actors: How Does the Child Perspectives Literature Treat Agency in the Context of Poverty? *Social Policy & Society* 8 (4): 541–550.

Rener, Tanja, Geržina, Suzana, Irgl, Violeta, Alenka Švab in Blanka Tivadar. 1998. *Analiza izvajanja ukrepov Resolucije o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

Rener, Tanja, Humer, Živa, Žakelj, Tjaša, Andreja Vezovnik in Alenka Švab. 2008. *Novo očetovstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Rener, Tanja. 2002. »Dobimo se na Prešercu«: prosti čas mladih v Ljubljani. V *Sociološke podobe Ljubljane*, ur. Drago Kos, 97–112. Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: <http://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/92.pdf> (25. september 2015).

Rener, Tanja. 2002. Novi trendi v zasebnih razmerjih. V *Mladina 2000: Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*, ur. Vlado Miheljak, 79–105. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad RS za mladino.

Ridge, Tess. 2002. *Childhood Poverty and Social Exclusion: from a Child's Perspective*. Bristol: The Policy Press.

Ridge, Tess. 2007. It's a family affair: low-income children's perspectives on parental work. *Journal of Social Policy* 36 (3): 399–416.

Robeyns, Ingrid. 2003. *The Capability Approach: An Interdisciplinary Introduction*. Amsterdam: University of Amsterdam.

Roelen, Keetie in Franziska Gassman. 2008. *Measuring Child Poverty and Well-Being: a literature overview*. Netherlands: Maastricht University.

Room, Graham. 1995. *Beyond the threshold: The measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: Policy Press.

Saith, Ruhi. 2001. *Capabilities: the Concept and its Operationalisation*. QEH Working Papers Series 66, Queen Elizabeth House: University Oxford.

Saito, Madoka. 2003. Amartya Sen's Capability Approach to Education: A Critical Exploration. *Journal of Philosophy of Education* 37 (1): 17–33.

Saporiti, Angelo. 1994. A Methodology for Making Children Count. V *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, ur. Qvortrup, Jens, Bardy, Marjatta, Giovanni Sgritta in Helmut Wintersberger, 189–211. European Centre Vienna: Ashgate Publishing Company.

Schweiger, Gottfried in Gunter Graf. 2015. *A Philosophical Examination of Social Justice and Child Poverty*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Seiter, Ellen. 2005. *The Internet Playground*. New York: Peter Lang.

Sen, Amartya. 1979. Poverty: An ordinal approach to measurement. *Econometrica* 44: 219–231.

Sen, Amartya. 1983. Poverty, relatively speaking. *Oxford Economic Papers* 35: 153–169.

Sen, Amartya. 1987. *The Standard of Living*. Cambridge: University Press.

Sen, Amartya. 1990. Development as Capability Expansion. V *Human Development and the International Development Strategy for the 1990s*, ur. Keith Griffin and John Knight, 41–58. London: Macmillan.

Sen, Amartya. 1992. *Inequality Re-examined*. Oxford: University Press.

Sen, Amartya. 1992: Missing women. *British Medical Journal* 304 (March), 587–588.

Sen, Amartya. 1993. Capability and well-being. V *The Quality of Life*, ur. Martha Nussbaum in Amartya Sen, 30–61. Oxford: Clarendon Press.

Sen, Amartya. 1994. Well-being, Capability and Public Policy. *Giornale Delgi Economist e Annali di Economia* 53: 333–347.

Sen, Amartya. 1999. *Commodities and capabilities*. Oxford: Oxford University Press.

Sen, Amartya. 2000. *Social exclusion: Concept, application, and scrutiny*. Social Development Papers No. 1. Office of Environment and Social Development: Asian Development Bank. Dostopno prek: http://housingforall.org/Social_exclusion.pdf (10. oktober 2013).

Sen, Amartya. 2001. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Sgritta, B. Giovanni. 1994. The Generational Division of Welfare: Equity and Conflict. V *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, ur. Qvortrup, Jens, Bardy, Marjatta, Giovanni Sgritta in Helmut Wintersberger, 335–363. European Centre Vienna: Ashgate Publishing Company.

Sieder, Reinhard. 1998. *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis: ZRC.

Simmel, Georg. 1908. *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig: Dunclor: Humblot.

Simonišek, Vinko. 2015. Predstavniki Cone Fužine. Skupinski intervjuju za potrebe raziskave Inštituta RS za socialno varstvo na temo revščine družin z otroki; dne 22. 1. 2015; preliminarne ugotovitve.

Singh, Renu in Sudipa Sarkar. 2015. Children's experience of multidimensional deprivation: Relationship with household monetary poverty. *The Quarterly Review of Economics and Finance* 56: 43–56.

Skevik Grødem, Anne. 2008. Household poverty and deprivation among children. How strong are the link? *SAGE publications* 15 (1): 107–125.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (8. januar 2015).

Strelitz, Jason in Ruth Lister. 2008. *Why money matters? Family income, poverty and children's lives*. London: Save the Children Fund. Dostopno prek: <http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/docs/Why%20Money%20Matters.pdf> (8. september 2013).

Stropnik, Nada. 2014. *Vlaganje v otroke – izhod iz kroga prikrajšanosti: študija nacionalnih politik, Slovenija. Nacionalno poročilo – Slovenija*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.

Sugden, Robert. 1993. Welfare, Resources and Capabilities: A review Essay on Amartya Sen, Development as Freedom. *Population and Development Review* 26 (1): 153–162.

Suransky, Valerie. 1982. *Erosion of Childhood*. Chicago: University of Chicago Press.

SURS. 2014. SI-STAT podatkovni portal: Demografsko socialno področje – Življenjska raven. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp#o8 (8. januar 2014).

Sutton, Liz, Smith, Noel, Chris Dearden in Sue Middleton. 2007. *A Child's Eye-View of Social Difference*. York: Joseph Rowntree Foundation.

Sutton, Liz. 2008. The state of play: Disadvantage, play and children's well being. *Social Policy & Society* 7 (4), 537–549.

Sutton, Liz. 2009. They'd only call you a scally if you are poor: the impact of socio-economic status on children's identities. *Children's Geographies* 7 (3): 277–290.

Švab, Alenka. 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Švab, Alenka. 2003. Kako »skrbna« je država? Konceptualizacija skrbi v družinski politiki v Sloveniji. V *Labirinti skrbi: pomen perspektive etike skrbi za socialno politiko*, ur. Selma Sevenhuijsen in Alenka Švab, 51–74. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Titmuss, Richard Morris. 1976. *Essays on the Welfare State*. London: Allen and Unwin.

Townsend, Peter. 1979. *Poverty in the United Kingdom*. London: Allen Lane and Penguin Books.

Townsend, Peter. 1985. A sociological approach to the measurement of poverty – A rejoinder to Professor Amartya Sen. *Oxford Economic Papers* 37 (4): 659–668.

Trbanc, Martina, Črnak-Meglič, Andreja, Dremelj, Polona, Smolej, Simona, Narat, Tamara, Nadja Kovač in Barbara Kopal Tomc. 2014. *Socialni položaj v Sloveniji 2013–2014*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

Trbanc, Martina. 1996. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V *Kakovost življenja v Sloveniji*, ur. Ivan Svetlik, 311–337. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2002. Sodobna mladina: izziv sprememb. V *Mladina 2000*, ur. Vlado Miheljak, 39–79. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ule, Mirjana in Tanja Rener. 1998. *Prosti čas mladih v Ljubljani*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Center za socialno psihologijo - študije mladine: Fakulteta za družbene vede.

Ule, Mirjana, Rener, Tanja, Metka Mencin Čeplak in Blanka Tivadar. 2000. *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino.

Ule, Mirjana. 2008. *Za vedno mladi? Socialna psihologija odrasčanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Unicef. 2005. *Childhood Under Threat: Poverty*. Florence: Innocenti Research Centre.

Unicef. 2007. *Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries*. Innocenti Report Card 7. Florence: Innocenti Research Centre.

Unicef. 2012. *Measuring child poverty. New league tables of child poverty in the world's rich countries*. Florence: Innocenti Research Centre.

Unicef. 2013. *Child Well-being in rich countries – A comparative overview. Innocenti Report Card 11*. Florence: UNICEF Office of Research.

Unicef. 2014. *Children of the Recession. The impact of the economic crisis on child well-being in rich countries*. Florence: Innocenti Report Card 12, UNICEF Office of Research.

Dostopno prek:
<https://www.dropbox.com/sh/cu388acmvaygisn/AABnMh7ELta4gllqSqZWkUrIa/32477-RC12-ENG%20Poro%C4%8Dilo.pdf?dl=0> (5. november 2014).

Ustava Republike Slovenije. Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04, 68/06 in 47/13.

Van Oorschot, Vim in Loek Halman. 2000. Blame or fate, individual or social? An international comparison of popular explanation of poverty. *European Societies* 2 (1): 1–28.

Van Parijs, Philippe. 2003. Difference Principle. V *The Cambridge Companion to Rawls*, ur. Samuel Freeman, 200–240. Cambridge: Cambridge University Press.

Waddington, Hugh. 2004. *Linking Economic Policy to Childhood Poverty: a review of the evidence on growth, trade and macroeconomic policy*. London: CHIP.

Weinger, Susan. 2000. Opportunities for career success: views of poor and middle-class children. *Children and Youth Services Review* 22 (1): 13–35.

Whelan, Christopher T. in Bertrand Maitre. 2012. Identifying Childhood Deprivation; How Well Do National Indicators of Poverty and Social Exclusion in Ireland Perform? *The Economic and Social Review* 43 (2): 251–272.

Whelan, Christopher T., Nolan, Brian in Bertrand Maitre. 2013. Analysing intergenerational influences on income poverty and economic vulnerability with EU-SILC. *European Societies* 15 (1): 82–105.

White, Stuart. 2003. *The Civic Minimum: On the Rights and Obligations of Economic Citizenship*. New York: Oxford University Press.

Williams, James, Aisling Murray in Christopher T. Whelan. 2014. Multi-Dimensional Deprivation Among 9-Year-Olds in Ireland: An Analysis of Growing Up in Ireland Survey. *Child Indicators Research* 7: 279–300.

Wintersberger, Helmut. 1994. Costs and Benefits – The Economics of Childhood. V *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, ur. Qvortrup, Jens, Bardy, Marjatta, Giovanni Sgritta in Helmut Wintersberger, 213–249. European Centre Vienna: Ashgate Publishing Company.

Young, Iris Marion. 2011. *Responsibility for Justice*. Oxford Political Philosophy. Oxford/New York: Oxford University Press.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR). Uradni list RS, št. 69/2004 - UPB1, 101/2007- Odl. US, 122/2007-Odl. US.

Zeanah, Charles H. 1993. *Handbook of infant mental health*. New York: Guilford Press.

Zhao, Guoping. 2011. The Modern Construction of Childhood: What Does It Do to the Paradox of Modernity? *Studies in Philosophy and Education* 30: 241-256.

Žnidaršič-Žagar, Sabina. 2009. *Ženski so pa vrasle svetlejšje dolžnosti nego kuhati in prati: podoba in pojavnost žensk na Slovenskem: Slovenske, od sredine 19. stoletja do 2. svetovne vojne: univerzitetni učbenik*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno prek: <http://sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:914> (12. maj 2014).

STVARNO KAZALO

A

aktivnost, 31, 38, 59, 140, 148, 151
avtonomija, 12, 23, 64, 127, 147, 148

B

blaginja, 11, 13, 17, 21, 22, 29, 34, 35, 36,
39, 48, 49, 52, 54, 55, 59, 61, 62, 63, 64,
66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 79, 80, 88,
97, 98, 107, 144, 149, 153, 167, 170, 173

D

deprivirano okolje, 38, 40
dohodek, 10, 11, 12, 14, 23, 26, 27, 28, 29,
30, 31, 32, 33, 35, 41, 42, 45, 49, 53, 54,
67, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 88, 95, 96, 97,
98, 99, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 117, 118,
134, 149, 157, 158, 160, 161, 165, 166, 167,
170, 172, 173
družbena pravičnost, 11, 47, 49, 56, 57,
58
družina, 10, 12, 14, 18, 19, 21, 23, 26, 27,
28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 48, 52, 67,
69, 73, 75, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 87, 88,
89, 90, 93, 98, 100, 103, 105, 106, 107,
108, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 123, 124, 125, 127, 128, 131,
135, 136, 138, 139, 140, 142, 144, 145,
146, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160,
161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169,
170

I

izbira, 22, 40, 51, 54, 55, 57, 58, 59, 60,
62, 75, 111, 138, 153, 156, 158, 167, 169,
174
izobrazba, 30, 31, 35, 38, 40, 41, 64, 102,
103, 105, 110, 133, 134, 135, 140, 144, 161,
163, 170

K

kakovost življenja, 10, 11, 12, 13, 23, 26,
34, 53, 54, 55, 57, 58, 64, 65, 67, 68, 70,
71, 73, 75, 77, 80, 93, 110, 111, 112, 113,
120, 129, 134, 142, 145, 157, 158, 159, 161,
167, 168
kapital, 25, 40, 41, 52, 90, 134, 135, 142,
170, 172
koncept zmožnosti, 11, 14, 49, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 61, 64, 65, 69, 71, 73, 75,
76, 77, 88, 94, 97, 106, 108, 111, 112, 113,
122, 139, 146, 150, 153, 157, 158, 159, 160,
161, 167, 168, 171, 173, 174
konstrukt, 10, 15, 17, 19, 20, 22, 23, 25, 30,
92, 126, 138, 144, 145, 148, 162, 174
krivda, 50, 144, 151
kultura, 38, 39, 40, 48, 75, 82, 125, 155,
170

M

materialno, 28, 29, 31, 34, 42, 44, 45, 57,
67, 69, 70, 72, 78, 79, 80, 89, 93, 106,
107, 109, 111, 117, 124, 127, 128, 136, 138,
139, 142, 143, 144, 145, 146, 152, 157, 165,
168, 170, 172
moč, 23, 28, 33, 42, 51, 55, 56, 64, 65, 69,
74, 75, 78, 79, 84, 88, 91, 92, 100, 103,
104, 111, 112, 113, 144, 145, 149, 150, 155,
167

N

neenakost, 11, 12, 32, 41, 42, 47, 48, 49,
54, 55, 56, 58, 64, 76, 78, 79, 81, 90, 96,
103, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 121, 122,
124, 128, 130, 131, 149, 155, 158, 166, 168,
169, 170, 173, 174
norme, 16, 23, 38, 56, 64, 76, 133, 143, 145,
170

O

otroci, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174

otrokocentričnost, 19, 21, 22, 29, 53, 62, 74, 89, 109, 113, 121, 130, 138, 139, 140, 144, 145, 146, 161, 162, 163, 169, 170

otročstvo, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 38, 39, 47, 51, 60, 61, 65, 66, 68, 74, 75, 77, 78, 81, 85, 90, 92, 108, 112, 120, 126, 138, 143, 144, 147, 148, 160, 161, 162, 173, 174

P

participacija, 23, 53, 59, 63, 64, 67, 72, 123, 124, 159, 168, 169

pomoč, 26, 28, 35, 36, 39, 45, 48, 49, 82, 84, 93, 97, 98, 99, 100, 103, 105, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 125, 128, 129, 131, 132, 135, 136, 137, 140, 142, 146, 150, 151, 152, 153, 154, 162, 163, 164, 169, 170, 173

ponižanje, 107, 153, 154, 157, 166, 172

potrebe, 18, 20, 23, 27, 28, 29, 34, 40, 43, 59, 60, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 76, 79, 84, 88, 89, 110, 114, 115, 122, 125, 128, 129, 130, 131, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 156, 157, 159, 160, 170, 171, 172, 173

pravice otrok, 12, 29, 59, 67, 68, 72

preživetvene strategije, 89, 90, 120, 133, 135, 137, 138, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 169

prikrajšanost, 26, 29, 30, 31, 36, 37, 38, 41, 43, 78, 80, 93, 107, 108, 109, 133, 143, 149, 150, 157, 173

R

razvoj, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 28, 31, 32, 36, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 76, 77, 81, 90, 108, 112, 114, 122, 134, 138, 139, 140, 143, 144, 148, 156, 157, 160, 167, 169, 170, 173, 174

revščina, 10, 11, 12, 13, 14, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 64, 65, 66, 67, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 162, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174

S

samostojnost, 37, 63, 65, 123, 124, 146, 159

socializacija, 16, 20, 38, 39, 41

socialna izključenost, 30, 41, 42, 43, 44, 47, 108, 111

socialna omrežja, 41, 46, 63, 67, 127, 134, 136, 137, 164, 169

sram, 89, 137, 138, 152, 154, 155

stigma, 44, 84, 89, 152, 155, 170, 171

strukturno, 15, 32, 40, 43, 44, 55, 97, 105, 147

svoboda, 23, 47, 48, 49, 50, 56, 58, 64,
70, 75

T

teorije sociologije otroštva, 11, 12, 15, 36,
39, 61, 65, 77, 81, 88, 112, 160

U

usoda, 38, 156

V

viri, 23, 27, 29, 31, 33, 35, 40, 41, 42, 44,
48, 54, 55, 57, 64, 66, 69, 70, 71, 72, 79,
99, 100, 113, 114, 117, 129, 135, 158, 159
vrednote, 16, 23, 34, 38, 39, 40, 41, 57, 81,
91, 122, 133, 134, 139, 145, 171, 174

Z

začaran krog, 37, 38, 39, 90, 104, 117, 120,
133, 159, 165, 174

IMENSKO KAZALO

- Allardt, 65, 70
Ariès, 17, 18, 19, 21
Atkinson, 25, 42, 43, 44
Bastos, 11, 28, 30, 67, 72, 109, 110, 172
Beck, 18, 19, 105, 120, 147
Beck-Gernsheim, 18, 19, 147
Ben-Arieh, 66, 67, 68, 69
Biggeri, 13, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 73, 123,
124, 133, 159, 174
Boh, 65, 70
Boškić, 95, 111
Bourdieu, 40, 41, 134
Boyden, 28, 44, 68
Bradbury, 35, 120
Bradshaw, 11, 27, 28, 29, 30, 31, 67, 71, 72,
79, 109, 168, 172
Buia, 25
Comim, 60, 64
Cook, 20, 125, 126
Copeland, 79
Corsaro, 74, 78, 81, 82, 90, 92
Črnak-Meglič, 95, 97, 115, 116, 118, 145
Daly, 44, 72, 79
Darbyshire, 147
Doherty, 147
Drake, 25
Dremelj, 99, 116
Elkind, 19
Engelbert, 32
Esping-Andersen, 35, 47, 96
Flaquer, 25
Giddens, 22, 45
Goldthorpe, 41
Graf, 12, 13, 50, 52, 56, 61, 65, 73, 79, 80,
93, 96, 97, 103, 107, 108, 109, 113, 123,
128, 149, 150, 153, 154, 159, 172, 174
Gril, 147
Hall, 138
Halman, 149
Hill, 16, 27
Hirsch, 25
Horgan, 25
James, 10, 15, 16, 74, 81, 82, 91, 147, 148
Jenks, 10, 16, 17, 20, 144, 148, 162
Jensen, 33
Jeriček Klanšček, 31, 80, 107
Kanjuo Mrčela, 102
Key, 19
Kolarič, 71
Krajnčan, 111
Kuhar
Metka, 12, 19, 119, 120
Roman, 106
Lange, 75, 78, 81
Leskošek, 26, 79, 101, 151
Lewis, 38, 39
Livingstone, 20
Machado, 11, 31, 67, 109, 110, 172
Main, 28, 29, 30, 31, 172

Makrinioti, 32, 34
 Mayall, 147, 148
 Meyrowitz, 19
 Monteith, 25
 Moore, 67
 Nagode, 136
 Närvänen, 32
 Näsman, 32
 Nolan, 36, 50
 Novak, 71, 72, 136
 Nussbaum, 11, 27, 50, 53, 55, 56, 57, 58,
 59, 61, 71, 97, 108, 139, 150, 167
 Postman, 20
 Prout, 10, 15, 16, 81
 Puhar, 18
 Puklek Levpušček, 107
 Qvortrup, 10, 16, 27, 32, 33, 47, 74, 77,
 78, 91
 Rakar, 84, 147
 Rener, 19, 21, 22, 53, 138, 147
 Ridge, 27, 30, 40, 44, 45, 74, 114, 171
 Schweiger, 12, 13, 50, 52, 56, 61, 65, 73,
 79, 80, 93, 96, 97, 103, 107, 108, 109,
 113, 123, 128, 149, 150, 153, 154, 159, 172,
 174
 Seiter, 20
 Sen, 11, 42, 43, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 69,
 71, 79, 122, 129, 138, 139, 158, 159, 160,
 167
 Sgritta, 26, 27, 32, 33, 34, 35
 Sieder, 18
 Strelitz, 25
 Stropnik, 98
 Suransky, 19
 Sutton, 40, 44, 148, 171
 Švab, 19, 21, 53, 147
 Townsend, 29, 30, 40, 110
 Trbanc, 43, 99, 115, 150
 Ule, 12, 19, 119, 147
 Van Oorschot, 149
 Whelan, 30, 36
 Zhao, 17, 22
 Žnidaršič-Žagar, 21

PRILOGA: Kodirna knjiga

Node Summary - Revščina otrok

28. 09. 2015

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Node

Nickname: Nodes\\definicija revščine otrok

Classification:

Aggregated: No

Document 19 28 1,353 30

Nickname: Nodes\\definicija revščine otrok\\deprivacija otrok

Classification:

Aggregated: No

Document 16 20 1,067 21

Nickname: Nodes\\definicija revščine otrok\\družinska revščina

Classification:

Aggregated: No

Document 7 9 408 9

Nickname: Nodes\\definicija revščine otrok\\moraliziranje

Classification:

Aggregated: No

Document 5 6 243 6

Nickname: Nodes\\definicija revščine otrok\\socialna šibkost otrok

Classification:

Aggregated: No

Document 3 13 298 13

Nickname: Nodes\\dinamika revščine

Classification:

Aggregated: Yes

Document 35 71 4,079 72

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Nickname: Nodes\\dojemanje revščine

Classification:

Aggregated: Yes

Document 34 281 12,778 285

Nickname: Nodes\\dojemanje revščine\\diskurz, predsodki

Classification:

Aggregated: Yes

Document 28 162 7,270 166

Nickname: Nodes\\dojemanje revščine\\diskurz, predsodki\\nvo in drugi

Classification:

Aggregated: No

0 0

Nickname: Nodes\\dojemanje revščine\\diskurz, predsodki\\odgovornost države

Classification:

Aggregated: No

Document 2 2 69 2

Nickname: Nodes\\dojemanje revščine\\diskurz, predsodki\\odgovornost staršev

Classification:

Aggregated: No

Document 12 26 1,189 26

Nickname: Nodes\\dojemanje revščine\\sram, stigma

Classification:

Aggregated: Yes

Document 23 76 3,256 76

Nickname: Nodes\\najbolj ranljive skupine otrok

Classification:

Aggregated: Yes

Document 25 182 7,911 184

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Nickname: Nodes\\najbolj ranljive skupine otrok\ranljivost otrok glede na etnično pripadnost

Classification:

Aggregated: Yes

Document 22 50 1,798 50

Nickname: Nodes\\najbolj ranljive skupine otrok\ranljivost otrok glede na kraj bivanja (regija, vas,

Classification: mesto)

Aggregated: Yes

Document 12 32 1,697 32

Nickname: Nodes\\najbolj ranljive skupine otrok\ranljivost otrok glede na spol

Classification:

Aggregated: Yes

Document 9 16 265 16

Nickname: Nodes\\najbolj ranljive skupine otrok\ranljivost otrok glede na starost

Classification:

Aggregated: Yes

Document 18 22 880 22

Nickname: Nodes\\najbolj ranljive skupine otrok\ranljivost otrok glede na tip družine

Classification:

Aggregated: Yes

Document 15 38 1,726 39

Nickname: Nodes\\najbolj ranljive skupine otrok\zdravstveno stanje otrok

Classification:

Aggregated: Yes

Document 7 23 1,442 24

Nickname: Nodes\\organization\\DPM Trebnje

Classification: Organization

Aggregated: No

Document 1 1 1,064 50

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Nickname: Nodes\\organization\\Intervju Anita Ogulin_Osrednjeslovenska
 Classification: Organization
 Aggregated: No
 Document 1 1 3,054 72

Nickname: Nodes\\organization\\Intervju DPM Celje
 Classification: Organization
 Aggregated: No
 Document 1 1 3,608 129

Nickname: Nodes\\organization\\Intervju DPM Metlika
 Classification: Organization
 Aggregated: No
 Document 1 1 4,312 65

Nickname: Nodes\\organization\\Intervju Nova Gorica 23
 Classification: Organization
 Aggregated: No
 Document 1 1 3,263 139

Nickname: Nodes\\organization\\Intervju Nova Gorica_Igor
 Classification: Organization
 Aggregated: No
 Document 1 1 4,647 129

Nickname: Nodes\\organization\\Intervju OŠ CELJE
 Classification: Organization
 Aggregated: No
 Document 1 1 2,201 57

Nickname: Nodes\\organization\\Intervju OŠ Fužine
 Classification: Organization
 Aggregated: No
 Document 1 1 2,657 172

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
Nickname: Nodes\\organization\\Intervju Ravne na Koroškem Classification: Organization Aggregated: No Document	1	1	3,764	135	
Nickname: Nodes\\organization\\MDPM.Velenje.intervju Classification: Organization Aggregated: No Document	1	1	6,419	128	
Nickname: Nodes\\organization\\patricija ferlan Classification: Organization Aggregated: No Document	1	1	4,044	72	
Nickname: Nodes\\organization\\Rdeči križ Kamnik Classification: Organization Aggregated: No Document	1	1	517	42	
Nickname: Nodes\\organization\\Rdeči križ Krško Classification: Organization Aggregated: No Document	1	1	1,119	54	
Nickname: Nodes\\organization\\Rdeči križ_trbovlje.zasavska Classification: Organization Aggregated: No Document	1	1	5,705	277	
Nickname: Nodes\\organization\\REVŠČINA OTROK-2013_slov.Karitas Classification: Organization Aggregated: No Document	1	1	891	73	

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
Nickname: Nodes\\organization\\RK_NM					
Classification: Organization					
Aggregated: No					
Document	1	1	689	53	
Nickname: Nodes\\organization\\VVZ Antona Medveda					
Classification: Organization					
Aggregated: No					
Document	1	1	924	27	
Nickname: Nodes\\organization\\ZPM MB IN CSD PTUJ(Danila Jurgec)_Podravska					
Classification: Organization					
Aggregated: No					
Document	1	1	8,138	359	
Nickname: Nodes\\organization\\Žalec					
Classification: Organization					
Aggregated: No					
Document	1	1	1,011	79	
Nickname: Nodes\\otrokocentričnost					
Classification:					
Aggregated: Yes					
Document	43	278	14,079	290	
Nickname: Nodes\\otrokocentričnost\\emocionalne potrebe					
Classification:					
Aggregated: No					
Document	7	9	400	9	
Nickname: Nodes\\otrokocentričnost\\emocionalne potrebe\\minus					
Classification:					
Aggregated: No					
Document	2	3	198	7	
Nickname: Nodes\\otrokocentričnost\\emocionalne potrebe\\plus					

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Classification:

Aggregated: No

Document 5 6 300 6

Nickname: Nodes\\otrokocentricnost\materialne potrebe

Classification:

Aggregated: No

Document 20 40 1,960 42

Nickname: Nodes\\otrokocentricnost\materialne potrebe\minus

Classification:

Aggregated: No

Document 2 2 86 2

Nickname: Nodes\\otrokocentricnost\materialne potrebe\plus

Classification:

Aggregated: No

Document 9 20 991 20

Nickname: Nodes\\otrokocentricnost\uspeh

Classification:

Aggregated: No

Document 12 16 582 16

Nickname: Nodes\\otrokocentricnost\uspeh\minus

Classification:

Aggregated: No

Document 3 5 248 5

Nickname: Nodes\\otrokocentricnost\uspeh\plus

Classification:

Aggregated: No

Document 9 12 485 12

Nickname: Nodes\\person\\otroci\\otrok 1

Classification: Person

Source Type		Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
Aggregated:	No					
Document		1	1	165	15	
Nickname:	Nodes\\person\\otroci\\otrok 2					
Classification:						
Aggregated:	No					
Document		1	1	301	16	
Nickname:	Nodes\\person\\otroci\\otrok 3					
Classification:						
Aggregated:	No					
Document		1	1	246	16	
Nickname:	Nodes\\person\\otroci\\otrok 4					
Classification:						
Aggregated:	No					
Document		1	1	547	28	
Nickname:	Nodes\\person\\otroci\\otrok 5					
Classification:						
Aggregated:	No					
Document		1	1	224	23	
Nickname:	Nodes\\person\\respondent 1					
Classification:	Person					
Aggregated:	No					
Document		1	1	291	12	
Nickname:	Nodes\\person\\respondent 10					
Classification:	Person					
Aggregated:	No					
Document		1	1	967	26	
Nickname:	Nodes\\person\\respondent 11					
Classification:	Person					

Source Type		Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
Aggregated:	No					
Document		1	1	471	21	
Nickname:	Nodes\\person\\respondent 12					
Classification:	Person					
Aggregated:	No					
Document		1	1	482	18	
Nickname:	Nodes\\person\\respondent 13					
Classification:	Person					
Aggregated:	No					
Document		1	1	330	17	
Nickname:	Nodes\\person\\respondent 14					
Classification:	Person					
Aggregated:	No					
Document		1	1	287	16	
Nickname:	Nodes\\person\\respondent 15					
Classification:	Person					
Aggregated:	No					
Document		1	1	385	18	
Nickname:	Nodes\\person\\respondent 16					
Classification:	Person					
Aggregated:	No					
Document		1	1	343	18	
Nickname:	Nodes\\person\\respondent 17					
Classification:	Person					
Aggregated:	No					
Document		1	1	556	23	
Nickname:	Nodes\\person\\respondent 18					
Classification:	Person					
Aggregated:	No					

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
Document	1	1	199	13	

Nickname: Nodes\\person\\respondent 19

Classification: Person

Aggregated: No

Document	1	1	427	15	
----------	---	---	-----	----	--

Nickname: Nodes\\person\\respondent 2

Classification: Person

Aggregated: No

Document	1	1	246	14	
----------	---	---	-----	----	--

Nickname: Nodes\\person\\respondent 20

Classification: Person

Aggregated: No

Document	1	1	355	16	
----------	---	---	-----	----	--

Nickname: Nodes\\person\\respondent 21

Classification: Person

Aggregated: No

Document	1	1	373	16	
----------	---	---	-----	----	--

Nickname: Nodes\\person\\respondent 22

Classification: Person

Aggregated: No

Document	1	1	661	22	
----------	---	---	-----	----	--

Nickname: Nodes\\person\\respondent 23

Classification: Person

Aggregated: No

Document	1	1	653	22	
----------	---	---	-----	----	--

Nickname: Nodes\\person\\respondent 24

Classification: Person

Aggregated: No

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
Document	1	1	445	17	
Nickname: Nodes\\person\\respondent 25					
Classification: Person					
Aggregated: No					
Document	1	1	525	17	
Nickname: Nodes\\person\\respondent 26					
Classification: Person					
Aggregated: No					
Document	1	1	9,478	185	
Nickname: Nodes\\person\\respondent 27					
Classification: Person					
Aggregated: No					
Document	1	1	6,955	64	
Nickname: Nodes\\person\\respondent 3					
Classification: Person					
Aggregated: No					
Document	1	1	447	21	
Nickname: Nodes\\person\\respondent 4					
Classification: Person					
Aggregated: No					
Document	1	1	575	24	
Nickname: Nodes\\person\\respondent 5					
Classification: Person					
Aggregated: No					
Document	1	1	475	26	
Nickname: Nodes\\person\\respondent 6					
Classification: Person					
Aggregated: No					
Document	1	1	637	26	

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Nickname: Nodes\\person\\respondent 7

Classification: Person

Aggregated: No

Document 1 1 434 22

Nickname: Nodes\\person\\respondent 8

Classification: Person

Aggregated: No

Document 1 1 252 11

Nickname: Nodes\\person\\respondent 9

Classification: Person

Aggregated: No

Document 1 1 402 18

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)

Classification:

Aggregated: Yes

Document 50 570 19,512 576

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\\alkoholizem in

Classification: droge

Aggregated: Yes

Document 16 23 380 23

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\\bolezen kot

Classification: posledica

Aggregated: Yes

Document 15 23 818 23

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\\duševna bolezen,

Classification: stiska

Aggregated: Yes

Document 10 19 667 19

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\higiena

Classification:

Aggregated: Yes

Document 1 2 87 2

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\nasilje, agresija

Classification:

Aggregated: Yes

Document 12 21 540 21

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\pomanjkanje hrane

Classification:

Aggregated: Yes

Document 29 85 3,271 85

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\posledice revščine na materialne dobrine

Classification:

Aggregated: Yes

Document 45 93 2,967 95

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\posledice revščine na medosebne odnose (sovrstniki)

Classification:

Aggregated: Yes

Document 32 63 2,359 64

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\posledice revščine na osebnost otrok

Classification:

Aggregated: Yes

Document 41 82 2,718 84

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\prosti čas

Classification:

Aggregated: Yes

Document 41 95 3,500 96

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\prosti
 Classification: čas\dejavnosti
 Aggregated: Yes
 Document 31 41 1,108 41

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\prosti
 Classification: čas\počitnikovanje, izleti in letovanja
 Aggregated: Yes
 Document 32 50 2,197 51

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\prosti
 Classification: čas\počitnikovanje, izleti in letovanja\plus
 Aggregated: Yes
 Document 1 1 29 1

Nickname: Nodes\\posledice življenja v revščini (z vidika kakovosti življenja)\učni uspeh
 Classification:
 Aggregated: Yes
 Document 24 59 1,620 59

Nickname: Nodes\\reševanje revščine
 Classification:
 Aggregated: Yes
 Document 17 67 5,101 70

Nickname: Nodes\\strategije preživetja (otroci)
 Classification:
 Aggregated: Yes
 Document 36 142 4,409 147

Nickname: Nodes\\strategije preživetja (otroci)\mešano
 Classification:
 Aggregated: Yes
 Document 7 10 271 10

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (otroci)\negativno Classification: Aggregated: Yes Document	16	34	1,086	36	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (otroci)\pozitivno Classification: Aggregated: Yes Document	24	50	1,330	51	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši) Classification: Aggregated: Yes Document	43	273	9,238	275	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\delo na črno Classification: Aggregated: No Document	24	31	1,173	31	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\humanitarne organizacije Classification: Aggregated: Yes Document	17	33	1,504	33	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\izposoja denarja Classification: Aggregated: Yes Document	12	13	259	13	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\kredit Classification: Aggregated: Yes Document	16	19	511	19	

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\nadure Classification: Aggregated: Yes Document	4	4	77	4	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\odložilo plačila položnic Classification: Aggregated: Yes Document	21	31	1,141	31	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\popusti, rabljene stvari Classification: Aggregated: Yes Document	9	14	370	14	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\samooskrba Classification: Aggregated: Yes Document	13	24	792	24	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\socialna mreža Classification: Aggregated: Yes Document	37	72	2,124	74	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\socialni prejemki kot strategija Classification: Aggregated: Yes Document	13	21	696	21	
Nickname: Nodes\\strategije preživetja (starši)\število otrok Classification: Aggregated: Yes Document	5	7	223	7	
Nickname: Nodes\\vzrok revščine					

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Classification:

Aggregated: No

Document 3 6 426 6

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\\(ne)informiranost (o socialnih prejemkih)

Classification:

Aggregated: Yes

Document 7 16 780 16

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\\bolezen

Classification:

Aggregated: Yes

Document 1 1 10 1

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\\brezposelnost

Classification:

Aggregated: Yes

Document 37 66 1,563 66

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\\kulturni kapital staršev

Classification:

Aggregated: Yes

Document 18 55 2,216 63

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\\nizki prihodki

Classification:

Aggregated: Yes

Document 22 35 949 38

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\\nova socialna zakonodaja

Classification:

Aggregated: Yes

Document 16 39 2,392 39

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\\odplačevanje kreditov

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Classification:

Aggregated: Yes

Document 4 8 779 8

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\plačevanje najemnine, stanovanjski položaj

Classification:

Aggregated: Yes

Document 27 45 1,556 48

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\socialni prejemki

Classification:

Aggregated: Yes

Document 10 12 208 12

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\tip družine kot vzrok za revščino

Classification:

Aggregated: Yes

Document 14 20 487 20

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\vpiliv krize na revščino otrok

Classification:

Aggregated: Yes

Document 20 42 1,714 42

Nickname: Nodes\\vzrok revščine\vpiliv krize na revščino otrok\kapitalizem

Classification:

Aggregated: Yes

Document 11 16 560 16

Nickname: Nodes\\začaran krog revščine

Classification:

Aggregated: Yes

Document 18 21 369 21

Nickname: Nodes\\začaran krog revščine\da

Classification:

Aggregated: Yes

Document 13 16 333 16

Source Type	Number of Sources	Number of Coding References	Number of Words Coded	Number of Paragraphs Coded	Duration Coded
-------------	-------------------	-----------------------------	-----------------------	----------------------------	----------------

Nickname: Nodes\\začaran krog revščine\ne

Classification:

Aggregated: Yes

Document 5 5 36 5

Relationship

Nickname: Relationships\\otrokocentričnost (Associated) strategije preživetja (otroci)

Classification:

Aggregated: No

0 0

Source Summary - Revščina otrok

28. 09. 2015

Total Words in Source	Total Paragraphs in Source	Number of Nodes Coding Source	Coded Percentage of Source	Number of Text References	Number of Audio Video Reference	Number of Image References
Document						
Internals\\otrok 1						
165	15	9	1,0000	20	0	0
Internals\\otrok 2						
301	16	9	1,0000	24	0	0
Internals\\otrok 3						
246	16	13	1,0000	27	0	0
Internals\\otrok 4						
547	28	20	1,0000	57	0	0
Internals\\otrok 5						
224	23	12	1,0000	42	0	0
Internals\\starši\\respondent 1						
291	12	23	1,0000	37	0	0
Internals\\starši\\respondent 10						
967	26	34	1,0000	79	0	0
Internals\\starši\\respondent 11						
471	21	21	1,0000	42	0	0
Internals\\starši\\respondent 12						
482	18	22	1,0000	43	0	0

Total Words in Source	Total Paragraphs in Source	Number of Nodes Coding Source	Coded Percentage of Source	Number of Text References	Number of Audio Video Reference	Number of Image References
Internals\starši\respondent 13						
330	17	20	1,0000	37	0	0
Internals\starši\respondent 14						
287	16	29	1,0000	45	0	0
Internals\starši\respondent 15						
385	18	25	1,0000	56	0	0
Internals\starši\respondent 16						
343	18	25	1,0000	43	0	0
Internals\starši\respondent 17						
556	23	24	1,0000	36	0	0
Internals\starši\respondent 18						
199	13	23	1,0000	38	0	0
Internals\starši\respondent 19						
427	15	15	1,0000	24	0	0
Internals\starši\respondent 2						
246	14	25	1,0000	48	0	0
Internals\starši\respondent 20						
355	16	26	1,0000	40	0	0
Internals\starši\respondent 21						
373	16	23	1,0000	35	0	0

Total Words in Source	Total Paragraphs in Source	Number of Nodes Coding Source	Coded Percentage of Source	Number of Text References	Number of Audio Video Reference	Number of Image References
-----------------------	----------------------------	-------------------------------	----------------------------	---------------------------	---------------------------------	----------------------------

Internals\\starši\\respondent 22

661	22	27	1,0000	49	0	0
-----	----	----	--------	----	---	---

Internals\\starši\\respondent 23

653	22	25	1,0000	44	0	0
-----	----	----	--------	----	---	---

Internals\\starši\\respondent 24

445	17	17	1,0000	34	0	0
-----	----	----	--------	----	---	---

Internals\\starši\\respondent 25

525	17	27	1,0000	55	0	0
-----	----	----	--------	----	---	---

Internals\\starši\\respondent 26

9478	185	34	1,0000	115	0	0
------	-----	----	--------	-----	---	---

Internals\\starši\\respondent 27

6955	64	31	1,0000	136	0	0
------	----	----	--------	-----	---	---

Internals\\starši\\respondent 3

447	21	31	1,0000	55	0	0
-----	----	----	--------	----	---	---

Internals\\starši\\respondent 4

575	24	24	1,0000	43	0	0
-----	----	----	--------	----	---	---

Internals\\starši\\respondent 5

475	26	23	1,0000	53	0	0
-----	----	----	--------	----	---	---

Internals\\starši\\respondent 6

637	26	29	1,0000	70	0	0
-----	----	----	--------	----	---	---

Total Words in Source	Total Paragraphs in Source	Number of Nodes Coding Source	Coded Percentage of Source	Number of Text References	Number of Audio Video Reference	Number of Image References
Internals\\starši\\respondent 7						
434	22	31	1,0000	51	0	0
Internals\\starši\\respondent 8						
252	11	18	1,0000	27	0	0
Internals\\starši\\respondent 9						
402	18	21	1,0000	44	0	0
Internals\\strokovnjaki\\DPM Trebnje						
1064	50	26	1,0000	68	0	0
Internals\\strokovnjaki\\Intervju Anita Ogulin_Osrednjeslovenska						
3054	72	38	1,0000	172	0	0
Internals\\strokovnjaki\\Intervju DPM Celje						
3608	129	45	1,0000	184	0	0
Internals\\strokovnjaki\\Intervju DPM Metlika						
4312	65	34	1,0000	128	0	0
Internals\\strokovnjaki\\Intervju Nova Gorica 23						
3263	139	33	1,0000	132	0	0
Internals\\strokovnjaki\\Intervju Nova Gorica_Igor						
4647	129	27	1,0000	109	0	0
Internals\\strokovnjaki\\Intervju OŠ CELJE						
2201	57	34	1,0000	146	0	0

Total Words in Source	Total Paragraphs in Source	Number of Nodes Coding Source	Coded Percentage of Source	Number of Text References	Number of Audio Video Reference	Number of Image References
Internals\\strokovnjaki\\Intervju OŠ Fužine						
2657	172	33	1,0000	129	0	0
Internals\\strokovnjaki\\Intervju Ravne na Koroškem						
3764	135	40	1,0000	176	0	0
Internals\\strokovnjaki\\MDPM.Velenje.intervju						
6419	128	40	1,0000	175	0	0
Internals\\strokovnjaki\\patricija ferlan						
4044	72	33	1,0000	125	0	0
Internals\\strokovnjaki\\Rdeči križ Kamnik						
517	42	20	1,0000	37	0	0
Internals\\strokovnjaki\\Rdeči križ Krško						
1119	54	29	1,0000	70	0	0
Internals\\strokovnjaki\\Rdeči križ_trbovlje.zasavska						
5705	277	44	1,0000	184	0	0
Internals\\strokovnjaki\\REVŠČINA OTROK-2013_slov.Karitas						
891	73	38	1,0000	79	0	0
Internals\\strokovnjaki\\RK_NM						
689	53	35	1,0000	87	0	0
Internals\\strokovnjaki\\VVZ Antona Medveda						
924	27	14	1,0000	26	0	0

Total Words in Source	Total Paragraphs in Source	Number of Nodes Coding Source	Coded Percentage of Source	Number of Text References	Number of Audio Video Reference	Number of Image References
-----------------------	----------------------------	-------------------------------	----------------------------	---------------------------	---------------------------------	----------------------------

Internals\strokovnjaki\ZPM MB IN CSD PTUJ(Danila Jurgec)_Podravska

8138	359	44	1,0000	313	0	0
------	-----	----	--------	-----	---	---

Internals\strokovnjaki\Žalec

1011	79	32	1,0000	85	0	0
------	----	----	--------	----	---	---